מעלבורנער בלעטער

ליטעראַרישע אויסגאַבע פון יידישן שרייבער-פאַראיין אין מעלבורן

אין נומער באַטייליקן זיך:

מ. אייזענבוד

י. אַרבאַך

ש. אשכנזי

שלום גאָרס

י. האָניג

ב. וואַרשאַווסקי

יצחק ווינער

ג. טשאַרנעזאָן - שאַיאַק

ב. עזראַוויטש

א. פּשעדבאָרסקי

א. סטוצינסקי

יצחק קאַהאַן

א. קאַרטשעווער

בער י. ראָזען

י. ראַפּאָפּאָרט

י. ריגער

יהודה-הערש שאַיאַק (ש. פּאַן)

קלמן שאַרף

י. שפּערלינג

מעלבורן

אויסטראַליע

דעצעמבער

1953

DONATED BY
C. & F. AISEN
MELBOURNE
א נעשאַנק פֿון
צ. און פ. אײַזען
מעלבורן

אינהאַלט

* * * — אַרײַנפֿיר־וואָרט פֿון די אַרויסגעבער 1
י. האַניג — אין די יאָרן פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה (זכרונות פֿון מײַן גבורות־שטאָט ירושלים) 2
יהודה הערש שאַיאַק (ש. פאַן) — געאָרג בראַנדעס, דער שרײַבער, מענטש און ייד 7
י. ראַפּאָפּאָרט — די טומאה אין דער יראה (וועגן יצחק באַשעוויסעס בוך „די פאַמיליע מושקאַט") 12
א. פּשעדבאָרסקי — אַ „פּאַרטײַ" (ליד) 16
י. שפּערלינג — דער תיקון פֿון אַ ניגון (דערציילונג) 17
ג. טשאַרנעזאָן־שאַיאַק — בענוועניד א (היסטאָרישע דראַמע) 22
א. פּשעדבאָרסקי — דער פאַרמעסט (דערציילונג) 28
יצחק ווינער — לידער פֿון מײַן חרובער היים 31
קלמן שאַרף — אויסטראַלישער פּייזאַזש (ליד) 31
בער י. ראָזען — דוד הערמאַן (פּאָרטרעט) 32
ג. טשאַרנעזאָן־שאַיאַק — נאַכט־קאַראַוואַנען (ליד) 35
מ. אײַזענבוד — אוורעמל דער טויבנכאַפּער (פֿון דער נאָוועלע „יאַטלעך") . . . 36
יצחק קאַהאַן — דער טראַגישער קאָנפֿליקט צווישן פּינטעלע ייד און פּינטעלע מענטש בײַ דער אַסימילירטער ייִדישער אינטעליגענץ 38
י. אָרבאַך — דער „גוטער" קאָמענדאַנט (זכרונות) 41
א. סטוצינסקי — „פֿאַרמעטן פֿון פײַער" 43
ש. אשכנזי — מײַן שטעטעלע (זכרונות פֿון מײַנע קינדער־יאָרן) 49
שלום גאַרס — כ'וויל ווערן אַ שרײַבער (הומאָרעסקע) 49
י. ריגער — ליטעראַרישע נאָטיצן: עס פֿעלט טאַקע דער דזשאַנגל; שוין צו פּשוט... 52
כראָניק 54
אָפּקלאַנגען: חסידות — י. בנימין 55
ב. וואַרשאַווסקי — „אויסטראַליאַנאַ" (וואַריאַציעס אויף דער טעמע: אַסימילאַציע) . 56
ב. עזראָוויטש — ביבליאָגראַפֿישע נאָטיצן 59
א. קאַרטשעווער — פֿאַרברעכן און שטראָף (קליינער פֿעליעטאָן) 59
נאָטיצן: ייִדיש...; לאַנדסמאַנשאַפֿטן — אַן אידייע?; אויטאָריטעטן־קאָמפּלעקס — א. מ.; לית דין ולית דיין — אַ גראָדנער 63
דער ייִדישער שרײַבער־פֿאַראיין אין מעלבורן 64

דער אַדרעס פֿון ייִדישן שרײַבער־פֿאַראיין און „מעלבורנער בלעטער" איז:
JEWISH WRITERS' UNION
c/o A. Predborski, 2011a Malvern Road, East Malvern, Melbourne, Australia

צוגאָב באַשטײַערונגען פֿאַר „מעלבורנער בלעטער", וואָס זענען אַרויסגעפֿאַלן פֿון דער רשימה: י. ראַפּאָפּאָרט 5 פ.; א. בולווא 1 פ.

Printed by Excelsior Printing Works, 634 Burwood Rd., Hawthorn East, for the publisher G. Shaiak, 364 Beaconsfield Parade, St. Kilda.

מעלבורנער בלעטער

ליטעראַרישע אויסגאַבע פון יידישן שרייבער־פאַראיין אין מעלבורן

מעלבורן, אויסטראַליע ● דעצעמבער, 1953 — תשי״ד

* * *

מיר קומען צום יידישן לייענער און צו דער יידישער געזעלשאַפט פון אויסטראַליע, ווי אויך צו דער יידישער וועלט מחוץ די גרענעצן פון דאַזיקן ווייטן לאַנד, מיט אַ ליטעראַרישער אויסגאַבע.

די מאָס, מיט וועלכער מען שאַצט דעם קולטור־מצב פון אַ פאָלק אָדער ישוב אין מאָדערנע טערמינען איז, בקיצור, דער פאַרנעם און די הויך פון זיין צושטייער צום גייסטיקן שאַפן, צו די מענטשלעכע קולטור־ווערטן.

מיר יידן האָבן שטענדיק אָפּגעשאַצט די חשיבות פון אַ קהילה לויט דער הויך פון איר גייסטיק־מאָראַלישער מדרגה, לויט דעם וואוקס און אַנטוויקלונג פון אירע לערן־אַנשטאַלטן, פרעסע, ספרים, ליטעראַרישע אויסגאַבעס — און דער עיקר — לויט איר נאַציאָנאַל־קולטורעלן באַוואוסטזיין; נישט ווייניקער אויך לויט דער וואַכזאַמקייט און אופן פון רעאַגירן אויף ענינים, וואָס האָבן אַ שייכות צום יידישן קיום בכלל.

האַבנדיק אין אויג די אויבן אויסגערעכנטע סימנים, קומט אויף די פראַגע: וואָס שטעלט מיט זיך פאָר דער אויסטראַלישער יידישער ישוב?

צווישן דער יידישער צעשפּרייטקייט ווערט אונדזער קיבוץ פאַררעכנט פאַר אַ זאַטן און געבענטשטן מיט שפע און וואוילשטאַנד. און אויב צוליב די דאָזיקע טעמים קוקט מען צו אונדז אַריבער פון מרחקים מיט אייפערזיכטיקע אויגן, איז אָבער נישטאָ אונדז וואָס מקנא צו זיין אויפן געביט פון געזעלשאַפטלעכער וואַרעמקייט, יידישער קולטור־שאַפונג — ענינים, וועגן וועלכע מ׳קען נישט רעדן מיט פּאָזיטיווע טערמינען. ווייל דאָס לעבן פון אונדזער ישוב קלאַפּט נישט פולבלוטיק און איז היפּש הינטער־שטעליק לגבי קלענערע און אָרעמערע יידישע ישובים אין דער וועלט.

מיר דאַרפן זיך נישט שעמען און אויסזאָגן דעם אמת: יידיש אויסטראַליע האָט נישט קיין גרויס מזל צו קולטור־אַרבעט און געהערט צו די ישובים פון מאָגן־זאַטקייט, פאַרוויסט און פאַרשיכורט פון קאָרטן־ און קאָקטייל־לופט, וואו אַרום הערשט ביטול, אינדיפערענטיזם צו די וואָס גייען עקשנותדיק אין שפּאַן פון יידישער קולטור־ און דערציאונגס־אַרבעט. אויסטראַליע איז אפשר דער איינציקער יידישער ישוב, וואָס האָט נישט אַרויסגעגעבן קיין איין יידישן קולטור־מעצענאַט.

אפילו דער ניי־געקומענער, דער על־פי־נס געראַטעוועטער יידיש־יידישער ייד, וועלכער איז אַלע יאָרן געווען פאַרבונדן מיט אַ יידישער סביבה, מיטן לעבעדיקן יידישן וואָרט — אפילו ער אַקלימאַטיזירט זיך אייליק און אָטעמט שוין אַ היפּש ביסל מיט דער זעלביקער קאָקטייל־לופט.

ס׳איז אויך פאַר קיינעם קיין סוד נישט, אַז די מערכה פון דער היגער יידישער וואָכן־פרעסע איז ווייט נישט קיין צופרידנשטעלנדיקע; אַז זי דערפילט נישט אירע אויפגאַבן. אויף אַ טייל פון אירע שפּאַלטן קומט זעלטן צום אויסדרוק דאָס אומאָפּהענגיקע, קריטישע, יידישע וואָרט, און אַנשטאָט דעם ווערן זיי אויסגעפילט מיט מה־יפית־געזאַנגען פאַר דעם און יענעם, אָדער אומפאַראַנט־וואָרטלעכע זידלערייען און אָנפאַלן.

דעריבער טאַקע, גלויבן מיר, איז שוין דער עצם פאַקט פונם דערשיינען פון די „מעלבורנער בלעטער" אַ דערגרייכונג פאַרן היגן יידישן ישוב, וועלכער איז מכמה יאָרן פאַרשוויגן און אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער מאַפּע פון יידיש־ליטעראַרישער קולטור־שאַפונג.

און נישט נאָר דאָס. מיטן אַרויסגעבן די „מעלבורנער בלעטער" זענען מיר, אַ גרופּע יידישע שרייבערס, אויך אויסן צו ברענגען צום אויסדרוק אונדזער שטאַרקן ווילן צו קומען צום וואָרט. דער ווילן אונדזערער איז דורך און דורך אַ נאַטירלעכער.

מיר זענען דאָ קליין אין צאָל און — צו וואָס לייקענען? — שוואַך אין כוחות. מיר מאַכן זיך נישט קיין אילוזיעס און מיר ווילן זיי נישט אַרויסרופן ביי אַנדערע. ביי אונדזערע ליטעראַרישע און מאַטעריעלע כוחות, אין די היגע באַדינגונגען, קאָנען מיר נישט האָפן צו זאָגן אַלץ, וואָס מיר האָבן צו זאָגן און וואָס וואָלט געדאַרפט געזאָגט ווערן. אָבער ווי אָרעם אונדזער וואָרט זאָל נישט זיין, זענען מיר עס שולדיק קודם־כל זיך גופא. דאָס איז אַ באַרעכטיקטער פאַרלאַנג אויסצופּרובירן אונדזער וואָרט־אינסטרומענט, איבערצייגן זיך גופא, אַז מיר לעבן נאָך. דאָס דאָזיקע וואָרט, ווי אַנעמיש עס זאָל נישט אַרויסקומען, זענען מיר שולדיק זיך גופא, אי אַלס פּסיכאָלאָגישע איינשפּריצונג, אי אַלס סימבאָלישן גראָשן.

אויב דער דאָזיקער סימבאָלישער גראָשן וועט אַנדערע אויך עפּעס געבן, וועלן מיר זיין גאָר צופרידן; אָבער קודם־כל איז די איצטיקע אויסגאַבע אַן אינערלעכע נויטווענדיקייט, אין אַ גרעסערער מאָס ווי דאָס איז תמיד דאָס עכטע געדרוקטע וואָרט.

געדענקט איר היינריך היינעס געדיכט וועגן קינד, וואָס זינגט אין דער פינצטער, כדי צו פאַרטרייבן די שרעק?

* * *

אוודאי וואָלטן מיר געוואָלט, אַז די „מעלבורנער בלעטער" זאָלן ווערן אַ פּערמאַנענטע ליטעראַרישע אויסגאַבע פון אונדזער ישוב, אָבער דאָס איז שוין נישט אָפּהענגיק פון אונדזער גוטן ווילן.

עס וואָלט אויך צופיל אָרט פאַרנומען איבערצוגעבן די חבלי־לידה פון דער אויסגאַבע, וועמענס בראשית ציט זיך שוין קרוב צוויי יאָר און באַשטייט פון איין לאַנגער קייט פון אומגעהויערע שוועריקייטן.

עס בלייבט איבער פאַר דעם ליבהאָבער פון יידישן קינסטלערישן וואָרט צו שאַפן די אַטמאָספער און מיטלען פאַר אַ שטענדיקער טריבונע, וואו דער יידישער שרייבער פון אונדזער ישוב זאָל געפינען די מעגלעכקייט זיך פריי אויסצולעבן און פאַרבינדן זיין שעפערישקייט מיטן יידישן לעבן פון אונדזער יונגן ישוב אין אויסטראַליע.

י. האָניג

אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה

(זכרונות פון מיין געבורטס־שטאָט ירושלים)

אין דעם צווייטן יאָר פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז שוין ירושלים געווען א טויטע, איזאָלירטע שטאָט. א סך פון די פערציק טויזנט יידן, וואָס האָבן פאַר דער מלחמה געלעבט פון קצבה און צדקה פון חוץ לארץ, זענען געבליבן אָפּגעשניטן פון דער גרויסער יידישער וועלט. בתי־מדרשים, ישיבות, תלמוד־תורהס, בתי־יתומים, בתי־זקנים און כוללים פון אַלע גרויסע מזרח־אייראָפּעאישע לענדער האָבן מער נישט געהאַט מיט וואָס צו צאָלן די שכירות זייערע רבנים און מלמדים, זייערע באַאמטע און ישיבה־לייט. זיי האָבן מער קיין געלט נישט געהאַט צו קויפן שפּייז און מלבושים פאַר אָרעמע לייט און קינדער. ירושלים מיט אירע זקנים און למדנים האָט געליטן פון דחקות. מענטשן זענען אויסגעשטאָרבן אַזוי ווי די פליגן — צו צען־פופצן א טאָג פון יעדן שפּיטאָל — פון טיפוס און באָלערע, פון פלעק־טיפוס און מענעדזשיטיס, פון דיפטעריט און שאַרלאַך. אין די גאַסן פון ירושלים האָבן זיך אַרומגעדרייט אַלמנות און יתומים און געבעטלט א שטיקל ברויט, געבעטן א מאַראַנץ.

און פון וואַנען זאָל דאָס קומען די הילף פאַר דער הייליקער שטאָט ירושלים? רוסלאַנד, פּוילן, רומעניע זענען געווען אין מלחמה. דאָס זעלבע אַפריקע.

באַלעבאַטים האָבן אָנגעהויבן אויסצופאַרקויפן פון שטוב בעטגעוואַנט, טישטיכער, לייַלעכער, האַנטיכער, שבתדיקע מלבושים. אויפן מאַרק זענען די איינציקע קונים געווען אַראַבער און טשערקעסן פון עבר־הירדן.

ירושלים, די שטאָט פון שלם־שלום, איז ווידער געוואָרן א צענטער פון מלחמה. קאַנאָנען, געפּאַנצערטע אויטאָמאָבילן, מאַשין־געווער, דייטשע אָפיצירן, עסטרייכישע אָפיצירן אויף פערד און אויטאָמאָבילן, און טערקישע סאָלדאַטן. מחנות, מחנות סאָלדאַטן קומען כסדר אָן פון סיריע צום פראָנט ביים סועץ־קאַנאַל. און אַלץ פאָרט און גייט צופוס דורך די שמאָלע בלאָטיקע און שטויביקע גאַסן פון ירושלים. אויף אַלע פעלדער, אויף אַלע לייידיקע פּלעצער זענען צעשטעלט ביידלעך פון טערקישע סאָלדאַטן. באָרוועסע, אָפּגעריסענע, איינגעוויקלט אין פאַרלייזיקטע שמאַטעס מושטירן די אונטעראָפיצירן די סאָלדאַטן מיט ביקסן און אָן ביקסן. און די קאַפּראַלן מיט די הייזעריקע שטימעס קאָמאַנדעווען: סאָל־סאַה! סאָל־סאַה! רעכטס־לינקס, רעכטס־לינקס!

איין פּענצטער איז געבליבן אָפן פאַר ירושלים צו דער גרויסער יידישער וועלט — די יידן אין דייטשלאַנד, עסטרייך און אונגאַרן.

דערמאָנט ווערן לברכה דער נאָמען פון דעם דייטש־יידישן הילפס־פאַראיין אין בערלין — די אָרגאַניזאַציע פון פּאָול נאַטאַן, פאַמיליע שטראַוס, פּאָן לעמעל און זייערע פילאַנטראָפּישע קאָלעגן. ווען נישט די הילף, וואָס זיי האָבן דערלאַנגט אין יענע יאָרן דעם יידישן ישוב אין ירושלים, וואָלט דער ישוב חרוב געוואָרן פון הונגער און קראַנקהייטן, און דורך דער טערקישער מיליטערישער מאַכט.

א צווייטע רעטונגס־בריק פאַר ירושלים זענען אויך געווען די נייטראַלע אייראָפּעאישע קאָנסולאַטן. א דאַנק זיי איז דערמעגלעכט געוואָרן, דורך דער פאַרמיטלונג פון שווייץ און שפּאַניע, דירעקטע פינאַנסיעלע הילף פון קרובים און הילפס־אָרגאַניזאַציעס פאַר דעם יידישן ישוב אין ירושלים; אפילו ווען די דאָלאַרן זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין א דעוואַלואירטן טערקישן פּאַפּירל איז דאָס אויך געווען א רעטונג.

דער שטעמפּל פון צענזור

די „ישיבה גדולה" אין מאה שערים האָט אין אָנהויב פון דער מלחמה אָפּגעדרוקט א קול־קורא צו די מנדבים און שטיצער פון דער גרויסער ישיבה און תלמוד־תורה, אַן אויפרוף וואָס איז געוואָרן אונטערגעשריבן פון פינף רבנים און דריי גבאים צו די יידן אין אַמעריקע, זיי זאָלן זיך מרחם זיין און שיקן וואָס גיכער און וואָס מער געלט, ווייל די ישיבה געפינט זיך, צוזאַמען מיט דעם גאַנצן יידישן ישוב אין ירושלים, אין א צרה־גדולה.

אין דעם קול־קורא האָבן זיי זיך באַקלאָגט אויף דעם יקרות אין שטאָט, אויף דעם מאַנגל אין שפּייז און אויף דער טערקישער רעגירונג — א מלכות הרשעה, וואָס טראָגט אַרויס יעדן טאָג גזירות אויף יידן.

אַמעריקע איז נאָך דעמאָלט נישט געווען אין קריג מיט טערקיי און די פּאָסט צווישן אַמעריקע און ירושלים האָט פונקציאָנירט אַזוי ווי פאַר דער מלחמה.

דער שמש פון דער ישיבה האָט איינגעפּאַקט די הונדערטער קול־קורא־בריוו און איז אַראָפּגעפאָרן צו דער צענטראַלער פּאָסט, נישט ווייט פון יפו־טויער. א יונגער טערקישער באַאַמטער האָט פון אים איבערגענומען די בריוו און זיי געשטעמפּלט מיט צוויי שטעמפּלען: איינער פון די שטעמפּלען איז געווען א שטעמפּל פון דער צענזור. דעם שמש איז דער שטעמפּל „צענזור" נישט געפעלן געוואָרן.

פרעגט דער שמש דעם באַאַמטן:

— איך זע, אַז איר שטעמפּלט היינט די בריוו מיט צוויי באַזונדערע שטעמפּלען. וואָס איז דער צווייטער שטעמפּל?

ענטפערט אים דער טערק:

— כאַרב! מלחמה־צייט. דער סולטאַן דאַרף היינט וויסן וואָס מען שרייבט אין די בריוו. גייען זיי פריער אַריין אין צענזור און דערנאָך ווערן זיי אַוועקגעשיקט.

זאָגט צו אים דער שמש:

— אונדזערע בריוו קען דער צענזאָר לייענען וויפיל ער וויל. אוודאי, מלחמה־צייט איז נישט קיין קלייניקייט. מיר האָבן געהאַט א סך אַרבעט מיט אונדזערע בריוו היינטיקע וואָך... דער אַדרעסן־שרייבער אונדזערער איז א נייער שרייבער פון דער ישיבה און מיר האָבן געכאַפּט א סך גרייזן אין די אַדרעסן... איך האָב טאַקע פאַרגעסן איבערצוקוקן די אַדרעסן פון די בריוו... זייט אַזוי גוט, האָט נישט קיין פאַראיבל, אָט איר זעט, איר לייענט דאָך פראַנסאָווי, אייראָפּעאיש, איר זענט דאָך א געלערנטער מענטש... מען קען זיך טאַקע נישט פאַרלאָזן אויף א ישיבה־מאַן: אויף דעם בריוו שטייט אויפגעשריבן „פילאַדעלפיע" און דערנאָך — אַמעריקע... ווי קומט אַמעריקע צו פילאַדעלפיע?... פילאַדעלפיע איז דאָך אין אונגאַרן... נאָך א גרייז, איר זעט? אויף דעם בריוו איז אויפגעשריבן באָסטאָן, אַמעריקע. באָסטאָן איז דאָך גאָר אין עסטרייך... נאָך גוט, וואָס מיר איז איינגעפאַלן א קוק צו טאָן אויף די אַדרעסן, די בריוו וואָלטן זיך אַרומגעוואַלגערט אין אַמעריקע און צוריקגעקומען אין א יאָר אַרום. טוט מיר א געפעליקייט, גיט מיר צוריק אַלע בריוו, מיר וועלן איבערקוקן די אַדרעסן און פאַרריכטן די גרייזן. נאָך האַלבן טאָג וועל איך אייך צוריקברענגען אַלע בריוו. אייער טרחה פאַרלאַנג איך נישט אומזיסט...

און דער יונגער טערק איז געווען צופרידן, וואָס פילאַדעלפיע געפינט זיך אין אונגאַרן און נישט אין אַמעריקע. ער האָט זיך אונטערגעשמייכלט, ווען דער שמש האָט אים דערלאַנגט די זילבערנע מטבע און ער האָט אים צוריקגעגעבן דעם זעקל מיט די געשטעמפּלטע בריוו: „צענזור".

— אַדרעסן דאַרף מען קענען שרייבן... צו וויסן וואו שטעט געפינען זיך דאַרף מען לערנען אין א שולע. פינף יאָר צייט האָב איך געלערנט אין א שולע אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל ביז איך האָב אָנגעהויבן צו אַרבעטן אויף א פּאָסט... ביוקראַ, מאָרגן איז אויך גוט.

דער טערקישער באַאַמטער האָט שוין מער דעם שמש נישט געזען. א קורצע צייט שפּעטער האָט מען דעם באַאַמטן צוגענומען אין מיליטער און אָפּגעשיקט אויף דעם פראָנט. טערקיי האָט זיך גענויטיקט אין אָפיצירן. און דער טערקישער בחור האָט פאַרגעסן דעם שמש מיט די געשטעמפּלטע בריוו.

ווען דער שמש איז צוריקגעקומען אין דער ישיבה, האָט ער תיכף מודיע געווען

די רבנים און די גבאים וועגן דער פרישער גזירה פון צענזור. ער האָט זיי געוויזן דעם שטעמפּל „צענזור" אויף די בריוו, און האָט זיך באַרימט מיט דעם איינפאַל זיינעם, ווי אַזוי עס איז אים געלונגען צוריקצונעמען די בריוו פון דעם יונגן טערקישן באַאַמטן.

— אַ שאָד, נעבעך, די בריוו מיט די מאַרקעס, אפשר וועט אם ירצה השם די גזירה בטל ווערן, אַזוי ווי אַלע גזירות אויף יידן, ווען די ישועה וועט קומען...

— האָבן די רבנים געזאָגט. און דער שמש האָט איינגעפּאַקט די בריוו אין אַ קעסטעלע, אויפגעהאָנגען דערויף אַ שלעסל און דאָס קעסטעלע אַוועקגעשטעלט אין אַ ווינקל פונם שרייב־צימער. דער שמש האָט פאַרגעסן די בריוו און דעם טערקישן באַאַמטן.

צוליב צוויי גנבים

צוויי יידישע גנבים, גנבים נישט פון פאַך נאָר פון דחקות, האָבן זיך אין יענע טעג אַרומגעדרייט אַרום די געביידעס פון די נייטראַלע קאָנסולאַטן, און זענען נאָכגעגאַנגען אַ יידענע, וואָס האָט אָפּגענומען פון שווייצאַרישן קאָנסול עטלעכע טערקישע פּאַפּירענע לירעס. זענען די צוויי גנבים געקומען האַלבע נאַכט אין חצר פון דער ישיבה אַרויסגנבענען די פּאַפּירלעך און האָבן זיך געפּאָרקעט ביי דער טיר. גראָד מאַכט זיך, אַז אַ ייד אַ שכן פאַרווילט זיך אַרויסגיין אין חצר און די צוויי גנבים אַנטלויפן פאַר שרעק און פאַלן אַריין אין אַן אָפענער טיר — אין דעם שרייב־צימער פון דער ישיבה.

אויפן שרייב־טיש ליגן ביכער און פּאַפּירן. אין די אָפענע שופלאָדן — פּאַפּירן און פּאַפּירלעך. אין אַ ווינקל שטייט אַ קעסטעלע, אַ קעסטעלע מיט אַ שלעסל פאַרשלאָסן. כאַפּן די גנבים דעם מי־יודע־וואָס־פאַר־אַ־אוצר און שפּאַנען מיט גיכע טריט צו זיך אַהיים.

געווען איז דאָס נאָך האַלבער נאַכט און עס קומט זיי אַנטקעגן אויף דער גאַס אַ טערקישער פּאָליציאַנט, און ער שטעלט זיי אָפּ:

— יאַסאַק! היינט איז מלחמה־צייט, היינט איז קריגס־צושטאַנד, נאָך האַלבער נאַכט, אַז מען גייט אין גאַס, דאַרף מען האָבן אַ וואַסיקאַ — אַ ספּעציעלע דערלויבעניש פון דער מיליטער־מאַכט. פון וואַנען גייט איר דאָס, מענטשן, און וואָס טראָגט איר דאָס אין דעם קעסטעלע?

דערציילן אים די צוויי יידן אויף אַראַביש אַ מעשה: איינער איז אַ דירעקטאָר פון אַ געשעפט אין יפו, דער צווייטער איז אַ באַאַמטער פון דעם זעלבן געשעפט אין ירושלים. איז דער באַאַמטער געפאָרן מיט די דאָקומענטן פון געשעפט אין ירושלים צום דירעקטאָר אין יפו. און נאָכדעם ווי מען האָט דורכגעקוקט די קבלות מיט די רעכענונגען, האָבן די ציפערן אין די ביכערן נישט געשטימט, איז דער דירעקטאָר צוריקגעפאָרן מיטן באַאַמטן פון יפו קיין ירושלים נאָכקאָנטראָלירן די פּאַפּירן מיט די ביכער; דערווייל האָט זיך די באַן פון יפו קיין ירושלים פאַרשפּעטיקט אויף צוויי שעה, און זיי מוזן גיין צופוס אַהיים.

זאָל דער פּאָליציאַנט נישט קיין פּאַראיבל האָבן און זיי מוחל זיין, וואָס זיי האָבן נישט קיין דערלויבעניש.

זאָגט דער פּאָליציאַנט, אַז ער וויל זען די פּאַפּירן אין דעם קעסטעלע...

זוכט דער „דירעקטאָר" אין אַלע קעשענעס: פאַרגעסן אַפּנים דאָס שליסעלע אין זיין קאַנטאָר אין יפו... אין איילעניש האָט ער געמוזט פאַרגעסן דעם שליסל...

דערמאָנט זיך דער „באַאַמטער": נישקשה, איך האָב ביי זיך דאָ אין ירושלים, אין דער היים, אַ צווייטן שליסל. איר דאַרפט זיך נישט מטריח זיין, זאָל דאָס קעסטעלע דאָ בלייבן ביי אייך, אין צען מינוט אַרום זענען מיר דאָ צוריק מיטן שליסל און איר וועט קענען זען די קבלות מיט די געשעפטס־פּאַפּירן...

דער פּאָליציאַנט איז געווען צופרידן, וואָס די צוויי יידן האָבן אים נישט מטריח געווען זיך אַרומצושלעפּן מיט זיי ווער ווייסט וואו צו געפינען דעם שליסל און איז געבליבן וואַרטן מיט דעם קעסטעלע. ווען ער האָט זיך שוין נישט געקענט דערוואַרטן, האָט ער אַוועקגעטראָגן דאָס קעסטעלע אין דער צענטראַל־פּאָליציי און איידער די זון איז אויפגעגאַנגען איז שוין דער קאַמאַקאַם מיטן שעף פון דער פּאָליציי געשטאַנען ביי די טויערן פון דער ישיבה אין מאה שערים, מיט אַ מחנה טערקישע סאָלדאַטן מיט ביקסן און באַגנעטן.

לויט אַ באַפעל פון דער מיליטערישער מאַכט, האָט דער הויפּט־דירעקטאָר פון דער טערקישער פּאָסט דעם זעלבן טאָג פאַרשלאָסן אַלע טערקישע פּאָסט־אָפּטיילונגען אין שטאָט צען אַזייגער אין דער פרי און אויסגעשטעלט אַלע פּאָסט־באַאַמטע אין אַ לאַנגער ריי. צוויי טערקישע אָפיצירן מיט לאַנגע שווערדן און רעוואָלווערן, האָבן אַריינמאַרשירט דעם שמש פון דער ישיבה אין דער צענטראַלער פּאָסט און אים באַפוילן ער זאָל זיי אָנווייזן דעם באַאַמטן, וואָס האָט אים צוריקגעגעבן די געשטעמפּלטע בריוו. דער שמש איז געגאַנגען טריט ביי טריט, אַריינגעקוקט יעדן באַאַמטן אין פּנים, ער האָט אָבער דעם באַאַמטן נישט דערקענט. נאָכאַמאָל, לאַנגזאַמער באַטראַכט ער און באַקוקט יעדן דאָס פּנים, די קליידער, ער האָט אָבער דעם באַאַמטן נישט געקענט געפונען, ווייל יענער איז שוין לאַנג געווען מאָביליזירט אויפן פראָנט. די אָפיצירן האָבן דעם שמש אַרויסגעפירט פון פּאָסט־אַמט.

די ידיעה פון „געפעלשטן" צענזור־שטעמפּל האָט זיך בליץ־שנעל צעטראָגן איבער ירושלים פון עק ביז עק; אַ וואָלקן פון אימה און שרעק האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויפן יידישן ישוב אין ירושלים.

דעם שמש האָבן די אָפיצירן צוריקגעפירט אין טורמע, אים אויסגעטאָן נאַקעט און געשמיסן:

— הינטישער שפּיאָן! וואו האָסטו אַהינגעטאָן דעם פאַלשן שטעמפּל? ווער האָט פאַר דיר געמאַכט דעם שטעמפּל? רעד! מיט וועמען ביסטו געווען פאַרבונדן אין שפּיאָנאַזש? זאָג אויס! וואָס פאַר אַ דאָקומענטן האָסטו אַריבערגעפירט צום שונא?...

דער אומגליקלעכער שמש האָט געשריגן מיט די לעצטע כוחות:

— פירט מיך נאָכאַמאָל אין פּאָסט־אַמט צוזאַמען מיט דעם גבאי, אפשר וועלן מיר דעם באַאַמטן אין צווייען דערקענען.

צומאָרגנס האָט דער דירעקטאָר נאָכאַמאָל באַפוילן אַלע באַאַמטע זיך אויסצושטעלן אין אַ ריי. די צוויי אָפיצירן האָבן אַריינגעפירט דעם שמש מיט דעם גבאי.

טריט נאָך טריט איז דער גבאי נאָכגעגאַנגען דעם שמש און אים געהאָלפן דערקענען דעם באַאַמטן. זיי האָבן גוט באַטראַכט יעדן באַאַמטנס פּנים און די קליידער. מיטאַמאָל איז דער שמש שטיין געבליבן. דער גבאי האָט עפּעס אונטערגעברומט דעם שמש, און צו דעם באַאַמטן האָט ער אַ וואונק געטאָן מיטן אויג און שטילערהייט, ווי ער וואָלט גערעדט צום שמש, געזאָגט:

— בשם הרבנים והגאונים, נעמט עס אויף זיך...

דער שמש האָט ווידער אַריינגעקוקט אין די אויגן פון יידישן באַאַמטן און געמאַכט אַ פריילעכע מינע. ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנט און אָנגעוויזן מיטן פינגער:

— דאָס איז דער באַאַמטער, וועלכער האָט מיר צוריקגעגעבן די בריוו. איך האָב אים דערקענט, דאָס איז ער!

אַ טויטע שטילקייט איז געפאַלן אין זאַל. די צוויי אָפיצירן האָבן צוגערופן דעם דירעקטאָר פון פּאָסט, אָנגעקוקט דעם באַאַמטן און אים געפרעגט אויפן שמש:

— דו קענסט דעם מענטשן?

— יאָ!

— דו האָסט אים אַרויסגעגעבן בריוו מיט אַ שטעמפּל פון צענזאָר?

— מעגלעך...

איין אָפיציר האָט אַרויסגעשלעפּט אַן אייזערן קייטעלע מיט אַ שלאָס און איז צוגעגאַנגען צום באַאַמטן. אַ טיפע שטילע האָט אַ קלונג געטאָן אין דער זינגענדיקער טערקישער שפּראַך:

— פאַר דעם מענטשן נעם איך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט, פון מיינע הענט וועט איר צו יעדער צייט באַקומען!

און ירושלים, די אויסגעמאַטערטע שטאָט, האָט ווידער אַ ציטער געטאָן:

וואָס וועט זיין דער גורל פון דער ישיבה מיט אירע רבנים און גבאים, דער גורל פון שמש און דעם יידישן באַאַמטן אין דער טערקישער פּאָסט? און וואָס וועט זיין דער גורל פון יידישן ישוב אין ירושלים?

די זעלבע נאַכט זענען געזעסן די ראשי־התורה מיט די ראשי־הקהל אויף אַ גרויסער אסיפה, און אַלע האָבן מסכים געווען, אַז דער באַאַמטער דאַרף נעמען אויף זיך די שולד פון צוריקגעבן דעם שמש די בריוו. די ישיבה וועט נעמען אויף זיך אַלע הוצאות פון משפּט, אַלע קאָסטן פון דער עווענטועלער שטראָף, און אין פאַל ווען דער באַאַמטער וועט, חלילה, ליידן, וועט די ישיבה אים פאַרגיטיקן יעדן פאַרלוסט, וואָס ער וועט ליידן...

מײַן פֿאָטער

אַ טאָג שפּעטער איז דער ייִדישער באַמטער אַרײַנגעקומען אין דער צענטראַלער פּאָסט, אָנגעקלאַפּט אין דער טיר פֿון הויפּט־דירעקטאָר און זיך אַוועקגעזעצט בײַם גרינעם שרײַב־טיש. דער דירעקטאָר האָט פֿאַרשלאָסן די טיר, זיך אַוועקגעזעצט קעגנאיבער אים און פֿאַררייכערט אַ נאַרגילע מיט טערקישן טאַבאַק.

דער הויפּט־דירעקטאָר פֿון דער טערקישער פּאָסט אין ירושלים איז געווען אַ מאַן אין די פֿערציקער יאָרן, אַ טערק מיט שוואַרצע קײַלעכדיקע אויגן, שוואַרצע וואָנסעס, מיט די ברעגעס דין פֿאַרדרייט אין דער הויך. אַזוי האָט דעמאָלט אויסגעזען דער הויפּט־דירעקטאָר פֿון דער טערקישער פּאָסט איבער גאַנץ דרום־סיריע — אַלמודיר אַמין עפֿענדי.

אַרום 10 יאָר פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אַמין עפֿענדי אָנגעקומען קיין ירושלים פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל. ער איז געווען אַ שרײַבער אין מיניסטעריום פֿון פּאָסט און טעלעגראַף אין וואַלדיז — אין דעם מיסטישן פּאַלאַץ, וואָס דער טערקישער סולטאַן אַבדול כאַמיד האָט אַליין אויסגעבויט אויף די ברעגעס פֿון באָספּאָר.

דער טיראַן אַבדול כאַמיד האָט פֿאַרשיקט זײַן עלטערן ברודער אויף אַ ווײַטן אײַנזאַמען אינדזל. ער האָט געשאָסן און אויפֿגעהאָנגען פּרינצן און מלוכה־לײַט. און וואָס מער ער האָט פֿאַרשיקט און צעשאָסן — אַלץ מער האָט ער געזוכט קרבנות. וואָס מער בלוט ער האָט פֿאַרגאָסן — אַלץ מער בלוט האָט ער געזוכט צו פֿאַרגיסן. אַ זאַנאַפּאָביע איז באַפֿאַלן אים נקמה צו נעמען, וואָס ווילן אים אַראָפּזעצן פֿון זײַן כסא המלוכה, אָדער צונעמען זײַן לעבן.

פֿאַר באַהאַלטענע שונאים, וואָס זוכן אין אים נקמה צו נעמען, וואָס ווילן אים אַראָפּזעצן פֿון זײַן כסא המלוכה, אָדער צונעמען זײַן לעבן.

אין די נעכט פֿלעגן דעם סולטאַן היטן זײַנע שומרים, און בײַטאָג פֿלעגט אים אָפּטמאָל אַ הויב טאָן פֿון אָרט, און ער איז, זען וואָס עס טוט זיך אין קאָרידאָר.

אַ קאָרידאָר האָט אַבדול כאַמיד אויסגעבויט אין זײַן פּאַלאַץ מיט קאַנצעלאַריעס פֿון זײַנע מיניסטאָרן אויף בײדע זײַטן, קאַנצעלאַריעס געבויט פֿון לויטער גלאָז, פֿון דורכזיכטיקע שויבן. שפּאַנענדיק לאַנגזאַם מיט זײַן געפּאַנצערטער וואַך, פֿלעגט דער טיראַן אַרײַנקוקן אין יעדער קאַנצעלאַריע, דערבײַ די האַנט נישט באַראָפּגענומען פֿון רעוואָלווער, און באַמערקן יעטוועדע באַוועגונג פֿון די שרײַבערס און פֿון די מיניסטאָרן.

ווען דער קאָרידאָר האָט דערהערט די טריט פֿון סולטאַן איז אים באַפֿאַלן אַ פּחד ווי פֿאַרן מלאך המוות. די שרײַבערס זענען געבליבן זיצן פֿאַרגליווערטע בײַ די שרײַב־טישן, מיט די קעפּ אַראָפּגעבויגן ביז די טריט זענען דערווײַטערט געוואָרן פֿון קאָרידאָר.

און אַפֿילו ווען אַ מין עפֿענדי איז שוין אַזוי פֿיל יאָרן אַוועק פֿון וואַלדיז און זיצט איצט אין זײַן אייגענעם קאַבינעט אין דער צענטראַלער פּאָסט אין ירושלים, טרעפֿט נאָך גאַנץ אָפֿט, אַז ווען ער שמועסט געמיטלעך מיט אַ נאָענטן מענטשן, פֿאַררייכערט אַ נאַרגילע מיט געשמאַקן טערקישן טאַבאַק און פֿאַרטרינקט אַ פֿונדזשאַן געדיכטע טערקישע קאַווע מיט אַ גלאָז קאַלט וואַסער, — נעמט זיך אים דאַכטן, אַז דאָס הערט ער די טריט פֿון סולטאַן אין קאָרידאָר. דעמאָלט לייגט ער אַוועק די נאַרגילע, איין האַנט נעמט אַ פּעדער פֿון שרײַב־טיש, די צווייטע ציט אויס די פֿינגער נאָכגיביק אויפֿן טיש, און דער קאָפּ לאָזט זיך אַ״ם אונטערטעניק אַראָפּ. אין די שוואַרצע קײַלעכדיקע אויגן צעלאָזט זיך אַ נערוו און עס טאַנצן בײַ אים אויגן און ברעמען. זיי טאַנצן בײַ אים אַרויף און אַראָפּ אַזוי עטלעכע מינוטן, ביז די טריט ווערן ערגעץ פֿאַרשוואונדן.

רעדן רעדט מען צווישן די באַאַמטע אין דער טערקישער פּאָסט אין ירושלים, אַז אַמין עפֿענדי האָט אַ נדר געטאָן אין וואַלדיז:

— אויב אַללאַה וועט מיר העלפֿן און איך וועל אַמאָל אַרויס פֿון וואַלדיז אַ גאַנצער, וועל איך זײַן גוט און פֿרום צו אַללאַה און צו מענטשן...

דאָס מוז אים איצט אוודאי אַללאַה דערמאָנען זײַן נדר אין וואַלדיז...

דער ייִדישער באַאַמטער, וואָס איז איצט צו אים געקומען אין קאַבינעט און זיצט קעגנאיבער אים בײַם שרײַב־טיש, איז דעמאָלט געווען אין זײַנע פֿופֿציקער יאָרן. אַזוי ווי אַלמודיר אַמין עפֿענדי. אַ מאַן פֿון מיטעלן וואוקס, מיט אַ ברייטן שטערן, גרויסע ברוינע אויגן, אַ קײַלעכדיק פּנים, מיט אַ רונדער באָרד און אַ רויטן טערקישן טאַרבוש אויפֿן קאָפּ. ווען אַ פֿרעמדער מענטש זעט זיי זיצן און שמועסן, וואָלט ער געוועןגעזאָגט:

— צוויי ברידער, אָדער צוויי שוועסטער־קינדער...

דער ייִדישער באַאַמטער איז געווען אַ סלוצקער. געבוירן אין סלוצק אויף דער פּויליש־רוסישער גרענעץ בײַ אָרעמע עלטערן. דער פֿאָטער זײַנער איז געווען אַ מלמד פֿון דערוואַקסענע בחורים. דער זיידע איז געווען אַ דרדקי־מלמד. מלמדים בני מלמדים אין ליטע־רוסלאַנד.

ווען דאָס אייניקל איז אַלט געוואָרן עלף יאָר, האָט דער זיידע געזאָגט צום אייניקל:

— איך גיי מקיים זײַן די גרויסע מצווה פֿון ישוב ארץ־ישראל; קום מיט מיר, וועלן מיר מקיים זײַן די מצווה אין צווייען. איך, אויף דער עלטער, וויל שטאַרבן רואיק אויף דער הייליקער ערד, און דו, אין די יונגע יאָרן וועסטו לעבן און בויען דאָס הייליקע לאַנד פֿאַר דיר, פֿאַר דײַנע עלטערן, פֿאַר דײַנע ברידער און שוועסטער, און פֿאַר דײַנע קינדס־קינדער, ביז משיח וועט קומען מיט אַ ישועה און אַ גאולה שלימה פֿאַר אַלע ייִדן...

האָט דאָס אייניקל געזאָגט צום זיידען:

— משיח דאַרף דאָך קומען קיין ירושלים צו פֿאָרן דו״ן׳ אַ טויער, וועל איך פֿאָרן מיט דיר און ?נגרייטן פֿאַר אים דאָס טויער...

איז דער זיידע מיט דעם אייניקל געפֿאָרן אויף אַ שיף פֿון אָדעס ביז יפֿו גאַנצע דריי חדשים, כדי מקיים צו זײַן די מצווה פֿון ישוב ארץ־ישראל אין צווייען.

אין דער אַלטער שטאָט ירושלים איז דער זיידע געוואָרן אַ מלמד און דאָס אייניקל אַ ישיבה־בחור. מיד ליד זענען צווישן די ישיבה־בחורים אַרומגעגאַנגען ספֿרים חיצוניים. דער זיידע זאָל זיך נישט דערוויסן, איז ער אַוועק זיך צולערנען: דײַטש, לאַטײַן, רוסיש און פֿראַנצויזיש. מיט דער הילף פֿון נײַע חברים האָט ער זיך דערשלאָגן צו די ספֿרדישע חכמים־משכּילים און זיך געלערנט בײַ זיי לשון־קודש, אַראַביש, טערקיש, חשבון און בוכהאַלטעריע. און איידער דער זיידע, און דערנאָך זײַנע עלטערן, ברידער און שוועסטער, וועלכע זענען שפּעטער אויך אָנגעקומען און זיך באַזעצט אין ירושלים, האָבן זיך וועגן דעם דערוואוסט, איז ער שוין געווען אַ בין־בית בײַ די חכמי־ירושלים און אַ תּלמיד פֿון די אנשי רוח החדשה.

ראוי לחופּה, האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ ירושלימער טאָכטער. איר פֿאָטער איז געווען אַ בן־תורה. טאָג און נאַכט איז ער געזעסן איבער די הייליקע ספֿרים און כדי נישט דאַרפֿן אָנקומען צו מתנת בשר ודם, האָט ער אין די הפסקות געמאַכט ווייסן עסיק, אַ פּאַטענט וואָס ער האָט איבערגענומען בירושה פֿון זײַן פֿאָטער אין רוסלאַנד. שלשלת היחוסין: תורה און עבודה — מאַכן עסיק.

דאָס זענען געווען די יאָרן פֿון חיבת ציון. גרויסע ייִדן, אנשי רוח, טיפֿע דענקער, טעאָרעטיקער פֿון בויען און שאַפֿן זענען אין יענע יאָרן אָנגעקומען גרופּעסווײַז פֿון רוסלאַנד, פֿון ליטע, פֿון פּוילן, פֿון אוקראַינע און פֿון גאַליציע. אַרום זיי האָבן זיך גרופּירט תּלמידים און חסידים. יונגעלײַט זענען געזעסן ווי בײַ די גוטע ייִדן און געשלונגען זייערע ווערטער, זיך געפּלפּולט אין זייערע שריפֿטן. יומם ולילה איז מען געזעסן בײַ ר׳ מיכל פּינס, בײַם חבצלת (דוב פֿרומקין) און בײַ ר׳ משה סלושץ. יונגעלײַט האָבן געגאָסן וואַסער אויף די הענט פֿון די חכמים און משכּילי הדור, וואָס זענען אָנגעקומען קיין ירושלים.

* * *

אַ קאָנצעסיע האָט די טערקישע אימפּעריע געמוזט געבן אַלע אייראָפּעאישע גרויס־מאַכטן: זי האָט זיי דערלויבט צו עפֿענען זייערע אייגענע פּאָסט־דינסטן אין ירושלים און אין אַנדערע שטעט. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה זענען אין ירושלים געווען: רוסישע, פֿראַנצויזישע, דײַטשע און עסטרײַכישע פּאָסטן־אַמטן. די טערקישע מלוכה־פּאָסט האָט מיט די אייראָפּעאישע פּאָסט־אַמטן נישט געקענט קאָנקורירן. די ייִדן, וואָס זענען געווען די הויפּט־קליענטן, האָבן זיך באַנוצט מיט די אייראָפּעאישע פּאָסט־ביוראָס, ווײַל זיי זענען געווען פּינקטלעך, רעגולער און זיכער.

דער טערקישער פּאָסט־אַמט איז געווען אין כאָאָס. די באַאַמטע, אַראַבער און טערקן, האָבן נישט געקענט לייענען די אַדרעסן אין די פאַרשידענע אייראָפּעאישע שפּראַכן. אַ סך בריוו זענען פאַרלוירן געגאַנגען אָדער האָבן זיך ערגעץ אַרומגעוואַלגערט. פון רעקאָמענדירטע בריוו האָבן באַאַמטע אַרויסגענומען געלט און געלט־אַנווייזונגען. קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט כסדר געטווישט, די דירעקטאָרן, געביטן די באַאַמטע. עס האָט אָבער גאָרנישט געהאָלפן — יידן־יחידים און די צענדליקער יידישע אינסטיטוציעס און אַנשטאַלטן האָבן פאַרלוירן דעם צוטרוי צו דער טערקישער פּאָסט.

טעאָרעטיקער פון חובבי־ציון האָבן זיך אָריענטירט אויף טערקיי. זי איז די הערשענדע מאַכט פון לאַנד, פון איר איז אָפּהענגיק דער גורל פון יידישן ישוב אין לאַנד. ווי זי — לאָזט זי אַראָפּגיין די עולי־ציון פון די שיפן אין יפו; ווי זי — דערלויבט זי בויען הייזער אין די יידישע קאָלאָניעס און קויפן נייע שטחים ערד. יידן דאַרפן דעריבער לערנען די שפּראַכן פון לאַנד, יידן דאַרפן אַרויסווייזן לאָיאַלקייט און באַווייזן, אַז זיי קענען זיין אַ נוצלעכער עלעמענט פאַר דעם אָטאָמאַנישן קעניגרייך.

ר׳ מיכל פּינס, אַ פּאָטער פון דעם אַלט־נייעם ישוב, אַ טעאָרעטיקער פון שיבת ציון און חיבת ציון אין די לעצטע יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, האָט אָנגעקנופּט באַציאונגען מיט דער טערקישער מאַכט און האָט פאָרגעלייגט דעם דירעקטאָר פון דער יידישער פּאָסט אויפצועפענען אַן אָפּטיילונג אין דעם יידישן קוואַרטאַל פון דער אַלטער שטאָט אין ירושלים. דערביי האָט ער רעקאָמענדירט דעם סלוצקער יונגערמאַן, זיינעם אַ הייסן תלמיד און חסיד, פאַר דעם דירעקטאָר פון דער יידישער אָפּטיילונג. ער האָט פאַרזיכערט קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אַז יידן וועלן זיך גערן באַנוצן מיט דער טערקישער פּאָסט, אויב אַ יידישער באַאַמטער, וואָס לייענט און שרייבט אייראָפּעאישע שפּראַכן, און דערצו נאָך די שפּראַכן פון לאַנד — טערקיש און אַראַביש — וועט פירן די יידישע אָפּטיילונג לויטן סטיל און דער אָרדענונג פון אייראָפּעאישן פּאָסט־וועזן. דער פּראָיעקט האָט נושא־חן געווען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. די אָטאָמאַנישע אימפּעריע איז געווען אין אַ שווערער פינאַנסיעלער לאַגע און די אייראָפּעאישע פּאָסטן זענען געווען ווי אַ דאָרן אין אירע אימפּעריאַליסטישע אויגן.

דער עקספּערימענט איז געלונגען. יחידים און אינסטיטוציעס האָבן פּראָפּאַגירט מען זאָל זיך באַנוצן מיט דער יידישער אָפּטיילונג פון דער טערקישער פּאָסט און די אָפּטיילונג האָט אָנגעהויבן צו באַווייזן גוטע און צופרידנשטעלנדיקע רעזולטאַטן.

דעמאָלט, אין די ניינציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט, איז דאָס געווען אַ גרויס געשעעניש אין ירושלים און אַ גרויס געשעעניש פאַר די חובבי־ציון אין רוסלאַנד. אַ כמו „טשאַרטער" פון דער טערקישער רעגירונג.

דער סלוצקער יונגערמאַן איז געוואָרן אַ פּערמאַנענטער דירעקטאָר פון דער יידישער אָפּטיילונג פון דער טערקישער פּאָסט און זיין אָפיציעלער אוניפאָרם איז געווען — דער טערקישער טאַרבוש. פאַרקוקנדיק זיך אויף אים, האָב אַ סך יונגעלייט פון דער אשכנזישער אינטעליגענץ אין ירושלים אָנגעטאָן רויטע טאַרבושן.

זיין אַמט האָט אים באַלד געשטעלט אין נאָענטע, פריינטלעכע באַציאונגען מיט הויכע טערקישע רעגירונגס־מענטשן, מיט רעליגיעזע אַראַבישע פירער, און די טירן פון די העכערע רעגירונגס־אינסטאַנצן זענען צו יעדער צייט פאַר אים געשטאַנען אָפן.

האַנט אין האַנט מיט די נייע בויער און טוער פון יידישן ישוב, איז ער געוואָרן דער שתדלן: אַמאָל פאַר אַ דערלויבעניש אַראָפּצולאָזן די יידן פון די שיפן אין יפו; אַמאָל פאַר אַ דערלויבעניש צו בויען די נייע שכונות אין ירושלים אָדער צו דערלויבן בויען הייזער אין די קאָלאָניעס. באַלד איז ער צוגעצויגן געוואָרן צו אַלע צרכי צבור און צרכי הישוב אין ארץ־ישראל. די טעג זענען פאַר אים געווען אַ רוטינע פון געשעפטס־אָרדענונג אין דער פּאָסט — פּינקטלעכקייט, קאָנטראָל און בוכהאַלטעריע, שתדלנות פאַר יחידים און אינסטיטוציעס. די אָוונטן ווידער זענען געווען איינגעטיילט פאַר זיצונגען און אסיפות פון חברות און אינסטיטוציעס, העלפן בויען אַ קאָלאָניע „מוצא" נישט ווייט פון ירושלים, אַ מושב־זקנים, אַ בית־יתומים, אַ שפּיטאָל, אַ חברה „בני ברית", אַ חברה „פדיון שבויים", אַן הכנסת־אורחים און אַ נאַציאָנאַלע ביבליאָטעק, אַ „מאָדערנע", מיט אַ לייען־זאַל און רעפעראַטן.

נאָך אַ טאָג שווערער אַרבעט, נאָך די זיצונגען אין די אָוונטן, פלעגט ער אין די שלאָפלאָזע נעכט פאַרברענגען ביים שרייב־טיש און שרייבן געטאָקטע העבראישע אותיות, אַמאָל אין רש"י־כתב און אַמאָל אין אשורית. יעדער אות פאַר זיך ווי אַ פּערל: „יפי הלשון כיפי הכתב, יפי הכתב כיפי הלשון" — די שיינקייט פון דער שפּראַך זאָל זיין ווי די שיינקייט פון דער שריפט, און די שיינקייט פון דער שריפט זאָל זיין ווי די שיינקייט פון דער שפּראַך... דאָס האָבן אים געלערנט די ספרדישע משכילים.

זיין יעדע פרייע מינוט איז געווען אויסגעפילט מיט קאָרעספּאָנדענץ מיט חוץ־לאַרץ, שאלות און תשובות, אַ טאָג־בוך צו פאַרצייכענען וויכטיקע געשעענישן, פערזענלעכע און געזעלשאַפטלעכע, אַרטיקלען פאַר דער טעגלעכער העבראישער צייטונג „חבצלת" און לייט־אַרטיקלען פאַר דער צייטונג, ווען דער רעדאַקטאָר, דוב פרומקין, איז אַוועק אויף אַ צייט קיין חוץ לאַרץ.

אַ שטעמפּל מיט העבראי־שע אותיות „ירושלים"

אין פאַרשידענע לענדער טראָגן זיך אַרום מענטשן מיט אַ געמיינזאַמען געדאַנק פון שיבת ציון, און זוכן אים אויסצופירן אויף אַ באַזונדערן אופן. פאַר דעם יידישן באַאַמטן פון דער יידישער אָפּטיילונג פון דער טערקישער פּאָסט איז נישט געשטאַנען דער ציל צו פאַרגרעסערן און צו פאַרבעסערן די פּאָסט לשם פערזענלעכער אַמביציע, כדי זיך אַרויפצואַרבעטן און דערגרייכן אַ העכערן אַמט, אַ העכערע פּענסיע, אָדער אַ גרעסערן איינפלוס, אָדער העכערע אויסצייכענונגען מיט סערטיפיקאַטן און מעדאַלן.

עס זענען דעמאָלט געווען די צייטן פון ביל"ו — בית יעקב לכו ונלכה. יידן דאַרפן פאַרלאָזן דעם פינצטערן גלות און זיך באַזעצן אין ארץ־ישראל.

אין רוסלאַנד האָט מען אַגיטירט פון ארץ־ישראל, מען האָט גערופן די יידן פון חוץ־לאַרץ, אָבער עס האָט געפעלט אַ סימבאָל, אַ צייכן, וואָס זאָל רייצן די געפילן און אָנצינדן אין די יידישע הערצער אַ פייער פאַר ציון.

אין ירושלים, אונטער דער טערקישער הערשאַפט, האָט אַ יידישער באַאַמטער אין דער טערקישער פּאָסט נישט געקענט טראַכטן וועגן אַ בלוי־ווייסער פאָן, ווי אַ סימבאָל פאַר אַ נאַציאָנאַלער יידישער באַוועגונג, וואָס שטרעבט צו זיי אין אַן אייגן לאַנד. אפילו נישט וועגן אַ פאָן מיט די זיבן גאָלדענע שטערנס, וואָס זאָלן סימבאָליזירן די זיבן אַרבעט־שעהן פון די אַרבעטער אין אַלט־ניילאַנד.

עטלעכע יאָר האָט זיך דער יידישער פּאָסט־באַאַמטער אַרומגעטראָגן מיט אַן אידיי וועגן אַ סימבאָל פון שיבת ציון, פון ירושלים, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן פאַנאַנדערצובויען; אַ סימבאָל פון דער אַלט־נייער הויפּט־שטאָט פון הייליקן לאַנד; אַ סימבאָל וואָס זאָל פלאַטערן אין די יידישע הערצער אין חוץ־לאַרץ און זאָל זיי וועקן צו מעשים, צום ישוב ארץ־ישראל, צו בנין הארץ. אַזאַ סימבאָל קאָן זיין אַ פּאָסט־שטעמפּל אויף אַלע בריוו וואָס ווערן אַרויסגעשיקט פון דער יידישער אָפּטיילונג, אַ שטעמפּל מיטן נאָמען „ירושלים" מיט העבראישע אותיות...

כדי די געוואַגטע אידיי צו רעאַליזירן, האָט זיך גענויטיקט אַ דערלויבעניש פון מיניסטעריום אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. און דאָס איז נישט לייכט געווען צו באַקומען. זיין אַמביציע האָט אים דאָ געפירט פריער קיין ביירוט און שפּעטער קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. אויף זיין אייגענעם אופן האָט ער דערקלערט דעם פּאָסט־מיניסטער די נוצלעכקייט פון אַזאַ שטעמפּל פאַר דער קאָנקורענץ מיט די פרעמדע אייראָפּעאישע פּאָסט־אַמטן אין ארץ־ישראל. און ער האָט די הסכמה באַקומען אויף אַ האַלב־אָפיציעלן אופן.

ניין חדשים האָט דער שטעמפּל געאַרבעט מיט טעמפּאָ אין דער יידישער אָפּטיילונג. פון חוץ־לאַרץ זענען אָנגעקומען פאָדערונגען צו יחידים און אינסטיטוציעס אַרויסצושיקן ליידיקע קאָנווערטן מיט טערקישע מאַרקעס, געשטעמפּלט מיט דעם שטעמפּל „ירושלים" אין העבראישע אותיות. די באַאַמטע האָבן ספּעציעל

אַבטונג געגעבן, אַז די אותיות זאָלן זיין קלאָר און דייטלעך.

שונאי־ציון זענען שוין דעמאָלט נישט געשלאָפן אין ירושלים. אין טערקישן פּאַרלאַמענט האָט מען אַן אינטערפּעלאַציע און מען האָט צוגעטראָגן פון ירושלים, אַז אין דער יידישער אָפּטיילונג באַנוצט מען זיך מיט אַ „ציוניסטישן שטעמפּל". נאָך אַ סך שרעק און עגמת־נפש האָט מען דעם שטעמפּל פאַרבאָטן און דער ענין איז צווישן ירושלים און קאָנסטאַנטינאָפּאָל פאַרווישט געוואָרן...

דער יידישער באַאַמטער, אויף וועמען דער גבאי און שמש פון דער ישיבה אין מאה שערים האָבן אָנגעוויזן, אַז ער איז דאָס דער יעניקער, וואָס האָט צוריקגעגעבן די בריוו מיטן שטעמפּל פון דער צענזור, דעם סלוצקער ייד מיטן רויטן טערקישן טאַרבוש, וועלכער איז צומאָרגנס געזעסן אין קאַבינעט פון אַלמודיר אַמין עפענדי, קעגנאיבער אים ביים גרינעם שרייב־טיש, איז געווען מיין פאָטער ר' אליהו האָניג, אַזוי ווי יידן אין ירושלים האָבן אים גערופן, און ווי די אַראַבער און טערקן האָבן אים טיטולירט — האָניג עפענדי. זיין שעף און זיין פּערזענלעכער נאָענטער פריינד און חבר, דער הויפּט־דירעקטאָר פון דער טערקישער פּאָסט, האָט אים ליבערשט אַדרעסירט: עליאַס עפענדי.

* * *

דער טערקישער דירעקטאָר האָט זיך געווענדעט צו מיין פאָטער אין אַ פאַרטרויליכן טאָן:

— עליאַס עפענדי! דער שטעמפּל פון צענזור איז נישט דער אַמאָליקער שטעמפּל „ירושלים"... כּאַרב! היינט איז מלחמה, אַ בלוטיקע מלחמה. די אָטאָמאַנישע אימפּעריע איז אין אַ גרויסער געפאַר. יעדן טאָג, יעדע שעה קומען אום טויזנטער מענטשן אויף די פראָנטן, מיליאָנען טערקן און בירגער פון אָטאָמאַן ליידן נויט, הונגער און קראַנקהייטן. היינט איז הוקום עורפע! קריגס־צושטאַנד, קריגס־געריכטן... אין אַ מיליטערישן געריכט זענען נישטאָ קיין אַדוואָקאַטן, קיין אַפּעלאַציעס. אין פיר און צוואַנציק שעה פירט מען אַרויס אַ באַשולדיקטן מיט עדות אָדער אָן עדות. עס זיצן דריי אָפיצירן — דער טייוול ווייסט פון וואַנען זיי קומען און וואָס זיי פאַרשטייען. זיי זאָגן זיך אונטער איינער דעם אַנדערן עטלעכע ווערטער און דער מענטש איז פאַרמשפּט. אָט גיב אַ קוק, דאָרט ביים יפוער טויער הענגען איצט דריי סאָלדאַטן אַנטלאָפענע פון מיליטער, און צוויי אַרמענער שפּיאָנען אין ציווילע קליידער. זיי וועלן אַזוי הענגען ביז די זון וועט אונטערגיין. עליאַס עפענדי! איר האָט אַ פרוי מיט קינדער, איר נעמט אויף זיך אַ גרויסן קרימינעלן פאַרברעכן. אַ מיליטער־געריכט וועט אייך באַטראַכטן ווי אַ שפּיאָן. אויב זיי וועלן אייך גלויבן, אַז איר האָט צוריקגעגעבן דעם שמש די בריוו, וועלן זיי אייך באַשולדיקן, אַז איר זענט געווען אַ סאַבאָטאַזשניק. איר האָט געוואוסט וואָס זיי האָבן געשריבן אין די בריוו אויף דער אָטאָמאַנישער רעגירונג צו אירע שונאים אין אַמעריקע. זיי וועלן דערפון ציען קאָנסעקווענצן, אַז איר האָט פאַרבאָרגן פון דער מיליטערישער מאַכט די נויטיקע אינפאָרמאַציעס וועגן די שונאים פון טערקיי. טאָמער וועלן זיי אייך נישט גלויבן, וועלן זיי אייך באַשולדיקן, אַז איר האָט געמאַכט אַן אייגענעם שטעמפּל פון צענזור, און אַז איר, צוזאַמען מיט די רבנים, מיט די גבאים און דעם שמש זענט אַ גרופּע פון אַ גרעסערער באַנדע פון יידישע שפּיאָנען אין לאַנד, מיט אַ ספּעציפישער אויפגאַבע איבערצוגעבן דעם שונא ידיעות און מיליטערישע סודות אונטער אַ פאַלשן צענזור־שטעמפּל. מיין עצה, עליאַס עפענדי, איר זאָלט אָפּלייקענען די גאַנצע זאַך, אַזוי ווי דער אמת איז: איר האָט די בריוו נישט געשטעמפּלט און איר האָט זיי דעם שמש נישט צוריקגעגעבן, איר ווייסט פון קיין זאַך נישט. מאָרגן קענט איר באַפרייט ווערן פון דער גאַנצער באַשולדיקונג. אַ מענטש דאַרף היטן דעם אייגענעם לעבן, די אייגענע משפּחה... ער דאַרף נישט ליידן און זיך אומגליקלעך מאַכן צוליב דעם פאַרברעכן און די נאַרישע מעשים פון אַנדערע, מעגן זיי זיין אפילו רבנים און גרויסע לייט. ווער עס איז שולדיק — דער דאַרף ליידן...

האָניג עפענדי איז געזעסן פאַרטיפט אין זיינע געדאַנקען און געשוויגן. ער האָט געהערט די ערנסטע שווערע טענער פון דער טיפער טערקישער שטימע. טראָפּנס קאַלטער שווייס האָבן אים נאַס געמאַכט דעם שטערן, דעם האַלדז. מיט אַ טיכעלע פון רעקל־קעשענע האָט ער געווישט דעם שווייס און געשוויגן, געשוויגן און געטראַכט, און צום סוף געזאָגט צום טערק:

— אמין עפענדי! נעכטן בין איך געווען אויף דער אסיפה פון אַלע גרעסטע פון אונדזער אמונה אין שטאָט. נאָכדעם ווי מיר האָבן אויסגעהערט די געשיכטע מיט די בריוו, האָבן מיר אַלע פעסטגעשטעלט, אַז סיי דער שמש און סיי די רבנים מיט די גבאים זענען אומשולדיק. דעם בריוו האָט אָנגעשריבן אַ פּראָסטער, נאַרישער און אומגעלומפּערטער סעקרעטאַר אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה, כדי צו פרעסן די יידן אין חוץ־לארץ זיי זאָלן שיקן וואָס מער געלט. איך קען אייך גאַראַנטירן, אַז אַזעלכע שנאָרער־בריוו האָבן אינסטיטוציעס פון אַנדערע גלויבנס אין ירושלים אויך אַרויסגעשיקט אויף דער וועלט. אונדזער גלויבן פאַרפליכטעט אַ מענטשן צו זוכן דעם אמת, באַשטראָפן דעם שולדיקן און באַפרייען דעם אומשולדיקן. לויט אונדזער אמונה, דאַרף אָבער אַ מענטש זיך מקריב זיין פאַר אַ צווייטן, אָדער פאַרן ציבור, אויב ער איז זיכער, אַז דער באַשולדיקטער איז אומשולדיק. איך ווייס, אַז היינט איז כּאַרב! איך ווייס, אַז היינט איז קריגס־צושטאַנד, אָבער איך ווייס אויך, אַז די מלחמה, וואָס אונדזער אָטאָמאַניש קעניגרייך פירט קעגן אירע שונאים, איז צוליב גערעכטיקייט. מיליאָנען מענטשן ליידן און טויזנטער שטאַרבן פאַר דער גערעכטיקייט. אויב איך וועל אָפּלייקענען, און דער יונגער באַאַמטער וואָס האָט אַרויסגעגעבן די בריוו איז מער נישט צו געפינען, וועט אַ מיליטעריש געריכט פאַרמשפּטן צוויי אומשולדיקע מענטשן צום טויט, און איינער וועט בלייבן לעבן. אויב אָבער איך וועל נעמען די שולד אויף זיך, וועסטו מיט מיר צוזאַמען טאָן אַלץ, וואָס איז נאָר מעגלעך צו באַווייזן, אַז איך האָב בלויז באַגאַנגען אַ טאַקטישן פעלער. עס איז געווען דער ערשטער טאָג פון צענזור און די פּראָצעדור, וואָס איז געווען אַ נייע און נאָך אומבאַקאַנט, איז די ערשטע צייט געווען אַ כאַאָטישע. עס איז נאָך דאָ יושר אין דעם אָטאָמאַנישן קעניגרייך, אפילו אין צייט פון מלחמה.. אמין עפענדי! אין נאָמען פון אונדזער לאַנגער פריינטשאַפט און ברודערשאַפט לייג איך אין דיינע הענט מיין גורל... דעם גורל פון אונדזערע רבנים און דעם גורל פון אונדזערע יידן אין ירושלים. איך באַשווער דיך אין נאָמען פון אַללאַה אין הימל, העלף אונדז!

און אמין עפענדי האָט געהאַלטן זיין נדר ,וואָס ער האָט אויף זיך גענומען אין וואַלדיז...

ער האָט געקענט דעם וועג, וואָס פירט צו יושר און גערעכטיקייט אין אַ מיליטערישן געריכט פון אָטאָמאַנישן קעניגרייך; דעם וועג פון דער קיילעכדיקער מטבע, וואָס קייקלט זיך אין אַלע דורות פון דער יידישער קעשענע צו די הענט, וואָס האַלטן דאָס לעבן פון אַ יידישן יחיד אָדער אַ ציבור.

און די דריי טערקישע אָפיצירן האָבן זיך נישט געאיילט — זיי האָבן דעם משפּט אָפּגעלייגט און פאַרצויגן פון איין חודש אויפן אַנדערן, כדי אָפּצוציען די אויפמערקזאַמקייט פון דער אַראַבישער באַפעלקערונג, און כדי צו ציען וואָס מער היונה פון דעם בלבול־פּראָצעס. די ישיבה האָט געזען, אַז פון חוץ־לארץ זאָל מען צושיקן דורך די נייטראַלע קאָנסולאַטן די נויטיקע סומעס. אמין עפענדי איז געווען דער פאַרמיטלער, דער עצה־געבער פון ביידע צדדים. ער האָט ריזיקירט מיט זיין אַמט און מיט זיין לעבן.

נאָך צוועלף הדשים פון כסדר אָפּלייגן דעם פּראָצעס, האָט מען אַרויסגעטראָגן דעם אורטייל:

די רבנים און גבאים — אַ יאָר תפיסה; דעם שמש — אַ יאָר אין טורמע מיט פופציק שמיץ; דעם יידישן פּאָסט־באַאַמטן אָפּזאָגן פון זיין אַמט. אַלע פאַרמשפּטע צאָלן יעדער פופציק גאָלדענע ליִרעם שטראָף.

* * *

אַכט און צוואַנציק יאָר האָט מיין פאָטער געדינט אין דער טערקישער פּאָסט אין ירושלים. אויפן אַכט און צוואַנציקסטן האָט ער פאַרלוירן זיין אַמט, און דערצו האָט ער מקריב געווען נאָך אַ יאָר פון שרעק און ליידן.

די ישיבה און די ראשי־הקהל, וואָס האָבן צוגעזאָגט צו פאַרגיטיקן יעדן פאַר־

יהודה הערש שאַיאַק (ש. פאַן), סידנעי

געאָרג בראַנדעס — דער שרײַבער, מענטש און ייד

מײַן ליבע צו דער סקאַנדינאַווישער ליטעראַטור. — איך פאָר קיין סקאַנדינאַוויע. — מײַנע באַגעגענישן מיט געאָרג בראַנדעסן

איך האָב אָנגעהויבן לייענען ליטעראַטור, ווען איך בין אַלט געוואָרן צוועלף יאָר. גאָרנישט האָט מיך אַזוי אינטערעסירט, ווי גוטע וואָרט־שאַפונגען.

צו יענער צייט האָב איך אָנגעהויבן לייענען די ווערק פון י. ל. פּרץ, שלום אַש, אברהם רייזען און מענדעלע מוכר ספרים. איך האָב אויך געלייענט אַ סך איבערזעצונגען פון אייראָפּעאישע שריפטשטעלער, דער עיקר פון רוסישע שריפטשטעלער, ווי: טאָלסטאָי, טורגעניעוו, דאָסטאָיעווסקי און אַנדרעיעוו.

איינמאָל איז מיר אין די הענט אַרײַנגעפאַלן אַ קליין ביכל מיטן נאָמען „ווען מיר טויטע דערוואַכן", פון הענריק איבסען. עס האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקן רושם. איך האָב עס געלייענט איין מאָל, אַ צווייטן מאָל און אַ דריטן מאָל. עס האָט זיך אין מיר דערוועקט אַ געפיל, אַז איך מוז זען צו באַקומען נאָך אַנדערע ווערק פונם זעלבן מחבר. און נאָך אַ לאַנגן זוכן איז מיר געלונגען צו באַקומען איבסענס „בוימייסטער סאָלנעס", „העדאַ גאַבלער", „נאָראַ" און אַנדערע.

שוין דעמאָלט האָט זיך בײַ מיר אַנטוויקלט אַ שטאַרקע באַגייסטערונג פאַר דער סקאַנדינאַווישער ליטעראַטור. די דאָזיקע באַגייסטערונג האָט זיך נאָך מער אַנטוויקלט שפּעטער, ווען איך בין אַלס יונגער מענטש געקומען קיין לאָנדאָן און דאָרט געפונען אַ פּאָר ידישע איבערזעצונגען פון ביערנסאָן, סטרינדבערג און קנוט האַמסון.

אין לאָנדאָן איז צו יענער צייט דערשינען אַ יידיש־אַנאַרכיסטישע וואָכנשריפט, „דער אַרבעטער פריינד", וואָס איר רעדאַקטאָר איז געווען רודאָלף ראָקער, אַ דײַטש, וועלכער האָט זיך אויסגעלערנט יידיש און געשריבן גײַסטרײַכע אַרטיקלען אין פאַרשידענע יידישע צײַטשריפטן אין ענגלאַנד און אַמעריקע.

„דער אַרבעטער פריינד" האָט אויך געהאַט אַלס ליטעראַרישן רעדאַקטאָר א. פרומקינען, און ביידע, ראָקער אַזוי ווי פרומקין, האָבן געהאַט אַ גרויסע ליבע פאַר דער סקאַנדינאַווישער ליטעראַטור. פרומקין האָט טאַקע איבערגעזעצט אויף יידיש האַמסונס „הונגער", „מיסטעריען" און „פאַן". היות ווי פרומקינס איבערזעצונגען זענען געמאַכט געוואָרן טיילווייז פון רוסיש און טיילווייז פון דײַטש, זענען זיי געווען זייער ווייט פונם מייסטערהאַפטן האַמסונישן סטיל, און עס האָט אויך געפעלט די עכטע האַמסונישע אַטמאָספער, איבערהויפּט אין דער איבערזעצונג פון „מיסטעריען".

דאָס האָב איך דעמאָלט נישט געוואוסט און איך האָב זיי געלייענט מיט גרויס באַגייסטערונג. שוין דעמאָלט האָט זיך בײַ מיר אָנגעהויבן אַנטוויקלען אַ שטאַרקער ווילן צו לעבן אין די סקאַנדינאַווישע לענדער און צו לייענען די סקאַנדינאַווישע שריפטשטעלער אין זייערע אָריגינעלע שפּראַכן.

בײַם לייענען די סקאַנדינאַווישע שרײַבער, האָט מיר גענומען נאָגן בײַם האַרצן און אַן אייגנאַרטיקע בענקשאַפט האָט זיך דערוועקט אין מײַן נשמה. אַ ברייטע און טיפע וועלט האָט זיך פאַר מיר געעפנט, און די דאָזיקע וועלט האָט מיך געצויגן צו זיך. איך האָב אין דער דאָזיקער וועלט געזען אַ ים פון טיפע סודות, באַדעקט מיט אַ געהיימניספולן נעפּל... אַלץ אין דער דאָזיקער וועלט איז מיר פאָרגעקומען אַזוי אומקלאָר און דאָך אַזוי נאָענט צום האַרצן.

דאָס אומקלאָרע און מיסטעריעזע אין דער סקאַנדינאַווישער ליטעראַטור דאַרף נישט פאַרמישט ווערן מיט דעם, וואָס מיר קענען אונטערן נאָמען „מאָדערניזם". די מײַנסטע סקאַנדינאַווישע שריפטשטעלער זענען זייער מאָדערנע, אָבער נאָר אין זייער אייגנאַרטיקער פאָרם. די מענטשלעכע נשמה, וואָס ווערט אָפּגעשפּיגלט אין די מײַנסטע ווערק זייערע איז קלאָר און פאַרשטענדלעך, דער סטיל איז איינפאַך און דאָך זאַפטיק.

אַזעלכע קליינע לענדער ווי נאָרוועגיע, דענעמאַרק און שוועדן, האָבן מיט זייער ליטעראַטור אויסגעאיבט אַזאַ שטאַרקן איינפלוס אויף די ליטעראַטורן פון אַנדערע פעלקער. אַזוי, צום בײַשפּיל, זענען די מײַנסטע ווערק פון קנוט האַמסון, אויגוסט סטרינדבערג, הערמאַן באַנג און אַנדערע איבערגעזעצט געוואָרן אויף רוסיש און דײַטש נאָך איידער זיי זענען דערשינען אין נאָרוועגיש, דעניש און שוועדיש. געאָרג בראַנדעסעס גרויסע ווערק איבער שעקספּיר, שפּינאָזאַ, אַנאַטאָל פראַנס און וואָלטער זענען תמיד דערשינען אַ סך שפּעטער אין דענישן אָריגינאַל, ווי זיי זענען דערשינען אין רוסיש און דײַטש אָדער ענגליש.

ווײַזט אויס, אַז ס'איז געווען באַשערט דאָס מײַן חלום וועגן לעבן אַמאָל אין סקאַנדינאַוויע און לייענען אָט די אַלע שריפטשטעלער אין דעם לשון אין וועלכן זיי האָבן געשאַפן, זאָל מקוים ווערן.

אין יאָר 1916, בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז מיר אָנגעבאָטן געוואָרן צו ווערן אַ קאָרעספּאָנדענט פון יידישע צײַטונגען אין קאָפּענהאַגען. איך בין געשפּרונגען פאַר שמחה, וואָס מײַן יוגנטלעכער חלום וועט ענדלעך פאַרווירקלעכט ווערן, כאָטש טיף אין מײַן האַרץ האָב איך, אַזוי ווי יעדער יונגער שריפטשטעלער, געהאַסט זשורנאַליזם, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט סענסאַציעס... מײַן שטרעבונג צו לעבן אין סקאַנדינאַוויע איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס איז מיר געווען גאַנץ גלײַך, וואָס איך וועל אַלץ מוזן שרײַבן פאַר טאָג־צײַטונגען...

איך האָב צוגעשטימט צו ווערן דער קאָרעספּאָנדענט פון יידישע צײַטונגען אין קאָפּענהאַגען און דאָס האָט מיר געגעבן די געלעגנהייט זיך גרינטלעך צו באַקענען מיט די שאַפונגען פון דער סקאַנדינאַווישער ליטעראַטור. עס האָט מיך געצויגן צו זען האַמסונס „הונגער"־שטאָט, איבסענס „פיאָרדן" און סטרינדבערגס „פרײַלין יוליאַ"... עס האָט מיך געצויגן צו די ווײַסע נעכט פון די צפון־לענדער, צו די

לוסט, וואָס ער וועט חלילה לײַדן, האָבן אים באַלד געגעבן אַן עצה:

— די ישיבה האָט דאָך קיין געלט נישט, ירושלים איז אין נויט און אין דחקות. גייט אַריבער און בעט דעם דירעקטאָר, ער איז דאָך אַזאַ גוטער פריינד אײַערער, ער וועט אײַך זיכער צוריקנעמען, זיי דאַרפן אײַך האָבן...

דער דירעקטאָר האָט זיך געבייזערט אויף דער ישיבה, אויף די רבנים, אויף די ראשי־הקהל: ער האָט פריער געוואָרנט, אַז אַ מענטש דאַרף קודם טראַכטן וועגן זיך; אַז לײַדן דאַרף דער שולדיקער. ער האָט אויפגעוויזן, אַז ער טאָר אים נישט צוריקנעמען, לכל הפחות מוז מען וואַרטן צוועלף חדשים.

נאָך צוועלף חדשים, ווען די אַראַבישע און טערקישע באַפעלקערונג האָט שוין וועגן דעם פּראָצעס געהאַט פאַרגעסן, איז ער צוריק אויפגענומען געוואָרן אויף זײַן אַמט מיט אַן אויסרייד, אַז די טערקישע רעגירונג נויטיקט זיך אין זײַן אַרבעט. באַלד נאָכדעם האָבן די ענגלענדער אײַנגענומען ירושלים.

זײַן נייער שעף, אַ פעסט־געבויטער שקאָט, אַ מאַיאָר אין דער ענגלישער אַרמיי, מיט אַן אויסגעקראָכענעם רויטן קאָפּ האָר, האָט אָפּגעזאָגט אַלע עלטערע באַאַמטע, וועלכע האָבן געדינט אין דער טערקישער פּאָסט. ווער עס איז געווען אין דינסט פינף און צוואַנציק יאָר איז אַרויס מיט אַ פּענסיע אויפן גאַנצן לעבן.

— איי עם סאָרי, סער — האָט ער געזאָגט צו מײַן פאָטער — לויט די ביכער ביסטו געווען אַוועק פון דײַן אַרבעט גאַנצע צוועלף חדשים, און דערפאַר בין איך זייער סאָרי, וואָס דו קענסט דײַן פּענסיע נישט באַקומען...

און מײַן פאָטער איז צוריקגעקומען אַהיים, ווי אַ מענטש וואָס זעט די זון פון זײַן דור, ווי זי פאַלט אַרײַן אין טונקעלע לײַלעכער פאַר דער שקיעה...

געהיימניספולע טיפן, ווי האַמסונס נאַגעל, און איך האָב געוואָלט קענען לערנען דעם הינטערגרונט פון דער טיפער נשמה פון אָט די מענטשן, וואָס די סקאַנדינאַווישע שריפטשטעלער האָבן זי אין אַזאַ הערלעכער פאָרם פאַרקערפּערט אין זייערע ווערק.

איך האָב אויך געוואָלט וויסן, וואו נעמט אַזאַ מענטש ווי געאָרג בראַנדעס אַזוי פיל וויסן און טיפן דענקען צו שאַפן אַזעלכע ווערק, ווי: „פרידריך ניטשע", „ליטעראַרישע שטרעמונגען אין 19־טן יאָרהונדערט", „געטהע", „היינריך היינע", „לאַסאַל", „דיזראַעלי", „יוליוס צעזאַר" און נאָך און נאָך מאָנומענטאַלע ווערק.

אָט זיצט אַן אַלטער געלערנטער אין אַ זייטיקן ווינקל פון אייראָפּע און יעדעס ווערק, וואָס ער פאַרעפנטלעכט, מאַכט דעם גרעסטן רושם אין דער גאַנצער ליטעראַטור־וועלט. עס האָט זיך מיר געוואָלט וויסן, ווי קומט עס, וואָס אַ ייד מיטן נאָמען משה קאָהן, וועלכן די וועלט קען אַלס געאָרג בראַנדעס, און וועלכער איז געבוירן און דערצויגן אין דענעמאַרק, קען שאַפן אַ ווערק וועגן אַנאַטאָל פראַנס און באַווייזן, אַז ער קען און פאַרשטייט בעסער דעם גרויסן פראַנצויזישן שריפטשטעלער ווי די פראַנצויזן, אַז ער קען בעסער שעקספּירן ווי די ענגלענדער, און ווייס מער וועגן געטהען ווי די דייטשן...

יאָ, איך האָב זיך ממש געריסן צו לעבן אין אָט די לענדער, וואו עס האָבן געלעבט און געשאַפן אַזעלכע גרויסע גייסטער. און כאָטש די רייזע פון ענגלאַנד קיין נאָרוועגיע איז דעמאָלט געווען פאַרבונדן מיט לעבנס־געפאַר, און מיין אַלטע מוטער האָט זיך אויסגעוויינט די אויגן פאַר עגמת־נפש, ווייל „אַ מענטש שטעלט נישט איין זיין לעבן פאַר אַזעלכע נאַרישקייטן ווי שרייבן פאַר צייטונגען", האָב איך מיך דאָך נישט געקענט צוריקהאַלטן פון דערפילן מיין שטאַרקן פאַרלאַנג.

ווען איך קוק איצט צוריק אויף די פינף יאָר צייט, וואָס איך האָב געלעבט אין די סקאַנדינאַווישע לענדער, גלויב איך אַז זיי זענען געווען די גליקלעכסטע צייט פון מיין לעבן. נישט דערפאַר, וואָס עס איז מיר דאָרט אַזוי גוט געגאַנגען, חלילה... די ערשטע פאַר יאָר איז מיר גאָר נישט אַזוי גוט געגאַנגען. אָבער מיינע זכרונות פון יענער צייט זענען פאַרבונדן מיט אַ ציל צו שאַפן עפּעס, מיט אַ שטרעבונג צו לערנען און עפּעס אויפצובויען.

☆

נאָך איצט איז ביי מיר פאַרבליבן אין מיין זכרון דער איינדרוק, וואָס עס האָט אויף מיר געמאַכט די נאָרוועגישע הויפּטשטאָט קריסטיאַניאַ, וועלכע האָט שפּעטער איינגעטוישט דעם נאָמען אויף אָסלאָ (ביי מיר הייסט זי תמיד נאָך די „הונגער"־שטאָט), וואָס איך האָב זי דערזען צום ערשטן מאָל. עס פאַרשטייט זיך, אַז אין מיין פאַנטאַזיע האָב איך זי מיר אַנדערש פאָרגעשטעלט.

אין דער ווירקלעכקייט איז עס אַ שטאָט אַזוי ווי אַלע אַנדערע שטעט אין אייראָפּע, מיט שיינע לאַנגע גאַסן, מיט אַ סך מענטשן, וואָס לויפן אין אַלע ריכטונגען. באַלד געפין איך מיך אין דער „קאַרל יאָהאַן גאַדע", די גאַס אין וועלכער האַמסון האָט אַזוי פיל איבערגעלעבט. אַ גאַס ווי אַלע אַנדערע, אַ ביסל שענער ווי אַנדערע גאַסן אין קריסטיאַניאַ, ווייל דאָ געפינען זיך די היסטאָרישע מאָנומענטן, דער פּאַרלאַמענט, דער קעניגלעכער שלאָס. אָט דאָס איז האַמסונס „הונגער"־שטאָט, פול מיט פינצטערע זכרונות...

האַלב אין דייטש און האַלב אין ענגליש, און מיט אַן אַדרעס אין דער האַנט, האָט מיך אַ טאַקסי געבראַכט צו דער וואוינונג פון מיין פריינד, דעם באַקאַנטן יידישן מאָלער און סקולפּטאָר ל. בערסאָן.

לאַנג האָב איך מיך אין קריסטיאַניאַ נישט אויפגעהאַלטן, ווייל מיין מאַנדאַט איז געווען אויסגעשטעלט אויף קאָפּענהאַגען, די הויפּט־שטאָט פון דענעמאַרק.

אין קאָפּענהאַגען איז מיר שוין געגאַנגען אַ סך לייכטער. דאָ האָבן דעמאָלט געלעבט דער יידישער דיכטער ד"ר ברענדער און זיין ברודער, דער באַקאַנטער יידיש־רוסישער זשורנאַליסט וולאַדימיר גראָסמאַן, און שפּעטער איז אויך אַהערגעקומען זיין ברודער, דער באַקאַנטער רעוויזיאָניסטישער טוער, מאיר גראָסמאַן.

אין קאָפּענהאַגען האָט זיך דעמאָלט געפונען דאָס „נייטראַלע" ציוניסטישע ביוראָ אונטער דער לייטונג פון טיאָמקין און זיינע צוויי מיטאַרבעטער: ד"ר ש. בערנשטיין, אַלס רוסישער פאָרשטייער, און ד"ר ראָזענבליט, אַלס דייטשער פאָרשטייער. אין משך פון איניקע חדשים האָב איך מיך אָנגעהויבן פילן אַ ביסל מער היימיש. מיט דער צייט האָט זיך דאָ געשאַפן אַ קולטורעלער יידישער צענטער. וולאַדימיר זשאַבאָטינסקי איז דאָ געווען אַן אָפטער גאַסט, און באַקאַנטע ציוניסטישע טוער פון ענגלאַנד און רוסלאַנד זענען כסדר געקומען און געגאַנגען, און פון צייט צו צייט זענען זיי אויך עפנטלעך אויפגעטרעטן.

צוויי יאָר נאָך מיין אָנקומען קיין קאָפּענהאַגען, האָב איך שוין אַרויסגעגעבן ליטעראַרישע זאַמלביכער און זשורנאַלן. איך ווייס נאָך ביז היינט נישט, ווי אַזוי דאָס איז געשען; אָבער נאָך דריי יאָר לעבן אין קאָפּענהאַגען, האָב איך אָנגעהויבן שרייבן דעניש. מיין ערשטער אַרטיקל איז געווען איבער י. ל. פרץ, און ער איז געווען פאַרעפנטלעכט אין דער באַקאַנטער דענישער ליטעראַרישער וואָכנשריפט "HVER 8 DAG" (יעדע 8 טאָג), וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן פון דענעמאַרקס טאַלענטירטסטן שריפטשטעלער, הערמאַן באַנג.

דאָס אַלץ איז אָבער נישט געווען מיין הויפּט־ציל. מיינע זשורנאַליסטישע אַרבעטן פאַר יידישע צייטונגען אין אַמעריקע, קאַנאַדע און ענגלאַנד זענען נאָר געווען אַ מיטל צום ציל. מיין הויפּט־שטרעבונג איז געווען צו לערנען די סקאַנדינאַווישן שפּראַכן. דער האָנאָראַר פון יידישע צייטונגען איז קיינמאָל נישט געווען צו גרויס... מיין עקאָנאָמישע לאַגע איז דערפאַר נישט געווען אַזוי גלענצענד... שפּעטער האָב איך אויך גענומען שיקן ידיעות און קורצע אינטערוויוען צו אַן ענגלישער פּרעסע־אַגענטור און פאַר די האָב איך באַקומען אַ בעסערן האָנאָראַר ווי פאַר צען לאַנגע אַרטיקלען אין יידיש.

פאַר יעדן גראָשן, וואָס איך האָב נאָר געקענט אָפּשפּאָרן, האָב איך מיר איינגעקויפט די ווערק פון די גרויסע סקאַנדינאַווישע שריפטשטעלער. נאָך דריי יאָר שווערער אַרבעט, האָב איך געפילט, אַז נישט נאָר האָב איך געקענט די סקאַנדינאַווישע שפּראַכן, דער עיקר דעניש און נאָרוועגיש, נאָר איך האָב קענען געלערנט די נשמה פון די דריי הויך־קולטורעלע לענדער און זייערע שריפטשטעלער.

☆

מיין ערשטער באַגער אין קאָפּענהאַגען איז געווען צו באַזוכן דעם וועלט־באַרימטן קריטיקער געאָרג בראַנדעס, אָדער ווי זיין יידישער נאָמען איז — משה קאָהן.

איך האָב בראַנדעסן צום ערשטן מאָל באַגעגנט אין לאָנדאָן אין יאָר 1914. ער איז דעמאָלט אַריבערגעקומען אויף דער איינלאַדונג פון אַ ענגליש־ליטעראַרישער געזעלשאַפט צו האַלטן אַ ריי רעפעראַטן איבער... שעקספּירן. נאָך זיין ערשטן פאָרטראַג אין קעקסטאָן האָל, איז מיר געלונגען זיך מיט אים צו באַקענען.

אַלס יונגער שריפטשטעלער, האָב איך געקוקט אויף בראַנדעסן ווי אויף אַ גאָט... ווען איך האָב געזען דעם געפּאַקטן זאַל מיט מענטשן, מיינסטנס אוניווערזיטעט־פּראָפעסאָרן, ליטעראַטור־קריטיקער און אַזעלכע שריפטשטעלער, ווי: בערנאַרד שאָו, גאָלסוואָרטי, טשעסטערטאָן און אַ סך אַנדערע, און געהערט די רוישנדיקע אָוואַציעס, וואָס דער עולם האָט אים געמאַכט נאָכן פאָרטראַג, איז אויף מיר אָנגעפאַלן אַ מורא און איך האָב מיר גאָר נישט געקענט פאָרשטעלן, וואו איך וועל נעמען דעם מוט זיך צו אים צו ווענדן וועגן אַן אינטערוויו.

די אַמביציע, — אָדער מען קען עס אויך אָנרופן חוצפּה — פון אַ יונגן זשורנאַליסט, האָט קיין שום גרענעץ נישט... איך האָב מיך דורכגעשטופּט און דורכגעדריקט מיט אַ סך אַנדערע מענטשן צום צימער הינטער דער בינע, און ביז היינט צו טאָג ווייס איך נישט, וואו עס האָט זיך ביי מיר גענומען דער מוט אים צו בעטן מיר צו געבן אַן אינטערוויו פאַר דער יידישער פּרעסע.

אַן איינגאַרטיקער פּסיכאָלאָגישער מאָמענט האָט מיר זייער שטאַרק געהאָלפן. בראַנדעס האָט תמיד אָפּגעלייקנט, אַז ער איז אַ ייד, און געשריגן, אַז ער איז אַן אַטעאיסט. אין דעם מאָמענט, ווען איך האָב אים געבעטן מיר צו געבן אַן אינטערוויו פאַר דער יידישער פּרעסע, האָב איך געזען זיין פאַרלעגנהייט, ווייל נעבן אים זענען נאָך אַרומגעשטאַנען אַ פאַר אָנגעזעענע פּערזענלעכקייטן.

„מיי דיר יאַנג פעלאָ", האָט דער אַלטער געלערנטער געזאָגט אין אַ פיינעם

ענגליש און מיט אַ סאַרקאַסטישן שמייכל אויף זיינע ליפּן: „אין פּרינציפּ גיב איך קיינעם נישט קיין אינטערוויוען; איך בין נישט קיין פּאָליטיקער, איך בין אַ קריטיקער און שריפטשטעלער און וואָס איך האָב צו זאָגן דער וועלט, שרייב איך עס אָן אויפן פּאַפּיר; אויב די פּרעסע (דאָס וואָרט „יידישע" האָט ער דערביי אַרויס־געוואָרפן פונם זאַץ) וויל וויסן, וואָס איך האָב צו זאָגן, זאָל זי לייענען וואָס איך שרייב..."

איך געדענק שוין נישט, וואָס איך האָב דעמאָלט געשטאַמלט, און דער אַלטער געלערנטער האָט זייער גוט געזען מיין פאַרלעגנהייט, און אַפּנים אַז זיין הומאַניסטיש געפיל האָט אים נישט דערלויבט צו פאַרשאַפן אַזוי פיל שפיכת דמים אַ יונגן מענטשן, האָט ער מיט אַ שמייכל צוגעגעבן: „אויב איר ווילט זיך אַ ביסל מיט מיר דורכשמועסן, קומט מאָרגן צוויי אַזייגער אין מיין האָטעל, וועלן מיר טרינקען אַ גלעזל טיי און געמיטלעך אַ ביסל שמועסן..."

צומאָרגנס האָב איך מיין אינטערוויו באַקומען. אמת עס איז נישט געווען קיין אינטערוויו ווי די זשורנאַליסטישע פאָרם פאַרלאַנגט. ווי שוין געזאָגט האָט בראַנדעס געהאַסט דאָס וואָרט „אינטערוויו" און עס תמיד גערופן אַ „שמועס" און שמועסן האָט ער גערן געהאַט. ביי מיר אָבער האָט דער אַזוי גערופענער אינטערוויו איבערגעלאָזט אַ ביטערן געשמאַק אין מויל, ווייל בראַנדעס האָט דעמאָלט נישט אויפגעהערט צו אַטאַקירן די יידישע פּרעסע פאַר „אירע ליגנערישע באַהויפּטונגען און פאַרלוימדונגען"...

איצט, אין קאָפּענהאַגען, האָב איך מיך ווידער אַמאָל געפונען אין דער זעלבער פאַרלעגנהייט, ווי מיט איניקע יאָר צוריק, בעת איך בין געשטאַנען הינטער דער בינע אין קעקסטאָן האָל אין לאָנדאָן.

אָבער צו זיין אין קאָפּענהאַגען אַלס שליח פון יידישע צייטונגען און נישט האָבן קיין אינטערוויו מיט בראַנדעסן, וואָלט פאַר מיר געווען די גרעסטע זשורנאַליסטישע מפּלה... פאַר מיר איז אָבער אויך קלאָר געווען, אַז איך וועל מוזן לעבן אין קאָפּענהאַגען אַ פּאָר יאָר צייט, און וויסנדיק וואָס פאַר אַן איינפלוס בראַנדעס האָט אויף דעם גייסטיקן לעבן אין דענעמאַרק, מוז איך אונטער אַלע אומשטענדן פאַרמיידן אַ קאָנפליקט מיט דעם אַלטן יידישן געלערנטן, און טאָר אים נישט פּראָוואָצירן...

האָב איך גענומען מאַכן פּלענער, ווי אַזוי צו באַקומען אַן אינטערוויו און אין דער זעלבער צייט נישט רייצן די געפילן פון דעם קאַפּריזנעם און עמפּינדלעכן פּראָפעסאָר.

צוערשט האָב איך מיך געווענדעט צו די פירער פון ציוניסטישן ביוראָ אין קאָפּענהאַגען. איך האָב זיי דערקלערט מיינע פּלענער און אויך דערציילט וועגן מיין באַגעגעניש מיט בראַנדעסן אין לאָנדאָן. ד"ר בערנשטיין האָט מיר דערקלערט, אַז ער האָט נישט קיין שום באַציאונגען מיט ג. בראַנדעסן. ד"ר ראָזענבליט האָט דערקלערט, אַז ער ווייס דאָס בראַנדעס גיט קיינעם נישט קיין אינטערוויוען און איך זאָל מיר דאָס בעסער אַרויסשלאָגן פון קאָפּ... בפרט, ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַן אינטערוויו פאַר יידישע צייטונגען. איך האָב דעמאָלט גוט געוואוסט, אַז ד"ר ראָזענבליט איז געווען אין גוטע באַציאונגען מיט בראַנדעסן, איך האָב אָבער גוט געוואוסט ד"ר ראָזענבליטס שטעלונג צו דער יידישער פּרעסע...

ד"ר ברענדער, דער יונגער יידישער דיכטער פון גאַליציע, וועלכער האָט דעמאָלט געלעבט אין קאָפּענ־

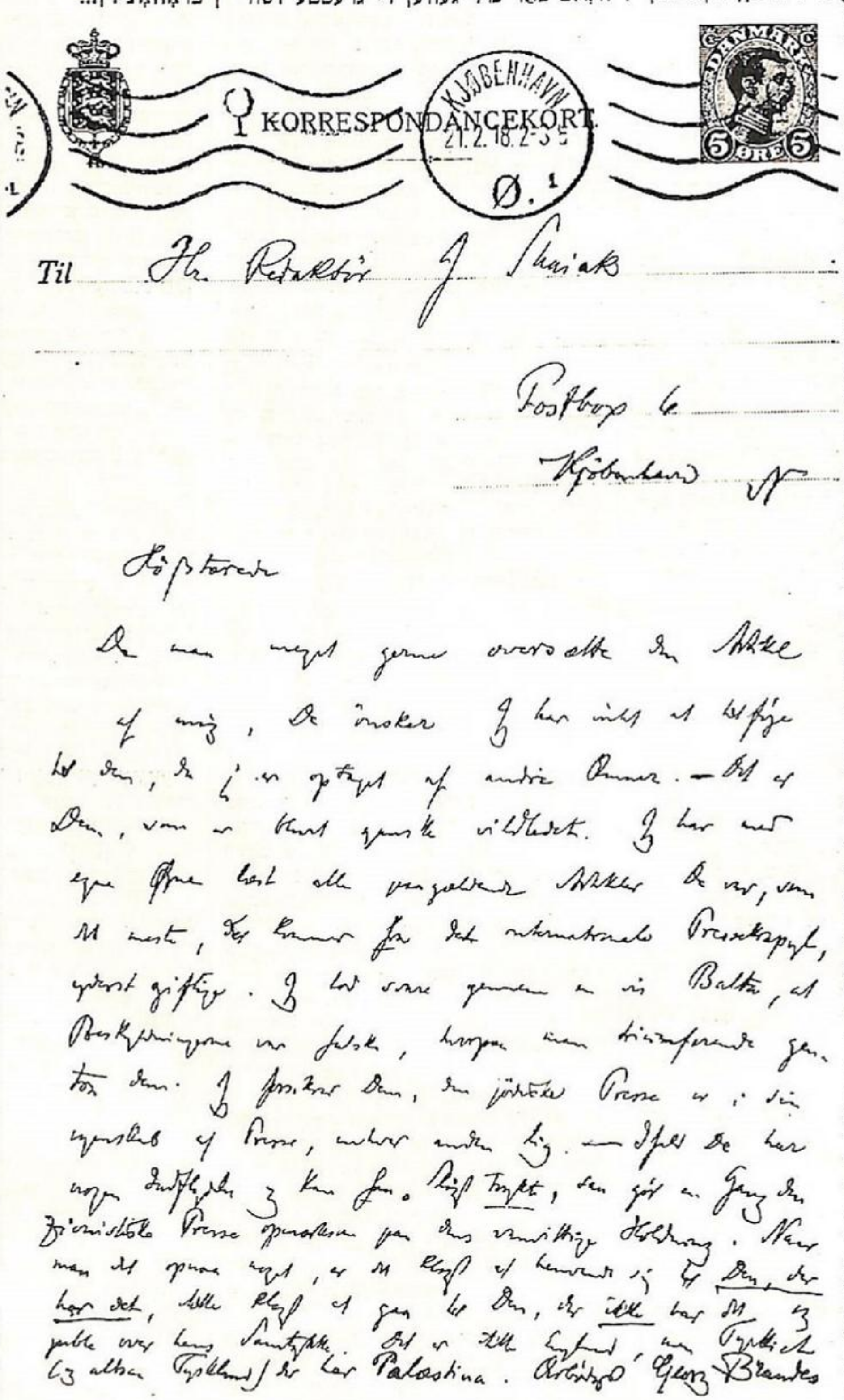

פאַקסימיליע פון געאָרג בראַנדעסעס אַ בריוו צום מחבר אין יאָר 1918

האַגען, האָט מיר אויפריכטיק דערקלערט, אַז ער קען בראַנדעסן נאָר פון די בילדער און אַרטיקלען אין דער דענישער פּרעסע.

מיין לעצטע האָפענונג איז געווען פּראָפעסאָר סימאָנסען, אַ גרויסער דעניש־יידישער געלערנטער און אויך הויפּט־ראַבינער פון דער יידישער קהילה. אָבער אויך פּראָפעסאָר סימאָנסען האָט מיר דעם מוט אַוועקגענומען און אָנגעוויזן, אַז בראַנדעס איז לעצטנס זייער פאַרביטערט איבער די אַטאַקעס אויף אים אין דער יידישער פּרעסע.

בין איך געקומען אויף אַ נייער אידיי: איך האָב געשריבן אַן אַרטיקל וועגן בראַנדעסעס באַציאונגען צו דער יידישער פּרעסע און אויסגענוצט אַ ביסל מאַטעריאַל פון מיין „שמועס" מיט אים אין לאָנדאָן. ווען די צייטונגען וואו דער אַרטיקל איז געווען געדרוקט אין ניו־יאָרק און אין קאַנאַדע, זענען אָנגעקומען קיין קאָפּענהאַגען, האָב איך זיי צוגעשיקט בראַנדעסן מיט אַ בריוול, אַז איך וואָלט אים געווען זייער דאַנקבאַר, ווען ער וואָלט מיר דערלויבט זיך מיט אים „דורכצושמועסן" וועגן די פראַגן וועלכע איך האָב באַהאַנדלט אין דעם אַרטיקל.

דער גרויסער פיש האָט אַראָפּגעשלונגען דעם האָטשיק...

מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער האָב איך פון אים דערהאַלטן אַ בריוו מיט אַ לאַנגער דערקלערונג וועגן יידן, יידנטום און אַטעאיזם... צום שלוס האָט בראַנדעס דערקלערט, אַז אַזוי ווי איך בין אין קאָפּענהאַגען, זאָל איך אים באַזוכן און מיר וועלן זיך וועגן דעם „דורכשמועסן"...

בראַנדעס האָט מיך זייער פריינטלעך באַגריסט, ווען איך האָב אים צום ערשטן מאָל באַזוכט אין זיין קאָפּענהאַגענער היים. זיין סעקרעטאַרין האָט אונדז געבראַכט טיי און מיר האָבן זיך אונטערהאַלטן איבער לאָנדאָן און זיינע רעפעראַטן, וועגן מיין אויפגאַבע אין קאָפּענהאַגען, ביז מיר זענען געקומען צו דער תמיד דעליקאַטער פראַגע פון יידן און יידנטום.

עס איז זייער שווער צו דערציילן, וואָס איך האָב דעמאָלט געפילט. אָט זיץ איך, אַ יונגער יידישער זשורנאַליסט, קעגנאיבער דעם וועלט־באַרימטן קריטיקער געאָרג בראַנדעס, טרינק מיט אים אַ טעפּל טיי און שמועס מיט אים, ווי איך וואָלט געווען זיינס גלייכן, איבער פּאָליטיק, ליטעראַטור, זיין פּאָרטראַגס־טור אין ענגלאַנד, און צום סוף — וועגן יידן און יידנטום...

בראַנדעס איז שוין דעמאָלט געווען אַ זקן פון איבער זיבעציק, מיט אַ זילבערנעם קאָפּ האָר, פון וועלכן ס'האָבן אַרויסגעשטראַלט צוויי פייערדיקע אויגן, וועלכע האָבן פאַרמאָגט אַ מאַגנעטישן כוח. שוין ביי מיין ערשטער באַגעגעניש מיט אים, אין לאָנדאָן, האָב איך געפילט, אַז דער גרויסער יידישער געלערנטער און וועלט־באַרימטער קריטיקער באַשטייט פון אַ גאַנצער ריי פּאַראַדאָקסן... אָט איז ער פריינטלעך און אַ מינוט שפּעטער — שפּרינגט ער אויף און שרייט... אָט האָסט ער אינטערוויוען און טראָץ דעם לאָדט ער איין אַ זשורנאַליסט זיך מיט אים „דורכצושמועסן"... **ער ווייסט, אַז זיין** נאָמען איז משה קאָהן און שרייט, אַז ער איז נישט קיין ייד...

אָט זיץ איך קעגנאיבער דעם גרויסן ליטעראַטור־גאון און איך שלינג יעדעס וואָרט, וואָס קומט אַרויס פון זיין מויל. ער רעדט לאַנגזאַם, געלאַסן, ווײלט זיינע ווערטער און פורעמט זיינע זאַצן ווי דער פיינסטער סטיליסט, ביז... מיר קומען צו דער יידן־פראַגע.

אין דעם מאָמענט ווערט בראַנדעס פאַרוואַנדלט אין אַ צאָרנדיקן טיגער און שרייט אויפן קול: „איך וויל איר זאָלט איינמאָל פאַר אַלעמאָל פאַרשטיין, אַז איך בין נישט קיין ייד..." ער בלייבט אַ ווײַלע שטיל און שרייט ווייטער: „איך בין נישט קיין ייד, איך בין נישט קיין גוי... איך גיי נישט אין דער סינאַגאָגע און גיי אויך נישט אין דער קירכע... ביי מיר זענען אַלע מענטשן גלייך... איך גלויב אין אוניווערסאַליזם..."

איך ווייס נישט וואו עס האָט זיך ביי מיר גענומען דער מוט, אָבער איידער איך האָב נאָך געהאַט צייט איבערצולייגן זיך וואָס איך זאָג, זענען די ווערטער שוין אַרויס פון מיין מויל:

— אָבער ה' פּראָפעסאָר, איר קענט דאָך נישט פאַרלייקענען, אַז אייער נאָמען איז מאָריס קאָהן?...

— רופט מיך נישט ה' פּראָפעסאָר — האָט ער אויסגעשריגן. — דאָס איז אַ טיטול וואָס די חמורים פון דער אוניווערזיטעט האָבן מיר „אָנגעהאָנגען"... דעם טיטול דאָקטאָר האָב איך מיר פאַרדינט מיט מיינע אַרבעטן, אָבער דעם טיטול „פּראָפעסאָר" האָט מען מיר געגעבן אויס מורא...

ער איז אויפגעשטאַנען פון זיין טיפן פאָטעל און גענומען אַרומשפּאַצירן איבערן צימער און כסדר דורכגעפירט זיינע הענט איבער זיין גרויסן קאָפּ האָר.

איך בין אויך געוואָרן נערוועז פון דער געשפּאַנטער שטימונג, וואָס האָט געהערשט אין זיין קאַבינעט, און איך בין אויך אויפגעשטאַנען.

— אַנטשולדיקט, וואָס איך האָב אייך גערופן פּראָפעסאָר — האָט זיך ביי מיר אַרויסגעריסן.

בראַנדעס האָט פּלוצים דערוואַכט ווי פון אַ חלום.

— בלייבט זיצן, טרינקט נאָך אַ טעפּל טיי — האָט ער מיט אַ געמאַכטן שמייכל געזאָגט, און מיט דער האַנט מיר אָנגעוויזן אויפן פאָטעל, פון וועלכן איך בין ערשט געהאַט אויפגעשטאַנען.

ווען איך האָב מיך צוריק אַוועקגעזעצט האָט ער ווייטער גענומען רעדן, און איך האָב געפילט, ווי עס קומט ביי אים פאָר אַן אינערלעכער קאַמף.

„איך ווייס נישט וואָס די יידן ווילן פון מיר... ווען עס זענען פאָרגעקומען פּאָגראָמען אויף יידן אין רוסלאַנד און אין פּוילן, בין איך אַרויסגעטרעטן מיט אַ שאַרפן פּראָטעסט צו דער וועלט... איך האָב פאַרדאַמט דאָס אויסשעכטן יידן, ווי איך האָב פאַרדאַמט דאָס אויסשעכטן אַרמענער... פאַר מיר זענען אַלע מענטשן גלייך... עס פאַרשטייט זיך, אַז איך בין געבוירן אַ ייד, און איר האָט רעכט אַז מיין נאָמען איז מאָריס קאָהן... דאָס אַליין ווייס איך... איך בין אָבער אַן אַטעאיסט, אַ זאַך וואָס די וועלט וויל נישט פאַרשטיין, נישט די יידן און נישט די קריסטן... איך ווייס אויך, אַז מען האָסט מיך דערפאַר... מיינע אייגענע דענער האַסן מיך אויך..."

זיין בלוט האָט אין אים געקאָכט און זיינע אויגן האָבן געשפּריצט מיט פייער און אין גרוים אויפרעגונג האָט ער ווייטער גערעדט:

„שרייב איך אַ בוך וועגן אַ דענישן שריפטשטעלער און מאַך אים וועלט־באַרימט, בין איך דער וועלט־באַרימטער ה' פּראָפעסאָר ד"ר געאָרג בראַנדעס... — און ער האָט סאַרקאַסטיש באַטאָנט דאָס וואָרט ,ה' פּראָפעסאָר' — קריטיקיר איך איינעם פון אונדזערע שריפטשטעלער, ווער איך אַטאַקירט פון אַלע זייטן און דעמאָלט רופן זיי מיך מאָריס קאָהען..."

גאַנצע צוויי שעה בין איך געזעסן אינם הויז פון געאָרג בראַנדעס און די גאַנצע צייט האָט ער נישט אויפגעהערט אַרויסצווייזן זיין פאַרביטערטקייט איבער די אַטאַקעס אויף אים אַלס ייד.

ווען דער אַלטער געלערנטער האָט מיך צוגעפירט צו דער טיר און מיר געדריקט די האַנט און געדאַנקט פאַרן באַזוך, האָט ער געזאָגט:

„אַזוי ווי איר לעבט איצט אין קאָפּענהאַגען, קומט ווידער אַמאָל אַרויס מיך באַזוכן. זאָלט איר נויטיק האָבן רעקאָמענדאַציעס צו עמיצן — לאָזט מיר וויסן און איך וועל אייך גערן העלפן..."

פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב דעם לאַנגן שמועס מיט בראַנדעסן פאַרעפנטלעכט אין דער יידישער פּרעסע, און איך האָב דעם אַרטיקל געזען איבערגעדרוקט אין אַ סך יידישע צייטונגען.

אין קאָפּענהאַגען האָט דעמאָלט געלעבט נאָך אַ יידישער זשורנאַליסט, וועלכער האָט געשריבן פאַר אַ צווייטער יידישער צייטונג. אָט דער בחור, ווען ער האָט געזען מיין אַרטיקל איבער בראַנדעסן, האָט ער אים איבערגעזעצט און אים צוגעשיקט צו בראַנדעסן און געפרעגט, אויב עס איז אמת, אַז ער האָט מיר געגעבן אַן אינטערוויו.

אויפן צווייטן טאָג האָט מיין קאָנקורענט דערהאַלטן אַ בריוו פון בראַנדעסן אין וועלכן ער האָט דערקלערט, אַז ער האָט קיינעם קיין אינטערוויו נישט געגעבן, ווייל „אין פּרינציפּ גיב איך נישט קיין אינטערוויוען..."

מיר האָט בראַנדעס געשריבן אַ פאַרמאַכטע פּאָסט־קאַרטע, אַז איך זאָל גלייך צו אים אַרויסקומען אין אַ זייער וויכטיקן ענין.

גלייך ווי זיין דינסט־מיידל האָט געעפנט די טיר און מיך אַריינגעפירט אין

זיין קאַבינעט, איז בראַנדעס אויפגעשפּרונגען פון זיין שרייב־טיש, מיך באַגריסט, און מיט אַן אויפגערעגטער שטימע גענומען שרייען, ווי איך האָב זיך דערוועגט צו פאַרעפנטלעכן אַ פּריוואַטן שמועס מיט אים, און וואָס פאַר אַ רעכט האָב איך אים צו קריטיקירן וועגן זיין שטעלונג צום יידנטום און זיינע אַטעאיסטישע אַנשויאונגען.

מיר איז דאָס בלוט געקומען אין קאָפּ און איך האָב נישט געוואוסט וואו איך זאָל מיינע אויגן אַהינטאָן. ווען איך בין אַ ביסל געקומען צו זיך, האָב איך מיך גענומען פאַרטיידיקן, אַז איך האָב מיין שמועס מיט אים פאַרעפנטלעכט נישט אין דער פאָרם פון אַן אינטערוויו, נאָר אין דער פאָרם פון אַן אַרטיקל, מיט אַן אונטער־טיטול: „פון אַ געשפּרעך מיט געאָרג בראַנדעס"...

עס האָט מיר ווייניק וואָס געהאָלפן. בראַנדעס האָט נישט אויפגעהערט זיך אויפצורעגן און שרייען, אַז ער ווייסט נישט פאַרוואָס ער ווערט תמיד אַטאַקירט פון דער יידישער פּרעסע.

ווען זיין ערשטער כעס איז אַריבער, האָב איך אים דערקלערט, אַז ער מוז פאַרשטיין מיין אַמביציע אַלס יונגער זשורנאַליסט. אָט געפין איך מיך אין דער זעלבער שטאָט וואו עס לעבט דער וועלט־באַרימטער קריטיקער און געלערנטער געאָרג בראַנדעס, וועגן וועלכן די וועלט וויל וויסן וואָס פאַר אַ מענטש ער איז, ווי אַזוי ער לעבט, ווי אַזוי ער שאַפט... דאָס איז אַן אַרויספאָדערונג, וואָס יעדער זשורנאַליסט מוז זי אָננעמען, האָב איך עס באַשריבן... „דער בעסטער באַווייז ווי אַזוי די יידן אין אַלע וועלט־טיילן ווילן וויסן וועגן אייך איז דאָס, וואָס מיין אַרטיקל איז געווען איבערגעדרוקט אין אַכט יידישע צייטונגען".

אַ איראָנישער שמייכל האָט זיך באַוויזן אויף בראַנדעסעס ליפּן. ערשט איצט האָט ער דערזען, אַז איך שטיי נאָך נעבן זיין שרייב־טיש, האָט ער זיך אַנטשולדיקט און מיך געבעטן זיך אַנידערזעצן.

ווען איך בין שפּעטער אַרויס פון זיין הויז, האָט זיך מיר דער קאָפּ געדרייט און מיינע שלייפן האָבן שטאַרק געקלאַפּט... מיך האָט נאָר געוואונדערט, ווי קומט עס, וואָס דער גרעסטער קריטיקער פון אונדזער יאָרהונדערט האָט אַזוי שטאַרק מורא פאַר אַ ביסל קריטיק...

☆

לערך זעקס חדשים שפּעטער האָב איך דערהאַלטן אַן איינלאַדונג צו אַ גרויסן באַנקעט, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן פון אַ דענישער ליטעראַרישער וואָכנשריפט, אין וועלכער איך האָב פון צייט צו צייט געשריבן. אינם גרויסן זאַל פון „פּאַלאַסט האָטעל" בין איך געשטאַנען מיט דעם רעדאַקטאָר יאָרגענסען. פּלוצים קומט צו אונדז צו בראַנדעס. ווען יאָרגענסען האָט מיך געוואָלט פאָרשטעלן, רופט בראַנדעס אויס:

— איר דאַרפט אונדז נישט פאָרשטעלן, מיר קענען זיך... — און ווענדנדיק זיך צו מיר, זאָגט ער מיט אַ סימפּאַטישן שמייכל:

„ווי גייט עס אייך? איך האָב אייך שוין אַזוי לאַנג נישט געזען... האָט איר זיך שוין איינגעלעבט אין אונדזער שיינעם קאָפּענהאַגען?..." און אומדרייענדיק זיך צום רעדאַקטאָר יאָרגענסען, זאָגט בראַנדעס, אָנווייזנדיק אויף מיר: „איר מוזט זיך פאַר אים היטן... ער האָט ליב אינטערוויוען... ער האָט אויך ליב מענטשן צו קריטיקירן... די היינטיקע יוגנט האָט גאָר קיין דרך־ארץ נישט פאַר עלטערע מענטשן..." און דערביי האָט ער זיך שטאַרק צעלאַכט.

אַזוי זענען מיר געשטאַנען אַ קורצע צייט און געמיטלעך געשמועסט און געלאַכט. פּלוצים האָט זיך בראַנדעס אַנטשולדיקט פאַר יאָרגענסענען, מיך גענומען אונטערן אָרעם און מיך אַוועקגעפירט אין אַ ווינקל פון זאַל און געפרעגט:

„זאָגט מיר, זענען לעצטנס אפשר ווידער דערשינען אַרטיקלען איבער מיר אין דער יידישער פּרעסע? אויב יאָ, בעט איך אייך, איבערזעצט זיי פאַר מיר אויף דעניש און שיקט זיי מיר צו. ווען איר ווילט, קענט איר אַרויסקומען מיך באַזוכן..."

☆

אין נאָוועמבער 1917, ווען דער טעקסט פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע איז צוגעשיקט געוואָרן דורך דער ענגלישער אַמבאַסאַדע אין קאָפּענהאַגען צום דאָרטיקן ציוניסטישן ביוראָ, און די וועלט־פּרעסע איז געווען פול מיט דער ניי־געשאַפענער היים פאַרן יידישן פאָלק, בין איך דעם זעלבן טאָג אַרויסגעפאָרן צו בראַנדעסן און כאָטש זיין סעקרעטאַר האָט מיר דערקלערט, אַז ער פילט זיך נישט גוט, בין איך באַשטאַנען דערויף, אַז איך מוז אים זען אין אַ זייער וויכטיקן ענין.

ווען מען האָט מיך אַרוינגעפירט אין זיין קאַבינעט, איז בראַנדעס געלעגן אויף אַ דיוואַן און מיך באַגריסט מיט זיין גוטמוטיקן שמייכל. באַגייסטערט פון דער היסטאָרישער געשעעניש, האָב איך איבערהויפּט פאַרגעסן, אַז בראַנדעס האָסט אינטערוויוען און איך האָב אַרויסגעפּלאַצט מיט דער פראַגע, וואָס ער, בראַנדעס, האָט צו זאָגן וועגן דער באַלפור־דעקלאַראַציע.

בראַנדעס האָט זיך אויפגעזעצט און מיר געזאָגט, אַז דער רעדאַקטאָר פון „פּאָליטיקען" — די גרויסע ליבעראַלע טאָגצייטונג אין קאָפּענהאַגען, וועלכע איז אַ צייט לאַנג רעדאַגירט געוואָרן דורך בראַנדעסעס ברודער, עדוואַרד בראַנדעס — האָט אים טעלעפאָניש מיטגעטיילט וועגן דער היסטאָרישער געשעעניש.

דאָס מאָל האָט זיך בראַנדעס נישט אויפגערעגט און אויך נישט געשריגן. איך האָב געזען, אַז ער איז געווען גערירט און אַז טיף אין זיין נשמה קומט ווידער פאָר אַ ביטערער קאַמף. זיינע אויגן האָבן אויף מיר נישט געקוקט, נאָר האָבן אַרומגעוואַנדערט איבער זיין קאַבינעט און ער האָט גערעדט ווי צו דער וואַנט:

„דאָס איז אַ גרויסע געשעעניש... איך בין אַ קעגנער פון ציוניזם, ווייל ער שאַפט אַנטיסעמיטיזם אין אַלע לענדער וואו יידן לעבן... איך האָב זייער אָפט אַטאַקירט ד"ר הערצלען און ד"ר נאָרדוי פאַר זייערע ציוניסטישע אידייען... זייט דעמאָלט איז אָבער פיל וואַסער אין ים אַריינגעפלאָסן... יידן ווערן אומעטום פאַרפאָלגט. איך ווייס אַז די באַלפור־דעקלאַראַציע וועט נישט לייזן דאָס יידישע פּראָבלעם... דענישע יידן וועלן זיך אין פּאַלעסטינע נישט באַזעצן... די באַלפור־דעקלאַראַציע מיינט אָבער, אַז ענגלאַנד האָט אָנערקענט די יידישע אַספּיראַציעס. איך האָב נישט קעגן דעם, אַז יידן זאָלן שאַפן אַ יידישע מלוכה. איך האָב אויך נישט קעגן דעם, אַז יידן, פון לענדער ווי רוסלאַנד און פּוילן, זאָלן זיך באַזעצן אין פּאַלעסטינע... איך וועל מיך אין פּאַלעסטינע נישט באַזעצן, אָבער איך האָב נישט קעגן דעם, אַז מען זאָל מיך מאַכן אַלס אַמבאַסאַדאָר פון פּאַלעסטינע דאָ, אין קאָפּענהאַגען..."

דאָס איז נישט געווען קיין אינטערוויו, נאָר אַ ספּאָנטאַנער אויסברוך פון אַן אָנגעווייטיקטער יידישער נשמה, וואָס בלאָנדזשעט אַרום אין פרעמדע לענדער און פאַרשטעקט זיך אונטערן מאַנטל פון אַטעאיזם... עס איז געווען אַן אויסברוך פון סאַרקאַזם פון אַ מענטש, וועלכער האָט דערגרייכט אַ וועלט־נאָמען מיט זיין שאַפן און דענקען און וועלכער האָט מורא געהאַט פאַר זיין אייגענעם שאָטן, וואָס האָט אַזוי בולט אָפּגעצייכנט זיין הערלעכן גרויען קאָפּ מיט די פייערדיקע אויגן און אַ לאַנגער יידישער נאָז...

אָט דאָס איז דאָס בילד פון דעם וועלט־באַרימטן קריטיקער און גרויסן דענקער, משה קאָהן, אָדער ווי די וועלט האָט אים געקענט אונטערן נאָמען געאָרג בראַנדעס.

אָט דאָס איז געאָרג בראַנדעס, דער טאָן־געבער אין דער ליטעראַטור פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

געאָרג בראַנדעס, דער געבוירענער אַריסטאָקראַט, מיט דער פיינער און עמפּינדלעכער נשמה, דער פיינשמעקער פון קונסט, דער קעמפער פאַר אמת און גערעכטיקייט.

אָט דאָס איז בראַנדעס דער ייד, וואָס האָט יאָרנלאַנג געשריגן, אַז ער איז נישט קיין ייד און אויך נישט קיין גוי... בראַנדעס דער גרויסער קריטיקער, וואָס האָט מורא געהאַט פאַר אַ קריטיש וואָרט אין דער יידישער פּרעסע...

אָט דאָס איז בראַנדעס דער זשעני, וועלכער איז פול מיט פּאַראַדאָקסן...

ער איז נישט געווען בעסער און נישט ערגער ווי אַלע אַנדערע זשעניען... דער איינציקער אונטערשיד איז נאָר געווען, וואָס זיין יידישע אָפּשטאַמונג איז פאַר אים געווען די גרעסטע טראַגעדיע אין זיין לעבן.

י. ראַפּאָפּאָרט

די טומאה אין דער יראה

(וועגן יצחק באַשעוויסעס בוך „די פאַמיליע מושקאַט")

אין יצחק באַשעוויסעס בוך האַלט אין איין שמעקן: „עס האָט געשמעקט פון דעם מיידל מיט שאָקאָלאַד, קיכל־פּערפום און אויסלאַנד" (ז. 6); „עס האָט גע־הויכט פון אינעווייניק (פון זאַקסישן גאָרטן — י. ר.) מיט לינדע ווינטלעך און מיט סודות פון פאַרפּירטע מיידלעך" (ז. 7); „עס האָט געשמעקט מיט ליקוי־חמה און פאַרענדערונג אין מעשה בראשית" (ז. 24); „די סמאַטשעס האָט געשמעקט מיט פּורים, שרפה, ליקוי־חמה (ווידער מיט ליקוי־חמה! — י.ר.), ביאת המשיח"; „עס האָט געשמעקט מיט חלב, שטויב, תענית און נצח ישראל".

אַז מען באַקענט זיך מיט אַ נייעם מענטשן אויפן דאָזיקן יאַריד, ווייס מען שוין אויף פאָראויס, אַז עס וועט באַלד נעמען שמעקן. און נישט נאָר מיט קאָנ־קרעטע פיזישע ריחות, נאָר אויך מיט אַב־סטראַקטע, אויסגעמוטשעטע ריחות, ווי: „לי־קוי־חמה", „ביאת המשיח", „נצח יש־ראל" א. אַנד.

אָט די מאַניער (און דאָס איז ביים מחבר געוואָרן אַ מעכאַנישע מאַניער) האָט זיך, וואַרשיינלעך, אַנטוויקלט פון מחברס שפּירבאַרן חוש־הריח, און עס איז דעריבער אומפאַרשטענדלעך, ווי אַזוי דער מחבר האָט ביי אַזאַ חוש־הריח נישט גע־שפּירט, אַז פון זיין ראָמאַן שמעקט גאַנץ אָפט מיט וואולגאַרער קלישע־אַרבעט, מיט זנות און מיט טומאה אין דער יראה...

☆

אַב. קאַהאַן האָט מיט אַ פּאָר יאָר צו־ריק, אין זיינעם אַן אַרטיקל אין „פאָר־ווערטס", געשטעלט די פראַגע: וואָס איז אַ גוטער ראָמאַן?

איך געדענק שוין נישט וואָס פאַר אַ תשובה אַב. קאַהאַן האָט דערויף געגעבן; אָבער איך האָב דערויף געגעבן פאָלגנדע תשובה: אַ גוטער ראָמאַן איז אַזאַ, וואָס אַב. קאַהאַן וועט אים נישט דרוקן אין „פאָרווערטס".

ווען איך האָב געהערט, אַז אין „פאָר־ווערטס" דרוקט זיך אַ הויך־קינסטלערי־שער ראָמאַן פון יצחק באַשעוויס, בין איך געוואָרן נייגעריק: מילא, אויף באַשעוויסן קאָן מען זיך ריכטן ער זאָל אָנשרייבן אַ גוטן ראָמאַן; ביי אונדזערע קריטיקער קאָן אויך אַמאָל טרעפן זיי זאָלן ריכטיק אָפּ־שאַצן אַ ליטעראַרישע ווערק; אָבער ווי קומט אין „פאָרווערטס" אַ גוטער, הויך־קינסטלערישער ראָמאַן? איז ער גוט, טאָ ווי פּאַסט ער פאַרן „פאָרווערטס"? פּאַסט ער ווידער פאַרן „פאָרווערטס", טאָ ווי קאָן ער זיין הויך־קינסטלעריש און טיף (איינס און דאָס זעלבע, אייגנטלעך: הויך־קינסטלערישקייט אָן טיפקייט קאָן פּונקט אַזוי געמאָלט זיין, ווי אַ לעבעדיקער קער־פּער אָן אַ נשמה)?

איך האָב דעריבער מיט שפּאַנונג גע־וואַרט אויף באַשעוויסעס בוך, און איצט, נאָכן איבערלייענען עס, מוז איך זאָגן, אַז באַשעוויס האָט אין איין פּרט באַוויזן אַ קונצשטיק: ער האָט דעם „פאָרווערטס" אויף קיין האָר נישט געקריוודעט, אָבער אַלץ איז איינגעוויקלט אין אַ טלית של תכלת, — אַ פּסולן, אמת, אַ צו אויסגע־ריבענעם אויף צו פאַרדעקן אָנשטענדיק דאָס „פאָרווערטסישע", אָבער דאָך איז די קאָמבינאַציע אַ ממזרישע, און ערטער־ווייז ווירקט זי זייער שטאַרק. איר כאַפּט זיך פּלוצלונג אַרויף אין דאָזיקן ים פון וואולגאַרן רעאַליזם און זנות אויף די קונסט־אינדזלעך, וואָס זענען דאָ און דאָרט שיטער צעזייט אין אים, און איר אָטעמט פרייער אָפּ; הגם גלייכצייטיק שטעלט איר זיך די פראַגע: צי איז נישט אַזאַ ראָמאַן ערגער פאַר אַ טיפּישן שונד־ראָמאַן? דאָרט איז כאָטש אַלץ אָפן, און דאָ דערלאַנגט מען דעם גאַנצן „פאָר־ווערטס" אונטער אַ פילאָזאָפישן סאָוס פון שפּינאָזאַן און יהדות.

צי דער ביליקער שמויז, וואָס דער מחבר זאַמלט מיט גרויס פליים מיט אַלע פּרטים, ווערט פון דעם פילאָזאָפישן סאָוס גייסטיק־נאַרהאַפטיקער, איז נאָך אַ גרוי־סער ספק; גיכער ווערט די פילאָזאָפיע דיסקרעדיטירט פון דער דאָזיקער שכנות.

מיטן ראָמאַן איז געשען דאָס זעלבע, וואָס מיט זיין הויפּט־העלד (אויב מען קאָן אים אַזוי באַצייכענען): עוזר העשל, זאָגט אונדז באַשעוויס, „האָט געוואָלט צונויפנעמען דעם געדאַנק, טראַכטן דורכ־אויס וועגן תוך־זאַכן; אָבער אַלערליי דמיונות זענען אים געלאָפן דורכן מוח".

אויך דער מחבר וויל געבן אַ גרויס ווערק; אָבער ער קאָן נישט צונויפנעמען דעם געדאַנק, — ער פאַרנעמט זיך כסדר מיט קליינע נאַרישקייטן, אָדער מיט צע־שטיקלטע זינפולקייטן.

די טראַכטענישן — אויף פאַרשידענע שטעלן — פון עוזר העשלען (הגם זיי זע־נען צו אַבסטראַקט), פון אַזאַ געשטאַלט ווי ר' דן קאַצענעלענבויגן, פון משולם מושקאַט (ביי זיין לעצטער פּורים־סעודה) זענען גענוג פאַר אַ גרויס ווערק, ווען דאָס וואָלט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לעבע־דיקן אָטעם פון ראָמאַן; אָבער דאָס איז נישט אַזוי. די נשמה די דאָזיקע איז אין ראָמאַן אַ פאַרוואָגלטע נשמה, וואָס האָט קיין גוף נישט דורך וועלכן צו ווירקן, און אין וועלכן זיך אויסצולעבן. העכסטנס כאַפּט זי זיך אַריין אין ערשטן בעסטן גוף, ווי אַ דיבוק, און רעדט אַרויס נישט מיט קיין נאַטירלעך קול. און דאָרט, וואו איר געפינט שוין יאָ אַ גוף מיט אַ נשמה, — ווי ביים רב ר' דן קאַצענעלענבויגן, למשל, — פילט איר אים ווי אַ שיינעם פּרט אין אַ העסלעכער געבוידע. מען האָט דאָס געפיל פון וועלן אַרויסנעמען אָט דעם פּערל פון זיין איינראַמונג, אין וועל־כער ער פּאַסט זיך נישט אַריין. דאָס זע־נען, ווי אויבן געזאָגט, זינפולע קינסטלע־רישע אינדזלעך אין אַ ים ביליקער פּסעוו־דאָ־ליטעראַטור.

☆

אַז מען וויל, קאָן מען, נאַטירלעך, זוכן פאַרן מחבר אַ פאַרענטפערונג: ער האָט דאָס בכיוון געוואָלט; ער האָט געוויזן בלויז עטלעכע ריינע מענטשן, מיט אַ גרויסן גאָט אין האַרצן; און די איבעריקע, וועלכע האָבן פאַרלוירן דעם לעבעדיקן גאָט אָדער אים פאַרביטן אויף שפּינאָ־זאַן, זענען פול מיט זנות און אומזין.

אָט די קאָמבינאַציע איז נישט קיין שלעכטער פּלפּול; אָבער די דיספּראָפּאָרץ איז שוין צו גרויס. און דאָס שמעקט לחלו־טין נישט מיט אַ יידישן „תחית המתים" פון אַ נייעם טאָלסטאָי, נישט מיט אַ נייער „אַננאַ קאַרענינאַ". דאָ קומט נישט פאָר קיין טראַגישער געראַנגל צווישן גלויבן אין גאָט און גאָטלאָזיקייט, צווישן אַ זין אין לעבן און זינלאָזיקייט, — דאָ לויפן ביידע ליניעס באַזונדער, און די גאָטלאָזיקייט און דער אומזין לעבן דאָ מיטן אייגענעם רעכט, נישט אַלס עלע־מענטן פון געראַנגל. און במילא איז דאָס, וואָס ווערט באַשריבן גענוי, נישט אינ־טערעסאַנט און נישט וויכטיק (נאָך אַ גט און אָבער אַ גט; נאָך אַ זנות־געשיכטע

און אָבער אַ זנות־געשיכטע); און דאָס וואָס וואָלט געווען געקאָנט זיין אינטערעסאַנט און וויכטיק, פאַלט אַריין אין ראָמאַן אויף קורצע מאָמענטן ווי אַ יון אין סוכה.

קאַפּלס מחזקות מיט נקבות ווערן געגעבן אויסשעפּנדיק (ווי דער „פאָרווערטס" האָט ליב), הגם אָן אים איז דאָס שוין אויך דאָ גענוג; אָבער דאָס בילד פון פערציק יאָר יידיש לעבן, פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה ביז דער ערשטער פאַזע פון דער צווייטער, ווערט געגעבן על־פּי־רוב אָדער דורך אויבערפלעכלעכע צייטונגס־בילדלעך אָדער דורך פּובליציסטישע אינקרוסטאַציעס, וואָס סומירן די פאַרשידענע פּאָליטיש־עקאָנאָמישע עטאַפּן פון די פערציק יאָר, איבער וועלכע דער ראָמאַן איז צעצויגן.

מיר מוזן גענוי וויסן, אַז אין דער לעצטער נאַכט פון זיין לעבן איז קאַפּל געשלאָפן ביי אַן אַלטער יידענע, וואָס האָט אים אַמאָל, בעת זיי זענען יינגער געווען, פאַרפירט. און אָט קומט פאָר אַזאַ דיאַלאָג צווישן ביידע:

„קאַפּל, זי שלאָפן נישט?"

„ביי איהן אין בעט וואָלט איך געשלאָפן.

„ס'איז געוואָרן שטיל. די פרוי קרופּניק האָט געטאָן האַלב־אַ־כיכע, האַלב־אַ־קרעכץ.

„משוגע מיינע שונאים? יאָך בין אַן אַלטע יידענע.

„איך בין אַן אַלטער ייד.

„מאַכן זי זיך נישט צום נאַר".

אָט דעם קוואַטש מוזן מיר וויסן גענוי, מיטן האַלבן כיכע און האַלבן קרעכץ; אָבער די גראַנדיעזע ענדערונגען אין דער יידישער וועלט ווערן געגעבן סכעמאַטיש־פּובליציסטיש, אין בעסטן פאַל דורך אַ פּאָר אייליק־אָפּגעפּטרטע בילדלעך.

☆

און עס איז אַ גרויסער שאָד, וואָס באַשעוויס האָט נישט געוואָלט, אָדער נישט געקאָנט, צונויפנעמען די געדאַנקען פאַר אַ סינטעטיש בילד און פאַר סינטעטישע געשטאַלטן פון דעם לעצטן געשיכטע־אָפּשניט פון פּוילישן יידנטום.

אין „די פאַמיליע מושקאַט" זענען דאָ סימנים, אַז באַשעוויס וואָלט דאָס אפשר געווען געקאָנט געבן. די קורצע באַשרייבונג פון ר' דן קאַצענעלענבויגן (ז"ז 284־285), דעם קליין־טערעספּאָלער רב, מיט דער פּוענטע אירער — דעם רבס קורצן שמועס מיטן יינגעלע, — שאַפט אַ טיפע שטימונג, עס רודערט טיף אויף דעם געמיט, עס גיט אַ ווייע אויף אייך מיט טיף־גורלדיקס, מיט גרויס־מענטשלעך־טראַגישעם, עס שאַפט אַ טיפע שטימונג, ווי איזראַעלס בילד „דער רב". איר קאָנט נישט דעפינירן אין קלאָרע ווערטער, וואָס עס ליגט אַזוינס אין דאָזיקן בילד פון איזראַעלס רב (ווי אין די אַנדערע יידישע בילדער זיינע), אָבער איר פילט, אַז דאָ איז דער מאָלער צוגעגאַנגען צום שורש פון עפּעס גרויס־מענטשלעכעס, פון עפּעס גרויס־יידישעס; אַז דאָס דאָזיקע בילד פאַרקערפּערט גורל פון אַ פאָלק, פון דעם מענטשן אין זיין מענטשלעכסטער סובסטאַנץ. דאָס זעלבע געפיל האָט איר ביים רב ר' דן.

אַ יידישער רב, — וואָס עס פייניקן אים די אייביקע ספקות און קשיות פון די נביאים, פון איובן, — רופט צו צו זיך אין בית־מדרש אַ חדר־יינגעלע און כאַפּט מיט אים אַ שמועס:

„ווי הייסטו, האַ?

„משה.

„משה!... וואָס לערנסטו, משה?

„חומש מיט רש"י און גמרא.

„ווילסט זיין אַ ייד, האַ?

„ווי דען?

„אין אויבערשטן גלויבסטו, משה?

„אוודאי.

„וואויל איז דיר, וצדיק באמונתו יחיה!..."

וויפיל פּערספּעקטיוו עס איז דאָ אין דאָזיקן קורצן שמועס, וואָס שליסט אָפּ אַ קורצע באַשרייבונג וועגן אַ רב, וואָס ווערט געפייניקט פון פרומע ספקות.

אין דאָזיקן שמועס איז דאָ גייסטיקע פּערספּעקטיוו, גייסטיקע אַטמאָספער, פּונקט ווי אין די שטימונגס־באַשרייבונגען, וואָס זענען צעוואָרפן אין בוך, פּונקט ווי אין די קורצע אינטעלעקטועלע דיגרעסיעס, וואָס זענען צעוואָרפן אין בוך (למשל אויף זייט 287). אָבער דאָס ווערט נישט אַנטוויקלט; זיי זענען ווי טייערע מענטעלעך אויף פּסולע ספר־תורות.

אדרבא, ערשט אַ דאַנק אָט די טיפע דיכטערישע שטימונגען (וואָס זענען לירישע שעדעווערן אין פּראָזע) און די טיפע אינטעלעקטועלע שייכותן און אַנונגען, וואָס דער מחבר וואַרפט אַריין אין בוך ווי ראַקעטן, ווערט באַלויכטן די גאַנצע פּוסטקייט פון גרעסטן טייל בוך, ווערט באַלויכטן די גאַנצע קרומקייט פון די אַלגעמיינע ליניעס פון בוך.

☆

דריי מינים זענען פאַרזייט געוואָרן אין באָדן פון דאָזיקן ווערק, — און זיי קאָנען נישט וואַקסן צוזאַמען.

1) אַ ביליקער רעאַליזם, וואָס איז געדיכט פאַרבראַקט מיט ביליקער עראָטיק;

2) דינע, ביז נאָר פיינע דיכטערישע שטימונגען, וואָס אַז מען קומט צו זיי, פאַרגעסט מען, אין זייער זכות, די לאַנגע וויסטע שטרעקעס, וואָס מען מאַכט דורך צווישן איין לירישן אָאַזיס און דעם צווייטן; און

3) פּרוכטלאָזע, נישט ערנסטע קוואַזי־באַמיאונגען צו געבן אַ גרויס סינטעטיש ווערק וועגן היינטיקן יידישן לעבן, אַ מין בעלעטריסטישן מורה נבוכים פאַרן מאָדערנעם ייד.

דער לירישער עלעמענט איז אַ זאַך פאַר זיך, ווערטפול אין זיין פאַראיינזאַמטקייט, ווי דאָס איז די טבע און דער גורל פון לירישע לידער; דער ביליקער, וואולגאַרער רעאַליזם האָט זיך צעוואוכערט אין דעם גינסטיקן „פאָרווערטס"־קלימאַט ביז עקלהאַפטן נאַטוראַליזם; און דער דריטער עלעמענט, דער וויכטיקסטער, וואָס האָט באַדאַרפט זיין די נשמה פונם ווערק, זיין אָרגאַניזירנדיקער וויטאַלער גורם, דרייט זיך דאָ אַרום ווי אַן אומגעבעטענער גאַסט אויף אַ פרעמדער חתונה. דער מחבר באַנוצט זיך מיט אים ווי מיט געוויסן־געלט: ווען דער קינסטלערישער געוויסן נעמט אים פייניקן, דערמאָנט ער זיך אין זיין טויט־געבוירענער אידייע פון זיין ווערק, און ער וואַרפט אַריין וועגן איר אַ פּאָר ווערטער. אָבער דורך דערמאָנען עפּעס טויטס מיט ווערטער, ווערט עס נישט לעבעדיק.

„אַלץ האָט זיך אים איצט (עוזר העשלען — י. ר.) צונויפגעמישט אין מוח: דעם זיידנס שטראָף־רייד, דאַוויד קאַצס טענות, די שטעלן פון דער עסיי וועגן די יידישע מאַסן, די פערזן פון דעם דיכטער — וואָס איז דער זין פון דעם אַלעמען? וואו קומען זיך צונויף די אַלע ווידערשפּרוכן? ווער איז גערעכט? ווער איז אומגערעכט? וואָס וועט זיין דער תכלית? וואָס דאַרף טאָן ער, עוזר העשל, שוין איצט, פון היינט אָן?"

אָט אין אַזעלכע שטעלן ליגט דער פּאָטענציעלער גרויסער זין פון דאָזיקן ווערק, פון יעדן גרויסן יידישן ראָמאַן פון היינט. אָבער דער דאָזיקער זין בלייבט נאָר פּאָטענציעל, אין דער מחשבה פונם מחבר און אין די פּאָר צוגעוואָרפענע ווערטער וועגן דעם.

די טענה צום מחבר באַשטייט נישט, און קאָן, נאַטירלעך, נישט באַשטיין אין דעם, וואָס ער גיט נישט עוזר העשלען קיין תשובה אויף זיין גורלדיקער פראַגע: וואָס זאָל ער, דער יונגער ייד פון היינט, טאָן „שוין איצט, פון היינט אָן?"; די טענה

באַשטייט נישט אין דעם, וואָס ער ווייזט נישט קלאָר „וואָס איז דער זין פון דעם אַלעמען?"; וואָס ער ווייזט נישט אָן מיטן פינגער אויפן פונקט, וואו עס „קומען זיך צונויף די אַלע ווידערשפרוכן"; די טענה צום מחבר באַשטייט בלויז אין דעם, וואָס דער ראָמאַן איז נישט קיין ערנסטער פּרואוו צו לייזן אָדער אפילו בלויז צו שטעלן בעלעטריסטיש־שעפעריש אָט די אַלע פראַגן, וואָס ער וויים ווענן זיי, אַז ער דאַרף זיי שטעלן, אַז ער מוז זיי שטעלן. נישטאָ אין בוך קיין עכטע פולבלוטיקע ראַנגלענישן צו לייזן אָט־אָ־די פראַגן; זיי ווערן גאָרנישט געשטעלט שאַרף־לײדנשאַפטלעך.

דער וואולגאַרער „פאָרווערטס"־רעאַליזם האָט זיך אַזוי צעוואוכערט, אַז ער פאַרנעמט דעם גאַנצן באָדן, נישט לאָזנדיק כמעט קיין אָרט פאַר עפּעס אַנדערש.

נישט נאָר דער ראָמאַן דערגרייכט נישט דאָס, אין וואָס עוזר העשל נויטיקט זיך, נאָר ער פּרואווט עס גאָרנישט דערגרייכן. נישט נאָר ער שאַפט נישט אין עוזר העשלען קיין בעסערן מירקין (פון אַש'ס טרילאָגיע „פאַרן מבול"), נאָר, פאַרקערט, נאָך אַן ערגערן. (אַן אמתער רעקאָרד!) עוזר העשל איז אַ קליגערער שאָטן (אַ דאַנק דעם קליגערן מחבר), אָבער דערפאַר אויך אַ ווייניקער ערנסטער שאָטן פאַר מירקינען.

☆

עוזר העשל, וואָס דאַרף זיין דער רוקנביין פון אַ גרויס ווערק, איז אַ שאָטן.

בכלל זענען אין דאָזיקן ווערק דאָ ווייניק פערזאָנען, וואָס מען זעט בולט זייער אויסערלעכע און אינערלעכע געשטאַלט. באַשעוויס באַנוצט זיך על־פּי־רוב מיטן מעטאָד פון געניוי באַשרייבן די אויסערלעכקייט פון מענטשן, און דאָך (און אפשר טאַקע דערפאַר?) זעט מען זיי נישט קלאָר, — זיי שטעלן זיך אַוועק פאַר אונדז ווי פלעקן.

אָט איז אַזאַ טיפּישע באַשרייבונג: „אַ קליין מענטשל אין אַ צעריסענער בלוזע, ברוין־אָפּגעברענט, ווי אַ ציגיינער, מיט אַ פעך־שוואַרץ בערדל און ברענענדיקע אויגן, האָט געשריגן מיט אַ הייזעריק קול, אין אַ שאַרפער ליטווישער אויסשפּראַך. ער האָט געוואָרפן מיט די הענט, געדרייט דעם קאָפּ, געמאַכט העוויות. דער גאָרגל איז געלאָפן משונה גיך. די האָר פון דער טשופּרינע זענען געשטאַנען ווי דראָטן".

צי זעט איר עפּעס? צי קאָן דאָ עמיצער עפּעס זען אין אָט דעם סימנים־לאַבירינט, וואו איין סימן ווערט פאַרשטויסן דורכן צווייטן?

אַזוי שילדערן אַ מענטשן קאָן בלויז אַ שרייבער, וועלכער זעט אַליין נישט דעם מענטשן, וועלכן ער וויל שילדערן.

און אויך עוזר העשלען, דעם הויפּטהעלד, וואָלטן מיר נישט געוועזן דערקענט, ווען מיר דערזעען אים פּלוצלונג אין גאַס. ער בלייבט פאַר אונדז אַ צעשוואומענער פלעק. און נישט נאָר אויסערלעך, פיזיש, נאָר אויך אינערלעך, גייסטיק.

נישט נאָר אינם ראָמאַן אַלס גאַנצן איז דער זיווּוג צווישן ערנסטער קונסט און ביליקן שונד נישט עולה יפה געווען, נאָר אויך ביי עוזר העשלען גופא איז דער זיווּוג צווישן זיינע פילאָזאָפישע טראַכטענישן און זיין געמיינער, זינלאָזער אויפפירונג נישט געלונגען. דאָס זענען ביי אים צוויי באַזונדערע זאַכן. דאָס געמיינזאַמע צווישן זיי באַשטייט נאָר אין דעם, וואָס ביידעס, סיי די טראַכטענישן, סיי די מעשים געהערן צו אַ שאָטן, צו וועלכן איר קאָנט אפילו קיין טענות נישט האָבן. ער איז דען שולדיק? עוזר העשל האָט זיכער נישט קיין בחירה חפשית — פאַר אים איז די דאָזיקע שווערע פּראָבלעם געלייזט.

אַ שאָטן, וואָס ווערט גערופן: עוזר העשל, ווערן פון צייט צו צייט צוגעשריבן שיינע, אינטערעסאַנטע געדאַנקען, און אַ שאָטן ווערן פון צייט צו צייט צוגעשריבן זינלאָזע, געמיינע מעשים.

„ער האָט יעדעס מאָל פונסנײ ביי זיך אָפּגעמאַכט, — שרייבט וועגן אים דער מחבר, — צו אַנטלויפן. אָבער אַז עס איז געקומען צו די איינצלהייטן, איז אַלץ געוואָרן פאַרוויקלט. ער האָט געדאַרפט איבערלאָזן הדסהן, דאַשקען, דינהלען, די קינדער, זיך שיידן מיט באַרבאַראַן..."

און אַזוי רעכנט ער אויס כסדר פערזענלעכע שטערונגען, וואָס איבערצייגן אונדז לחלוטין נישט, אַז דאָס קאָן אים שטערן (ער האָט זיי שוין סיי־ווי־סיי איבערגעלאָזן אויפן געמיינסטן, אַמאָראַלישסטן אופן), ביז דער מחבר (וואָס רעדט זייער אָפט פאַר פייער און פאַר וואַסער — אַהער און אַהין, איבערלאָזנדיק דעם רול אויפן באַראָט פון זיין פּליסיקער שפּראַך) גיט אַ קער צוריק: „אַ חוץ אַלע חשבונות האָט עוזר העשל געהאַלטן, אַז ער האָט נישט קיין רעכט זיך צו ראַטעווען, בעת די משפּחה און אַלע אַנדערע יידן בלייבן אויף היטלערס באַראָט. דאָס דאָזיקע געפיל האָט אים אַליין געחידושט, סיהאָט זיך נישט אַריינגעפּאַסט אין זיין געדאַנקען־גאַנג..."

און אין זיין מעשים־גאַנג דען יאָ? (אַזוי ווי עוזר העשל האָט אַן אינדיווידועלן געדאַנקען־גאַנג, אַזוי האָט ער אַן אייגענעם מעשים־גאַנג...).

נאָך גוט וואָס באַשעוויס האָט דערפילט, אַז עס איז זיך דאָ אויף וואָס צו חידושן. מיר יעדנפאַלס חידושן זיך גאָר שטאַרק. און נישט נאָר מיר חידושן זיך, — מיר ספקן אין זיין דאָזיקן געדאַנק. וואָס זאָג איך — מיר ספקן? מיר זענען זיכער, אַז ער האָט נישט געקאָנט טראַכטן נישט וועגן הדסהן און נישט וועגן די יידן. מיר, יידן, ווייסן דאָך נאָך פון תהלים, אַז זיי האָבן אויגן און זעען נישט, אַז זיי האָבן אויערן און הערן נישט, — די געטשן מיין איך. און עוזר העשל איז אַ געטש, וואָס קאָן נישט זעלבשטענדיק טראַכטן און קאָן נישט זעלבשטענדיק עפּעס טאָן.

אַלץ וואָס דער מחבר הענגט אָן אויף אים, קליידט אים ווי אַ פראַק אויף אַ פלאָמפּ.

אויף זייט 712, ווען עוזר העשל באַגלייט זיין ערשטע פרוי, איידלען, קיין ארץ־ישראל, טראַכט וועגן אים איידל: זי האָט „ביז היינט נישט געקאָנט דערגיין וואָס אייגנטלעך סיפּײניקט אים... זי האָט אים געוואָלט פרעגן, נאָר זי האָט געוואוסט, אַז די רייד זענען אומזיסט. ער'ט זאָגן דאָס, וואָס וועט אים גראָד איינפאַלן. אָדער אפשר וויים ער אַליין אויך נישט?"...

יאָ, ער ווייסט אַליין אויך נישט. און ענטפערן ענטפערט ער (און טראַכטן טראַכט ער און טוען טוט ער) נישט וואָס עס פאַלט אים גראָד איין, נאָר וואָס עס פאַלט גראָד איין דעם מחבר, וואָס וויים נישט וואָס צו טאָן מיט אים. טאָן לאָזט ער אים דאָס, וואָס ער לאָזט טאָן אַנדערע העלדן זיינע (אַבראַמען, קאָפּלען א. א. וו.): זינקען אין זנות; אָבער בעת די אַנדערע טוען דאָס פּשוט, אָדער ריכטיקער: פּשוט זינלאָז, מוז עוזר העשל דאָס טאָן מיט אַ געהיימניספולער מינע, ווי אַ „מאַרטירער". ער איז אַ מין קאַריקאַטור אויף באַריישאָס טראַגישן „גייער"; ער איז אַ קריכנדיקער גייער.

זיינע מעשים זענען פּונקט אַזוי מיאוס (און אפשר נאָך מיאוסער) ווי די מעשים פון די אַנדערע. באַשעוויס האָט ליב גענויקייט אין אַזעלכע תוך־זאַכן: ער דערציילט גענוי, אַז עוזר העשל „האָט זי גענומען אויפן שטול, אויפן ,קאַרפּעט', אויף דעם מאַנס בעט". און דערביי זענען זיי־

נע מעשים נודנער פאַר די מעשים פון די אַנדערע, צוליב זייער באַגלייט זיין מיט טיפזיניקער קוועטשעניש.

אָבער נישט נאָר זיינע ראָמאַנען זענען נודנע־סענטימענטאַל, אָן עכט בלוט און אָן עכט פלייש, נאָר אויך זיינע טראַכטענישן וועגן שפינאָזאַן הויבן ביסלעכווייז אָן צו ווערן נודנע — דאָס ערגסטע וואָס קאָן טרעפן מיט אַ בוך.

און נודנע ווערן זיי דערפאַר, ווייל דער לעזער נעמט זיי פילן ווי אַ פוסטן פזמון, וואָס ווערט צוגעטשעפעט פון דרויסן, ווי אַ רעפריין פון אַ פרעמד לידל, וואָס געהער נישט צום טעקסט.

☆

אין סך־הכל: אין בוך איז דאָ לירישע שיינקייט און אינטעלעקטועלער געווירץ, אָבער די דאָזיקע עלעמענטן זענען איזאָלירט פון בוך אַלס גאַנצן, זיי לויפן מיט פּאַראַלעלע ליניעס, זיי מישן נישט אויס אָרגאַניש זייער איידעלע שבת־יומטובדיקייט מיט זיין מגושמדיקער, זינלאָזער וואָכעדיקייט.

אין בוך זענען דאָ הונדערטער פרטים, וואָס האָבן לחלוטין קיין שייכות נישט צום גאַנג פון דער דערציילונג, און זיי זענען בלויז אַ רעזולטאַט פון קנאַקן מיט דער צונג (מיט דער פעדער) מיט אַ שנעלקייט פון אַ עקספּרעס, וואָס לויפט, אָבער נישט אויף די ריכטיקע רעלסן, און במילא פירט ער נישט צו אַ ציל, צו אַ באַשטימטן ציל.

לאָמיר פון די הונדערטער ביישפילן פון ציללאָזן סתם־שרייבן, ברענגען אַ צוויי ביישפילן.

אויף זייט 63 פירט אבראַם עוזר העשלען צו אַ סטאַנציע:

„ביים עק פשעיאַזד האָט די דראָשקע זיך געמוזט אָפּשטעלן. אַ וואָגן מיט האָלץ האָט זיך געהאַט איבערגעדרייט און אָפּגעהאַלטן דעם פאַרקער. לענגאויס דער לעשנע איז געשטאַנען אַ גאַנצע שורה מיט אויסגעליידיקטע טראַמווייען. סיהאָט לאַנג געדויערט ביז מיהאָט אָפּגערייניקט דעם וועג. די דראָשקע איז צום סוף געבליבן שטיין אויף דער שוויענטאָיערסקע".

צו וואָס דאַרף מען האָבן אָט דעם פרט מיט דער פור האָלץ, אויב ער דינט נישט דעם גאַנג פון דער דערציילונג, ווייל עס געשעט גאָרנישט צוליב דעם? סתם כדי אָנצוּוואַרפן אַ שרעק מיטן רעאַליזם?

וואָלט נאָך די באַשרייבונג פון דער נישט־נויטיקער סצענע געווען קאָלירפול, וואָלט מען זי נאָך געווען געקאָנט באַרעכטיקן מיטן קינסטלערישן שפיל־אינסטינקט, מיט איר זעלבשטענדיקן שריפטשטעלערישן ווערט; אָבער אָט דעם זעלבשטענדיקן שריפטשטעלערישן ווערט פאַרמאָגט זי לחלוטין נישט; זי האָט נישט נישט קיין גוף און נישט קיין נשמה, — סתם אַן איבעריקער באַלאַסט.

און אַ צווייטער ביישפיל, פון קאָפּלס לוויה:

„צווישן די מלווים האָט זיך געפונען אַ גרויהאָריקע פרוי מיט אַ טונקל פלאַטשיק פנים און קאַלמיקישע אויגעלעך. לאה האָט זי דערקאָנט. ס'איז געווען די שוואַרצע מאַניע, ר' משולמס געוועזענע דינסט. ווי אַזוי זי האָט זיך דערוואוסט פון קאָפּלס טויט איז געבליבן פאַר לאהן אַ רעטעניש".

פאַר אונדז אויך. אָבער אַ רעטעניש וואָס אינטריגירט אונדז לחלוטין נישט.

די שוואַרצע מאַניע איז איבעריק געווען (ווי אַ סך פאַרשוינען אויפן יאַריד פון דער „פאַמיליע מושקאַט") אפילו ביים שילדערן ר' משולם מושקאַטס באַלעבאַטישקייט; אָבער זי איז שוין גאָר איבעריק געווען, ווען באַשעוויס האָט זיך צום סוף ראָמאַן דערמאָנט אָן איר און זי צונויפגעפּאָרט מיט קאָפּלען און אבראַמען (דעם טומלדיקסטן און אָפט זינלאָזסטן פאַרשוין אין בוך) אויף אַ ווילדנאַרישן און עקסטרעם־אָפּשטויסנדיקן „פאָרווערטס"־אופן.

איז דאָס נאָך געווען ווייניק — ברענגט זי באַשעוויס אַראָפּ אויף דער לוויה.

די צונויפפּאָרעניש פון דער שוואַרצער מאַניע מיט קאָפּלען און — באַזונדערס — מיט אבראַמען האָט כאָטש צוגעגעבן נאָך אַ ביסל זנות, וואָס האָט, מסתמא, פונקט אויסגעפעלט אויף אַ „פאָרווערטס"־דף־יומי פון דער מסכתא „נקבות", אָבער וואָס גיט צו דעם בוך מאַניעס זיין אויף דער לוויה?

וואָס זאָג איך — „איר זיין אויף דער לוויה"? זי איז דאָך גאָר נישטאָ דאָרט, פונקט ווי קיינער איז דאָרט נישטאָ, פונקט ווי די לוויה איז בעלעטריסטיש גאָר נישט פאָרגעקומען — באַשעוויס ראַפּאָרטירט אונדז בלויז שנעל אָפּ וועגן דער לוויה. און נישט נאָר אָן דעם ראַפּאָרט וועגן דער שוואַרצער מאַניע וואָלט געווען דאָס זעלבע, נאָר אָן דעם גאַנצן לוויה־ראַפּאָרט בכלל וואָלט אויך געווען זיין דאָס זעלבע.

ער גיט בלויז צו נאָך אַ פאָר טראָפּנס איבעריקע רייד אין אַ ים איבעריקע רייד, וואָס פליסן אָן אַ שריפטשטעלערישער וויזיע, וואָס נאָר זי קאָן קאָאָרדינירן פרטים (די קלענסטע) אין אַ זינפולער אָרגאַנישער גאַנצקייט.

פאַראַן אין בוך נישט נאָר פוסטע איבעריקע רייד; עס איז דאָרט דאָ אַ ים רייד, וואָס הגם פאַר זיך גופא זענען זיי נישט פוסט (און אַמאָל אפילו באַדייטפול), אָבער פאַרן דאָזיקן ווערק זענען זיי איבעריק.

צי דאָס איז דערפאַר, ווייל אונדזער ליטעראַטור איז נאָך בכלל היפּנאָטיזירט פון איר בראשיתדיקער פאָלקלאָר־טענדענץ; צי דאָס איז צוליבן חורבן, וואָס שמידט צו דעם געמיט פון די שרייבער צום פאַרלוירענעם שטייגער (צוזאַמען מיטן שטייגער־טרעגער), — אָבער עס איז אומבאַשטרייטבאַר, אַז באַשעוויס האָט אין זיין ראָמאַן אין זינען נישט נאָר די „פאָרווערטס"־דיעטע, און נישט נאָר דעם גורל אָדער די גורלות פון דער משפחה מושקאַט, נאָר אויך (און אָפטמאָל — דער עיקר!) דעם פאָלקלאָר פון יידישן לעבן אין זיינע אַלע פאָרמען, פון שפּראַך ביז מנהגים, פון אַנטועכץ ביז אָבערגלויבנס און פאַרווײַלונגען.

די דאָזיקע אומצאָליקע שטעלן, וואָס אויב מען זאָל זיי אויסטיילן פונם ראָמאַן, וועט מען אים פאַרקירצן אויף דער העלפט — געהערן צו די פעלערלאָזסטע אין בוך, זיי בילדן אַ מין ענציקלאָפּעדיע פאַר זיך, אָבער פאַרן בוך זענען זיי אַ באַלאַסט, זיי לאָדן אים איבער, זיי ווענדן אָפּ די אויפמערקזאַמקייט פונם מחבר פון דעם עיקר — פון דער גורלות־סיסטעם פון זיינע העלדן — און מען זעט ווי ער פאַרלירט זיך אין די פאָלקלאָריסטישע פרטים, זיי זאָלן זיין וואָס פולער.

די באַשרייבנדיקע שטעלן זענען על פי רוב גוט, בעת די דיאַלאָגן זענען מייסטנס זייער שוואַך און פלאַך. כמעט יעדער דיאַלאָג, וואָס קומט נאָך אַ באַשרייבונג, איז פאַר באַשעוויסן אַ טיפע ירידה פון זיין שריפטשטעלערישער מדרגה.

פאַראַן דיאַלאָגן, וואָס עס איז אַ חרפה זיי צו לייענען. אזא (איינער פון די ערגסטע) איז דער שמועס צווישן אבראַמען און זיין טאָכטער סטעפע אויף די זייטן 167-168. טאַלענטלאָזער שונד!

נישט בעסער — און נישט ווייניקער זינלאָז פון קינסטלערישן שטאַנדפונקט — איז דער שמועס צווישן עוזר העשלען מיט דעם שענק־באַלעבאָס. עוזר העשל גייט צום ערשטן מאָל אריין אין אַ שענק, באַשטעלט עפּעס, נעמט דער באַלעבאָס און שטעלט תיכף ומיד דעם קונה די פראַגע, פאַרוואָס ער גייט נישט קיין פּאַלעסטינע. שוין איינמאָל אָפּגעהיט די רעאַליסטישע וואַרשיינלעכקייט!

אָבער נאָך ערגער איז דער קורצער

א. פשעדבאָרסקי

א „פּאַרטי“

טריט שטילן זיך אין פאַרביקע ווייכן,
און שימער כפּלט זיך אין פינקל.
נישט פאַרבליבן אין הויז צומאָל קיין צייכן,
אַז הורבן האָט דאָ געוואוינט אין יעדן ווינקל.

טיול פלאַטערט וואוילזיין אויף שויבן,
און בלומען פאַרבן פרידן אין גאָרטן;
אַרום טיש זיצן געסט און עסן טרויבן,
דערציילן וויצן און שפּילן קאָרטן.

בייביקע פלעשער רויכערן און שוימען,
און אויגן נעפּלען זיך מיט פאַרבאָרגענעם גליק.
פאַרשטעקט בגעוואַלד ערגעץ אין קוימען,
אומעט רייסט זיך שוין פון שטריק.

באַלד וועט לעצטער גאַסט אַוועקשלייכן
און מיטנעמען דאָס לעצטע ביסל פאַרגעסן.
אומעט וועט אַראָפּקריכן אויף די ווייכן
און פרעסן, פרעסן.

דיאַלאָג צווישן זיי! (ז״ז 6־175). עס האָט רעם טעם פון א שלעכטן וויץ.

און אָט דאָס דאַרף איבערגעבן די אַט־מאָספער פון דער עפּאָכע און עוזר העשלס ייד־איבערלעבונגען! (אגב: ווי אַלץ וואָס עס קומט פאָר מיט עוזר העשלען, ווערט דאָס אויך שפּורלאָז פאַרשוואונדן: זיין שאָטנדיקע נעפּלהאַפטיקייט שלינגט עס איין).

עס איז אוממעגלעך נישט אונטערצו־שטרייכן די קלישעאַרטיקע סענטימענטאַל־קייט פונם בוך: אַלעמען האַלטן כסדר אין איין קומען די טרערן אין די אויגן (מיט דער באַגלייט־דערשיינונג פון שנייצן די נעזער. א שרעק וויפיל מען צעשנייצט דאָרט די נעזער!)

די פּסיכאָלאָגישע דורכדרינגלעכקייט פון אָן א שיעור פּרטים קאָן נישט באַ־שטריטן ווערן, אָבער זיי גייען נישט אַרויס פון זייער עפּיזאָדישער עקזיסטענץ, זיי העלפן נישט אויפצובויען די גע־שטאַלטן, זיי העלפן נישט מיר זאָלן זיי זען אינטים, אין זייער אינערלעכן, לעבע־דיקן מהות.

זיי קאָנען דאָס נישט באַווייזן דער־פאַר, ווייל דער מחבר רעדט צו פיל, און די טרעפלעכע פּסיכאָלאָגישע באָאַבאַכטונ־גען ווערן נייטראַליזירט דורך זיין גענעג נאָך „פּאָרווערטס“־סענטימענטאַליזם.

לאָמיר נעמען אַלסביישפּיל קאָפּלען.

דער דאָזיקער האַלבער אונטערוועלט־ניק און גאַנצער גראָבער יונג, דרייט זיך אַרום ביינאַכט און זוכט א נקבה. דערזעט ער לעם זיין האָטעל א מיידל, וואָס דרייט זיך אַרום. אָבער זי איז אָנגעטאָן נישט ווי א „פּראָפעסיאָנעלע“. אָן אָנפּאַנגעריז, מסתמא, גיט א טראַכט קאָפּל. און ער נעמט ווייטער טראַכטן וועגן איר שוין נישט נאָר ווי וועגן א צוגעשיקטער מציאה, נאָר אויך וועגן דעם — אפשר זאָל ער חתונה האָבן מיט איר, כדי זי צו ראַטעווען פון פאַרשטייענדיקן גורל?

און באַלד ווייזט זיך אַרויס, אַז דאָס איז גאָר זיין טאָכטער, וואָס וואַרט אויף אים, כדי אים צו פאַרבעטן אויף איר חתונה.

איך בין אייך מוחל די גאַנצע „פּאָר־ווערטס“־קאָנסטרוקציע פונם גראָב־צוגע־טראַכטן עפּיזאָד; אָבער דער „נאָבעלער“ געדאַנק פון קאָפּלען (אַזוי מילכיק־לעב־לעך ־ סתם־אַזוי־זיך־אַרבעס־צו־דער־וואַנ־טיק) איז פּונקט אַזוי מעגלעך פאַר אים, ווי פאַרשטעלן זיך אים א פּאַרטיפּטן אין איינשטיינס טעאָריעס... ביי שלום אַשן אין „מאָטקע גנב“ וואָלט אַזאַ עפּיזאָד כאָטש פאַרמאָגט עכטע סענטימענטאַלע וואַרעמ־קייט (פּריקרע וואַרעמקייט — אָבער וואַ־רעמקייט!); ביים טרוקענעם קלוגן באַשע־וויס איז די סענטימענטאַלע נאַרישקייט פאַרביטן מיט ציניזשן הוזק.

און דאָס איז אויף טריט און שריט. די הפקר־פּעטרושקע וואוילערישקייט, מיט וועלכער באַשעוויס שאַלטעוועט אין ראָ־מאַן, איז אָפּש פּשוט אַן אַרויספאָדערונג פאַרן לעזער: האַלט ער אים טאַקע פאַר אַזוי ליטעראַריש־געשמאַקלאָז תמעוואַטע, אַז מען קאָן שרייבן פאַר אים מיט א פּע־דער, וואָס ווערט געפירט פון ציניזשער באַציאונג צום וואָרט?

— עולם־גולם וועט אַלץ אַראָפּשלינגען! (די יידישע קריטיק אַוודאי!) שטייט ווי אָנגעשריבן איבער א גרויסן טייל פון דאָזיקן ווערק, וואָס דער קלענערער טייל זיינער, וואו עס געפינט זיך דאָס זינפּו־לע סיי אין די באמת גורלדיק־געשילדער־טע געשטאַלטן (דער ביאַלעדרעוונער רבי, ר׳ דן קאַצענעלענבויגן, דאַכע און אנד.), סיי אין וואַרפן פלעקן אינטעלעקטועל ליכט אויף דער קאָלעקטיווער יידישער לאַגע, זענען ווי קינסטלעריש־ציכטיקע אינדזלעלעך אין אַ ים פון ליטעראַריש־בי־ליקן און פּסידאָ־ליטעראַרישן שמוץ און אומזין.

און עס שאָקירט דערפאַר אַזוי שטאַרק, ווען מען געפינט, נאָך דער לעצטער שורה פון באַשעוויסעס ראָמאַן, די ווערטער „תם ונשלם“, — ווערטער וואָס מיר זענען גע־וואוינט צו געפינען ביים סוף פון הייליקע ספרים.

אמת, דער לעצטער אַקאָרד פון בוך געהער צו די, וועלכע וואָלטן באַרעכטיקט א „תם ונשלם“, ווען זיי וואָלטן נישט גע־ווען אַזוי פאַרצווייפלט פאַראיינצלט, ווען זיי וואָלטן נישט געווען קיין הייליקע אַקאָרדן אין א שיכורן יאַריד־קאָנצערט.

☆

דאָס וואָס באַשעוויסעס בוך קאָן באַ־טראַכט ווערן ווי א גרויס ליטעראַריש ווערק, איז א סימן ירידה פאַר דער יידי־שער ליטעראַטור.

עס זענען ביי אונדז שוין באַלד אינ־גאַנצן פאַרווישט געוואָרן די גרענעצן צווישן שעפערישן וואָרט און פוסטער לי־טעראַרישער בעל־מלאכהשאַפט.

אונדזער ליטעראַרישער גומען איז אַט־ראָפירט, ער פילט מער נישט קיין אמתן טעם אין דעם וואָס ער קייט.

מיר טרעטן אַריין אין פּעריאָד פון כאַ־אָס, אין פּעריאָד פון ליטעראַרישן הפקר־פּעטרושקע־צושטאַנד.

אין אַזאַ צייט צעוואַכערן זיך די ווילד־גראָזן, און שמעקנדיקע פלאַנצן האָבן נישט קיין אָרט וואו אויסצורייפן. זיי ווערן דערשטיקט אין וואָרצל.

און וועגן אויספּעליען קאָן קיין רייד נישט זיין: פאַר קיין שום זאַך ווערט דער מיט ווילד־גראָז צעוואַכערטער וואָרט־גאָרטן אונדזערער אַזוי נישט געהיט, ווי פאַר א האַנט וואָס איז גרייט אויסצופּע־ליען דאָס ווילד־גראָז...

י. שפּערלינג

דער תיקון פון אַ ניגון

(דערציילונג)

„נאָר אַ ניגון קען אויפשטיין תחית המתים...
פלוצים דערמאָנט מען זיך אַן אַלטן ניגון — ער שווימט פלוצים אַרויס און רייסט זיך פון מויל אַראָפּ.
„נישט ווילנדיק לייגט מען אין אים אַריין אַ ניי געפיל, אַ נייע נשמה, און כמעט אַ נייער ניגון לעבט".

(י. ל. פּרץ: „אַ גילגול פון אַ ניגון").

1

„טשיי"

דער שרפהדיקער טאָג איז אַ מידער פאַרגאַנגען. די גליענדיקע זון, וואָס האָט אין דאָזיקן טאָג אומאויפהערלעך געגאָסן איבער אַלץ און אַלעמען מיט אומדערטרעגלעכער היץ, האָט זיך איצט איינגעגאַנצן אַ פלאַמענדיקע אַראָפּגעלאָזט אין מערב.

אין דער אַרומיקער ליימיקייט איז געהאָנגען אַ מידע פאַרחלשטקייט, וואָס האָט זיך אַלץ מער און מער אַראָפּגעלאָזט אויף די צעיאַכמערטע מיט שוויים באַגאָסענע מענטשלעכע גופים; אויף די אייזלען, וואָס האָבן זיך געשטופּט אין שאָטן פון די ליימיקע הייזלעך און מאָוימדיק אויסגעשריגן זייער בענקשאַפט. אַפילו די ווענט פון די אַרומיקע מויערן האָבן איצט אויסגעפּאַרעט די פון גאַנצן טאָג אַריינגענומענע היץ און געוואַרעמט ווי אָנגעהייצטע אויוונס.

אין אַזעלכע פאַרנאַכטן איז אין אַבדולאַיעווס „טשייכאַנאַ", וואָס איז געשטאַנען צווישן דעם אַלטן מאַרק און דעם אַמאָליקן מעטשעט, געוואָרן אַלץ ענגער און ענגער. טאַדזשיקן און אוזבעקן, אין ווייסע ליוונטענע הויזן, מיט אָפן־צעבראַשטשעטע העמדער, אַרומגעגאַרטלט מיט פאַרביקע פאַטשיילעס און אויסגעהאָפטענע „קופּיטעיקים" אויף די גלאַט־אויסגעגאָלטע קעפּ, זענען געזעסן אויף די הויבע ליימיקע דילן באַדעקטע מיט אַלטע טעפּיכער און ראָגאָזשעס, די פיס אונטער זיך, און מיט פוילע באַוועגונגען אַריינגעגאָסן אין זיך קאָכעדיקן גרינעם טיי, געקילט מיטן הייסן געטראַנק די טרוקנקייט פון צונג און גומען.

פון צייט צו צייט האָבן זיי קונציק אַריינגעוואָרפן אונטער די צינגער גרינעם נאָס־טאַבאַק, געקייט און געשפּיגן אַרום זיך.

גרופּעסווייז זענען זיי דאָ געזעסן, די אייזל־ און קעמל־טרייבער, די קאָלכאָזניקעס און הענדלער, וואָס האָבן היינט, ווי יעדן טאָג, פאַרקויפט אויף דעם דערנעבנדיקן מאַרק זייערע סחורות: פלאַך־געפלאָכטענע קערב מיט ווייַנטרויבן, אורוק, פּערסיקעס און גאָלדיק־רויטלעכע גראַנאַטן, „קאַטיק" (געבאַקענע זויערע מילך) און אייזערנע טעפּ מאָש[1]) און „איי־וויי"[2]), קופּאָנען פאַרביקע זיידנס, גנבהשן ביינוול און פּושקעס מיט קאָנסערוון.

נאָך אַ גאַנצן טאָג אויסרופן מיט קולי־קולות זייערע סחורות אויפן מזרח־שטייגער, האָבן זיי איצט געהאַט איין פאַרלאַנג: קילן די גומענס מיט הייסן טיי און פאַרברענגען צוזאַמען אויפן אַלטן מוזולמענישן שטייגער. אַפילו די מיליציאָנערן אין זייערע אָפיציעלע בגדים, ווי אויך די ציווילע ענקאַוועדיסטן, יונגע טאַדזשיקן מיט ממזרישע בליקן, וואָס האָבן אַ גאַנצן טאָג צוגענומען סחורות, גענומען כאַבאַר, אַרעסטירט און געשלאָגן, און אומעטום צוגעלייגט אַן אויער, — אַפילו זיי האָבן זיך דאָ געפילט ווי אייגענע צווישן אייגענע: געטרונקען צוזאַמען מיט די סוחרים פון איין פּיאַלע, וואָס איז אַרומגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט ווי אַ סימבאָל פון גלייכהייט און ברידערלעכקייט.

מיט די פּאָלעס פון זייערע פאַרביקע וואַטענע כאַלאַטן האָבן זיי צוגעדעקט די פאַרענדיקע טיי־טשייניקלעך, געוואַרעמט די מאַלאַרישע קעלט, וואָס איז אַרומגעגאַנגען אין זייערע ביינער דווקא אין די גרויסע היצן, און שטיל געשמועסט צווישן זיך וועגן ווייבער, שעפסן, קינדער און לינקע מסחרים...

איבער אַלץ און אַלעמען האָט דאָ געשוועבט דאָס געטשישע שמייכעלע פון אַבדולאַיעווס פעט־גלאַטיקער צורה.

אַליין אַ נידעריקער, פעטער קאַרליק מיט אַ פּנים פון אַ סריס, איז ער געזעסן האַרט ביים אַריינגאַנג, אויף אַ הויך בענקעלע, ביי צוויי סאָפּענדיקע סאַמאָוואַרן, אַרומגעשטעלט מיט אַ גאַנצער באַטעריע טשייניקלעך און פּיאַלעס און געטאָן די אַרבעט פון צוגרייטן „טשיי", ווי, להבדיל, אַ כהן די הייליקע עבודה...

אַ כאַפּ געטאָן אַ טשייניקל מיט איין האַנט, האָט ער מיט איין באַוועגונג פון דער זעלבער האַנט קונציק אַ וואָרף אַראָפּ געטאָן דאָס צודעקל, וואָס איז געבליבן הענגען באַמבלענדיק אויף אַ שנירל; מיט צוויי קורצע דיקע פינגער פון דער צווייטער האַנט אַריינגעטאָן שנעל אַ שמעק טאַבאַק גרינעם טיי, אונטערגעשטעלט אונטערן סאַמאָוואַר, און שוין האָבן זיינע הענט געטאָן דאָס זעלבע מיט אַ צווייט טשייניקל. ער האָט דאָס אַלץ געטאָן מיט אַ וואונדערבאַרער רגילות, דערביי האָבן זיינע קליינע אייגעלעך, וואָס זענען געזעסן טיף אין פעטן פּנים, אויפגעכאַפּט אַלץ וואָס קומט פאָר אַרום, וועמען מען דאַרף דערלאַנגען אַ טשייניקל, וועמען פריער, וועמען שפּעטער, — אַלץ לויטן כבוד און שטאַנד פון גאַסט, פאַרשטייט זיך.

נישט ווייט פון אַבדולאַיעוון איז געזעסן מאַמאַדזשאַנאָוו, דער בעסטער פּלאָוו־קוכער פון שטאָט, אַ טאַדזשיק אַ ריז, מיט אַן אויסגערונען אויג, און מיט גרויס דביקות געשניטן לאַנגע מייערן־לאָקשן. מיט זיין קינדזשאַל האָט ער אַזוי קונציק געאַרבעט, אַז די אויגן פון די אַרומיקע האָבן גאָרנישט מער געזען ווי מייערן־לאָקשן הויפן זיך אָן אַלץ מער און מער אויף דעם שמאָלן ברעטל, וואָס ער האָט געהאַלטן צווישן די קניען. דערביי האָט ער זיך נחתדיק צוגעברומט אַ מזרח־ניגון.

פון גרויס אָנערקענונג פאַר זיין טאַלאַנט, פלעגט אים עמיצער פון די אַרומיקע פון צייט צו צייט צורוקן דעם לאַנגן באַמבוס־שטעקן פון דער גאַרגילע מיט אָפּיום, וואָס איז דאָ אַרומגעגאַנגען פון מויל צו מויל.

מאַמאַדזשאַנאָוו האָט זיך נישט געלאָזט בעטן. ער האָט

---

1) מאָש — גרינע אַרבעס אויף טאַדזשיקיש; 2) אַ מין עפּל.

בנעימות אָפּגעלייגט אין אַ זייט דעם קינדזשאַל, מיט איין פינגער האָט ער צוגעדריקט דאָס לעכל אין דער גרויסער בייכיקער וואַסער־פלאַש. אַ ווײַלע האָט מען געהערט, ווי דאָס וואַסער בולבעט אונטערן דרוק פון זיינע מעכטיקע לונגען, און באַלד האָט זיין איינציק אויג אויפגעבליצט מיט אַ גלאַנץ און פון זיין מויל איז אַרויס אַ רויך־וואָלקנדל און זיך צעגאַנגען מיט אַן אַפּיום־ריח אין הלל. נאָך אַזאַ „ציי" האָבן זיינע פינגער נאָך שנעלער און קונציקער געשניטן די וואונדערבאַרע מייערן־ און ציבעלע־לאַקשן פאַרן יום־טובדיקן רייז־פּלאָוו.

די טשייכאַנאַ איז איצטער פול געווען מיט שמועסנדיקע טיי־טרינקער און דאָך האָט מען געקענט דייטלעך הערן ·דאָס זשומען פון די אומצאָליקע בייכיקע פליגן, וואָס האָבן זיך דאָ שפּעדיק מפרנס געווען אויף די בלעכערנע טעלער מיט שטיקלעך לעפּיאָשקע, נישט געוואַשענע טרויבן, צעשניטענע רויטפלאַמיקע אַרבוזן און האָניק־זיסן אורוק...

שטיל און מאָנאָטאָן איז דאָ אָנגעגאַנגען דער שמועס פון די מזרח־מענטשן. פון די אַרומיקע ווענט האָבן אַראָפּגעשיינט פאַרביקע פּלאַקאַטן, וואָס האָבן דורך בילדער און געגראַמטע לאָזונגען דערציילט פון „פריידיקן" קאָלכאָז־לעבן. פונם ראַדיאָהילכער, אַן אַלטער בלעכערנער טעלער, האָבן זיך אומאויפהערלעך געטראָגן כריפּענדיקע טענער פון טאַדזשיקישע ניגונים, פון היים־פאַרנאַכטיקן דרויסן האָט זיך אַריינגעריסן דאָס קוואַקעריי פון די זשאַבעס, וואָס האָבן זיך געמערט און געפּרוכפּערט אין דערנעבנדיקן „האוז" (וואַסער־גרוב), פון וועלכן אַבדולאַיעוו האָט געצויגן די גאַנצע טיי־יניקה פאַר זיינע מעשענע סאַמאָווארן, וואָס האָבן ברענענדיק, קאָכנדיק און סאָפּענדיק צוגעגרייט בשפע דאָס וואונדערבאַרע נאַציאָנאַלע געטראַנק — טשיי.

2

„ביעזשענצעס"

פאַרנאַכט, ווען דער מאַרק־האַנדל איז אָפּגעשטאָרבן און די פאַבריק־סירענעס האָבן זיך צעוואָיעט, רופנדיק די צווייטע „סמיענע", האָבן זיך דאָ אויך פאַרזאַמלט די „ביעזשענצעס" — שאָטנס פון אַמאָליקע מענטשן אין געלאַטעטע מלבושים און מיט אייביק הונגעריקע אויגן.

אַ שטענדיקע אימה איז ווי אויסגעגאָסן געווען אויף זייערע געזיכטער. אַז מען איז איבערגעקומען אַ טאָג פון טריפהנעם האַנדל, אָדער בשלום אַדורך די וואַך ביים פאַבריק־טויער, איז מען אַריין אין דער טשייכאַנאַ, אויסגעטאָן די לייוונטענע טאָרבע, פון וועלכער אַ גליקלעכער האָט נאָך אויסגעגראַבלט אַ שטיקל פאַרטריקנט ברויט, אַמאָל אויך אַ יונג ציבעלקעלע, אַ פּאָר אורוקן; איינער האָט ביים צווייטן געפרעגט אויף נייעס און פאַרטרונקען מיט אַ שעלעכל גרינעם טיי די מידע עלנטקייט פון היימן טאָג.

אַבדולאַיעוו האָט פיינט געהאַט די דאָזיקע „געסט", פאַר אַלע געהאַט איין נאָמען — „אַבראַש"; אין אָנפאַנג — נישט געוואָלט זיי אַריינלאָזן, מורא געהאַט, אַז די דאָזיקע פרעמדע זאָלן נישט פאַרטרייבן די אַלטע שטאַם־געסט, די ברידער מוזולמענער. האָבן אָבער די ביעזשענצעס געקלעפּט צום דאָזיקן אָרט. דאָ האָט מען געקענט זען דעם גאַנצן פּלאַץ אַרום מאַרק, דאָ האָט מען אַמאָל געקענט פאַרקויפן אַ העמד, אַ שטיקל לייוונט אַ טיי־טרינקענדיקן קאָלכאָזניק. האָט אַבדולאַיעוו געזען, אַז ער וועט נישט אויספירן.

האָט ער זיי צוגעטיילט אַ ווינקל, צונויפגעקלאַפּט צוויי טישן מיט בענק, מחמת די פרעמדע האָבן זיך אַליין נישט גע־קענט אויסלערנען זיצן מיט די פיס אונטער זיך, און ביסלעכווייז אַליין שטיל צוגעהאַנדלט מיט זיי.

אין דאָזיקן ווינקל איז געווען אַ צווייטע וועלט, אַ וועלט פון איין געדאַנק: ווי אַזוי לעבט מען איבער אַ טאָג. דאָ האָבן אויך אַמאָל צוויי געטרונקען פון איין פּיאַלע, מחמת איינער האָט נישט פאַרמאָגט צו באַצאָלן פאַר אַ גאַנץ טשייניקל טיי. דאָ האָט מען נישט געקאָכט קיין פּלאָוו, נישט געריכערט קיין אָפּיום — פון דאָזיקן ווינקל האָט זיך געטראָגן אַ כסדרדיק קלאַפּן פון שטיינדלעך מיט וועלכע די ביעזשענצעס האָבן צעקלאַפּט צונויפגעקליבענע אורוק־קערלעך, און מיט די זיסע מאַנדלען פאַרטרונקען די ביטערע טיי. גיריקע אויגן האָבן דאָ אַריבערגעקוקט צו די פולע טעלער מיט שפּייז און פּירות, געוואַרט טאָמער פאַרבלייבט עפּעס נאָך אַ גאַסט, און דאַן האָבן זיך צוויי־דריי מיט אַמאָל געוואָרפן אויף די שיריים. אין דאָזיקן ווינקל איז מען געזעסן, געקראַצט זיך און געוואַרט אויף דער סוואָרקע פון מאָסקווע, וואָס האָט דערציילט נייעס פון די פראָנטן.

דאָ האָט מען זיך דערציילט פון אַרעסטן, פון מוסרים פאַר וועלכע מען דאַרף זיך היטן, פון אַ חבר וואָס איז אַוועקגעפאַלן אויף טיפוס, פון אַ צווייטן וואָס איז ביינאַכט אַנטלאָפן, נעלם געוואָרן באַצייטנס.

דאָ האָט מען גערעדט גאָר שטיל אין כלערליי שפּראַכן; דורך אַ וואונק זיך פאַרשטענדיק; אָפּגעשטעקט איינער דעם צווייטן אַ ברויט־קאַרטע, אַ שטיקל צייטונג מיט אַ ידיעה וועגן נייע געזעצן, וועגן פּעסער, אַרמיי־אַרבעטס־באַטאַליאָנען.

דאָ האָט מען געזאַמלט אויף תכריכים פאַר איינעם וואָס איז געשטאָרבן אָן אַ העמד אויפן לייב. דאָ האָט דער משוגענער אינטעליגענט, גאַרבער, רעציטירט שטיקער פון מיצקעוויטשעס „ליטע, פאָטערלאַנד מיינס", און זיך פּלוצים פאַרקייכט אין זיין משוגענעם געלעכטער, וואָס האָט נישט פריער אויפגעהערט ביז מען האָט אים נישט געגעבן אַ שטיקל ברויט.

אַבדולאַיעווס טשייכאַנאַ־ווענט אין דאָזיקן ווינקל פון די ביעזשענצעס זענען אויך גע[illegible]ען פאַרקלעפּט מיט מודעות פון „פּוילישן פונקט" אין רוסיש און פּויליש וועגן קרובים וואָס זוכן זיך אַרום. דאָ האָט מען זיך אויך בסוד דערציילט וועגן אַ נאָמען פון אַ רב אין טעהעראַן, וואָס אַז מען שרייבט אים אַן אַ קאַרטל, באַקומט מען צוגעשיקט אַ פּעקל פון „דזשאָינט", הגם נישט אַלע האָבן געגלויבט, מורא געהאַט, אַז ס'איז אַ שפּיצל פון די פיר אותיות (נ.ק.וו.ד.). דאָ איז אַריינגעקומען ערליך „דער רב", וואָס האָט געהאַנדלט מיט פלעשלעך כלאָפּאָק־אייל... איבער דעם דאָזיקן אייל־פאַבריקל פון „רב" האָבן זיך ביעזשענצעס געוויצלט, דערציילט אַז זיין ווייב וואָס אַרבעט אין אַ אייל־פאַבריק, טונקט אַלע טאָג איין די „מייטקעס" אין אייל און ביינאַכט, אַהיימקומענדיק, קוועטשט זי זיי אויס און פילט אָן פלעשלעך מיט אייל, וואָס איר מאַן פאַרקויפט צו די טאַדזשיקן און טשייכאַנאָס.

דאָ פלעגט אויך אַריינקומען טרינקען אַ טשייניקל טיי מאַנדל.

מאַנדל איז געווען אַן אויסנאָם צווישן די ביעזשענצעס. אין דער אַלטער היים איז ער געווען אַ וואָיאַזשאָר, גאַנצע וואָכן פאַרברענגט אין די באַנען; געהאַט אַ געשליפן צינגל און געווען פול ווי אַ מילגרוים מיט מעשיות און צוגעפעפערטע וויצן. ער האָט ליב געהאַט דאָס לעבן, פיינט געהאַט אַרבעט בתכלית השנאה און גענומען פון לעבן מיט ביידע הענט.

דורך די יאָרן פון וואַנדערן, תפיסות און הונגער האָט

זיך מאַנדל אינגאַנצן פאַרענדערט. ער האָט געזוכט איינזאַמקייט, געוואָרן שטיל און שטענדיק עפּעס ווי פאַרטראַכט. די גאַנצע צייט געאַרבעט אין אַ פאַבריק און שטאַרק צוגעהונגערט. ער האָט אפילו נישט פּרובירט, ווי אַנדערע, צוהאַנדלען, אויסטוישן, קויפן, פאַרקויפן. די ביעזשענצעס האָבן מורא געהאַט פאַר זיין אַנדערשקייט און כמעט ווי אויסגעמיטן אים. און כאָטש ערליך „דער רב" האָט געהאַלטן פון אים, דערציילט אַז ער איז אַ בן־תורה, האָט זיך מאַנדל געהאַלטן פון „רב" פון דער ווייטנס.

איין פריינד האָט מאַנדל געהאַט — דאָס איז געווען דער בוכאַרער פאַרבער אין דער פאַבריק וואו ער האָט געאַרבעט — מאָיסעי מאָיסעיאָוו, דער שטילער „חכם" פון די אָרטיקע בוכאַרער יידן וואָס פלעגט אין די נעכט בסתר לערנען זוהר, פּראַווען אפילו תצות און וואַרטן אויף גילוי אליהו.

באַקענט האָבן זיי זיך צופעליק. מאַנדל איז אַרוים פון צעך פאַררויכערן, קומט צו אים צו דער בוכאַרער נאָך פייער. פאַררויכערט, פרעגט אים דער בוכאַרער פּלוצים:

— ישראל?

— דאַ, ישראל.

פאַלט ווידער אַ פראַגע:

— מצות יש לך?

מאַנדל האָט גאָרנישט געוואוסט, אַז ס'איז ערב פּסח, ענטפערט ער מיט אַ שמייכל:

— ניעט, אי ניע בודיעט.

פרעגט אים דער בוכאַרער וואו ער וואוינט.

פאַרנאַכט איז מאָיסעיאָוו געקומען מיט אַ פּעקל. אין אַ שוואַרץ געהאָפטן טיכל איז געווען איינגעפּאַקט אַ פּאָר מצות, אַ פלעשל אייגן געמאַכטן וויין און אַ בוכאַרער הגדה.

זיי זענען געוואָרן נאָענטע פריינד, באַקומען צוטרוי איינער צום אַנדערן. מאָיסעיאָוו האָט באַקומען גרויס דרך־ארץ צו מאַנדלען, וואָס האָט נאָך געדענקט דאָס לערנען אין דער פּוילישער ישיבה.

— ביי אונדז וואָלסטו געקענט זיין אַ חכם, — פלעגט ער זאָגן, און נישט געקענט גלויבן, אַז דאָרטן ערגעץ אין ווייטן פּוילן האָבן יידן געלערנט תורה.

און כאָטש מאַנדל איז געווען ווייט נישט נאָר פון פרומקייט, נאָר פון רעליגיעזע געפילן בכלל, האָט ער ליב געהאַט צו פאַרברענגען מיט דעם דאָזיקן פאַרחלומטן בוכאַרער ייד...

3

בוכאַרער דאַווענען

די נאַכט איז האַסטיק צוגעפאַלן מיט אַמאָל, ווי ס'וואָלט ווער איבערגעדעקט מיט אַ טיפן קאַפּל דעם טאָג.

די היץ איז לגמרי נישט לייכטער געוואָרן. פאַרקערט, ס'איז געוואָרן פיינלעך צו פילן די היץ, נישט זעענדיק קיין פיצל זון. דער הימל האָט געהויערט אַ נידעריקער און געפינקלט מיט אומצאָליקע שטערן.

דאָס וואַסער פון אָפּגעלאָזענעם ווייטן פערגאַנער קאַנאַל האָט האַסטיק געריזלט, געמאַכט זיך אַ וועג דורך די אומצאָליקע אַרוקן (קאַנאַלן), פריידיק זיך איבערגעגאָסן און בלאָטיק געמאַכט דעם טרוקענעם ליימיקן באָדן, טראָגנדיק מיט זיך די ברכה פון קוקורוזע־גערעטעניש.

אַ דורכפאָרנדיקער טאַדזשיק אויף אַן אייזעלע האָט וויגנדיק זיך מאַנאָטאָן אויסגעזונגען אַ מזרח־ניגון, ווי ער וואָלט מעביר סדרה געווען. פון אַ זייטיק געסל האָט זיך אויסגעשיילט די הויכע געשטאַלט פון מאָיסעי מאָיסעיאָוו. ער האָט געשפּאַנט אין ווייכע שטיוול, אַריינגעטאָן אין שווערע קאַלאָשן, ווי ס'וואָלט איצטער געווען אַ טיפע טאַדזשיקישע ווינטער־בלאָטע אונטער די פיס. פון זיין קאָפּ האָט אין דער טונקלקייט אַראָפּגעפינקלט זיין רויט סאַמעטן קאַפּעלע, און צוויי לאַנגע שוואַרצע וואָנסעס האָבן געוואָרפן אַ שאָטן איבער זיינע מויל־ווינקלען, מאַכנדיק אים ענלעך צו די בילדער פון די אַמאָליקע קאָזאַקן.

מאַנדל איז שנעל אַרוים פון דער טשייכאַנאַ. צוויי שאָטנס האָבן זיך צוזאַמענגענאָסן און אַוועקגעשפּאַנט דורך די שטויביקע געסלעך, וואָס האָבן זיך דאָ געשלענגלט פאַרדרייט, פון איין בלינד געסל אין אַנדערן.

די לבנה איז פון ערגעץ אַרויסגעשוואומען און באַשיינט די ליימיקע הורבות, די ליידיקייט פון די געסלעך, און געצייכנט צוויי לאַנגע שאָטנס, וואָס האָבן זיך באַוועגט פאָראויס — —

אין איינער פון די געסלעך, ביי אַן אַלט געשניצטן טויער, האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט, אַריין אין אַ ליידיקן הויף, אַדורך נאָך אַ טויער און ווידער זיך געפונען אין אַ חורבה, אַרומגערינגלט מיט ליימיקע בלינדע ווענט.

מאָיסעי מאָיסעיאָוו האָט מיט זיכערקייט געשפּאַנט אין דער פינצטערניש; מאַנדל האָט זיך באַמיט נישט צו פאַרלירן אים פון אויג. ער האָט זיך דערמאָנט אין די שפּאַנישע אנוסים און זייערע באַהאַלטענע בתי־תפילות. און דאָס געפיל, אַז אויך ער איז היינט איינער ווי זיי, האָט ווי לייכטער געמאַכט די דושנעקייט פון דער נאַכט. ער האָט געפילט דאָס שווייסיקע העמד, וואָס האָט געקלעפּט צו זיין לייב, און געהערט דייטלעך דאָס קלאַפּן פון אייגענעם האַרץ. ער האָט מיטגעשפּאַנט, זיך געפּלאָנטערט אין די לאַבירינטן, אָנהאַלטנדיק זיך ביי דער האַנט פון זיין בוכאַרער פריינד. מיט אַמאָל זענען זיי אַריין אין אַ ליכטיקן הויף. מאַנדל האָט דערזען אַן עקזאָטיש בילד.

אויף אַ ברייט הילצערן בעט אין מיטן פון אַ ליימיקן הויף, באַדעקט מיט טעפּיכער, זענען געזעסן, די פיס אונטער זיך, בוכאַרישע פרויען, די ווייבער און טעכטער פון די שיךפּוצער און לאַטוטניקעס, וואָס האָבן אַ גאַנץ יאָר געפּוצט און געלאַטעט שיך, אויסגעזעצט אין הילצערנע אַרטעל־ביידלעך אַרום די באַזאַרן און טשייכאַנאַס.

איצטער האָבן זיי אויסגעזען ווי פּאַרצייטישע בת־מלכות. אין לאַנגע, ווייס־זיידענע קליידער, פאַרשפּילעטע ביזן האַלדז, אין פאַרביקע, מיט פליטערלעך באַנייטע קאָפּ־טיכלעך, זענען זיי געזעסן און שווייגנדיק זיך צוגעהערט צו אַ מאָנאָטאָנעם מזרח־ניגון, וואָס האָט זיך געטראָגן פון די אָפענע טיר און פענצטער פון אַ ליימיקער קיביטקע. זייערע אָקסלען האָבן שטיל געציטערט אין אַ תפילהדיקן געוויין.

מאַנדל איז אַריין נאָך מאָיסעיאָוון אין אַ חדר באַלייגט מיט דיוואַנעס. אַרום, ביי די ווענט, אויף דער ערד, זענען געזעסן, די פיס אונטער זיך, די מתפּללים, אַ טייל אין אַלטגעלבלעכע טליתים, מיט קינדער אין די אָרעמס, און נאָכגעזאָגט דעם חזנס זוהר־פּסוקים. מאָיסעי מאָיסעיאָוו איז צו צום שולחן, אויף וועלכן ס'האָבן געצאַנקט אַ פּאָר האַלבע ליכטלעך אין בלעכערנע רערלעך: ער האָט אַ קוש געטאָן די ספר־תורה, וואָס איז געשטאַנען אויפן שולחן אין אַ האַלב רונד קעסטל, אַן עץ־החיימס, זיך פאַרוויקלט אין טלית און צעוויגט זיך מיט אַ שאָטן אויף די אַרומיקע ווענט.

— כל נדרי ואסרי...

מיט עפּעס אַ פרעמדן מאָנאָטאָנעם ניגון האָבן זיך די ווערטער געהערט פון מאָיסעיאָווס מויל.

מאנדלען האט זיך פאר א ווייל אויסגעדוכט, אז ער זיצט נאך אלץ אין אבדולאיעווס טשייכאנא און דער ניגון טראגט זיך פון כארכלענדיקן ראדיא־טעלער.

ער איז געשטאנען ביי דער טיר, זיך אנגעשטרענגט אויפצוכאפן דעם ניגון, דעם פרעמדן סדר פון די תפילות. ער האט זיך איינגעקוקט אין די פנימער פון די מתפללים, פון וועלכע ס'האט געשלאגן א מידע טעמפקייט און פארשלאפנקייט. אלץ דא האט געאטעמט מיט שפלות, מיט ארעמקייט; קינדער, אפגעריסענע, מיט שמוציקע בארוועסע פיסלעך, האבן זיך געפלאנטערט, געלאפן אריין און ארויס — קיינער האט זיך אויף זיי נישט אומגעקוקט.

מאנדל האט דערפילט א ליידיקייט, א ביטערע אנטוישונג. א גאנצן טאג האט ער זיך געגרייט צו דער דאזיקער תפילה, געמיינט, ער וועט זיך פארבינדן אין דער דאזיקער נאכט מיט דער פארלאזטער היים, מיט זיין פרוי, מיט זיין גאנצער משפחה וואס איז פארבליבן דארט ביים דייטש; איצט וואלט ער שוין ליבערשט געוואלט זיין מיט זיך אליין, אוועקזעצן זיך ערגעץ, אריינגעמען דעם קאפ צווישן די אייגענע הענט און שטיל, אין זיך, אויסוויינען דעם חורבן פון זיין פארלוירענער וועלט. אלץ דא איז אים פארגעקומען פרעמד און שפלדיק.

ער איז ארויס אויפן הויף. די פרויען זענען נאך אלץ געזעסן ווי פריער, געוויגט זיך ריטמיש צום קלאנג פון דעם פאר זיי באקאנטן ניגון, און מיט די הענט געשיקט לופט־קושן צו דער תורה.

א יונג אין א זעלנערישער בלוזע איז צו צום כיור, אנגעשעפט פון בלעכערנעם העמער א קווערטל וואסער, און פאר אלעמען אין די אויגן אריינגעגאסן אין זיך מיט דורשטיקער גיריקייט.

מאנדל האט מער נישט געוואלט דא זיין, געזוכט דעם וועג אויף צוריק, געטאפט מיט די הענט פאר זיך ווי א בלינדער, געלאפן דורך די פינצטערע לאבירינטן, באגאסן מיט שוויים און געבענקט צו דערזען ווידער דעם הימל איבער זיך. ענדלעך איז ער ארויס פון לעצטן טויער.

אין דער שטילקייט האט אפגעהילכט דער גערויש פון א פארביילויפנדיקן צוג. לאנג האט דער גאנצער ארום מיטגעציטערט מיט דעם טרייסלען זיך פון די לויפנדיקע עשאלאן־וואגאנען. א מעכטיקער פייף, ווי א פארצווייפלונגס־געשריי, האט זיך געריסן פון צוג אין דער שטילקייט פון דער הייסער נאכט.

אן אויסגעליידיקטער פון אלע געפילן האט זיך מאנדל אראפגעלאזט אויף א שטיין נעבן אן אייזל־שטאל, פון וועלכן ס'האט ארויסגעפינקלט א הענגענדיקע נאפט־לאמפ.

פון דערנעבנדיקן ברויט־זאוואד האבן זיך געטראגן זיסע ריחות פון פריש געבאקן ברויט, וואס האבן מאנדלען גערייצט, אויפגעוועקט דאס חלשות־געפיל פון זיין שטענדיק הונגעריקן מאגן. ער האט דערפילט א פלוצימדיקע קעלט און א הינטישע עלנטקייט האט אים ווי אנגענומען פארן האלדז. ער האט בשום אופן נישט געקענט זיך אריענטירן וואו ער געפינט זיך און באשלאסן אזוי איבערזיצן די נאכט — — — — — — —

4

דער ניגון

מאנדל האט פארמאכט די אויגן, געוואלט פארגעסן דאס בוכארישע מאראנען־שולעכל, די פאבריק, זיין גרוי ביטער לעבן. ער האט זיך דערמאנט א כל־נדרי־נאכט מיטן טאטן אין גערער שטיבל, דאס זיסע דאווענען פון ר' העניך סגי־נהור, דעם בעל־בכי, ווי מען האט אים גערופן אין שטיבל.

ער גדענקט נאך די זיסקייט פון זיין „לדוד מזמור"...

— לדוד מזמור... — האט ער אנגעהויבן ברומען. מיט אמאל איז אים באפאלן א שטארקער חשק צו זאגן אליין, דא אויפן שטיין, כל־נדרי; זאגן מיטן זעלבן ניגון ווי ר' העניך סגי־נהור האט געזאגט, ווי זיין טאטע האט געזאגט, ווי אלע יידן אין דער וועלט זאגן איצט, אין דער דאזיקער נאכט.

ער האט געפרואווט ארויסברומען די ערשטע טענער, אבער נישט געקענט דערמאנען זיך דעם ניגון, דעם הייליקן ניגון, וואס האט זיך טיף פארקריצט אין זיין „איך", פארבונדן מיט אזויפיל לעבעדיקע בילדער פון זיין יוגנט. נישט די תפילה האט ער איצט געזוכט. ער האט געדענקט די ווערטער פון דער תפילה, אבער ער האט געוואלט זינגען דעם ניגון פון יידישן צער, אומעט און חשבון־הנפש. ער האט דורך דעם ניגון ווידער געוואלט הערן דעם טאטנס קרעכץ, דער מאמעס געוויין. ער האט דערפילט, ווי נאך קיינמאל פריער, א באדערפעניש אויסצולאדן זיין עלנטקייט, זיין געפאלנקייט דורך קלאנגען אזעלכע, וואס זאלן אויפבינדן דעם קניפ אין זיין האלדז, זאלן ווידער עפענען לעבעדיקע טרערן־קוואלן אין זיינע אויגן.

זיצנדיק דא אליין ביים אייזל־שטאל, האט ער נאך שטארקער דערפילט די גאנצע זינלאזיקייט פון זיין איצטיק לעבן.

ער האט איצט געוואלט זיין כאטש ווי די אייזלען אין דערנעבנדיקן שטאל, וואס האבן אזוי שארף און אומגעשטערט אויסגעשריגן זייער אייזל־בענקשאפט אין דער נאכט.

אבער דער ניגון, דער אלטער ניגון פון כל־נדרי, איז איצט געווען פאר אים אומדערגרייכבאר, און וואס מער ער האט אנגעשטרענגט זיין זכרון, אלץ ווייטער איז דער דאזיקער ניגון אוועק פון אים.

ער האט מער נישט געקענט איינזיצן.

שווער האט ער זיך אויפגעהויבן פון שטיין און אוועקגעשפאנט צום בנין פון ברויט־זאוואד, פון וואנען ס'האבן זיך אלץ שטארקער געטראגן די ריחות פון פריש־געבאקענעם ראזאוואנעם ברויט.

צוקומענדיק צו דער מויער האט מאנדל דערזען א מענטש צוגעשפארט צו דער וואנט. ער איז צוגעגאנגען נענטער, געוואלט כאטש אויפבינדן א ביסל די צונג, א רייד טאן מיט וועמען, און — דערזען דאס געלע פנים פון בעריש קופער.

אלע „ביעזשענצעס" האבן געקענט בערישן. ער האט געהאנדלט מיט ברויט, געטאן מענטשן טובות. געזאגט האט מען, אז ער איז אמאל געווען א גביר, א גרויסער סוחר פון ווארשע. מיט א צייט צוריק האט אים ווער אפגעמסרט, מען האט בערישן ארעסטירט אין מיטן גאס מיט א גאנץ ברויט אונטערן ארעם און א פאר איבעריקע ברויט־קארטן אין קעשענע...

איצט איז ער דא געשטאנען ווילד באוואקסן, מיט א געשוואלן געל פנים, קרועה־בלועה, און א פאר גרויסע צעטשאפעטע טורמע־שיך פון אלטע גומי־רעדער אויף די פיס. זיין גאנצער גוף האט געציטערט און זיין מויל האט זיך געטרייסלט, קלאפנדיק א צאן אין א צאן.

מאנדל איז ווי צוגענאגלט געווארן. נאך א ווייל האט ער קוים ארויסגעברענגט:

— וואס טוט איר דא, ר' בעריש?

א ווײלע איז געווען שטיל. בעריש האט זיך באמיט

ארויסצוברענגען אַ ענטפער, נאָר דער מאַלאַריע־שוידער האָט אומאויפהערלעך געקלאַפּט מיט זײַנע ציין.

ענדלעך האָט ער אַרויסגערעדט:

— מאַנדל, איר האָט מיך דערקענט?

— האַ, אַ שיינער לייט געוואָרן?

ער האָט ווי אַרויסגעוויינט:

— כ׳קען נישט גיין, כ׳בין קראַנק... האָבן זיי מיך אַרויסגעלאָזט, אַרויסגעוואָרפן ווי אַ שטיק נבלה אין גאַס...

מאַנדלען האָט פאַרקלעמט.

ס׳האָט אים אַרומגענומען אַ גרויס רחמנות. ער האָט אָנגענומען בערישן ביי דער האַנט און פּאַמעלעך אים צוגעפירט צום ראַנד פון דער גאַס, געהאָלפן אים זיך אַראָפּלאָזן אויף דער ערד און אָנגעשפּאַרט בערישעם קאָפּ אויף זיך.

— טוט מיר אויס די שיך, כ׳קען נישט אַליין — האָט זיך בעריש געבעטן.

מאַנדל האָט באַפרייט בערישעם געשוואָלענע פיס און געהאָלפן אים אַריינשטעלן זיי אין וואַרעמען לויפנדיקן אַרוק־וואַסער.

— כ׳בעט אייך, פאַניע מאַנדל, — האָט בעריש שטיל געקרעכצט, קוים אַרויסגערעדט, — זאָגט מיר, וואָס פאַר אַ טאָג איז היינט? כ׳האָב פאַרלוירן דעם גאַנצן חשבון. זיי האָבן מיך גוט צורעכט געמאַכט, די באַפרייער, האַ, פאַניע מאַנדל?

— ר׳ בעריש, איר וועט זיי נאָך איבערלעבן, ווי ס׳איז היינט יום־כיפּור ביינאַכט, — האָט מאַנדל מיט גלויבן אַרויסגערעדט.

בעריש האָט זיך האַסטיק אַ דריי געטאָן, אַ קוק געטאָן אויף מאַנדלען מיט אַ ווילדן בליק:

— וואָס רעדט איר? יום־כיפּור ביינאַכט? אויף זיכער?...

— אויף זיכער... אויף זיכער... — האָט מאַנדל מיט ביטערקייט אָפּגעענטפערט, — דאָס גיי איך טאַקע צוריק פון אַ כל־נדרי ביי די בוכאַרער. די אמתע כל־נדרי־נאַכט, האַ, ר׳ בעריש?

אָבער בעריש האָט שוין מער נישט געפרעגט און נישט געענטפערט. מיט אַ קרעכץ האָט ער זיך שווער אַראָפּגעלאָזט אינגאַנצן אויף דער ערד. דער מאַלאַריע־אַטאַק איז ווי אינגאַנצן פון אים אַוועק.

ס׳איז געוואָרן זייער שטיל. מען האָט נאָר געהערט דאָס זשאַבע־קוואַקעריי פון ערגעץ נאָענט.

מאַנדל האָט נאָכאַמאָל אַ קוק געטאָן אויפן געשוואָלענעם גוף, וואָס איז געלעגן נעבן אים און איז געבליבן זיצן פאַרטיפט אין רעיונות.

בעריש האָט איינגעטונקען זײַנע געשוואָלענע הענט אין וואַרעמען לויפנדיקן וואַסערל. דאָס וואַסער האָט געוואַרעמט און געגלעט די פאַרשטאַרטע קאַלטע הענט, ביסלעכווייז זיי דערוואַרעמט. די פריערדיקע מאַלאַריע־קעלט האָט זיך איצט פאַרוואַנדלט אין אַ גליענדיקער היץ און פאַרוויגט בערישן, געמאַכט אים פאַרגעסן וואו ער געפינט זיך.

ער איז מער נישט געלעגן דאָ ערגעץ ביי אַ טאַדזשיקיש קאַנאַלעכל, באַוואַכט פון אַן עלנטן חבר.

ער איז איצט געווען ווידער ווי אַמאָל, ר׳ בעריש קופּער, פון וואַרשע, דער גביר און חסיד; געזעסן אין דער גרויסער סאַליע פון זיין גערוימער דירה, ביי אַ יום־טובדיקן טיש... די פיר זין, שלום, ברוך, חיים און נתן, ביים טיש... מען עסט שווייגנדיק, ס׳איז די סעודה המפסקת... אַן אימהדיקע שטילקייט... מען עסט בחפזונדיק... זמן ליכט צינדן... פרימעט זיין ווייב, אין אויפקאַרבירטן בלאָנדן שייטל, מיט אַ פרום פאַרוויינט פנים, בענטשט ליכט... אַזויפיל לייכטער מיט ליכט... פלעמלעך וואָס צאַנקען און פינקלען... בעריש יאָגט זיך שטאַרק, ער לייגט אָפּ דעם טלית...

בעריש וויגט זיך... דערפילט די ערד אונטער זיך; דאָס וואַסער וואָס שווענקט זײַנע פינגער. באַלד פאַרוויגט די ברענענדיקע מאַלאַריע־היץ נאָך מער זיין גאַנצן גוף.

ער איז אין „שטיבל", אין זיין „גערער שטיבל". אַ היץ, אַ שטיקעניש... איבעראַל ליכט, ביים עמוד און אין גרויסע קאַסטנס מיט זאַמד, אַרום ביי די טישן. דער עולם זאָגט תפילה־זכה, איינער דריקט דעם אַנדערנס הענט: אַ גמר חתימה טובה...

בעריש פילט ווי ס׳ווערט אים אַלץ הייסער. זאָל שוין דער חזן אָנהויבן... שאַ, דער חזן זאָגט „כל־נדרי". בעריש דערפילט אַזאַ טיפן באַגער מיטצוזאָגן, מיטצודאַווענען מיטן חזן, מיטן עולם מתפללים:

— כל נדרי ואסרי...

און מיט אַמאָל האָט דער געשוואָלענער בעריש אָנגעהויבן זינגען שטיל, זייער שטיל און דאָך קלאָר; אינגאַנצן קלאָר האָבן זיך געטראָגן אין דער טאַדזשיקישער נאַכט די טענער פון אַלטן כל־נדרי־ניגון. דער אייגענער ניגון, נאָך וועלכן מאַנדל האָט אַזוי שטאַרק געבענקט און נישט געקענט זיך אים דערמאָנען:

— כל נדרי ואסרי...

האַרציק, נאָגנדיק, פול מיט בענקשאַפט, צער, רחמנות און ליבע, האָט זיך דער ניגון געהערט נישט ווי אַ תפילה, נאָר ווי אַ שטיל געוויין:

— כל נדרי ואסרי...

דער ניגון איז מער נישט געווען קיין תפילה, ס׳איז געווען דאָס לעצטע געזאַנג פון אַ פאַרשטויסענעם מענטש אין אַ פרעמדער איינזאַמקייט. מאַנדל האָט דאָס דערפילט.

ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט נעבן בערישן, ער האָט געפילט ווי דער ניגון נאָך וועלכן ער האָט אַזוי געבענקט, האָט איצטער באַקומען זיין אמתן מיין, זיין תיקון. און ער האָט נישט מיטגעזונגען, נאָר זיך איינגעהערט, איינגעזאַפּט די טענער אין זיך.

באַלד האָט ער זיך אַנידערגעלייגט נעבן בערישן, אַרומגענומען זיין פלאַמיקן גוף און זיך צעהעשעט אין אַ פאַרשטיקט געוויין — — — — — — — — — — — — — —

מיט אַמאָל האָט דער ניגון אויפגעהערט.

מאַנדלען האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז זיין חבר ציטערט ווידער אין אַ נייעם מאַלאַריע־אַטאַק. ער האָט זיך אויפגעשטעלט, אויסגעטאָן זיין רעקל און איינגעדעקט בערישן.

אָבער בעריש האָט נאָר אַ שטילן קרעכץ געטאָן און זיך אָפּגעקערט אין אַ זייט.

ווען מאַנדל האָט זיך אַריבערגעבויגן צו זען דאָס פנים פון זיין חבר, האָט זיך שוין זיין בליק צונויפגעטראָפן מיט צוויי אָפענע פאַרשטאַרטע אויגן, וואָס האָבן מאָדנע אָפּגעשלאָגן פון אַ געל, געשוואָלן, טויט פנים.

פון מזרח איז פּאַמעלעך אויפגעגאַנגען אַ העלקייט און אַ רויטלעכער שטרייף האָט זיך געצייכנט אויפן האָריזאָנט.

מעלבורן, 26־טער אויגוסט, 1953.

ג. טשאַרנעזאָן־שאַיאַק

Copyright by G. Shaiak

בענוועני דאַ

(היסטאָרישע דראַמע)

אַקט דריי

די זעלבע סצענע ווי אין ערשטן אַקט. אין פּאַלאַץ פון דאָן סאַמועל אַברבנאל. סייאַר 1540. ברוך דע בענעווענטאַ אין אַ וויכוח מיט אַלבערט ווידמאַנשטעטער, וועלכער האַלט ביים אָפּפאָרן פון נעאַפּאַל.

ברוך: מיין נאָבעלער פריינד, דו וועסט אונדז דאָ אַלעמען פעלן. וועסט אונדז זייער פעלן. דיין אָרט אין דער ישיבה וועט בלייבן ליידיק...

ווידמאַנשטעטער: קרוב צוואַנציק יאָר ווי כ'זיץ דאָ. און מיר דאַכט זיך, אַז ערשט נעכטן בין איך דאָ אָנגעקומען.

ברוך: אונדזערע חכמים זאָגן: ביים עוסק זיין אין דער תורה, פאַרגעסט מען שטח און צייט...

ווידמאַנשטעטער: (מיט אַ זיפץ) האָב איך זיי טאַקע פאַרגעסן... און די יאָרן זענען אומבאַמערקטערהייט פאַרביי. יאָ, אין אַ שווערן מאָמענט מוז איך אייך פאַרלאָזן... מיין צייט האָט זיך געענדיקט און כ'מוז זיך אומקערן אהין, פון וואַנען כ'בין געקומען.

ברוך: אַלץ איז מן השמים, מיין טייערער פריינד אַלבערט. דו וועסט פאַר אונדז בלייבן אַ לעבעדיקער באַווייז, אַז אין דער וועלט פון אומגערעכטיקייט און פינצטערניש איז פאַראַן אויך אַ ליכטיקער שטראַל...

ווידמאַנשטעטער: (טיף נאָכטראַכטנדיק) אָפּטמאָל, מיין פריינד און רבי ברוך דע בענעווענטאָ, שעם איך זיך אַליין, פּשוט פאַר זיך אַליין, וואָס כ'בין אַ דייטש... געבוירן אַ דייטש... ווען כ'גיב אַ טראַכט וועגן דער העסלעכער פּראָפּאַגאַנדע און פאַרפאָלגונגס־אַקציע פון מיינע מיטבירגער, מיט לוטערן בראש, קעגן אייך יידן, ווייטיקט אַלץ אין מיר.

ברוך: (שטעלט זיך אויף. מיט עקסטאַז) דאָס זענען אַלץ פאַלשע נביאים, וואָס זוכן אויפצורייצן קעגן אונדז דעם המון. און אויפן חשבון פון אונדזער דערנידערונג, זוכן זיי זיך אַליין צו דערהויבן... ווען מלך המשיח וועט קומען, וועלן די בילדער פון אומגערעכטיקייט און די פאַלשע נביאים און דער רוח־הטומאה פאַרשניטן ווערן פון דער וועלט.

ווידמאַנשטעטער: איך וועל נישט רוען, אַזוי העלף מיר גאָט, ביז איך וועל זיי דאָרט, אין מיין געבורטסלאַנד, דייטשלאַנד, נישט זאָגן דאָס אַלץ, וואָס איך ווייס. כ'וועל פאַר זיי אויפדעקן אַלע ליגנס פון די פאַלשע אויסטייטשער פון דער תורה און פון די שונאים פון דיין פאָלק ישראל... כ'ווייס, ס'וועט פאַר מיר זיין זייער אַ שווערע אויפגאַבע. זייער אַ שווערע, בפרט איצט, ווען לוטערס השפּעה איז געוואַלטיק געשטיגן. פּרינצן און קיניגן שטייען צו זיין דינסט... זיי זעען אין אים דעם אויסלייזער פון דער הענגעמאָניע פון רוים און פּויפּסט.

ברוך: און אין דער מלחמה צווישן לוטערן און רוים זענען ווידער מיר, יידן, אויפן שאַרף פון דער שווערד... מיר זענען דער איינציקער קרבן... שטענדיק און אין אַלע צייטן צאָלן מיר פאַר פרעמדע פאַרברעכנס... שטענדיק צאָלן מיר פאַר פרעמדע זינד מיט אונדזער בלוט און לעבן...

ווידמאַנשטעטער: ווייל דער המון איז שטענדיק און אומעטום פינצטער און ס'איז אים לייכט אויפצורייצן. ער איז דער ברענשטאָף פאַר העצער און אונטערצינדער. און העצער וועלן שטענדיק און אימעטום זיין, ביז לעולם ועד... אָבער מ'דאַרף פּרוּוון אָנווענדן אַלע מיטלען, ווי אַזוי צו געווינען דאָס האַרץ פון המון און זיי ווייזן דעם וועג צו ליכט. יאָ, זייער אַ שווערע אויפגאַבע שטייט מיר דאָרט פאָר, צו קעמפן קעגן אַזויפיל גיפט... כ'וועל זיך אָבער פאַר גאָרנישט אָפּשרעקן, אַזוי העלף מיר גאָט!...

ברוך: הויכגעשעצטער ווידמאַנשטעטער, זאָלסט מיט השם יתברכם נאָמען מצליח זיין!

ווידמאַנשטעטער: מיר איז זייער שווער דאָס דאָזיקע הויז צו פאַרלאָזן. דאָ בין איך אויפגעגאַנגען אין ליכט און כ'האָב מיין צווייטע יוגנט איבערגעלעבט, און נאָכאַמאָל ווי געבוירן געוואָרן.

ברוך: און אונדז וועט דאָ טרויעריק זיין אָן דיר (דערלאַנגט אים אַ ספר). אָט האָסטו, פריינד ווידמאַנשטעטער, מיין מתנה... דאָס איז אַ ספר טהרות. דאָס איז אַ ספר, וואָס זיין ליכט וועט אָראָפּשווענקען פון יעדן מענטשן די אומרו און דעם שמוץ!...

ווידמאַנשטעטער: כ'דאַנק דיר זייער, מיין פריינד, פאַר דעם כבוד וואָס דו טיילסט מיר צו, געבנדיק מיר דיין אייגנהעַנטיק געשריבן ספר, וואָס וועט זיין פאַר מיר אַ וועגווייזער. נאַ, דאָ האָסטו אויך פון מיר אַ באַשיידענע מתנה. דאָס איז נישט געשריבן פון מיר, נאָר פון עמיצן אַנדערש.

ברוך: (מיט ספקות) וואָס פאַר אַ ספר איז דאָס? דאָס זעט דאָך נישט אויס צו זיין אַ יידישער ספר, אַז אַ רב זאָל עס מעגן אין דער האַנט האַלטן.

ווידמאַנשטעטער: ס'איז יאָ אַ יידישער ספר. געשריבן אין לאַטיין פון אונדזער פאַרשטאָרבענעם פריינד לעאָן מעדיקאַ, אַ ליכטיקער גן־עדן אים...

ברוך: אַ ספר פון לעאָן מעדיקאַ ז"ל? וואו איז דאָס ספר דערשינען?

ווידמאַנשטעטער: אין רוים. (עפנט סיביכל, בלעטערט). דאָס איז אַ ספר, וואָס גיט צו בטחון און שטאַרקט אַלע צווייפלענדיקע. אָ, הער, ווי ער זאָגט, למשל, אָט דאָ: „לויט דער יידישער מסורה האָבן מיר שוין דערגרייכט פינף טויזנט, צוויי הונדערט און זעכציק יאָר פונם בראשית אָן... און ווען די זעקס טויזנט יאָר וועלן פאַרפולט ווערן, וועט די אונטערשטע וועלט צעפלאָסן ווערן... די אונטערשטע וועלט איז הרוב געוואָרן שוין זיבן מאָל... אין זיבן טויזנט יאָר אַרום וועט דער הימל צעפלאָסן און צעשטויבט ווערן און אַריינפאַלן אין אַ כאָאָס, און ווידער פאַרוואַנדלט ווערן אין ערשטן חומר... דאָס וועט געשען נאָכדעם, ווען 49 טויזנט יאָר וועלן פאַרבייגיין..."

ברוך: יאָ, דאָס קאָן זיין די איינציקע האָפענונג, אַז אין 49 טויזנט יאָר אַרום, אין דער נייער וועלט, וועט אפשר אונדז, יידן, אַ ביסל בעסער ווערן.

(קורצע פויזע). סיהערט זיך אַ שטיל זינגען. שפּעטער ווערט דאָס געזאַנג העכער און נענטער און ווידער שטיל... „אנכי"...)

ווידמאַנשטעטער: וואָס פאַר אַ פיינע שטימע. ווער זינגט דאָס אַזוי שיין? איז עס נישט קיין מיידלשע שטימע?

ברוך: יאָ, אַ מיידלשע שטימע...

ווידמאַנשטעטער: כ'האָב די שטימע דאָ קיינמאָל נישט געהערט.

ברוך: דאָס זינגט די טאָכטער פון דאָן סאַמועל, לעטיציאַ, זי איז נעכטן צוריקגעקומען פון איר פעטער ר' יוסף אין ווענעדיג.

ווידמאַנשטעטער: זייער טאָכטער לעטיציאַ? אָ, ווי שנעל די צייט איז אַנטלאָפן. כ'דערמאָן זיך עס קוים, ווי כ'האָב זי געזען אַלס קליין מיידל פאַר איר אָפּפאָרן קיין ווענעדיג. דאָס איז געווען מיט צען יאָר צוריק, נישט וואָר?... זי מוז איצט ענלעך זיין אויף איר נאָבעלער מוטער, דאָנאַ בענווענידאַ.

ברוך:(פויזע) יאָ, מיין פריינד, געראָטן מיט אַלע מעלות טובות און חן אין איר נאָבעלער מוטער... זינט די הערצאָגין עלעאָנאָראַ האָט חתונה געהאַט מיטן הערצאָג מעדיטשי פון פלאָרענץ, האָט דאָנאַ בענווענידאַ נאָך נישט איבערגעטרעטן דעם פּאַלאַץ פון שני למלך דאָן פּעדראָ... היינט איז זי אָבער דאָרט אַוועק צום ערשטן מאָל, אָפּוואַרטן דאָן סאַמועל, וואָס איז ביים שני למלך זיך משתדל אָפּצורופן דעם נייעם גירוש, וואָס אונדזער פאָלק דערוואַרט אַ ליאַדע טאָג.

ווידמאַנשטעטער: (מיט אַ זיפץ) יאָ, כ'האָב די טרויעריקע נייעס שוין געהערט. דאָס מאַכט שווער מיין האַרץ. גראָד געשעט דאָס אַ טאָג פאַר מיין אָפּפאָרן פון דאָזיקן הויז, וואָס איז אויך מיין היים.

ברוך: אָט גייען דאָנאַ בענווענידאַ און דוד ר' יחיה... זייערע פּנימער זאָגן נישט אָן קיין גוטס.

בענווענידאַ: (צום רב) איצט גלויב איך נישט, אַז מיר זענען געראַטעוועט...

דוד: בטחון, מיין קינד, בטחון אין גאָט...

ברוך: איז מיר דערלויבט צו פרעגן, גנעדיקע דאָנאַ בענווענידאַ, צי האָט איר גוטע בשורות אונדז אָנצוזאָגן?

בענווענידאַ: זאָלן מיינע אומווירדיקע ליפּן נישט אַרויסברענגען אין אַ שלעכטער מינוט, שלעכטע בשורות. אַלץ איז אין די הענט פון השם יתברך... מיין נאָבעלער מאַן, דאָן סאַמועל, געפינט זיך נאָך אַלץ אין פּאַלאַץ ביי דאָן פּעדראָ. מיר דערוואַרטן זיין אָנקום אַ ליאַדע מינוט. ס'האַרץ זאָגט מיר אָבער נישט אונטער קיין גוטס.

דוד: פאַרצווייפל נישט, מיין קינד... די השגחה, וואָס איז איבער אונדז, וועט נישט דערלאָזן, אַז מען זאָל אונדזער געפייניקט פאָלק ווידער פאַרטרייבן אין גלות... לאָמיר מתפלל זיין. אין דער לעצטער מינוט קאָן נאָך אַ נס געשען, פּונקט ווי מיט צען יאָר צוריק...

ווידמאַנשטעטער: כ'פאַרשטיי דאָס נישט... ווי קאָן דאָס זיין, גנעדיקע דאָנאַ בענווענידאַ? און וואו איז דער קיסר קאַראָל? דו האָסט דאָך זיין קיסרלעכן צוזאָג געקראָגן, אַז מ'וועט די יידן פון נעאַפּאָל נישט פאַרטרייבן...

בענווענידאַ: מייסטער ווידמאַנשטעטער, לגבי אונדז, יידן, זענען נישט פאַראַן קיין גילטיקע הבטחות, געהתמעטע, צי מינדלעכע, פון פרינצן אָדער קיניגן... הבטחות לגבי מיין פאָלק זענען אָפּהענגיק פון די קאַפּריזן פון קיניגן און פירשטן... מיר זענען הפקר... אייביק הפקר!...

ווידמאַנשטעטער: יאָ, ס'איז אונדז אַלעמען שווער. כ'ווייס וואָס מיך דערוואַרט דאָרט אין מיין היים אין דייטשלאַנד, אונטער די שטיוול פון קיסרטום און לוטערם השפּעה...

בענווענידאַ: לוטער?! אונדזער אַמאָליקער פריינד.

ווידמאַנשטעטער: אָ, ווען דער גרויסער רויכלין וואָלט היינט געלעבט און געקאָנט ממשיך זיין זיין קאַמף קעגן די שונאים פון די יידן, היינט ווי דעמאָלט, מיטן דייטשן געלערנטן פּעפּערקאָרן, וועמען ס'האָבן דאַן באַקעמפט אַלע הומאַניסטן, און אויך דער מוטיקער עראַזמוס פון אַמסטערדאַם... אָבער זיי זענען מער נישטאָ מיט אונדז. און בלינדע שנאה האָט די אויבערהאַנט און פירט די וועלט באַרג אַראָפּ!...

ברוך: לוטער, ימח שמו! אונדזער נעכטיקער פריינד, האָט איינגעשטימט מיט זיין בלוטיקן שונא יאָהאַן עק, מיט וועלכן ער האָט זיך אַלע יאָרן ביטער באַקעמפט; און דאָס נאָר צוליב איין ציל, כדי אונדז, יידן, צו באַשולדיקן אין עלילת־דם!...

דוד: כדי זיך באָדן אין אונדזער בלוט... צו דעם צוועק זענען זיי תמיד און אין אַלע צייטן געאייניקט — אַלע גלייכע רוצחים. „כי קצף ליהוה על כל הגוים והמה על כל צבאם..."

בענווענידאַ: ווען כ'בלעטער אונדזער געשיכטע, זע איך, אַז מיר האָבן אַמאָל אַזויפיל פריינד געהאַט. אַזויפיל... ווער קען זייערע נעמען און די צייטן ווען זיי האָבן געלעבט אויסרעכענען... און וואו זענען זיי איצט? וואו?... היינט זענען זיי אונדזערע פריינד, און מאָרגן — אונדזערע שונאים. ווער קען דען מעסטן זייערע הערצער און די פינצטערע וועגן פון זייער שנאה?!

ווידמאַנשטעטער: איר וועט דערלויבן, גנעדיקע דאָנאַ בענווענידאַ, אַז איך זאָל זיך געזעגענען. איך מוז זיך גרייטן אין וועג אַריין. די גרויסע תלמידי חכמים זאָגן: דער וואָס דאַרף זיך קלייבן באַלד אין דער פרי אין וועג אַריין, מוז אויפשטיין מיטן שפּראַץ פון באַגין און מוז קוקן צו מזרח צו... (פאַרנויגט זיך פאַר אַלע. נעמט ברוך דע בענעווענטאָ אונטערן אָרעם און גייט מיט אים צום אַרויסגאַנג) יאָ, מיין טייערער רבי. עס איז מיר שווער דאָס הויז צו פאַרלאָזן... (ביידע אָפּ).

דוד: ווען כ'וואָלט זיך נישט דערמאָנט, אַז זיין נאָמען איז אַלבערט ווידמאַנשטעטער, אַ דייטשער געלערנטער, וואָלט איך געמיינט, אַז ער איז איינער פון אונדזערע.

בענווענידאַ: צוואַנציק יאָר איז ער אין אונדזער ישיבה אָפּגעזעסן און תורה געלערנט. צוואַנציק יאָר... (קורצע פויזע).

סאַמועל: (דערשיינט, בלאַס און נידערגעשלאָגן) פרידן צו אייך.

בענווענידאַ: פרידן צו דיר, מיין מאַן, דאָן סאַמועל!

דוד: פרידן צו דיר, אונדזער נשיא!

סאַמועל: כ'בין מער נישט אייער נשיא, ליבער ראש־הקהל ר' יחיה! וואָס פאַר אַ נשיא בין איך אייך, ווען כ'האָב קיין באָדן נישט אונטער מיינע פיס. און מיין פאָלק איז פאַראורטיילט צום אונטערגאַנג... אַ פּרינץ, אָן אמתער נשיא קאָן מען נאָר זיין אויף אייגענער ערד...

דוד (שלאָגט איבער) שוין־זשע, מיין זון, ברענגסטו מיר, דורך דיין מויל שלעכטע בשורות?

סאַמועל: ר' דוד, דאָס מאָל האָבן מיר פאַרשפּילט... נישטאָ קיין רעטונג... כ'האָב פאַרגעשלאָגן דעם שני למלך דעם גרעסטן טייל פון אונדזערע פאַרמעגנס. מיין אייגן פאַרמעגן, און ער איז דערויף נישט איינגעגאַנגען.

בענווענידאַ: נישט איינגעגאַנגען?

דוד: נישט איינגעגאַנגען?...

סאַמועל: יאָ, ער איז איינגעגאַנגען מיט איין באַדינג...

בענווענידאַ: מיט אַ באַדינג? וואָס איז דאָן פּעדראָס באַדינג?

סאַמועל: דער שני למלך איז מסכים איבערצולאָזן די יידן אין נעאַפּאָל מיט איין באַדינג... מיר... מיר זאָלן אָנטאָן געלע לאַטעס אויף די רוקנס פון אונדזערע מלבושים...

בענוועניִדאַ: געלע לאַטעס?...

סאַמועל: דאָס איז אים נאָך ווייניק, מיין טייערע... ער וויל אונדז אָפּשליסן אין אַ געטאָ.

בענוועניִדאַ: אין אַ געטאָ? אין אַ געטאָ? וואָס פֿאַר אַ שאַנדע!...

ברוך: אין אַ געטאָ, רחמנא ליצלן... אַזוי ווי אין רוים? אַזוי ווי אין ווענעדיג?

סאַמועל: אַזוי ווי דאָרטן. אַזוי ווי אין רוים. אַזוי ווי אין ווענעדיג.

דוד: (תּפֿילהדיק) פֿאַרגיב מיר, רבונו של עולם... דערבאַרעם זיך איבער אונדז... דערבאַרעם זיך איבער די אומשולדיקע... פֿאַרוואָס קומט אונדז אַזאַ שטראָף?

(סיהערט זיך אַ טומל. בענוועניִדאַ גייט צו צום פֿענצטער. קוקט אַרויס)

סאַמועל: (ווי אויפֿגעוואַכט) וואָס איז געשען? וואָס פֿאַר אַ טומל איז אין דרויסן?

בענוועניִדאַ: (שטייענדיק ביים פֿענצטער, אַרויסקוקנדיק) סאַמועל, די עלטסטע פֿון דער קהילה זענען געקומען און מיט זיי גייט אַ המון.

סאַמועל: (אָפּאַרט) עס הויבט זיך שוין אָן...

(סיקומען אַריין די עלטסטע פֿון דער קהילה. דער המון בלייבט אין דרויסן, פֿון וואַנען עס דערטראָגן זיך אָפּגעריסענע קלאַנגען)

1-טער: נשיא אונדזערער... גאָטס צאָרן האָט זיך אויסגענאָסן אויף אונדזער קהילה.

2-טער: גנעדיקער דאָן סאַמועל, מ׳האָט פֿאַרשלעפּט צוויי זין פֿון ר׳ משה ארצי.

3-טער: זיי זענען אין קלויסטער פֿון די דאָמיניקאַנער. מ׳האָט זיי אויף די פּלייצעס אָנגעבונדן גרויסע הילצערנע צלמים.

1-טער: אונדזערע ברידער זענען איבערגעשראָקן. מיר ווייסן, אַז אַזוי הויבן זיך אָן אַלע שרעקלעכע זאַכן...

אַ שטים פֿון דרויסן: אַ האָפֿנונגסלאָז שקלאַפֿיש לעבן פֿון אַ פֿאָלק איז נישט ווערט געלעבט צו ווערן!

סאַמועל (גייט הין און צוריק).

2-טער: דאָן סאַמועל, מ׳זאָגט צווישן אונדזערע, אַז מ׳וועט אונדז פֿאַרטרייבן פֿון אונדזערע היימען און אויף די שקלאַפֿנמערק אַוועקפֿירן... פֿאַר קנעכט פֿאַרקויפֿן, אַזוי ווי אַמאָלט אונדזערע אבות...

3-טער: מ׳וועט אונדז אין די קלויסטערס פֿאַרשלעפּן און מיט גוואַלד אָפּשמדן... אַזוי ווי אין קאָרדאָוואָ... אַזוי ווי אין קאַסטיליע...

1-טער: מ׳וועט אונדז פֿאַרבאָטן צו לערנען די הייליקע תּורה!

2-טער: מ׳וועט אונדז פֿאַרבאָטן אָפּצוהיטן דעם שבת קודש!

דוד: (אויפֿגעציטערט) רבותי! מ׳טאָר נישט זינדיקן מיט די רייד. דער וואָס איז איבער אונדז איז אונדזער העלפֿער און ער פּרוּווט אונדז אוים מיט אַ נייעם נסיון. בטחון... בטחון... און אין דער לעצטער מינוט קאָן אַ נס געשען.

אַ שטים פֿון דרויסן: אונדזער אומגליק, וואָס מיר וואַרטן אויף נסים... אייביק וואַרטן מיר אויף נסים!...

דוד: רחמנא ליצלן! ווער לעסטערט השם יתברכם נאָמען?!... אַ זינדיקער אין אונדזער עדה... דאָס איז גאָט־לעסטערונג... גאָט־לעסטערונג, רחמנא ליצלן!!! ס׳שטייט געשריבן אין ישעיה: „כי גבהו שמים מארץ — כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם!”...

2-טער: דאָס איז נישט קיין גאָט־לעסטערונג... גאָט האָט אונדז געהייסן שטאַרק זיין; און מיר האָבן זיך בלויז געבאָפּט פֿאַר דער תּורה... און פֿאַר די גוים איבערגעלאָזט די שווערד...

סאַמועל: בני יהודים! כ׳שווייג די גאַנצע צייט. כ׳קאָן אָבער לענגער אין מיר נישט פֿאַרשטומען דעם ווייטיק פֿון דעם אַלעם, וואָס מיינע אויגן האָבן געזען און מיינע אויערן הערן דאָ... כ׳ווייס, איר וואַרט אויף מיין וואָרט. איר וואַרט וואָס איך האָב אייך צו זאָגן... ס׳איז פֿאַר אונדז געקומען אַ מאָמענט פֿון גרויסן נסיון... די אַלע קלאַנגען זענען נישט אויסגעטראַכט... ס׳דראָט אונדז גירוש...

1-טער: ג—י—ר—ו—ש ?!...

2-טער: ג—י—ר—ו—ש ?!...

סאַמועל: (גיט אַ צייכן מיט דער האַנט, סיזאָל שטיל זיין) מיר האָבן אָבער אַן אויסוועג, ווי אַזוי זיך צו ראַטעווען פֿון דעם אומגליק. אַלץ איז אָבער אין אייערע אייגענע הענט. און זאָל דער אויבערשטער איבער אייך וואַכן. זאָל ער אייך געבן קלאָרן געדאַנק וועלכן וועג אויסצוקלייבן...

2-טער: הייסט עס, פֿאַראַן אַן אויסוועג?

סאַמועל: יאָ, ייִדן. פֿאַראַן אַן אויסוועג. דער קיניג דאָן פּעדראָ באַשטייט אונדז איבערצולאָזן אין נעאַפּאָל מיט איין באַדינג.

1-טער: זאָג אונדז, אונדזער נשיא, וואָס איז דעם קיניגס באַדינג, אונדז איבערצולאָזן אין נעאַפּאָל? וואָס פֿאָדערט ער פֿון אונדז?

סאַמועל: דער שני למלך פֿאָדערט פֿון אונדז, מיר זאָלן אָנטאָן אויף די רוקנס פֿון אונדזערע מלבושים... געלע לאַטעס!...

אַלע: געלע לאַטעס?...

סאַמועל: יאָ, געלע לאַטעס. אַזוי ווי אין וועגעדיג... אַזוי ווי אין רוים...

3-טער: (מיט פֿאַרצווייפֿלונג) וועלן מיר אָנטאָן געלע לאַטעס און בעסער בלייבן דאָ אין אונדזערע איינגעזעסע היימען, איידער צו גיין אין גלות אַריין, אין אַן אומבאַקאַנט לאַנד...

אַלע: יאָ, זאָל זיין געלע לאַטעס, אַבי בלייבן דאָ אויף אַן אָרט!

סאַמועל: (מיט אויפֿרעגונג) איר ווילט איין צו טראָגן געלע לאַטעס? איר, מיינע ברידער ייִדן? האָט איר זיך פֿאַרטראַכט, וואָס דאָס מיינט, איידער איר האָט דאָס אַרויסגעזאָגט?... געלע לאַטעס, דער צייכן פֿון אייביקער שאַנדע! ווילט איר אַזאַ דערנידערונג?...

1-טער: נשיא אונדזערער! וואָס ווייסן מיר דען, וואָס אונדז דערוואַרט אין אומבאַקאַנטן גירוש־וועג?... און וואו וועט אונדזער געביין אַהינקומען? וואו וועלן מיר קומען צו קבר־ישראל? בעסער בלייבן דאָ מיט אונדזערע קינדער... אַלץ איינס... אַלץ איינס...

סאַמועל: בני ישראל! פֿאַרשטייט איר דען נישט אין אייער בלינדן ווייטיק און יאוש, אַז מיט געלע לאַטעס וועט מען אונדז אין אַ געטאָ אָפּשליסן?!

2-טער: וועלן מיר אין געטאָ גיין, אויב אַזוי וויל השם יתברך!

3-טער: מיר ווילן .נישט מער קיין גלותן! גענוג נייע גלותן, דעם אייביקן וועג מיטן וואַנדערשטאָק און דאָס זוכן אַ היים... זיין אויסגעשטעלט אויפֿן גנאָד פֿון די גוים, וואָס לויערן אויף אונדז פֿון אַלע באַהאַלטענע ווינקעלעך... לויערן און לעכצן נאָך אונדזער בלוט און גאָלד... אַ מקום־מקלט ווילן מיר!...

1-טער: אויפֿן וועג וועלן אונדזערע קינדער און אַלטע לייט אויסשטאַרבן...

סאַמועל: צו אייך, מיינע עלטסטע פֿון דער ייִדישער קהילה אין נעאַפּאָל, איז געווענדט מיין רוף! בעסער אויסשטאַרבן ווי פֿרייע מענטשן איידער לעבן ווי אייביקע קנעכט!

אַלע: (רעוואָלטירנדיק) ניין! מיר ווילן מער נישט קיין נייע גלותן... גענוג, מיר ווילן בלייבן דאָ... דאָ זענען אונדזערע היימען, דאָ!...

סאַמועל: יידן! איר באַגרייפט נישט, וואָס דאָס איז אַזעלכעס געטאָ. געטאָ... דאָס איז לעבן אין אייביקער שאַנדע, אייביקער דערנידערונג... דאָס אַרויסרייסן זיך פון געטאָ וועט באַשטראָפט ווערן מיט טויט־שטראָף!

אַלע: (פאַרצווייפלט) מיט טויט־שטראָף!!!

בענוועניד אַ: יידן! איך שטיי דאָ אין אייער מיט, פאַרקלעמט אין שווייגעניש פון דעם אַלעם, וואָס מיינע אויערן הערן, ווי אַזוי אייערע מיילער רעדן אין ביטערניש און פאַרצווייפלונג. דער באַוואוסטזיין איז אייך אָפּגענומען געוואָרן און איר זענט נישט פעאיק מיושבדיק צו טראַכטן... איר טאָרט נישט איינגיין אויף דער שאַנדע פון אַ געטאָ... היינט געטאָ — מאָרגן טויט... איינס און דאָס זעלבע... און איידער לעבן ווי פאַרשטויסענע מיט געלע לאַטעס אויף אונדזערע מלבושים — בעסער גיין זוכן אַ נייע היים, ווי פרייע מענטשן... פרייע ווירדיקע מענטשן... און נישט זיין אָפּגעשלאָסן הינטער געטאָ־מויערן, וואו מיר וועלן איינציקווייז אויסשטאַרבן... ווייל צו דעם צילן דאָך אונדזערע שונאים!... בעסער גיין זוכן אַ נייע היים!... (נעמט אָן סאַמועלן פאַרן אָרעם) מיר גייען מיט אייך!...

1־טער: (מיט ספיקות) צי ווייסן מיר דען, גנעדיקע דאָנאַ בענוועניד אַ, צי דאָרט דערוואַרט אונדז נישט דאָס זעלבע?

(סיהערט זיך פון דרויסן אַ רעש. באַלד אַ געוויין. אַ פרוי לויפט אַריין און וואַרפט זיך צו די פיס פון דאָן סאַמועל)

פרוי: נשיא... יידן... דערבאַרעמט זיך! דערבאַרעמט זיך!... די דאָמיניקאַנער האָבן אונטערגעצונדן די שול אין דער פאַרשטאָט פון נעאַפּאָל... דער ארון קודש ברענט... דער ארון קודש ברענט!...

אַלע: חילול־השם!...

פרוי: דער המון האָט אַרויסגעשלעפּט די הייליקע ספרי־תורות און זיי פאַרברענט אויפן מאַרק־פּלאַץ. זיי טאַנצן אַרום דעם פייער... אוי, רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ אומגליק מיך האָט געטראָפן... מיין זון האָט געוואָלט ראַטעווען די ספרי־תורות, האָט ס'פּעבל אים אין פייער אַריינגעוואָרפן... ער איז אויסגעגאַנגען אין יסורים...

אַלע: אַ חילול־השם! אַ חילול־השם! אַ קדוש... אַ קדוש!...

איינער: פאַרשאָלטן די שטאָט, פאַרשאָלטן...

2־טער: פאַרשאָלטן די שטאָט... אַ קללה אויף איר!

אַלע: אַ קללה!...

סאַמועל: (צוזאַמענגעבראָכן) שרעקלעך... שרעקלעך... אָט, יידן, דאָס איז געטאָ, וואָס איר ווילט. דאָס דערוואַרט אייך דאָ טאָג־איין טאָג־אויס!...

1־טער: גיין פון דאַנען!

אַלע: גיין... גיין פון דאַנען! מיר ווילן נישט קיין געטאָ... מיר ווילן נישט קיין שאַנד־צייכנס... גיין פון דאַנען. גיין!...

סאַמועל: ס'פּרייט זיך מיין האַרץ צו הערן, אַז ענדלעך האָט אין אייך אויפגעוואַכט דער קלאָרער פאַרשטאַנד, און איר ווייסט, מיט וועלכן וועג צו גיין... איך מוז אייך אָבער פריער מיט טיפן צער מיטטיילן די טרויעריקע נייעס, דאָס... לויט אַ דעקרעט פונם שני למלך, וועט די יידן, וואָס וועלן פאַרלאָזן נעאַפּאָל, דערלויבט זיין מיטצונעמען נאָר אַ העלפט פון זייער יערלעכער הכנסה...

2־טער: (אויפגעצאָרנט) אַ העלפט פון אונדזער יערלעכער הכנסה?...

1־טער: מ'וויל צורויבן אונדזערע פאַרמעגנס!...

2־טער: אונדזערע הייזער.

3־טער: אונדזער מי... אונדזער יאָרנלאַנגע אַרבעט... אונדזער בלוט!

1־טער: באַרוועס און נאַקעט זאָלן מיר גיין אין גלות אַריין, אויף אַ זיכערן טויט?

אַלע: מיר גייען נישט! בעסער בלייבן דאָ אין אַ געטאָ!...

סאַמועל: ברידער מיינע, באַזינט זיך, וואָס אייערע ליפּן האָבן איצט אַרויסגערעדט. דאָס רעדט איר פון ווייטיק... בעסער לעבן אין דחקות ווי פרייע מענטשן, איידער אין קנעכטשאַפט מיט גאָלד און שאַנד־צייכנס אויף אונדזערע מלבושים, הינטער געטאָ־מויערן... נעמט צו מיין פאַרמעגן, אַלץ, אַלץ וואָס איך פאַרמאָג איז אייערס! אַלץ איז אייערס!... כ'וויל בעסער בלייבן דער לעצטער בעטלער אין פרייהייט, נאָר גייט נישט אין געטאָ אַריין... נאָר נישט קיין געלע לאַטעס אויף די רוקנס פון אונדזערע מלבושים... נאָר נישט צוזען די שאַנדע פון מיינע ברידער...

דינער: (לויפט ראַש אַריין. פאַלט אויף דער קני פאַר דאָן סאַמועל און רעדט גיך. די גרופּן ציען זיך צוריק, עטוואָס הינטערווילעכץ. סאַמועל בויגט זיך אָנגעשטרענגט איין צום דינער און הערט אים אויס, אויפגעציטערט און מיט עמפּערונג).

סאַמועל: (צו בענוועניד אַ) אַ נייעם בלבול האָבן אונדזערע שונאים אויף אונדז אויסגעטראַכט... די קירכע פאָדערט ר' ברוך דע בעווענענטאָס קאָפּ!... ער ווערט באַשולדיקט אין אפּיקורסות קעגן דער קירכע. אין זיין נייעם בוך איז פאַראַן לעסטערונג קעגן דער קירכע. די דאָמיניקאַנער מיט זייערע באַוואָפנטע האַלאַבאַרדיער קלאַפּן ביי די טויערן פון פּאַלאַץ און זוכן אים דאָ... וואָס טוט מען? וואָס טוט מען? (וואַרפט אַ זעקל גאָלד דעם דינער) גיב דאָס הרב ברוך דע בעווענענטאָ. זאָג אים אין מיין נאָמען, ער זאָל תיכף פאַרלאָזן נעאַפּאָל אין מיין קאַרעטע... נישטאָ קיין צייט צו פאַרלירן!...

דינער: (פאַרשטעקט דאָס געלט אין טיפן בוזעם) יאָ, מיין גנעדיקער האַר. ווי ס'איז דיין ווילן. (בוקט זיך און לויפט האַסטיק אַרויס).

בענוועניד אַ: (פאַרצווייפלט) דאָן סאַמועל! דאָס איז נישט קיין גוטער סימן.

סאַמועל: יאָ, מיין טייערע דאָנאַ בענוועניד אַ. קענטיק, אַז אונדזערע שונאים גרייטן צו עפּעס אויסטערלישעס... גאָר אויסטערלישעס... (פון דרויסן הערט זיך אַ טומל און באַלד שווערע טריט).

דינער: (דערשיינט און וויל אָנמעלדן. דער דאָמיניקאַנער פאַרשטעלט אים דעם וועג. צוויי באַוואָפנטע האַלאַבאַרדיער גייען הינטער אים. אויף זיינס אַ צייכן בלייבן זיי שטיין ביי דער אַריינגאַנג־טיר).

סאַמועל: ווי וואַגט איר צו קומען מיט געוואַלד אין מיין הויז?!

דאָמיניקאַנער: מיר קומען אין נאָמען פון דער קירכע און דעם געזעץ...

סאַמועל: וואָס זוכט איר אין נאָמען פון געזעץ אין הויז פון קיניגלעכן דינער?

דאָמיניקאַנער: מיר זוכן דעם רב ברוך דע בעווענענטאָ.

סאַמועל: דעם ערווירדיקן רב ברוך דע בעווענענטאָ?! וואָס ווילט איר פון גנעדיקן רב?

דאָמיניקאַנער: אין זיין לעצטן בוך האָט ער געוואַגט צו לעסטערן די קירכע און אונדזער הייליקע אמונה. עס איז נאָר פאַראַן איין ליבע, און דאָס איז דער געבאָט, וואָס עס האָט אונדז איבערגעלאָזט אונדזער אויסלייזער... מיר מוזן קריגן דעם לעסטערער אין אונדזערע הענט און זאָל ער באַ־

צאָלן מיט זיין קאָפּ, לויטן געזעץ פון דער קירכע!

סאַמועל: (אַנטשלאָסן) דאָ אין מיין הויז איז דער געזוכטער נישט פאַראַן!

דאָמיניקאַנער: דאָס איז אַ ליגן. מיר ווייסן זייער גוט, דאָן סאַמועל, אַז דער לעסטערער, רב ברוך דע בעוועניענטאָ, געפינט זיך דאָ אין דיין פּאַלאַץ. מיר וועלן אים שוין געפינען, ווען מיר זאָלן אפילו דאַרפן דאָס גאַנצע הויז איבערקערן. (גיט אַ צייכן די האַלאַבאַרדיער, וואָס ווילן גיין זוכן).

סאַמועל: (פאַרשטעלט זיי דעם וועג) איבער מיין טויטן גוף וועט איר גיין... כ'וועל נישט דערלויבן...

דאָמיניקאַנער: (צעוויקלט אַ דאָקומענט) דאָ איז אַ באַפעל פון פּויפּסט... איך בין זיין ספּעציעלער שליח פון רוים... דער באַפעל איז אונטערגעחתמעט פון דאָן פּעדראָ... ווילסטו זיך אַנטקעגנשטעלן דעם קיניגלעכן באַפעל?!

ברוך: (דערשיינט פון אַ זייט) לאָז צורו, גנעדיקער דאָן סאַמועל, מיין נאָבעלער גאַסטגעבער. (צום דאָמיניקאַנער) נעמט מיך, אויב איר זוכט מיך!... די סיטרא אחרא וועט מיך נישט גובר זיין... דער ווילן פון כביכול איז העכער און אייביק!... „מה הק"בה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף... מה הק"בה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה... ואינה נראית, מה הק"בה זן כל העולם כלו, אף נשמה זנה את כל הגוף..."

דאָמיניקאַנער: (אין העכסטער אויפרעגונג, דעקט אָפּ די שוואַרצע קאָפּ־באַדעקונג) נעמט אים, דעם גאָט־לעסטערער!

האַלאַבאַרדיער: (נעמען ברוך דע בעוועניענטאָ פאַר די הענט).

ברוך: (קוקט זיך אָנגעשטרענגט איין אין פּנים פון דאָמיניקאַנער. רייסט זיך פון די האַלאַבאַרדיערס הענט אַרויס און שרייט פּלוצים אויס מיט פאַרצווייפלונג) יצחק, יצחק!...

אַלע: (קוקן דערשטוינט, ציען זיך צוריק אין דערוואַרטונג פון עפּעס אויסערגעוויינלעכס, וואָס דאַרף געשען).

דאָמיניקאַנער: צו וועמען רעדסטו? וועמ'ען רופסטו דאָס?!

ברוך: היים מיך באַפרייען פון זייערע הענט. כ'וויל דיר עפּעס זאָגן אונטער פיר אויגן.

דאָמיניקאַנער: (בייז) איך האָב נישט קיין סודות מיט קיין קירכע־לעסטערער.

ברוך: איך באַשווער דיך מיט דער ליבע צו דיין פאָטער... הער אוים מיין געבעט.

דאָמיניקאַנער: (גיט אַ צייכן די האַלאַבאַרדיער, וועלכע שטעלן זיך ביי דער טיר).

ברוך: (גייט צו נענטער צום דאָמיניקאַנער. קוקט אויף זיין פאַרבויגן לינקן אויער און ציט זיך צוריק אין העכסטער אויפטרייסלונג) יצחק, יצחק, מיין זון!... (וויינט אין זיך, פאַרשטעלט זיך סיפּנים).

דאָמיניקאַנער: ווי וואַגסטו מיך אַזוי אָנצורופן?!

ברוך: (ווי אויפגעוואַכט און באַהערשט) דיין פאַרבויגן לינק אויער זאָגט מיר דאָס... ווען דו ביסט געווען אַ קליין קינד, איז אַן אומגליק געשען. ביסט פון דיין וויגעלע ארויסגעפאַלן... זאָג, זאָג, דו פּויפּסטלעכער שליח, האָסטו נישט קיין שוואַרצלעכן צייכן אויף דיין רעכטער האַנט?

דאָמיניקאַנער: (כאַפּט זיך פאַרן קאָפּ. ציט זיך צוריק. טאַפּט זיך סילינקע אויער. טאַפּט זיך די רעכטע האַנט. קוקט דערשטוינט און צעטומלט אויף ברוכן, אויף די אַרומיקע. אפּאַרט) יאָ, דאָס איז וואָר... אַ שוואַרצער צייכן אויף מיין רעכטער האַנט... (צו ברוכן) פון וואַנען ווייסטו די אַלע סימנים אויף מיין גוף?!

ברוך: (פאַרצווייפלט) וועלכער פאָטער דערקענט דאָס נישט זיין אייגן קינד?! ווען דו ביסט קוים פיר יאָר אַלט געווען, האָט מען דיך אַוועקגערויבט, טאַטע די, אין וועמענס נאָמען דו קומסט... אַלע זוכענישן זענען געבליבן שפּורלאָז... און איצט — האָב איך דיך דערקענט... צום ערשט — אַ דאַנק דעם אויער ,און איצט דיין שטערן. דיינע אויגן... אַלץ, וואָס דערמאָנט דיין גאָטזעליקע מוטער... אָבער וואָס שווייגסטו? פאַר־וואָס פירסטו נישט אויס דעם באַפעל פון פּויפּסט? פון דיין קירכע?... פון דיין הייליקער אמונה?...

דאָמיניקאַנער: (צעטומלט) מיין אמונה... און דו ביסט מיין לייבלעכער פאָטער?...

ברוך: וואָס שטייסטו אומאַנטשלאָסן? דו מוזט דעם באַפעל אויספירן, אַנישט דערוואַרט דיך די שטראָף... ווען כ'האָב דיך דערזען אין די מלבושים, האָב איך שוין מיין טויט איבערגעלעבט... ס'איז נישט דיין שולד, וואָס מ'האָט דיך אָפּגעריסן פון דיין פאָטערס הויז און געלערנט האַסן דיין אייגענעם שטאַם...

דאָמיניקאַנער: (אין אינערלעכן געראַנגל) וואָס טוט מען? וואָס טוט מען?...

שליח: (לויפט אַריין) זיין קיניגלעכע הויכקייט דאָן פּעדראָ פון נעאַפּאָל איז געקומען!

(באַוועגונג צווישן די אָנוועזנדיקע)

פּעדראָ: (דערשיינט אין באַגלייטונג פון צוויי הויפלייט).

אַלע: (פאַרנייגן זיך טיף).

פּעדראָ: כ'בין אַליין געקומען דיר אָנזאָגן, דאָן סאַמועל, אַז די באַשולדיקונג, וואָס איז קעגן איינעם פון דיינע רבנים אין דיין הויז, איז נישט קעגן דיר פּערזענלעך...

סאַמועל: שני למלך! (פאַרנייגט זיך לייכט) הרב ברוך דע בעוועניענטאָ איז נישט שולדיק!

פּעדראָ: דער פּויפּסט אַליין פאָדערט זיין קאָפּ. ער האָט דאָך געלעסטערט אונדזער הייליקע קירכע... אַזוי זאָגט דער פּויפּסטלעכער באַפעל, וועלכן כ'האָב היינט אונטערגעשריבן.

דאָמיניקאַנער: (פאַרנייגט זיך לייכט, אַנטשלאָסן) שני למלך, דאָן פּעדראָ, הערשער פון נעאַפּאָל... איך, דער פּויפּסטלעכער שליח, וואַג דיר זאָגן, אַז דאָס זענען ליגנס... אויסגעטראַכטע בלבולים פון זיינע שונאים!...

פּעדראָ: (דערשטוינט, מיט אויפרעגונג) ווי אַזוי, הייליקער פאָטער? דו ביסט דאָך אַליין געקומען אַלס פּויפּסטלעכער שליח מיט דער דאָזיקער אָנקלאַגע און געפאָדערט פון מיר מיין חתימה?!

דאָמיניקאַנער: דיין מאַיעסטעט... מיט געציילטע מינוטן צוריק האָבן מיינע אויגן דערזען די אמתע ליכט... מיינע יאָרנלאַנגע ספיקות זענען אויפגעלייזט געוואָרן... איצט ווייס איך, אַז כ'בין די גאַנצע צייט געווען אַ געצייג אין די הענט פון הרב דע בעוועניענטאָס שונאים... איצט איז מיר אַלץ קלאָר...

פּעדראָ: ווי אַזוי, הייליקער פאָטער? ווי אַזוי וועסטו דאָס באַווייזן?

דאָמיניקאַנער: מיט דעם, וואָס איך וועל זיך אַליין באַשטראָפן פאַר מיין שולד.

פּעדראָ: וואָס ווילסטו דערמיט, הייליקער פאָטער, זאָגן? ווי אַזוי וועסטו זיך באַשטראָפן?

דאָמיניקאַנער: (רייסט אומדערוואַרטעט אַרויס דעם שטילעט ביי איינעם פון די האַלאַבאַרדיער, שטעכט זיך און פאַלט).

ברוך: (אויסגעשריי פון פאַרצווייפלונג) יצחק, יצחק!... (קוקט וואַנזיניק אויפן זעלבסטמערדער. דרייט זיך אין פאַרקלעמט־קייט אויס. פאַרשטעלט זיך סיפּנים מיטביידע הענט).

בענוועניד: (ציטערט אויף פון דער געשעעניש. דרייט זיך אויס. פאַרשטעלט זיך סיפּנים. דאָן סאַמועל טרייסט איר).

איינער פון פעדראַס באַגלייטער: (בויגט זיך איין איבערן זעלבסטמערדער. האָרכט זיך איין) דיין מאַיעסטעט, ער איז טויט!

פעדראַ: (באַפעלט די האַלאַבאַרדיער) טראָגט ארויס דעם טויטן גוף!

האַלאַבאַרדיער: (טראָגן אַרויס דעם גוף פון דאָמיניקאַנער).

פעדראַ: (צו ברוכן) דו ביסט פריי!

ברוך: (אַ צעבראָכענער, קוקט האַלב־וואַנזיניק אַרום זיך. גייט נאָך די האַלאַבאַרדיער, וואָס טראָגן אַרויס דעם טויטן גוף פון זיין זון).

(פויזע)

פעדראַ: (שפּאַנט הין און צוריק) מיין ליבער דאָן סאַמועל, מיין קומען דאָ אין דיין הויז האָט אַן אַנדערן צוועק... אמת, דאָס בילד וואָס מיר האָבן אָקאָרשט געהאַט פאַר אונדזערע אויגן, איז זייער טראַגיש... דאָס וואָס דאַרף נאָך דעם נאָכפאָלגן איז און וועט אפשר זיין נאָך טראַגישער... הער, מיין פינאַנץ־מיניסטער, וואָס כ'האָב דיר מיינדלעך צו זאָגן... דער דעקרעט וועגן די געלע לאַטעס, וואָס אַלע מיינע יידישע אונטערטאַנען דאַרפן טראָגן אויף זייערע מלבושים, אין פאַל זיי וואַרפן זיך אונטער מיינע פאַראָרדענונגען און ווילן פאַרבלייבן אין מיין קיניגרייך, איז נישט חל אויף דיר און דיין גאַנץ הויזגעזינט... (קורצע פויזע. אַלע וואַרטן געשפּאַנט).

סאַמועל: שני המלך! דאָס איז אַ גרויסער כבוד פאַר מיר און איך שעץ טיף דיין גנאָד, וואָס דו טיילסט מיך אויס... (מיט שטאָלץ) כ'וואַרף אָבער אָפּ דיין חסד... כ'נעם נישט אָן קיין פּריווילעגיעס פאַר מיר און מיין משפּחה, ווען מיין אייגן פאָלק דאַרף טראָגן שאַנד־לאַטעס אויף זייערע מלבושים און לעבן הינטער די מויערן פון געטאָ... דאָס גרויזאַמע בילד, וואָס האָט זיך ערשט אָפּגעשפּילט פאַר אונדזערע אויגן, דאָ, אויף דער שוועל פון מיין הויז, וועט זיך טאָג־טעגלעך איבערחזרן מיט אַנדערע... (פאַרנויגט זיך) כ'דאַנק דיר, אדוני המלך. דער גורל פון מיין גאַנץ פאָלק איז אויך מיין אייגענער גורל!...

בענווענידאַ: (נעמט אָן סאַמועלס האַנט. דריקט זי מיט דאַנקבאַרקייט) כ'דאַנק דיר, מיין מאַן און נשיא!

פעדראַ: (בייז) וואָס? דו, דאָן סאַמועל, וואַרפסט אָפּ דעם קיניגלעכן גנאָד?!

סאַמועל: יאָ, שני המלך. כ'וועל טאָן דאָס זעלבע, וואָס מיין נאָטזעליקער פאָטער האָט געטאָן מיט יאָרן צוריק אין קאַסטיליע... כ'גיי מיט מיין פאָלק אין גלות אריין!...

פעדראַ: (מיט צאָרן) אומדאַנקבארער!... (שנעל אָפּ).

(קאָנסטערנאַציע. בענווענידאַ פילט זיך שלעכט, אָנגעשפּאַרט אויף דאָן סאַמועלס אָרעם, ער זעצט זי אַוועק אויף דער ברייטער באַנק ביי דער וואַנט. צוויי פרויען פאַרנעמען זיך מיט איר, פּאָכן איר סיפּנים. זי קומט צוריק צו זיך. קוקט זיך אַרום).

1־טער: זיי אונדז מוחל, אונדזער נשיא! חטאתי! כ'האָב דאָ פריער גערעדט פון פאַרביטערונג.

אַלע: חטאנו... חטאנו... וואָס מיר האָבן נישט געגלויבט דיינע ווערטער!...

איינער: אָבער וואוהין זאָלן מיר גיין?

אַלע: וואוהין? וואוהין?! זאָג אונדז, אונדזער נשיא! און מיר וועלן גיין... מיר ווילן נישט קיין געטאָ!... מיר ווילן נישט קיין געלע לאַטעס!...

דינער: (קומט האַסטיק אַריין) אַ קוריער שטייט אין דרויסן און וואַרט.

סאַמועל: אַ קוריער? זאָל ער אריינקומען.

קוריער: (דערשיינט, שטאַרק פאַרשטויבט און מיד פון אַ וויטן וועג) דיין גנעדיקייט. כ'בין אַ שליח פון פלאָרענץ (פאַרנויגט זיך).

בענווענידאַ: (ווי אויפגעוואַכט) אַ קוריער פון פלאָרענץ?!

סאַמועל: האָסטו גוטע בשורות אָנצוזאָגן, קוריער פון וויטן פלאָרענץ?!

קוריער: כ'קום, אייער גנעדיקייט, מיט אַ בריוו פון מיין האַרין — די הערצאָגין ד'איסטע — צו דאָנאַ בענווענידאַ.

בענווענידאַ: אַ בריוו פון דער הערצאָגין עלעאָנאָר ד'איסטע פון פלאָרענץ?

קוריער: (דערלאַנגט דעם בריוו) דאָ איז דער בריוו. כ'האָב מיט אים געאיילט טאָג און נאַכט, איבער דער גרענעץ פון ביידע קיניגרייכן, אַזוי ווי מיין האַרין האָט מיר באַפוילן (פאַרנויגט זיך, ציט זיך צוריק).

בענווענידאַ: (נעמט דעם בריוו. צום קוריער) דו ביסט פריי... אַ דאַנק!

קוריער: פרידן צו אייך! (אָפּ).

בענווענידאַ: (צעוויקלט דעם בריוו. לייענט אַ ווײַלע אין זיך. אַלע קוקן אויף איר אין דערוואַרטונג. סאַמועל קומט צו איר צו נענטער. מיט אומגעדולד).

סאַמועל: בענווענידאַ, זענען דאָס גוטע בשורות?

בענווענידאַ: (ווישט זיך די אויגן) יאָ, מיין נאָבעלער מאַן. דאָס זענען גוטע בשורות. אָט, הערט, וואָס די הערצאָגין ד'איסטע שרייבט מיר צום סוף: (לייענט) „... און אַזוי ווי ס'זענען צו מיר לעצטנס דערגאַנגען שלעכטע גרוסן, וואָס עס דערוואַרט דיינע גלויבנס־גענאָסן אין קיניגרייך נעאַפּאָל, האָב איך געפּועלט ביי מיין מאַן, זיין עקסעלענץ דעם הערצאָג קאָסימאָ מעדיטשי, ער זאָל אייך אויפנעמען ווי פרייע אונטערטאַנען אין אונדזער שטאָט... די טויערן פון פלאָרענץ שטייען אָפן פאַר דיינע גלויבנס־גענאָסן. מיין מאַן, זיין עקסעלענץ, האָט אויך צוגעזאָגט צו ווירקן אויף זיין קרוב דעם הערצאָג ערקאָלי ד'איסטע, ער זאָל עפענען די טויערן פון זיין הערצאָגטום פערראַרע פאַר די יידן. מוטערשי! זיי רואיק וועגן אייער גורל. אונטער דער יושרדיקער ממשלה פון מיין מאַן, דעם הערצאָג, וועט איר געפינען שוץ און אַ היים. אַזוי העלף מיר גאָט, אמן. מיין טייערע דערציערין, איך דערוואַרט דיך און דיין הויזגעזינט מיט דער גרעסטער אומגעדולד, און וויל אייך דאָ האָבן וואָס שנעלער נעבן זיך...

דיין עלעאָנאָר ד'איסטע".

פלאָרענץ, 15־טער יוני, 1540.

(אַ קורץ שטילשווייגן. אַן אויפרודערונג צווישן די שליחים).

סאַמועל: די פּרינצעסין עלעאָנאָר — אונדזער מלאך הגואל!...

דוד: מ'האָט אונדז ווידער פון אויבן אויסגעפּרואווט...

איינער: מיר גייען ווידער אין אַ נייעם גלות...

דוד: אַ לויב דיר, רבונו של עולם... האָסט אונדז אויסגעלייזט...

אַלע: מיר זענען געראַטעוועט!

דוד: דער וואָס איז איבער אונדז, איז אַ רחום־וחנון... הודו ליהוה כי טוב, כי לעולם חסדו!...

אַלע: (זינגען) מזמור שיר ליהוה...

(פאָרהאַנג)

א. פשעדבארסקי

דער פארמעסט

(דערציילונג)

אטא פייקס און גדליה שטארק. אדער — גדליה שטארק און אטא פייקס. וועלכער סדר איז דא דער ריכטיקער? ווער איבער וועמען און ווער אונטער וועמען? אטא פייקס, דער קאמענדאנט און אליינהערשער פון איבער צוויי טויזנט יידן־שקלאפן פון בודזינער לאגער; און גדליה שטארק, איינער פון די סאמע נעבעכדיקסטע שקלאפן זיינע. און אפשר איז עס בכלל אן אומזין זיי ביידען צו פארגלייכן און פרואוון מאכן וועלכע ס'איז אויספירן? אן אומזין אדער נישט — דאס לעבן אליין, נישט אנפרעגנדיק ביי קיינעם, האט זיי צונויפגעפירט אין א גרויזאמען פארמעסט אויף לעבן און טויט און איינגעשטעלט דערביי זיין, דעם לעבנס, אייגענעם סדר און געמאכט זיינע אייגענע אויספירן.

ווען מ'האט גדליהן אריינגעשליידערט אין בודזינער לאגער אריין, האט שוין גאט דארטן כמעט ווי נישט געהויזט. די פייניקער וואלט ער נאר געשטערט, און די געפייניקטע האבן זיך אין אים כמעט ווי מייאש געווען. און נישט נאר גאט, — אלע אנדערע גלייבונגען, אן וועלכע דער מענטש האט פריער נישט געקענט אויסקומען, זענען פון דארטן פארטריבן געווארן. דעריבער טאקע איז די שפראך אין לאגער געווען א רויע, אן אפגעדעקטע, א ברוטאלע. גלייך דעם ערשטן טאג, ווען גדליה האט זיך באוויזן צווישן זיינע מיטשקלאפן, האט עס אויף אים א פלייץ געטאן מיט גאליקן, בלוטיקן חוזק: „דער הענגער וועט דא לאנג נישט אנטרייבן... אז פייקס וועט אים דערזען, וועט ער אים גלייך די פעל אויסגארבן... ס'איז נאר א וואונדער, ווי אזוי ער האט זיך ביז אהער דערשלעפט...”

אויף וויפיל די אלע באמערקונגען זענען געווען אומדערבארעמדיק, אויף אזוי פיל איז אין זיי געלעגן אמת. גדליה אליין, מיט זיין גאנצן אויסזען, האט דאס אמבעסטן באשטעטיקט. א נידעריקער און אויסגעדארטער, מיט א געל־הויטיקן פנים, ארויסשטארצנדיקע קינבאקן און טריפנדיקע אויגן — האט ער אויסגעזען, ווי ער וואלט נאר וואס צוריקגעקומען פון יענער וועלט. טאמער איז דאס אלץ נאך ווייניק געווען, האט ער נאך אלס צולאג אונטערגעהונקען אויפן רעכטן פוס. לויט פייקסנס איינשטעלונג האט אזא קריפל נישט געהאט קיין רעכט צו לעבן נאך פריער, פארן קריג, בפרט אין א צייט, ווען דאס דריטע רייך שטייט אין בלוטיקן קאמף קעגן דער הערשאפט פון וועלט־יידנטום! קלאר, ביי אזעלכע אומשטענדן איז גדליהס גורל פון פאראויס געווען געחתמעט.

דאס גיהנום־לעבן פון לאגער האט נישט דערלאזן צו פיל זיך צו פארנעמען מיט יענעמען. יעדער פאר זיך איז געשטאנען אין כסדרדיקן קאמף פאר זיין אייגענעם לעבן. יעדער אומבארעכנטער שריט האט געדראט מיט אריינפאלן אין איינער פון די נעצן, וועלכע פייקס האט אויסגעשטעלט איבערן גאנצן לאגער. אפגעהוזקט פון גדליהן, האט מען אים געלאזן אויף זיין אייגענעם גורל. אז ס'זענען אבער אדורך טעג און וואכן, און גדליה האט זיך אלץ נאך ארומגעדרייט צווישן די לעבעדיקע, האט מען זיך צוריק אן אים דערמאנט. דער הענגער לעבט נאך! ווי איז דאס מעגלעך? ריזן פאלן יעדן טאג דורך פארשידענע מיתה־משונות און אזא קריפל ושיפעט נאך! מ'האט אנגעהויבן דאס וואונדער נאכפארשן און ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז גדליה טוט די שווערסטע ארבעטן נישט ערגער פון אנדערע; אז ער איז אויסהאלטעוודיק אויף קלעפ, און אז דאס פראבלעם פון עסן, דאס סאמע וויכטיקסטע פון לאגער־לעבן, עקזיסטירט כמעט נישט פאר אים. אין דער צייט ווען אנדערע האבן זיך געווארפן אויף זייערע נישטיקע פארציעס ווי צעיושעטע חיות, איז גדליה שטענדיק געשטאנען אין א זייט, צוגענומען וויפיל מ'האט אים געגעבן און אפטמאל טאקע אוועק מיט גארנישט. מ'האט זיך נענטער צוגעקוקט און מ'האט באמערקט, אז גדליה איז אויך א שטארק פרומער, עסט נישט פון קעסל, און אין תפילה־צייטן, מעג עס זיין פארבונדן מיט די גרעסטע געפארן, זענען זיינע ליפן פארנומען אין פרעפלען.

שוין דאס אליין איז גענוג געווען, אז גדליה זאל פארוואנדלט ווערן אין עפעס א רעטעניש. וואונדערלעכער אבער פון אלעם איז געווען דער פאקט, וואס כאטש פייקס האט לעצטנס אליין עטלעכע מאל אפגענומען די „אפעלן” און פערזענלעך קאנטראלירט די ארבעטס־פלעצער — האט ער פונדעסטוועגן גדליהן נישט באמערקט.

דאס גיהנום־לעבן פון לאגער איז געווען גרויזאם פלאנירט און כמעט נישט געלאזן קיין ארט אויף נסים. יעדן איינעם האט דערווארט דער טויט — אויף אזא אדער אנדערן אופן, פריער אדער שפעטער. פונדעסטוועגן האט ביי יעדן ערגעץ אין דער טיף געטליעט א באהאלטענע האפענונג, אז אין דער לעצטער מינוט וועט עפעס אזוינס פאסירן, וואס וועט ראפטעם אלץ ענדערן צום גוטן. אן דעם וואלט מען נישט געווען בכוח אזוי פיל צו ליידן און דאך לעבן.

דורך גדליהן האבן די באהאלטענע האפענונגען גענומען טויכן צו דער אויבערפלאך. ער איז געווען אן אנדייטונג, אז נסים זענען מעגלעך. ס'זענען אין לאגער געווען נאך עטלעכע פרומע יידן, וואס האבן אויך נישט געגעסן פון קעסל און געלעבט מיט טרוקנס, אבער קיינער פון זיי האט זיך נישט געקענט פארגלייכן צו גדליהן, און דער עיקר — קיינער פון זיי איז נישט געווען אזא ארויסרופנדיקע פראוואקאציע צו פייקסן און זיין גאנצן סיסטעם, ווי גדליה איז דאס געווען.

צו ביסלעך, אן צונויפרעדן זיך, איז גדליה פארוואנדלט געווארן אין א שטילער טרייסט פארן לאגער. יעדער אפגעלאפענער טאג, וואס האט געלאזן גדליהן ביים לעבן, איז באטראכט געווארן ווי א נקמה אן פייקסן. יעדעס מאל ווען פייקס האט זיך געפונען אין דער נאענט פון גדליהן און האט אים נישט באמערקט, האט מען געזען דערין א באהאלטענעם כוח, וואס מאכט אים בלינד און צעמישט אים. צו ביסלעך, אן צונויפרעדן זיך, האט מען אנגעהויבן גדליהן אויסהיטן פון פארשידענע צרות. אז דאס שרעק־ווארט „פייקס גייט!” האט זיך געטראגן איבערן לאגער, האט מען גדליהן פארשטעקט צו אזא ארבעט, וואו עס זאל שווער זיין אים צו דערזען. ביי שווערער ארבעט האט מען אים אונטערגעהאלפן און ווען ס'איז מעגלעך געווען האט מען אים פארטראטן. אן צונויפרעדן זיך איז גדליה געווארן א שטיק קאנספיראציע פון לאגער קעגן די אונטערדריקער, א מין אויסטערלישער פארמעסט פון שקלאפן קעגן פארשקלאפער. „דער הענגער וועט נאך איבערלעבן פייקסן” — איז געווארן דער פאראל און די אמביציע פון לאגער.

א קנאפ האלב יאר צייט האט דער פארמעסט אזוי אנגעהאלטן. ביז ס'איז אנגעקומען דער ווינטער און צוזאמען מיט

אים די טיפוס־עפידעמיע. איינער פון די ערשטע, וועמען דער טיפוס האט אונטערגעהאקט די פיס, איז געווען גדליה שטארק. נאכן אויסבאהאלטן אים דריי טעג אין באראק, איז נישט געבליבן עפעס אנדערש, ווי איבערטראגן אים אין „רעוויר" אריין. דאס האט געהייסן אונטערטראגן פייקסן דעם קרבן מיט די אייגענע הענט.

☆

ס'איז געווען דער עלפטער טאג לויט דער נייער צייט־רעכענונג פון בודזינער לאגער — דער עלפטער טאג זייט גדליה שטארק האט זיך געפונען אין „רעוויר". ווען מ'האט גדליהן דארטן אהין איבערגעטראגן, זענען די לאגער־שקלאפן געווען זיכער, אז דאס איז שוין דער סוף. דעריבער, אז די ערשטע צוויי טעג זענען אדורך בשלום, האט מען אנגעהויבן ציילן: דער דריטער... דער פערטער... דער פינפטער... און איצטער איז שוין דער עלפטער און פייקס איז נאך פאר דער גאנצער צייט נישט געווען אין „רעוויר"! אפילו די צווייפלער זענען מיטגעריסן געווארן פון דער וואונדערלעכער געשעעניש.

דער „רעוויר" האט זיך געפונען אונטער פייקסנס פערזענלעכער אויפזיכט, און ס'איז כמעט נישט געווען דער טאג, ער זאל דארטן נישט אריינפאלן מיט זיין באנדע אוקראינער. נאך יעדן אזא וויזיט, איז עמיצער פון די קראנקע געפאלן א קרבן. פאר די לעצטע עלף טעג אבער האט פייקס ווי פארגעסן, אז אין לאגער איז פאראן א „רעוויר". די געשפאנטע באגייסטערונג, וואס האט פריער געהאט ארומגענומען דעם לאגער, איז איצטער פארוואנדלט געווארן אין פארשיכורטן עקסטאז. אפילו די צווייפלער האבן גענומען גלויבן, אז גדליה איז אן אומגעווייטלעכער מענטש, און אז ער וועט סוף־כל־סוף גובר זיין פייקסן.

אבער ס'איז געווען דער עלפטער טאג טאקע לויט דער נייער צייט־רעכענונג, ווען די צייט האט זיך ראפטעם אפגעשטעלט. ארום צען אזייגער אין דער פרי, בעת דער דאקטער האט וויזיטירט די קראנקע, האט זיך די טיר פון טיפוס־באראק אויפגעריסן און פייקס איז האסטיק אריינגעפאלן מיט זיין באנדע באגלייטער.

א טויטע שטילקייט איז באפאלן דעם באראק. פייקס אליין, אין פראנט פון זיין סוויטע, איז געשטאנען אומבאוועגלעך און נישט ארויסגערעדט קיין ווארט. ער האט געקוקט. דערביי האט זיך זיין בלאנדער קאפ פאמעלעך און סיסטעמאטיש, ווי אויף אן אקס, באוועגט אהין און צוריק, פון איין עק באראק צום אנדערן. א מיטל־וואוקסיקער און ברייטביייניקער, אין אן אויסגעפאסטן גרוי־בלוילעכן מונדיר מיט אויסצייכענונגען אויף דער ברוסט — האט פייקס געשאפן דעם איינדרוק, ווי ער וואלט געווען די סאמע פארקערפערונג פון ארדענונג און רעכט. זיין שיין־רונדיק פנים, אויף וועלכן א לייכט שמייכעלע האט בשעת מעשה ארומשפאצירט, האט נאר באשטעטיקט דעם ראזיקן איינדרוק.

פלוצים, ווי פון הימל אראפ, האט א מעטאלענער בראזג צעטרייסלט דעם חלל:

— דאקטער!!!

פייקס איז נאך אלץ געשטאנען אומבאוועגלעך. בלויז זיין רויט־אנגעגאסן פנים און די צוויי גליענדיקע אויגן האבן עדות געזאגט, אז פון אים איז עס נעקומען די אויפטרייסלונג. דער דאקטער, א ייד פון א יאר עטלעכע און פופציק, האט מיט שווערע טריט זיך גענומען נענטערן צו פייקסן.

ווען די טיפוס־עפידעמיע איז אויסגעבראכן, האט פייקס אים באפוילן נישט אנצונעמען קיין קראנקע און אים מעלדן וועגן יעדן פאל באזונדער. ער האט אבער פאר דער צייט אנגעזאמלט צוויי און דרייסיק קראנקע. איצטער איז געקומען די צייט צו צאלן פאר דעם. אז ער איז צוגעקומען צו פייקסן, האט ער געעפנט זיין מויל און געפרואווט עפעס זאגן, אבער צוויי באלעדערטע הענט האבן אין ווילדן געאייל גענומען האגלען איבער זיין פנים, ביז ער איז א באגאסענער מיט בלוט געפאלן צו דער ערד.

און ווידער אמאל האט עס א טרייסל געטאן מיטן באראק:

ארויס מיט די לייז!!!

א שוידערלעכע בהלה איז אויסגעבראכן. די סאניטארן, צו צוויי, האבן גענומען שלעפן די קראנקע פון די נארעס. עטלעכע קראנקע האבן געפרואווט אליין אראפקריכן אין דער האפענונג זיך צו קענען אפשר ראטעווען. אבער פייקס האט ארויסגעכאפט דעם רעוואלווער און איינעם פון זיי גלייך דערשאסן. די איבעריקע האבן שוין געווארט, אין הילפלאזער קרעכצעניש, אויף זייער גורל. אויך צו גדליהן זענען צוגעלאפן צוויי סאניטארן. איינער פון זיי האט א כאפ געטאן גדליהן, אריבערגעווארפן אים איבערן אקסל ווי א לויזן זעקל שפענער, און אויסרופנדיק וואוילעריש אויפן קול: „צו אזא דארן האפן דארף מען נישט האבן אזש צוויי מאן", איז ער מיט אים איילי‌ק ארויסגעלאפן אויפן פלאץ.

די בהלה האט זיך שוין געהאט איבערגעטראגן אויך אויפן פלאץ ארויס. די קראנקע, אין טויט־שרעק, האבן געפרואווט מיט די לעצטע כוחות לויפן און די אוקראינער האבן זיך ליארעמדיק געיאגט נאך זיי. דער סאניטאר, מיט גדליהן איבערן אקסל, האט זיך א ווײלע ארומגעקוקט, געכאפט א פאסיקן מאמענט און אריינגעלאפן צו זיך אין דינסט־צימערל, וואס האט זיך געפונען סך־הכל עטלעכע טריט פון הויפט־באראק.

שפעטער א ביסל, ווען אין דרויסן איז שוין געווען רואיק, האבן זיי ביידע, דער סאניטאר און גדליה, פאמעלעך זיך דורכשפאצירט דורכן פלאץ און אריינגעגאנגען אין קיך אריין. דער סאניטאר האט זיך דורכגעשושקעט מיט עטלעכע ארבעטער און מען האט גדליהן אוועקגעזעצט שיילן קארטאפל.

☆

ס'האט אויסגעזען ווי דער עלפטער טאג וואלט זיך צוריק צוזאמענבאהאפטן און אוועק זיין נארמאלן גאנג. פייקס איז געווען פארנומען אויפן פעלד פון הינטערן לאגער, וואו מ'האט אין אן אפענעם גרוב אריינגעווארפן די דערשאסענע טיפוס־קראנקע. ער האט אנגעוויזן וויפיל קאלך מ'זאל גיסן נאך יעדער שיכט און פאר איין וועגס געציילט די הרוגים, אויב מ'האט אים נישט אפגענארט. ער האט געוואוסט, אז די יידן זענען אויף אלעם פעאיק און די אוקראינער קען מען אונטערקויפן מיט א האלבן ליטער ספירט. צוויי און דרייסיק לייזיקע האט ער אנגעציילט אין באראק און אין גרוב געפינען זיך ערשט קוים זעכצן. ווי פאמעלעך די פוילאקעס ארבעטן! ער האט ארויסגעכאפט ביי איינעם פון די אוקראינער א לעדערנעם שטעקן און זיך געוואלט ווארפן אויף די ארבעטער, אבער אין דעם מאמענט איז אנגעלאפן א שליח פון דער קאנצעלאריע מיט א ספעציעלער ידיעה פאר אים. דער שליח האט דערציילט, אז דורך אומוועגן איז מען געוואר געווארן וועגן א אונטערזוכונגס־קאמיסיע, וואס דארף אריינפאלן אין לאגער אריין אומגעריכט.

פייקס האט אויסגעשפיגן מיט א מיאוסער קללה. נאך דאס פעלט אים, אז די בחינם־פרעסער זאלן ביי אים אויסגעפינען עפעס נישט אין ארדענונג! אליין טוען זיי גארנישט און נאר זיי פארן ארום אויסשנאפן ביי יענעמען. ער האט אנגע־

זאָגט די אוקראַינער ווי אַזוי צו פאַרשיטן דעם גרוב, אַז ס'זאָל קיין שפור נישט בלייבן און אַליין האָט ער גענומען איילן אין קאַנצעלאַריע אַריין.

אַז ער איז שוין געווען נאָענט פון ציל, האָט ער זיך פּלוצים אָפּגעשטעלט האַסטיק. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז נישט ווייט פון לאַגער, אין וועלדל, געפינט זיך נאָך אַן אָפענער גרוב מיט אַ גרופּע הרוגים, נאָך נישט פאַרשאָטענע. אַן אויפגעקאָכטער האָט ער זיך אומגעקערט צום לאַגער־פּלאַץ און גענומען זוכן עמיצן פון די אַרבעטער. אָבער דער פּלאַץ איז געווען ליידיק. אַלע זענען ווייזט אויס אַוועק אויף אַרבעט אויסערן לאַגער. צוריקגיין אויפן פעלד האָט פאַר פייקסן אויסגעזען צו ווייט, דאָס וועט הייסן פּטרן אומזיסטע צייט, איז אים איינגעפאַלן צו כאַפּן צוויי אַרבעטער פון דער קיך.

פאַרן איינגאַנג פון דער קיך האָבן זיך געפונען פאַרשידענע אַרבעטס־מכשירים. פייקס האָט געכאַפּט צוויי לאָפּאַטעס, אַריינגעלאָפן אין קיך אַריין, און צוואַרפנדיק די לאָפּאַטעס די ערשטע צוויי קאַרטאָפל־שיילערס, האָט ער זיי באַפוילן אים נאָכגיין.

איינער פון די צוויי קאַרטאָפל־שיילערס איז געווען גדליה שטאַרק.

☆

דאָס לאַגער־טויער האָט זיך געעפנט און דריי מאַן זענען אַרויסגעגאַנגען אויפן שנייאיקן טראַקט. דער וואָס איז געגאַנגען דער ערשטער, מיט אייליקע טריט, איז געווען אָנגעטאָן אין אַ מיליטערישן, גרוי־בלוילעכן מונדיר און אויף זיין ברוסט האָבן זיך געבאָמבלט אויסצייכענונגען. פון די אַנדערע צוויי איז איינער געווען אַ הויכער, מיט אַן אָנגעגאָסענעם פּנים און אַרויסשטאַרנדיקע קעלבערנע אויגן. דער צווייטער איז געווען אַ נידעריקער און האָט אַ ביסל אונטערגעהונקען אויפן רעכטן פוס. דער הויכער האָט געהאַלטן אין איין אייננעהן צום נידעריקן:

— גיי גיכער, דו זעסט דאָך, אַז ער איז צעיאַכמעט און איילט זיך, גיי גיכער!

אָבער דער נידעריקער האָט זיך קוים געשלעפּט און די לאָפּאַטע, וואָס איז אים געלעגן אויפן אַקסל, האָט אים ווי צוגעדריקט צו דער ערד. דער הויכער האָט ביי אים צוגענומען די לאָפּאַטע און אויף דאָס ניי גענומען זיך בעטן:

— דערבאַרעם זיך, גיי גיכער! וואָס ווילסטו, איך זאָל צוליב דיר באַצאָלן מיט מיין קאָפּ? ער וועט דאָך אונדז ביידען אַוועקהרגענען צוליב דיר!

דאָס האָט אויסגעזען צו ווירקן, ווייל דער נידעריקער האָט, ווי מיט פרישע כוחות, גענומען גיין אַ ביסל גיכער און דער מיטן אָנגעגאָסענעם פּנים האָט זיך באַרואיקט. איצטער האָט זיך דער נידעריקער פּלוצים געוואָנדן צום הויכן:

— אפשר געדענקסטו ווידוי פון אויסנווייניק?... איך האָב פאַרגעסן...

ביי דעם הויכן זענען די קעלבערנע אויגן נאָך מער אַרויסגעלאָפן און ער האָט זיך לייכט צעכיכעט:

— ווידוי נאָר זאָל איך געדענקען! אין קיך לערנט מען נישט ווידוי זאָגן. קאַרטאָפל גנבענען איז וויכטיקער...

דער וואָס איז געלאָפן פאָראויס, אין מיליטערישן מונדיר, האָט דערווייל פאַרקערעוועט אויף לינקס אין אַ וועלדל אַריין און די צוויי האָבן אונטערגעאיילט, כדי אים נישט צו פאַרלירן. די ליכט איז מיט איין מאָל טונקל געוואָרן אויף אַ העלפט. דער נידעריקער, וואָס האָט אונטערגעהונקען, האָט זיך איצט שטאַרק געמאַטערט ביים גיין. ער האָט זיך כסדר פאַרטשעפּעט אָן די צווייגן און געזונקען טיף אין שניי. דער הויכער האָט אים גענומען אונטערן אָרעם און געהאָלפן אים גיין גיכער. ווידער אַמאָל האָט זיך דער נידעריקער געוואָנדן צום הויכן:

— און מקבר זיין וועסטו מיך?...

— אויב דו וועסט גיכער גיין, וועל איך דיך מקבר זיין,

— האָט דער הויכער ראַפּטעם אַרויפגעצויגן אַ כיטרע מינע אויף זיין פּנים.

דער נידעריקער האָט זיך פון דעם ענטפער שטאַרק דערפרייט און זיך באַמיט מיט אַלע כוחות גיכער צו גיין. אין אַ ווײַלע אַרום האָט ער זיך ווידער אָנגערופן:

— אָבער דו זאָלסט גאָרנישט פון מיר איבערלאָזן... דו ווייסט, כסוי־דם איז אַ גרויסע מצווה...

— איך וועל אַלץ טאָן אַזוי ווי דו הייסט — האָט דער הויכער אייפעריק אָפּגעענטפערט — אַבי גיי גיך...

ראַפּטעם איז עס געוואָרן צוריק ליכטיק. זיי זענען צוגעקומען צו אַן אָרט, וואו דאָס וועלדל איז געווען אויסגעשניטן אין אַ פיר־עקיקן ליידיקן פּלאַץ. אין מיטן פון פּלאַץ איז געווען אַ גרויסער גרוב און אַרום דעם גרוב זענען געלעגן אין פאַרשידענע פּאָזעס אַן ערך פופצן הרוגים — מענער און פרויען.

דער אין מונדיר האָט געגעבן אַ באַפעל און די צוויי מיט די לאָפּאַטעס האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט. צוערשט האָבן זיי, לויטן איינגעשטעלטן מנהג, אויסגעטאָן יעדן הרוג און צוזאַמענגעלייגט דאָס אָנטועכץ. אָבער דער אין מונדיר האָט ווייזט אויס איצטער נישט געהאַט קיין געדולד דערצו און ער האָט באַפוילן אַריינצוואַרפן די הרוגים צוזאַמען מיטן אָנטועכץ. בכלל האָט ער געמוזט זיין אין גרויס געאייל, דער מונדירטער, ווייל ער האָט אַליין צוגעהאָלפן אין דער אַרבעט און מיט די פיס אַריינגעקאָפּעט די גופים אין גרוב אַריין. ביי זיין גאַנצער אויפגערייצטקייט אָבער איז עס געווען קענטיק, אַז ער איז צופרידן פון דער אַרבעט. ספּעציעל איז אים געפעלן געוואָרן די אַרבעט פון דעם נידעריקן. נישט נאָר האָט יענער געאַרבעט גיך און האַסטיק מיט זיין לאָפּאַטע, נאָר ער האָט אויך צוזאַמענגענומען פון גאַנצן אַרום יעדעס ביסעלע שניי מיט סימנים פון בלוט און האָט עס אַריינגעוואָרפן אין גרוב. אַזוי ווי ער וואָלט זיך אָנגעשטויסן, וואָס ער, דער מונדירטער, איז אויסן.

ווען די אַרבעט איז שוין געווען פאַרענדיקט, דער גרוב אויסגעגליכן און פאַרשאָטן מיט שניי, האָט דער מונדירטער זיך דערנענטערט צום נידעריקן און גענומען אים גענוי באַטראַכטן. ס'איז געווען קענטיק, אַז ער פירט מיט זיך אַ שטיקל אינערלעכן שטרייט. אין דעם מאָמענט האָט דער נידעריקער אומגעריכט זיך אָנגעבויגן צום מונדירטנס פיס און מיט אַ שמאַטקעלע גענומען ווישן זיינע שטיוול. אין ערשטן אויגנבליק האָט דער מונדירטער זיך דערשראָקן און איז אָפּגעשפּרונגען אויף צוריק, אָבער גלייך האָט ער זיך געכאַפּט, אַז זיינע שטיוול זענען פאַרבלוטיקט און אַז יענער איז נאָר אויסן זיי אָפּצורייניקן. אַ ביסל אַ פאַרשעמטער איז ער שוין רואיק געשטאַנען און געלאָזן יענעם טאָן זיין אַרבעט. דער נידעריקער האָט גענוי און גרינטלעך אַרומגעווישט די שטיוול, און ווען ער האָט פאַרענדיקט, האָט ער אויסגעגראָבן אַ גריבל אונטערן שניי און דאָס שמאַטקעלע דאָרטן פאַרגראָבן.

דער מונדירטער האָט אַרויסגענומען זיין פּאָרטסיגאַר, אָנגעציילט פינף פּאַפּיראָסן און זיי אונטערגעטראָגן דעם נידעריקן. אויף זיין שיין־רונדיקן פּנים האָט דערביי אַרומגעשפּאַצירט אַן אַנטציקטער שמייכל. אויך אויף דעם געל־הויטיקן פּנים פון נידעריקן האָט זיך פּאַמעלעך אויסגעשפּרייט אַ קוים מערקבאַרער שמייכל.

ווי פאַרשיידן אַנדערש די ביידע האָבן געשמייכלט...

יצחק ווינער

לידער פון מיין חרובער היים

קינדהייט

יאָרן פון קינדהייט אין הויפן באַלוטער,
מיט מאַמע, מיט טאַטע און אָרעמע היים,
כ'געדענק ווי איך האָב מיט קינדער מיינס גלייכן —
ברויטן געבאַקן פון בלאָטיקן ליים.

ברויטן געבאַקן — פאַרשפּילן דעם הונגער,
דעם נאָענטסטן און שלעכטסטן פון אונדזערע געסט.
פאַרביי איז מיין זומער אין היין ביי רינשטאָקן —
געקומען איז ווינטער מיט שנייען און פרעסט.

גרוי איז דער דרויסן אין שנייען געזונקען,
די דעכער, די מויער — פאַרזילבערט, פאַרווייסט.
כ'ליג אויף געלעגער אין זיך איינגעטוליעט.
קוק מיר דורך שויבן פאַרדעקטע מיט אייז.

גייט פרי מיין טאַטע צו וועבערשער אַרבעט,
בלייב איך מיט מאַמען אין טונקעלער היים:
קאַלט איז, עס הונגערט, נישטאָ וואָס צו עסן —
גלוסט מיך כאָטש באַקן אַ ברויטל פון ליים...

וועלט אַזאַ גרויסע*)

אַ וועלט אַזאַ גרויסע, ס'קען אויג נישט דערבליקן
מיט ווייטן, מיט הייכן, אַרום און אַרום:
ערד אַ צעשפּראָצטע מיט דופטן, מיט זאַפטן,
הימל מיט שטערן, לבנה און זון.

ווערט פּלוצים דער הימל מיט כמאַרעס פאַרצויגן,
צעגיסט זיך אַ רעגן מיט פרישקייט אַראָפּ:
שטרעקן זיך העכער די פלאַנצן צעגרינטע —
מיט שמייכל באַגריסט זיי דער „זוניקער קאָפּ".

הויבט אָן צו וואַקסן אַ קנאָספּל, אַ בלימל,
מיט בלעטער באַקליידט זיך דער נאַקעטער בוים:
אַ וואַלד מיט געדיכטע צעוואָקסענע קרוינען,
אַלץ העכער און ברייטער זיך שפּרייטן אין רוים.

פעלדער מיט תבואה, גערטנער מיט פרוכטן,
מעכטיקער אָטעם באַצווינגט יעדע זאַך.
און איבער מרחקים מיט שפע באַלאָדן —
שפּרייזט אויסדערוויילטער, דער מענטש אויף דער וואַך.

אַז איינציק אין קלוגשאַפט איז מענטש נאָר געבוירן,
אַז אַלץ שטרעקט די אָרעמס און וואַרט נאָר אויף אים:
אַ וועלט אַזאַ גרויסע, ס'קען אויג נישט דערבליקן —
מיט לעבן, מיט בליאונג, אַרום און אַרום...

*) „קינדהייט", „וועלט אַזאַ גרויסע" און נאָך אייניקע פון מיינע לידער זענען אויסגעהיטן געוואָרן דורכן רינגעלבלום־אַרכיוו.

זינג מיר, זינג...

באָדט זיך פרילינג אינעם רעגן,
פויקט געזאַנג מיר אין דער שויב.
אפשר איז פון ווייטע וועגן
נאָכגעפלויגן מיר מיין טויב...

זינג מיר, זינג! כ'וויל הערן דיינע לידער,
זיי אָטעמען מיט פרישן קילן טוי.
זינג מיר, זינג! צעהוידע מיינע גלידער,
ווי ס'צעהוידעט ווינט — זאַנגען אויף די שטרוי...

שוועבן אום אין שטוב געזאַנגען,
היימיש זאַפטיקע מוזיק,
שטילע בענקנדיקע קלאַנגען
טראָגן מיך אַהיים צוריק.

זינג מיר, זינג! פאַרשיכור מיך אינגאַנצן,
אַנטפּלעק פאַר מיר פון לעבנס־זין דעם סוד.
זינג מיר, זינג! זאָל דאָס לעבן זיך צעטאַנצן
אין געפלאַטער, פון אַ ווילדן קאַראַהאָד...

ק. שאַרף

אויסטראַלישער פּייזאַזש

ס'רוישן הילכיק פעלד־מאַשינען,
גראָבן ערד, צעטעסן גראָז.
ס'פאַלן שטיינער אין די שטאַנגען,
קרישלען זיך ווי דינער גלאָז.

ליגט די רוי־ערד טיף צעאַקערט,
אויסגעשפּרייט ווי שוואַרצער טוך.
צווישצערט אין דער הויך אַ פויגל,
ס'שמעקט מיט ערדישן גערוך.

אויף די גרינע, ווייטע פעלדער,
סטאַדעס שעפּסן פון באַגין,
צופּן גראַזלעך בהפזון,
באָדן זיך אין סאַמעט־גרין.

הענגט אַ הייסע זון אין זעניט,
קושט דעם בוש מיט ליפּן הייסע.
צפון־ווינט צינדט פייער גיריק
און לאָזט פעלדער אַשיק־ווייסע.

און דאָרט פליסט דער טייך פאַרטייעט,
רונצלט וואַסער־שטראָם אין פאַלד,
שפּיגלט זיך דער הימל־סאַמעט,
ס'פליסט זיין בלויקייט אויפן וואַלד...

בער י. ראַזען

דוד הערמאַן

פּאָרטרעט

אַז דוד הערמאַן איז געוואָרן אַן „אויפגעקלערטער" און ס'איז אים ענג און שווער געוואָרן דער פרומער און חסידישער טיש ביי טאַטן אין דער היים, האָט ער אַ קער געטאָן דאָס פּנים צו דער גאַס. און די גאַס האָט דעמאָלט געברויזט: סודי־סודותדיקע קאָנספּיראַציע, „בערזעס", שטרייקן און דעמאָנסטראַציעס מיט רויטע פענער.

דאָס זענען געווען די שטורעם־יאָרן פון מרידה און רעוואָלוציע אין צאַרישן רוסלאַנד. עס האָט אַ פּראַל געטאָן מיט אַ נייעם מין „חסידות", וואָס איז אויפגעגאַנגען אין יידישן לעבן, אַ חסידות נישט פון צעשליסענעם ריפּס און אַטלאַס, נאָר פון געלאַטעטע טרעגער־מלבושים און פון ווייכע, אָפּגעטראָגענע שוואַרצע קאַפּעלישן מיט ברייטע ראַנדן און שוואַרצע שלייפלעך אַרום די קעלנער. אָט די נייע „חסידים" האָבן זיך פאַרמאָסטן אויפן קיסר, פאַרמאָסטן זיך אויסצולייזן די וועלט — די גאַנצענע וועלט.

תחילת האָט דאָס הערמאַנען אינטריגירט, דערנאָך — אימפּאָנירט אפילו און לסוף אים געגעבן אַן אָנשפּאַר און אפילו — באַגייסטערונג. אַ שטיקל צייט האָט ער זיך אַרומגעטראָגן איבער די וואַרשעווער „בערזעס" מיטן פאַרקאָנספּירירטן, אַ ביסל קאָקעטישן נאָמען — „פּאַן".

אָבער דאָס דאָזיקע פּאַך פון אַ קאָנספּיראַטאָר איז פאַר אים נישט געווען צוגעפּאַסט, ער האָט זיך נישט געטויגט דערצו און די באַגייסטערונג האָט נישט געקראָגן קיין אָפּגאַנג אין ממשותדיקע מעשים. האָט עס מסתמא צוגענומען דעם שלאָף פון די אויגן ביינאַכט און דער טאָג איז געווען שווער, לאַנג און ליידיק, מחמת ער איז מיט גאָרנישט אויסגעפילט געוואָרן.

ביי יענער צייט האָט אין וואַרשע געלעבט אַ מענטש מיט אַ שוואַרצן און פייערדיקן בליק און אַ הייסן אָטעם. דוד הערמאַן האָט געוואוסט וועגן דעם דאָזיקן מענטש, געזען אים אין דער „ליטעראַרישער אַליי" פון זאַקסישן גאָרטן שפּאַצירן פאַרהילט אין אַ פּעלערינע און אַרומגערינגלט מיט אנשי יחידי סגולה, אַזוי ווי אַ רבי — טאַקע אַ רבי ממש. און דאָס וואָס הערמאַן האָט געלייענט פון דעם, וואָס דער מענטש האָט געשריבן, האָט מיטגעריסן ווי די טיפסטע און שענסטע תורה ביים רבינס טיש אין די פרומע און חסידישע טעג. און הערמאַן האָט געזוכט דעם רבין, דעם נייעם, דעם וועלטלעכן, אָבער — מיט אַלע סימנים — נישט די וואולגאַריזירטע אימיטאַציע, נאָר די דערהויבענע עכטקייט: גייסט, אידיי און פירנדיקע קראַפט פון ווירקן און באַוועגן צו מעשים. וואָרום הערמאַנס אפּיקורסות איז נישט געווען קיין משכילישער אַוועקגאַנג, נאָר — אַן איבערגאַנג פון איין חסידות צו אַן אַנדערער.

☆

דער וועג צו פּרצן איז געווען דער איינפאַכסטער און לייכטסטער פון איין זייט און — שווער, זייער שווער, מען קאָן אפילו דרייסט זאָגן: אוממעגלעך — פון דער אַנדערער. אויך אַזוי, ווי ביי אים, זכרונו לברכה פון קאָצק, פון אַלעקסאַנדער, צי פון גער. דער וועג איז געווען לייכט פאַר דעם, וואָס איז אַליין געווען שווער באַלאָדן — דאָרט מיט תורה און חסידישן ברען, דאָ — מיט גייסט, שעפערישקייט און דערהויבונג. פּרץ האָט די דאָזיקע סימנים געזוכט, אַרויסגעפילט זיי טאַקע אויף אַ רבישן שטייגער און מקרב געווען אַזאַ איינעם וואַרעם און ליב, פונקט ווי ער האָט אכזריותדיק געטריבן פון זיך דעם היפּוך.

הערמאַן איז צו פּרצן געקומען נישט קיין ליידיקער. ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך אַ היפּש ביסל ווערטפולע גאָלדשפּליטערס פון זיין טיף־חסידישער היים. ער האָט מיטגעבראַכט דאָס געמיט פון אַ פאַרקלערטן לערנער לשמה, פאַרטאָן אין אַ רעיון, וואָס הויבט אונטער דאָס דעקל פון מוח; מיטגעבראַכט די תנועה זיינע, די נשמה פון זיין ניגון; ער האָט מיטגעבראַכט דעם קרעכץ פון אַ מקובל אין התבודדות, די טרער פון אַ זקן ביים פּראַווען חצות, דעם רויש פון אַ ציבורדיקער תפילה בלהש, דעם זיפץ פון אַ כשרער יידישער מאַמע ביי ליכט־בענטשן, דאָס זילבער פון אַ שבתדיק טישטוך, און דעם טרויער פון אַ נאַקעטן ארון־קודש, אָנעם פּרוכת, תשעה באב ביינאַכט.

פאַר הערמאַנען האָט זיך געעפנט די טיר צו זיין נייעם רבין, געקראָגן אַן אָרט ביים „טיש" און הערמאַן איז געוואָרן איינער פון געטרייסטע חסידים, „טיש־זיצער" און נאָכזאָגער פון זיינע תורות. אין די יום־טוב־בלעטער פון פּרצעס ווערק האָט הערמאַן ווידער געפונען דעם קוואַל פון נשמה־יתירהדיקייט, וועלכע איז דאָך, אין תוך, איינע און די זעלבע, אומאָפּהענגיק פון לבוש, פון אויסערלעכע פאָרמען. ביי פּרצן האָט הערמאַן דערפילט אומרו און בענקשאַפט, נישט מחמת פאַרלוירנקייט, נאָר מהמת שעפערישער דערהויבונג, וואָס דערמיט איז פול געווען פּרצעס אָטעם, די אַטמאָספער פון זיין טיש.

אַ גרויס גליק איז געשען מיט הערמאַנען, וואָס ער האָט געהאַט די זכיה באַרירט צו ווערן מיטן דאָזיקן אָטעם דירעקט. דאָס האָט פאַרשפּאָרט אַ סך פּיין פון פאַרלוירנקייט און בלאָנדזשעניש, וואָרום ער האָט געפונען דאָס, וואָס האָט אַנטשפּראָכן זיינע אייגענע שעפערישע פילונגען, דעם קינסטלערישן באַוואוסטזיין, וואָס איז דורך פּרצעס פּערזענלעכקייט געשטאַרקט און באַוועגט געוואָרן. עס זענען פאַרענטפערט געוואָרן אַלע קשיות פון זיין שפּעטערדיקער שעפערישער עקזיסטענץ.

☆

ס'איז נישט קיין צופאַל, וואָס דוד הערמאַן האָט זיך באַלד אין די ערשטע יאָרן פון זיין טעאַטער־טעטיקייט אַזוי פאַרליגט אויף „די גאָלדענע קייט" — די איינציקע שוישפּילערישע לייסטונג, ווי אַ רעזשיסאָר, און מיט ווינציקע אויסנאַמען — די איינציק אָנזעעוודיקע אין זיין קאַריערע, ווי אַן אַקטיאָר. דאָס פאַרליגן זיך אויף „די גאָלדענע קייט" איז נישט געווען בלויז אַן אויסדרוק פון גרויסער ליבשאַפט צו זיין רבין. עס האָט דערין געשטעקט, בעיקר, דער סוד פון זיינע אינטימסטע קינסטלערישע באַגערן צו געבן אויסדרוק אַן אידיי, אויסצושרייען אַ

וויזיע, מיט וועלכער עס איז געווען אָנגעשטעקט דאָס בלוט זיינס אין די אָדערן.

יעדער מענטש טראָגט זיך אין לעבן אַרום מיט אַ נישט געשריבן און נישט געשפּילט סצעניש ווערק, אין וועלכן מען איז אַליין דער הויפּט־ראָליסט. געפינט מען אַזאַ ווערק אָנגעשריבן, אין דער ליטעראַטור — איז מען עס אימשטאַנד סצעניש צו געשטאַלטיקן, אויסצושפּילן מיט אַ געוויסער קינסטלערישער פּערפעקטקייט אפילו. מען דאַרף דערצו גאָר קיין אַקטיאָר נישט זיין. מען שפּילט זיך אַליין, מען שפּילט אויס די אייגענע חלומות. פאַר דוד הערמאַנען איז דאָס דאָזיקע ווערק געווען „די גאָלדענע קייט”. ס'איז געווען דאָס ווערק, וואָס האָט אים צוגעטראָפן פּערזענלעך, מיט וואָס ער האָט געלעבט אין חלום און אויף דער וואָר. די אידיי, די סביבה, די שטימונג, דער קאָנפליקט — דאָס זענען געווען עלעמענטן, וואָס האָבן געלעבט אין אים און וואָס האָבן געזוכט אויסדרוק.

דאָס רעציטירן „די גאָלדענע קייט” האָט ביי הערמאַנען געהאַט עלעמענטן פון אַמאַטאָרישקייט, וואָרום הערמאַן אַליין איז קיין אַקטיאָר נישט געווען. און דאָך האָט קיין שום קינסטלער־רעציטאַטאָר נישט באַוויזן צו דערגיין צו דער מדרגה פון הערמאַנען אין רעציטירן „די גאָלדענע קייט”. זייער ווייניק סצענישע מיטלען האָט ער באַנוצט: אַ טישל מיט אַ טישטוך, צוויי ליכט פוןביידע זייטן און הערמאַן אין דער מיט. אַרויסגעלייענט פון בוך אַ זאַץ נאָך אַ זאַץ, צומאָל — אויפגעהויבן דעם קאָפּ, געווענדט אַ געשפּאַנטן בליק צו דער אוידיטאָריע. די אויגן — אָנגעדראָלן און פאַרלאָפן מיט בלוט, ווי זיי וואָלטן זיך געריסן פון קאָפּ אַרויס, פון די אויגן־לעכער, כדי זיך איינמאָל פאַר אַלעמאָל אַרויסצוקריגן פון געפאַנגענשאַפט... קיין ריר נישט מיט קיין אבר. בלויז גוט אַרטיקולירטער לשון, מייסטערהאַפט פּרעציזירטע מאָדולירונג פון דער שטים: איין חסיד, אַ צווייטער חסיד, איין ישיש, אַ צווייטער ישיש — דער עולם און מרימל, אירע צאַרטע רמזים טאַקע וועגן עולם, וועגן דער „כמאַרע וואָס טראָגט זיך אָן”, דער עולם אין קאָנפליקט מיט שלמהלען, וואָס האָט זיך פאַרעקשנט און וויל נישט מאַכן קיין הבדלה. „קינדער וויסן נישט, קינדער פילן נישט”. ביי מרימלען — קינדער, ביי שלמהלען — „אַ פּאָר מנינים קליינע יידעלעך”... זייער אַ שווערער שטאָף פאַר רעציטאַציע בכלל. ערשטנס — וויל געשריבן אין אַ סצענישער פאָרם, צווייטנס — דער אינהאַלט, דריטנס — דאָס מיליע, און ועל כולם — די צומצומדיקע, די רמזימדיקע שפּראַך פון די העלדן פון דער דראַמע און פון זייער מחבר, די פּינטעלעך און געדאַנקען־שטריכן, וואָס בילדן אין דעם ווערק אַ מין אויבער־לשון, וואָס לאָזט זיך נישט פּאָנעטיש געשטאַלטיקן. דאָך איז „די גאָלדענע קייט — איר ערשטער אַקט — געוואָרן איינס פון די פּאָפּולערסטע ווערק ביי די יידישע מאַסן. מיטן בלויזן לייענען פאַר זיך אַליין וואָלט אַזאַ פּאָפּולערקייט, דאַכט זיך, געווען אוממעגלעך. אָנשטרענגעוודיק, שווער פאַרן אינטעליגענט — אוממעגלעך פאַרן דורכשניטלעכן לייענער. ביים לייענען האָט מען געהאַט אַ סך צו פרעגן. האָט מען געהערט הערמאַנען — איז אַלץ געוואָרן קלאָר. דאָס האָט ער פון דאָזיקן ווערק געמאַכט אַ שם־דבר, מיטגעהאָלפן דערצו, אַז עס זאָל ווערן אַ פאָן פון דער נייער חסידות, אַ מאָדערן רעוואָלוציאָנער ווערק, וואָס האָט באַגייסטערט מאַסן, גערייצט דעם שכל זייערן, ווי דאָס געפיל.

שלמהלע איז נישט די פאַרקערפּערונג פון צוריקגעשטאַנענקייט פון אַבערגלויבערישן פאַנאַטיזם; שלמהלע איז אַ נאָענטער און אייגענער מענטש פאַר דער נייער חסידות. דער גייסט פון בונט און רעוואָלט האָט אים געמאַכט פאַר אַן „אייגענעם” און דוד הערמאַן איז געווען דער פאַרמיטלער דערביי.

פאַר אים אַליין איז דאָס דאָזיקע ווערק געווען דער אויסגאַנגספּונקט פאַר זיין מיסיע אין יידישן טעאַטער. וואָרום ביז אים האָט די יידישע בינע וואולגאַר חוזק געמאַכט פון חסידים, אָפּגעלאַכט פון רביים, אָפּגעשפּאָט פון חסידישן מנהג און שטייגער. הערמאַן האָט זיי — געלייטערט און זויבער, דערהויבן און שיין — געגעבן אַ תיקון אויף די ברעטער פון דער מאָדערנער יידישער בינע.

☆

פון חרם אויף טעאַטער ביי יידן ביז גאָלדפאַדענען איז נישט קיין קליינער מהלך. און ס'איז פאָלג מיך אַ גאַנג אויך פון משכילישן חרם אויף אַלעם וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיט חסידים און חסידות, ביזן אַרויפפירן עס אויף די בינע־ברעטער, נישט פאַר שפּאָט און חוזק, נאָר פאַר גייסטיקער דערהויבונג און נחת־רוח. דוד הערמאַן האָט סצעניש אַנטפּלעקט דעם מהות, די נשמה, דאָס אייביק־ווערטיקע פון דער חסידיש־מיסטישער וועלט, וועלכע איז פאַר לאַנגע צייטן ביי יידן אַליין פאַרשטאַנען געוואָרן וואולגאַר, געשאַצט געוואָרן לויט די אויסערלעכע פאָרמען בלויז. און ער האָט עס אַנטפּלעקט אויך פאַר דער גאַנצער און גרויסער נישט־יידישער וועלט. פאַר איר איז די דאָזיקע אַנטפּלעקונג געוואָרן דער אַרטיסטישער סימן מובהק פון אייגנאַרטיקן נאַציאָנאַל־יידישן טעאַטער.

טאַקע — די אידיי פון אַ יידיש־נאַציאָנאַל טעאַטער.

גאָלדפאַדן איז געווען דער ערשטער. ער האָט אפשר נישט אַזוי געוואוסט וועגן איר ווי געפילט. הערמאַן האָט געהאַט דאָס קלאָרע באַוואוסטזיין פון דער דאָזיקער אידיי און אין אַלע זיינע טואונגען האָט ער געצילט צו אַנטפּלעקן דאָס אייגנטימלעכע פון אַ יידיש־קלאַסישן סטיל און אַוועקשטעלן די ווענט און דעם דאַך אויפן פונדאַמענט וואָס גאָלדפאַדן האָט געשאַפן. די אידיי איז געווען — נישט טעאַטער אין יידיש, נאָר יידיש טעאַטער.

קיין סך רעזשיסערישע בינע־לייסטונגען האָט הערמאַן נישט געהאַט צו פאַרצייכענען. נאָך ווייניקער איז געווען די צאָל דערפאָלגרייכע לייסטונגען און אוודאי איז פון אַלע „דער דיבוק” געווען דער צענטראַלער אויפטו זיינער, די העכסטע, די שלימותדיקסטע דערגרייכונג. אָבער וואו האָט ער נישט צוגעלייגט קיין האַנט ביים געשטאַלטיקן דעם סטיל און נוסח פון יידישן טעאַטער? אין דער דראַמע ווי אין די פּרוואוון פון אַן אָפּערע און אין דער ערשטער יידישער רעוויע.

די אָפּערע „דוד און בת שבע” איז, וואָס אַן אמת, געווען און געבליבן בלויז אַן עקספּערימענטאַלער עפּיזאָד פון עקספּאַנסיע, פון די גרויסע אַספּיראַציעס פון יידישן קולטור־שאַפן אין פּוילן צווישן די צוויי וועלט־מלחמות. די דאָזיקע אָפּערע האָט פאַרמאָגט אַלע חסרונות פון אָרעמקייט און קוריאָזיטעט. אַזוי אין דער באַזעצונג און אויסשטאַטונג ווי אין דער מוזיק און רעזשי. אָבער אין גאַנצן גענומען איז אויף איר געלעגן דער חותם פון אַן אויסגעשפּראָכן יידישן סטיל, און דאָס — אינגאַנצן אומאָפּהענגיק פון דער ביבלישקייט פון מאָטיוו.

די ערשטע יידישע רעוויע, די קליינקונסט, איז שוין נישט געווען און נישט פאַרבליבן קיין עפּיזאָד. זי איז פאַרבליבן אַ לעבעדיקע אין דער יידישער סצענישער קונסט און ציט עד היום איר יניקה פון די דעמאָלטיקע הערמאַנישע לייסטונגען: נישט אַ רעוויע אין יידיש מיט סתם קופּלעטלעך און סקעטשן, נאָר אַ

יידישע רעוויע מיט אַלע פֿאָלקסטימלעכע חנען און רייצן. די זיידענע קאַפּאָטע אויף אַ ווייס און געפּרעסט העמד מיט מאַנקעטן און אַ קאָלנער מיט אַ קראַוואַט — במקום דעם סמאָקינג איז געווען בלויז איינער פֿון די סימנים פֿון אַ סינטעטישער קאָמבינאַציע פֿאַר אַן אייגנאַרטיקן און עכט יידישן סטיל, צו וועלכן הערמאַן האָט געשטרעבט און באַוואוסטזיניק געפֿירט.

☆

הערמאַנס קינסטלערישע מעגלעכקייטן און גרויס זענען געווען איינגעשלאָסן אין די ראַמען פֿון הסידיש־מיסטישן מיליע. אַן אייראָפּעאישע פּיעסע, אַזוי צו זאָגן, איז נישט געווען פֿאַר זיינע רעזשיסערישע יכולותן. און אפֿילו אין אַ פּשוטער הירשביין־פּיעסע האָט ער קיין הידושים נישט מחדש געווען.

הערמאַן האָט גוט פֿאַרשטאַנען און נאָך מער געפֿילט די עלעמענטן דורך וועלכע עס ווערט געשאַפֿן טעאַטער. די מיטלען פֿון ווירקן, נישט בלויז אין ריין טעכנישער הינזיכט, זענען אים געווען גוט באַקאַנט. דערצו האָט ער געהאַט אַן אויג וואָס האָט אויפֿגן סובטעלסטן אופֿן געזען און דערזען, אַן אויער וואָס האָט אויפֿגן אײדלסטן אופֿן געהערט און דערהערט **דעם דינסטן** ברוכטייל פֿון אַ דיסאָנאַנס, פֿון אַן אומעסטעטישן פּרט אין דער דעקאָראַציע, אין דער קליידונג, אינם בילד, וואָס עס שאַפֿן מיט זיך די שפּילער אויף דער בינע, פֿון אַ שלעכט אַרויסגעזאָגטער פֿראַזע, פֿון אַ פֿאַלש באַטאָנט וואָרט, פֿון שווישפּילערס שטיין, אָדער גיין, איבער דער בינע. ער האָט געוואוסט ווי אַזוי, מיט וואָס פֿאַר אַ מיטלען צו עלימינירן דאָס אומגעשמאַקע, דאָס נישט עסטעטישע, דאָס נישט אָדער שלעכט ווירקעוודיקע. אָבער אָן דעם, אָן די דאָזיקע מעלות געשיקט זיך בכלל נישט צו זיין אַ רעזשיסער.

און פֿונדעסטוועגן, ביי די אַלע מעלות האָט ער נישט אומעטום דערגרייכט קינסטלערישע מדרגה פֿון באַזונדערער וואָג. דער אַמאַנט וואָס שטייט אויף דער קני פֿאַר אַ מיידל און גאָדערט הארצברעכערישע ווערטער וואָס קאָנען אַ שטיין רירן, האָט הערמאַנען פּערזענלעך אפֿשר גערירט. דער רעזשיסער הערמאַן האָט דאָרט גאָרנישט געהאַט וואָס צו זאָגן און מחדש זיין. דערפֿאַר אָבער האָט ער באַוויזן וואונדער מיט אַזאַ קאַרקברעכערישער אַמאַנטן־סצענע: לאה־חנן אין ערשטן אַקט פֿון „דיבוק”, למשל, אָדער אין דער פֿינאַל־סצענע פֿון דריטן אַקט. קורצע סצענעס, ביידע — אָן שפּראַך, אָן ווערטער. אפֿילו די באַגעגעניש מיט די בליקן — קאַרג, אויסגעמאָסטן אויף דער האָר: לאה און חנן אין בית־המדרש פֿאַרן אָפֿענעם ארון־קודש, ווען לאה באַרירט מיט אירע ליפּן די הייליקייטן און קושט מיט די אויגן איר באַשערטן חנן. ווי לייכט עס האָט פֿון אָט דער סצענע געקאָנט ווערן אַ הוזק־שפּיל, אַ נעשמאַקלאָז און שאָקירנדיק בילד. און געוואָרן איז דערפֿון אַ מאָנומענטאַל בילד, וואָס דערשיטערט און רופֿט אַרויס די איידלסטע עמאָציעס.

הערמאַן איז געווען „באַגרענעצט” צו אָט דעם ושאַנר און נאָר דורך אים האָט ער קינסטלעריש אַפּעלירט. ער האָט פֿון דאָזיקן זשאַנר נישט געקאָנט אַרויסקריכן, פּונקט אַזוי גוט ווי אַנדערע האָבן אין אים נישט געקאָנט אַריינקריכן. און האָט מען דאָס פּראָבירט — איז מען דערביי נכשל געוואָרן.

☆

דער פּראָפֿעסיאָנעלער אַקטיאָר האָט פֿאַר הערמאַנען אויפֿגעהיט אַ פֿאַרדינטן רעספּעקט און צוגלייך — מורא געהאַט, געהאַט אַ געוויסן אומווילן צו אַרבעטן מיט אים. סיבות צום אומווילן זענען געווען אַ סך. הערמאַן איז געווען אַ „גזלן”. ביים „צושניידן” אַ פּיעסע האָט ער דאָס, וואָס האָט זיך לויט אים נישט געפּאַסט, אַוועקגעשניטן ווי איבעריקע צויטן. דער טעקסט פֿון אַ פּיעסע איז ביי אים נישט געווען קיין הייליקייט צו וועלכער מען טאָר זיך נישט צורירן, אַ תורה פֿון וואָס מען טאָר נישט אַראָפּנעמען און צו וואָס מען טאָר גאָרנישט מוסיף זיין.

אויך ביים יידישן אַקטיאָר איז דער טעקסט ווייט נישט קיין הייליקייט. דער מהלך אָבער צווישן הערמאַנען און דעם יידישן אַקטיאָר איז דאָ געווען אַ געגנוג גרויסער. הערמאַן האָט געקאָנט אַראָפּנעמען. אפֿילו „די גאָלדענע קייט” האָט ער געקירצט. וואָס שייך דעם אַקטיאָר, וועט ער פֿאַר אַ שטיקל פֿראַזע זיך לאָזן שעכטן. ווענן אַראָפּנעמען, קירצן קאָן קיין רייד נישט זיין, אדרבא — ער האָט ניכער די נטיה צוצוגעבן...

ביי הערמאַנען איז כמעט קיינמאָל קיין פֿאָרשטעלונג נישט פֿאַרטיק געווען. בלויז דער אַפּישירטער טערמין פֿון אַ פּרעמיערע האָט רעאַל געמאַכט די מעגלעכקייט פֿון דער אויפֿפֿירונג. ווי לאַנג עס האָבן אָנגעהאַלטן די פּראָבעס האָט ער תמיד געהאַט וואָס צוצוגעבן, צו ענדערן, מחדש צו זיין. דער פּראָפֿעסיאָנעלער אַקטיאָר האָט עס נישט ליב.

הערמאַן איז געווען דער מייסטער פֿון דער פּויזע, ער האָט זי געוואויגן און געמאָסטן מיטן זייגער אין דער האַנט, אַרויסגעפֿילט זי ביזן קלענסטן ברוכטייל פֿון אַ סעקונדע. ער האָט מיט דער פּויזע געשאַפֿן „צוגאָב־טעקסט” צו דעם וואָס דער מחבר האָט געשריבן, אַ מין „שטומע פֿראַזע” מיט וועלכער מאַנכע אַקטיאָרן האָבן זיך טיילמאָל געוואָרגן און דערפֿאַר צוגעקלעפּט הערמאַנען אַ ביטולדיק עפּיטעט פֿון אַ „באַבוקמאַכער”.

יאָרן לאַנג איז הערמאַן געווען רעזשיסער פֿון דראַמאַטישן קרייז ביים „הזמיר” אין וואַרשע. דאָס האָט זיך אים נאָכגעשלעפּט דאָס גאַנצע לעבן, געווען פֿאַרוואָרצלט אינם שפּעטערדיקן רעזשיסער פֿון פּראָפֿעסיאָנעלע טעאַטער־אויפֿפֿירונגען. דער דראַמאַטישער קרייז ביים „הזמיר” איז געווען אַ שול, אַ סטודיע נישט בלויז פֿאַר מאַנכע קומענדיקע אַקטיאָרן, וואָס זענען שפּעטער אַוועק עסן דאָס שווערע שטיקל ברויט פֿון אַ פּראָפֿעסיאָנעלן שוישפּילער, נאָר אויך אַ שול פֿאַר הערמאַנען אַליין.

אונטערן וואַרעמען אָבער שאַרף מאָנענדיקן אויג פֿון פּרצן איז בכלל געווען שווער צו גיין אויפֿן וועג פֿון לייכטסטן ווידערשטאַנד. בפֿרט אַז הערמאַן אַליין האָט זיך גאָרנישט פֿאַרנומען אויף אַזאַ וועג, אדרבא — ער האָט זיך אויסגעקליבן דעם וועג פֿון שווערסטן ווידערשטאַנד. ער איז געגאַנגען אין יידישן טעאַטער מיט אַ שליחות, אַליין זיך אָנגעבאָטן פֿאַר דער דאָזיקער שליחות. און קלאָר אין באַוואוסטזיין ווי שווער זי איז, וואָס פֿאַר אַ געפֿאַרן עס לויערן אין וועג — האָט ער זיך צו דער שליחות געגרייט. פֿאַרוואַנדלט דעם „הזמיר”־קרייז אין אַ לאַבאָראַטאָריע, די אַמאַטאָרן — אין מאַטעריאַל פֿאַר זיינע עקספּערימענטן אויפֿן וועג צום ציל. דאָ האָט ער געקנעלט זייער געני און פּרעציז יעדן טריט אויף דער בינע, יעדן ריר, יעדע אַרויסגעזאָגטע פֿראַזע און אַזוי אַרום אויספּראָבירט אויך זיך אַליין, די אייגענע מעגלעכקייטן און מיטלען, איינגעקנעלט און געשטאַרקט דאָס אייגענע קינסטלערישע באַוואוסטזיין און די זעלבסטזיכערקייט אָן וואָס עס איז בכלל נישט מעגלעך צו קומען אַמאָל צום „פּסוק”.

פֿאַר אַמאַטאָרן איז דאָס זוכעניש און „קנעלונג” געווען אַ ברכה. זיי האָבן אים געקוקט אין די אויגן אַריין, איינגעגלויבטע

אין אים און פאַרליבטע. אַזוי איז געווען אין „הזמיר" און אַזוי — מיט יאָרן שפּעטער — אין דער ערשטער יידישער דראַמאַטישער שול אין וואַרשע. די באַציאונג צו אים איז געווען נישט ווי פון תלמידים, נאָר ווי פון חסידים צו אַ רבין. אין פּראָפעסיאָנעלן טעאַטער אָבער האָבן זיך אַקטיאָרן טיילמאָל געוואָרפן ווי פיש אויפן זאַמד... דער פּראָפעסיאָנעלער אַקטיאָר האָט נישט ליב מען זאָל אים כסדר פירן פאַרן הענטל. און אַ סך האָבן זיך טאַקע נישט געלאָזט פירן אויך. פּאָליע וואַלטער האָט די גאַנצע צייט, ווי לאַנג עס האָבן געדויערט די פּראָבן פון „דיבוק", דעם טויטן־טאַנץ מיט די פּופּצן ווערטער פּראָזע וואָס זי האָט געהאַט צו זאָגן, מאַרקירט. אפילו ביי דער גענעראַל־פּראָבע האָט זי נישט אַליין „דערלאַנגט" און ערשט אויף דער פּרעמיערע געגעבן דאָס פולע, דאָס פאַרביקע און עקספּרעסיווע, דאָס אַזוי דערשיטערנדיקע בילד, וואָס האָט זיך איינגעקריצט אין זכרון אויף לאַנגע צייטן. ס'איז אַן איינגעשאַפּט און עס ליגט אין דער אַמביציע פון יעדער סצעניש־קינסטלערישער פּערזענלעכקייט צו וועלן אַליין אויסטראָגן די אחריות פאַר דעם אייגענעם חלק אין דער אויפפירונג. דאָס גראָד האָט הערמאַן כמעט נישט סובל געווען.

זעלבסטזיכערקייט? זאָגן אַז הערמאַן האָט זי אין זיין פּראָפעסיאָנעלער טעאַטער־פּראַקטיק פאַרמאָגט אין אַ גענוגיקער מאָס — איז אויך נישט אַזוי גרינג. דאָס וואָס זיינע רעזשיי־ביכער זענען קיינמאָל נישט געווען ענדגילטיק און אָפּגעשלאָסן, דאָס וואָס זיינע אויפפירונגען זענען ביי אים אַליין קיינמאָל נישט פאַרטיק געווען, האָבן געקאָנט זיין סימנים פון קינסטלערישער אומצופרידנקייט, פון אחריות־געפיל, פון דראַנג צו אַבסאָלוטער שלימות, פון זוכן די וועגן צו איר. עס האָט אָבער געקאָנט אויך זיין אַן איינפאַכער סימן פון אומזיכערקייט. דאָס לאַנגע „קנעלן" האָט מיר געמאַכט. אַז די פּראָזע פון אַן איינגעחזר־טער פאָרשטעלונג איז שוין, נאָך אומצייליקע פּראָבן, אויסגע־קומען ווי שעטשקע אין מויל און מען האָט נאָך אַלץ נישט דערלעבט צו זען דאָס ליכט פון דער ראַמפּע, צו דערפילן דעם קוליסן־ריח ערב אַ פּרעמיערע, האָבן אויך אַמאַטאָרן, הערמאַנס איינגעגלויבטע און פאַרליבטע תלמידים, אָנגעהויבן ווערן נער־וועז, געפרעגט איינער דעם אַנדערן: עד מתי? אפּשיטא — דער פּראָפעסיאָנעלער אַקטיאָר. ער פאַרטראָגט אוודאי נישט דאָס צו לאַנגע „קיצלען" אַ פּיעסע. און עס פאַרטראָגט עס נישט דאָס פּראָפעסיאָנעלע טעאַטער.

דער פּראָפעסיאָנעלער אַקטיאָר האָט נישט, על פּי רוב, קיין שום אַנדערע מיסיעס ווי — שפּילן טעאַטער. און טעאַטער מיינט: כסדרדיקייט און פאַרשידנאַרטיקייט, דער רעלאַטיוו אָפּ־טער טויש פון קרעאַציעס. עס איז גוט ווען אַ פּיעסע האַלט זיך לאַנג אויפן אָפּיש, עס איז מאַטעריעלע מזל־ברכה. דאָס איז אָבער אַן אומגליק פאַרן אַקטיאָרס קינסטלערישן וווּקס.

דער גרויסער קאַסע־דערפאָלג פון „דיבוק", דאָס וואָס ער איז געשפּילט געוואָרן הונדערטער מאָל נאָכאַנאַנד, אָן איבער־רייס, האָט זיך אויף טייל אַקטיאָרן אויסגעווירקט פאַטאַל. עס איז אין זיי אַליין אַריין אַ דיבוק און ס'איז אָנגעקומען מיט גרינגע ווערעם איידער מען האָט זיך פון אים באַפרייט. געווען אַזעלכע וואָס זענען שוין מיט אים פאַרבליבן אויף אייביק. דער סימן פון כסדרדיקייט אָבער האָט ביי הערמאַנען געפעלט. עס האָט געקאָנט געמאָלט זיין ביי אים כסדרדיקייט פון אַרבעט, אָבער נישט פון פּערמאַנענטן שפּילן. און אוודאי האָט געפעלט די פאַרשידנקייט. האָט טאַקע הערמאַן דעריבער נישט געקאָנט אָנפירן מיט קיין סטאַביל טעאַטער.

דאָס אַלץ אָבער פאַרמינערט נישט זיין גרויס און ראָל אין יידישן טעאַטער בכלל. אין דעם איינזייטיקן, אינם אויס־שליסלעך חסידיש־מיסטישן מיליע, אין דער אַ ביסל פאַר־חוזקטער „באַבוק־ און שטימונג־מאַכעריי" איז געקומען צום אויסדרוק דאָס אייגנאַרטיק קינסטלערישע, וואָס הערמאַן האָט מיט זיך געבראַכט אין יידישן טעאַטער. דאָרט איז געלעגן דער שליסל נישט בלויז צו אַ נייעם סטיל, נאָר צו אַן עכט יידישן סטיל און נוסח אין יידישן טעאַטער. דאָס איז געווען הערמאַנס שליחות, וועלכע ער האָט אויסגעפירט כמעט בשלימות.

ג. טשאַרנעזאָן־שאַיאַק

נאַכט-קאַראַוואַנען

ס'גייען קאַראַוואַנען, גייען אין דער נאַכט, פאַרטייעט,
באַלאַדן מיט געפּעק.
קוקט מיט חשד אַראָפּ לבנה מיט אַ בלאַסן פּנים,
ווי פאַרצאָגט פון שרעק.

גייען קעמלען, גייען, טרעטן לאַנגזאַם, שווער אין זאַמד,
שאָטנס זיי באַגלייטן.
לאַגלען זענען ליידיק, טרוקן, און געפּעק איז שווער,
אין דעם וועג דעם ווייטן.

ווערט דער שליאַך פון מדבר אין דער נאַכט צערונען,
שטערן פינקלען שטומע.
זוכן קעמל־טרייבער, זוכן אין דעם חושך — —
ס'לויפן וועגן קרומע.

הויבן דראָמאַדערן אויף די קעפּ צום הימל,
ס'ווערט די לאַסט זיי שווער.
קאַסטנס מיט כלי־משחית, פולוועך שווערע פולע,
כל המין געווער.

וואַרטן אָפּ ס'כלי־משחית הענט וואָס שעכטן לעבנס,
צינדן לאַנד אין פייער.
פלאַקערט די מלחמה אויף באַפעלן פרעמדע,
קעגן בויער נייע.

בויער — יורשים תנכישע, וואָס זענען קריק געקומען
אין דעם זאַמד דעם הייסן.
פרוכפּערקייט געגעבן, עס זאָל וואַקסן
ברויט אין דעם סטעפּ דעם גרויסן.

ס'האָט בראשית־באַדן מוטער־טראַכט צעעפנט
פאַרן אַקעראייזן.
נאַקעטקייט פאַרשעמטע אין גרינקייט אָנגעטאָן
איר קללה אויסצולייזן,

אינם חושך פון דעם סטעפּ קאַראַוואַנען גייען,
אויבן טווינקלען שטערן.
אונטן — מערדער־אויגן, מעסער בליצן,
וועמעס בלוט־רוף
נאָר דער סטעפּ קען הערן.

הענגט נאַכט און שלאָף פאַרקנסט אין קיבוץ־טאָל,
פאַרטייעט
ליגט דער סטעפּ דער ליידיקער.
עס שלאָפן נישט די שומרים בלויז, פריי פון
יעדער שרעק,
די בויער און פאַרטיידיקער...

מ. אייזענבוד

אוורעמל דער טויבנכאַפּער

(פון דער נאָוועלע „יאַטלעך")

די ערשטע זונען־שטראַלן האָבן צעשטויבט די בלאַסע בלוי־קייט און אויפגעוועקט די הענער, זיי זאָלן באַגריסן דעם אָנקו־מענדיקן טאָג: קוקעריקו...

פון נאָטע דעם אָגראָדניקס שטיבל האָבן זיך צוזאַמען מיטן אויפגייענדיקן רויך פון קוימען, געריסן צום פרימאָרגנדיקן הימל איבערגעוועקטע טויבן.

אין אויוון האָט זיך געהייצט. רויטע פייער־צונגען האָבן הונגעריק געשלונגען די סמאָליקע סאָסנע־שייטן. אויף דער קיך־באַנק איז געשטאַנען די באַק־דייזשע מיטן געיווירענעם טייג, גרייט צום קנעטן.

יעדע וואָך, אַז דינטשע פלעגט באַקן ברויט פאַר איר הויזגעזינט, האָט זי באַלד אין דער פרי, צום אָנבייסן, געבאַקן רעטשענע לאַטקעס. אויך איצט איז זי געשטאַנען ביים אויוון. די פייער־רויטע האָר איינגעצויגן מיט אַ טיכל פון אונטער וועלכן עס האָבן אַרויסגעקוקט בינטן האָר.

אין אויוון זענען אויף צוויי האַלבע ציגל געשטאַנען צוויי גלאַנציקע שוואַרצע סקאָווראָדקעס, וועלכע זי האָט פריער אויסגעריבן מיט אַ האַלבער קאַרטאָפל, איינגעטונקט אין בוימל. דינטשעס גענים אויג האָט שפּאַצירט פון איין ציגל צום צווייטן, און אַז די לאַטקעס האָבן זיך נאָר צוגעברוינט, האָט זי די סקאָווראָדקעס פלינק אַרויסגעכאַפּט מיט דער לאַנגער „ווילקע", איבערגעדרייט די לאַטקעס און ווידער אַריינגעשטעלט זיי אין אויוון.

פון הינטערן אויוון האָט אַרויסגעקוקט דער רעקוויזיט פון אַ באַלעבאָסטע אין אַ ווייסרוסיש שטעטל, אָן וועלכן זי האָט זיך נישט געקענט באַגיין: אַ ווייס־באַמעליקטע לאָפּעטע צו באַקן ברויט און חלה, אַ קאָטשערע צו פאַרשאַרן דעם אויוון, און אַ פּאָמעלע — אויסצוקערן דעם אויוון איידער מען זעצט אַריין דאָס ברויט.

אַז די לאַטקעס זענען אַרויסגעקומען ברוינע, פּוכיקע פון אויוון, האָט דינטשע גלייך געלאָזט וויסן ברוך נאָטען אין אַלקערל:

— מ'קען שוין אַרויסקריכן פון בעט! — האָט זי הויך אויפן קול אַ צופרידענע אַריינגעשריגן.

און איר בן־יחיד, אוורעמלען, וואָס איז געזעסן אויפן בוידעם צווישן די טויבן, האָט זי גערופן קלאַפּנדיק מיט דער ווילקע אין באַלקן. אוורעמל האָט זיך נישט געאיילט אַרונטער־צוקריכן. ער האָט גוט געוואוסט, אַז נאָכן עסן וועט אים די מאַמע אַריינפּאַקן צוויי שטיקלעך שוואַרץ ברויט אין טאַש, און מיטגעבן אַ קופּערנעם פּינפער־גראָשן, ער זאָל זיך קויפן ביי ליאָווע דעם „פּוילישן" עפּעס צום ברויט. צו די טויבן איז

ער שטאַרק צוגעבונדן, כאָטש דער מלמד פון תלמוד־תורה קנייפּט שטיקער פון זיינע באַקן און רופט אים נישט אַנדערש, ווי: „יעפּרוך", „זשלאָב" אָדער „טויבנכאַפּער". אוורעמל נעמט זיך וויייניק וואָס איבער. עס ציט אים סכנות צו זיינע טייבעלעך. זיי קענען דעם גאַנצן טאָג אַרומפליען אונטערן הימל, אָדער ביים טייך, נאָר ער מוז זיצן אַ קיילעכדיקן טאָג אין חדר.

דורכן בוידעם־פענצטערל זעט ער, ווי אַניוטע דעם קאַלכערס טאָכטער לויפט אַ באָרוועסע איבערן הויף, אַרויסטרייבנדיק די גענדז אויף דער פּאַשע. ווי גערן ער וואָלט איצט אַ ביסל גע־לאָפן מיט איר צום טייכל, ווי ער טוט עס אָפט פאַרנאַכט. דער טאַטע דערלאַנגט אים פאַר דעם די ריכטיקע קלעפּ:

— אַ בריאה פון קנאַפּע צוועלף יאָר, זאָל אין זינען האָבן טויבן און שיקסעס! כ'וועל דיר דיביינער צעברעכן, אַז וועסט נישט ווערן קיין ליים!

אוורעמל איז קיין ליים נישט געוואָרן.

וואָס מער דער טאַטע האָט געשלאָגן און געמוסרט, און וויפל דער רבי האָט נישט געקניפּט, איז אוורעמל געבליבן ביי ס'זייניקע.

אַניוטע ווייסט אַ סך זאַכן, וואָס נישט דער טאַטע, נישט די מאַמע ווייסן; אַפילו די יינגלעך אין חדר. יעדן אָוונט, איידער מען יאָגט אים אַריין שלאָפן, זעט ער ווי אויסגעוואַק־סענע יינגלעך און מיידלעך גייען צום „וואַל" שפּאַצירן. זיי שאַרן זיך פאַרזיכטיק פאַרביי זיינע פענצטער, ווי זיי וואָלטן עפּעס געגנבעט. ווען די מאַמע יאָגט אים נישט שלאָפן, וואָלט ער בעסער געלאָפן צו דער ווילנער גאַס. דאָרט איז ליכטיק אין אַלע פענצטער פון די געשעפטן. אַמליבסטן וואָלטן ער שטיין געבליבן ביי סעמינירעס אַפּטייק און געקוקט ווי עס צינדן זיך אָן און לעשן זיך אויס די ווייסע, רויטע און בלויע לעמפּעלעך; אָדער נעבן זייגערמאַכערס „וויסטאַווע", וואו אַ גרינער העל־פאַנט האַלט אין נאָז אַ גאָלדענעם זייגער און דער ווייזער שאָקלט זיך אַהין און אַהער. אַ האַלבע שטאָט קומט דאָ סוקן ווי שפּעט עס איז.

אָבער ער איז נאָך קליין. כאָטש דער טאַטע זאָגט אים, אַז אין אַ יאָר אַרום ווערט ער שוין אַ „פאָלנער" ייד, מוז ער דערווייל גיין שלאָפן גלייך נאָך וועטשערע. ער וועט עס דער־ציילן אַניוטען, זי וועט געוויס וויסן, פאַרוואָס זיי גייען אויפן וואַל, וואו ס'איז פינצטער און קיינער וואוינט דאָרטן נישט.

— תנא־באַרע, קריך שוין אַראָפּ! — דערהערט ער דעם טאַטנס הייזעריקע שטים, וואָס קייקלט זיך אַרויס פון זיין האַלדז ביז אַריבער די שטאַפּלען פון לייטער אַרויף צו אים

אויפן בוידעם. פלינק ווי אַ וועווריק, גליטשט זיך אוורעמל אַראָפּ אונטן.

אויפן וועג צום חדר, כאַפּט זיך אוורעמל אַריין צו יאַנקל דעם שמיד אין קוזשניע. ערשט נעכטן האָט ער פון טאַטען געהערט:

— יאַנקל דער שמיד איז אַ צער־בעל־חיימניק. אַ מענטש זאָל נישט עסן קיין פלייש... ווען ער פאַרדינט עפּעס געלט, גיט ער עס אַוועק די וואַנילאָוויטשער גויים. נאָר צוריק אַ גראָשן זעט ער שוין נישט. נישט אַנדערש, נאָר ער איז אַ פאַרשטעקטער ל״וניק.

זעט אוורעמל, ווי יאַנקל דער שמיד שניידט מיט אַן אויסגעשטשערבעטער קאָסע אַ שטיק אייזן און פון האָרן טראָגט זיך אַ בלוי רויכל. אוורעמל זוכט אַ סימן וואָס זאָל אָנדייטן אויפן טאַטנס רייד. אַ פייערל ציט דעם בלאָזאַק און אַ דאַר פערדל קייט אַ ביסל היי. און וואו איז דער ל״וניק?

איבערן בריקל אַריבער, וואָס ליגט איבער האָצקעליכעס „רוי״, בלייבט אוורעמל שטיין ביי מרדכי־דוד דעם שוסטערס שטוב. דורכן פענצטער זעט ער אויף דער וואַנט די אויסגעפּוצטע מעשענע קאַסקע, דעם מונדיר מיט די רויטע קאַנטן און דעם מעדאַל „פאַר פופציק יאָר דינסט״. נעבן זיי, דער האָרן. אַז מרדכי־דוד גייט אַרויס אין גאַס און גיט אַ בלאָז: טו־טו־טו, לויפן באַלד אַ האַלב שטעטל טאַטעס, און נאָך זיי באָרוועסע יאַטלעך, און באַלעגאָלעס רייטנדיק אויף פערד. ווייבער זוכן די פּיצלעך קינדער, ווי אַ הין אירע אויסגעפּיקטע הינדעלעך און ברעכן זיך די הענט:

— סע ברענט! סע ברענט!

אין די טעג ווען עס ברענט נישט און מרדכי־דוד פאַרריכט שיך, איז ער זייער אָנגעליינט ביי די מאַמעס. האָט זיך אַ קינד פאַרטרוסעט אַן אויג, אַ זעמדל איז אים אַריין ביים שפּילן זיך, פירט אים שוין די מאַמע צו מרדכי־דוד דעם שוסטער אויסצולעקן דאָס אויג. מרדכי־דוד לייגט דאַן פּאַמעלעך אַוועק דעם שוך אָן אַ זייט, טוט אויס דעם פאַרטוך, ווישט אָפּ די הענט אין די הויזן, נעמט אַריין דאָס יאַטל צווישן די קניען און הויבט אָן פּאַוואָליע אויסצולעקן אים דאָס אויג מיט דער צונג. אַז ער שפּייט אויס — איז דאָס יאַטל ווידער פריש און געזונט. אַזאַ כוח האָט מרדכי־דודס צונג.

אַז אוורעמל איז אָנגעקומען אין חדר, האָט שוין דער אַלטער ראַזאָווסקע געהאַט אויסגעשטאָפּט אַ טוץ זעקסער גילזן פון די היימיש־געמאַכטע פּאַפּיראָסן, און דערביי געהאַלטן אַן אויג אויף דער ווייסער חברה, וואָס האָבן זיך געטאָרעט מיט די באָרוועסע פיס אונטער דער באַנק און זיך געקניפּט אין די הינטנס.

זיין ווייסע באָרד איז אים יעדעס מאָל אַריינגעקראָכן אין חומש און ער האָט זי יעדעס מאָל אָפּגערוקט. אוורעמל האָט זיך שטיל אַריינגעשאַרט אין האַלב־טונקעלן חדר און זיך אַוועקגעזעצט צווישן די יינגלעך. פון הינטער די גילזן אין דעם חומש האָבן זיך אויפגעהויבן צוויי לאַנגע, ווייסע ווי זילבער ברעמען, און דעם רבינס אויגן האָבן זיך אָנגעשפּיזט אויף אים:

— אוווּאַ, דער טויבנכאַפּער איז דאָ. זאָג נאָר שיינער מעניו, וואָס אַזוי פרי?

— רבי, דעם קאַלכערס חזיר איז געשטאַנען אין מיטן וועג — זאָגט אונטער פּייווע יאַש.

— רבי, די מאַמע האָט אים געשיקט לייען אַ קאַצלקע — העלפט אים אַרויס רווע דעם קאַמינאַרס.

— רבי, ער האָט געדאַוונט מיטן ערשטן מנין — פאַרטיידיקט אים פראָים בעבל.

— שווייגט, מזיקים, נישט אייך פרעגט מען! — לאָזט ער יעדן אַריין אַ פליק מיטן קאַנטשיק, און צו אוורעמלען מאַכט ער:

— דיין טאַטע וועט שוין פון דיר רייסן אַ פּאַס, בייסטרוק. זעואַך אַנידער און זאָג ווי אין חומש שטייט:

— ויתרוצצו, און עס האָבן זיך געטאַראַפּעטשעט, הבנים, די יעפריקעס, בקרבה, אין איר טרעלבוך...

אוורעמלס געדאַנקען זענען איצט געווען ווייט פון חומש. די מעשה מיט די צוויי בנים, יעקב און עשיו, וואָס האָבן זיך נאָך אין דער מאַמעס בויך אַרומגעשלאָגן, איז אים אין קאָפּ נישט געקראָכן. היינט אין דער פרי האָבן זיך אויסגעפּיקט צוויי יונגע טייבעלעך, פּיצינקע, נאַקעטע, מיט עטוואָס געלן פּוך אויף די פליגעלעך. געווים וואַרעמען זיי זיך איצט אויף דער זון און דעם קאַלכערס געפלעקטער קאָטער האָט אויף זיי אַן אויג. דאָרט הינטער זייער שטיבל איז אַ גרינע לאָנקע און אַניוטע פּאַשעט די גענדז...

דער אַלטער ראַזאָווסקע דערפילט מיט זיין פּעדאַגאָגישן חוש, אַז אוורעמלס קאָפּ איז נישט ביים חומש, און ער פילט אפילו נישט, אַז איבעראיאָר ווערט ער בר־מצווה און וועט שוין דאַרפן תפילין לייגן. ער שטייט און באַטראַכט דעם יינגל, ווי אַ פּאַסטוך וואָס וויל זיין פאַרבלאָנדזשעט שעפעלע צוריקברענגען אין דער סטאַדע. שאַרט ער זיך שטיל צו צו אים אין זיינע ווייכע קאַמאַשן און לאָזט אים אַריין אַ פלאַם אין לינקן אויער אַריין מיט אַ בינטל טרוקענע פינגער. פון דעם קלאַפּ הויבט אוורעמלס אויער אָן צו פייערן. ווי אויפגעוועקט פון הינערפלעט ווערט ער נאָך מער צעטומלט. ער ווייס נישט וואו מען האַלט. ער ווייס נישט, אַז די יינגלעך האַלטן שוין אַ סך ווייטער. נאָר עס פלאָנטערט זיך אים נאָך אין קאָפּ די מעשה מיטן געראָטענעם צווילינג, און ער טוט אַ שיס אַרויס:

— און ויתרוצצו, און עס האָבן זיך געטאַראַפּעטשעט, הבנים ,די יעפריקעס, בקרבה, אין איר טרעלבוך...

יצחק קאַהאַן

דער טראַגישער קאָנפליקט צווישן פּינטעלע ייד און פּינטעלע מענטש

מאָטטאָ:
— ווען איך וועל שטיין פאַרן בית־דין של מעלה,
— האָט ר׳ מאיר געזאָגט —
האָב איך נישט מורא צו ווערן געפרעגט,
הלמאי כ׳בין נישט געווען אברהם אבינו,
אָדער נישט ווי משה רבינו,
נאָר — פאַרוואָס בין איך נישט
געווען — ר׳ מאיר?...

---

1. אַסימילאַציע אין לויף פון דורות

אסימילאַציע אין יידישן לעבן איז שוין אזוי אַלט, ווי די געשיכטע פון יידישן פאָלק.

די אויספורימונג פון דער נאַציאָנאַל־יידישער אינדיווידואַליטעט האָט זיך כסדר געראַנגלט מיט פרעמדע — פאַרן יידישן גייסט — איינפלוסן פון די אַרומיקע פעלקער.

די בייטשנדיקע שטראָף־רייד פון אונדזערע נביאים זענען געצילט געווען קעגן די פרעמדע ווינטן און שטראָמען, וואָס האָבן אָנגעשלאָגן אין די ברעגעס פון יהודה.

פון אָנפאַנג — בעת דעם נאַציאָנאַלן בראשית — האָט דער פרימיטיוו־יידישער מענטש נאָכגעקאָפּירט די שכנישע געצן־דינסט, דעם קולט מיט די סעקסועלע אָרגיעס, וואָס האָט אַפּעלירט צו זיינע אינסטינקטן. די אַגיטאַטאָרן פון געצנדינערישן לעבנס־שטייגער — די נביאי השקר — זענען באַקעמפט געוואָרן מיט די שאַרפסטע מיטלען מצד די אמתע נביאים, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער וואַך פון קיום האומה ,געבויט אויף די יסודות פון אמת, צדק און יושר. דער דאָזיקער קאַמף קעגן דער געצנדינערישער אסימילאַציע האָט אָנגעהאַלטן ביזן סוף פון פערטן יאָרהונדערט פאַר דער קריסטלעכער צייט־רעכענונג, ווען די פּלאָג האָט זיך באַוויזן אין אַ ניי געשטאַלט — העלעניזם.

נישט דער גשמיותדיקער, געצנדינערישער לעבנס־שטייגער, נאָר די איינפלוסן פון דער גריכישער קולטור, פון אירע פילאָזאָפישע קלאַסיקער, האָבן זיך אריינגעריסן אין יהודה, און אָנגעשטעלט פאַר אַ שווערן נסיון אַ ריי פירער פון דער יידישער אינטעליגענץ. זיי זענען געוואָרן די וואָרט־זאָגער פון אַ יידיש־העלעניסטישער באַוועגונג, וואָס האָט כולל געווען רייכע יידן, כהנים, און אַנדערע מיוחסים. די יידישע העלעניסטן האָבן אַדאָפּטירט גריכישע נעמען, מנהגים, און בכלל זיך פאַרמאָסטן איבערצופלאַנצן אין יהודה דעם גאַנצן גריכישן לעבנס־שטייגער.

באַנוצט האָבן זיי אין דער פּראָפּאַגאַנדע נישט בלויז דעם לאָזונג — נהיה ככל הגויים, נאָר בעיקר דעם אַרגומענט פון יידישער קולטור־עקספּאַנסיע, פון פאַרשפרייטן דעם יידישן מאָנאָטעאיזם אין דער געצנדינערישער וועלט. און ווירקלעך, דאָס איז געווען אַ שטאַרקער אַרגומענט.

אין יענער צייט האָט דער עכאָ פון דער יידישער רעליגיע אָפּגעקלונגען אין אַלעקסאַנדריע ווי אין רוים; אויף די עמפּינדלעכע גריכן און רוימער, וואָס זענען געקומען אין באַרירונג מיט דער יידישער וועלט, האָט געווירקט די יידישע עטיק, די ריינקייט פון יידישן פאַמיליע־לעבן, די נשמה־יתירהדיקייט פון שבת־קודש, ווי בכלל די גאַנצע סטרוקטור פון יידישן שטייגער. די געבילדעטע געצנדינער האָבן זיך באַקענט מיט דער מאָראַל פון דער יידישער רעליגיע, מיט דעם העכערן עטישן אמת, וואָס איז דער הויפּט־קוואַל פון יידישן מאָנאָטעאיזם.

די גריכישע איבערזעצונג פון דער תורה האָט שטאַרק צוגעהאָלפן דעם דינאַמיש־גייסטיקן פּראָצעס, וואָס האָט אין דער געצנדינערישער וועלט געפירט פון געצנדינסט צו מאָנאָטעאיזם.

די גייסטיקע פירער פון יידישן העלעניזם האָבן דעריבער געגלויבט, אַז זיי טוען אַ גרויסע נאַציאָנאַלע אַרבעט פון אַ היסטאָרישן כאַראַקטער, דערפילנדיק די שליחות פון די נביאים, צו פאַרוואַנדלען די יידישע רעליגיע אין אַ אוניווערסאַלער און דאָס יידישע פאָלק — אין אַ וועלט־פאָלק. אויף דעם סמך האָבן זיי אין קאַמף פאַר זייער שיטה זיך באַנוצט נישט בלויז מיט דערלאָזבאַרע, נאָר בעיקר — מיט אומדערלאָזבאַרע מיטלען. זיי האָבן זיך נישט אָפּגעשטעלט פאַר קיין זאַך, מיט דער הילף פון אויסערלעכע שונאים האָבן זיי געשטאַרקט זייערע פּאָזיציעס, פאַרנעמענדיק אין פאַרשידענע צייטן — קעגן דעם ווילן פון פאָלק — אַ דאָמינירנדיקן אָרט אין יידישן לעבן. דער רוב מנין פון די פאָלקס־שיכטן האָט אָבער געשטעלט אַ ווידערשטאַנד די העלעניסטישע איינפלוסן.

זינט די צייטן פון עזרא און נחמיה איז יידישקייט געוואָרן אַ פאָלקס־קולטור אין פולן זין פון וואָרט. בעת ביי די אַרומיקע פעלקער איז קולטור געווען דער קנין פון די אויבערשטע שיכטן, וועלכע האָבן געהאַט דעם מאָנאָפּאָל אויף די גייסטיקע אוצרות און דאָס פאָלק אויסגענוצט בלויז אויף קריג און שקלאַפעריי, איז אין יהודה די נאַציאָנאַלע יידישע קולטור געווען דער קנין פון גאַנצן פאָלק.

די גייסטיקע פירער — אָנהויבנדיק פון די נביאים, אנשי כנסת הגדולה, ביז שפּעטער צו די פרושים—זענען געשטאַנען נאָענט צום פאָלקס־מענטש, האָבן אים געלערנט און דערצויגן אין גייסט פון קדושה, אמת און גערעכטיקייט, זעענדיק אין דעם דעם יסוד פון דער נאַציאָנאַלער יידישער אינדיווידואַליטעט. און אָט זיי האָבן באַטראַכט די יידישע העלעניסטן ווי אַ פרעמדן עלעמענט, וואָס גראָבט אונטער די עקזיסטענץ פון פאָלק אינעווייניק, בעת דער שונא לויערט פון אויסנווייניק. אזוי אַרום האָבן זיי באַטראַכט די יידיש־העלעניסטישע גרופּע אַלס אַ שטאַרקע נאַציאָנאַלע געפאַר פאַרן המשך און קיום פון פאָלק, און דער אויספיר איז געווען קלאָר: שטעלן זיי מחוץ למחנה!

נישט תמיד איז דאָס געווען לייכט. די סאָציאַלע פּאָזיציע פון די יידישע העלעניסטן איז צייטנווייז געווען, — צוליב געלט ,יחוס און אויסערלעכע פאַקטאָרן, — אַ גאַנץ דאָמינירנדיקע. זיי האָבן צייטנווייז געהאַט די מאַכט אָנצוּוואַרפן זייער ווילן, אויפבויענדיק אין יהודה גריכישע שטעט, איינפירנדיק אַ גריכישן לעבנס־שטייגער אויפן אָרט פון דעם נאַציאָנאַל־יידישן.

דאָס איז געווען אַ קולטור־קאַמף פאַר דער נשמה פון פאָלק, וואָס האָט זיך געצויגן הונדערטער יאָרן און איז פאַרצייכנט געוואָרן פאַר דער געשיכטע דורך איינעם, וואָס ווערט פאַררעכנט אַלס דער ערשטער יידישער אסימילאַטאָר. אמת, נישט פון דער גרופּע אסימילאַטאָרן, וואָס האָט רעזערטירט און אַריבער צום צווייטן לאַגער, נאָר צו דער, וואָס האָט אַ לעבן לאַנג זיך געראַנגלט מיטן אייגענעם „איך"; וואו דאָס פּינטעלע ייד און דאָס

ביי דער אַסימילירטער יידישער אינטעליגענץ

פינטעלע מענטש האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין אַן אייביקער שלאַכט־אַרענע.

מיר מיינען דאָ דעם גייסטיקן ריז פון דער גרופּע, דעם גרויסן יידישן היסטאָריקער, וואָס איז אַריין אין דער געשיכטע אונטערן נאָמען — יאָזעפוס פלאַוויוס.

* * *

זיין יידישער נאָמען איז געווען יוסף בן מתתיהו. ער איז געווען אַ כהן פון ערשטן ראַנג, אַ תלמיד פון ר' יוחנן בן זכאי און האָט מיט זיינע נישט־דורכשניטלעכע פעאיקייטן צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון זיין גרויסן לערער.

שוין אין זיינע יוגנט־יאָרן האָט ער אַריינגעזאַפּט אין זיך נישט נאָר אַ סך יידיש, נאָר אויך וועלטלעך וויסן; ער איז געווען דער ערשטער תלמיד פון ר' יוהננס ישיבה, וואָס איז באַקאַנט געווען מיט די העלעניסטישע קלאַסיקער.

מיר האָבן נישט קיין היסטאָרישע מאַטעריאַלן, וואָס זאָלן אונדז דערמעגלעכן צו פאַרשטיין די דאָזיקע קאָמפּליצירטע פערזענלעכקייט, וואָס איז אַן אוניקום אין דער געשיכטע.

מיר ווייסן וועגן זיין ראָל אין דער יידישער מלחמה קעגן רוים, און זיינע געשיכטלעכע ווערק, וואָס נעמען אַרום אַ תקופה פון הונדערטער יאָרן — פון אַלעקסאַנדער מוקדון ביזן חורבן בית שני; און מיר האָבן אַ סך צו פאַרדאַנקען די קריסטלעכע געשיכטע־פאָרשער, וואָס האָבן אָפּגעהיט די גריכישע איבערזעצונג פון זיין גרויס געשיכטלעך ווערק (זיינע אָריגינעלע אַראַמעאישע ווערק זענען פאַרלוירן געגאַנגען בעת די מלחמות און אומרוען), וואָס אָן אים וואָלטן מיר לגמרי נישט געוואוסט פון דעם קריטישסטן פּעריאָד אין דער יידישער געשיכטע, פון דעם גרויסן קולטור־געראַנגל, פון די גרויסע פּאָליטישע און מיליטערישע שלאַכטן.

אָבער פאַרוואָס איז יוסף בן מתתיהו פאַרשוויגן געוואָרן דורך די חכמי התלמוד? זיי, וואָס וואָלטן אונדז אַ סך געקאָנט דערציילן וועגן זיין פערזענלעכקייט, האָבן אים אינגאַנצן איגנאָרירט! וואָס איז די סיבה? זיין דעזערציע? זיין פּאָליטיש־מיליטערישע טעטיקייט?

עס לייגט זיך נישט אויפן שכל, אַז די תלמידים פון ר' יוחנן בן זכאי, וואָס האָבן גאַנץ גוט געוואוסט פון זייער רבינס האַנדלונג בעת דער באַלאַגערונג, זאָלן יאָזעפוסן פאַראורטיילן צוליב זיין מיליטערישער ראָל און אויפפירונג. איז דאָך די קאָמפּראָמיס־ליניע פון יאָזעפוסן לגבי רוים אויך נישט פרעמד געווען דער מערהייט פון די פּרושים; צוליבן זעלבן שטאַנדפּונקט האָבן זיי דאָך מיט ברען באַקעמפט די אידעאָלאָגיע פון די חשמונאים!

עס איז וואַרשיינלעך, אַז יאָזעפוס איז פאַרשוויגן געוואָרן דורכן תלמוד נישט צוליב זיין קאַפּיטולאַציע־ און הניפה־פּאָליטיק לגבי רוים, נאָר צוליב זיין פאַרבינדונג מיט דער העלעניסטישער וועלט. זיין גאַנצע מענטאַליטעט ,זיין גייסט און וועלטלעכקייט האָט זיך נישט אַריינגעפּאַסט אין דעם בנין פון תלמוד; פאַרקערט, זיינע פאַרבינדונגען מיט פּאָליטיק און העלעניסטישער קולטור זענען געווען שעדלעך פאַר דער גאַנצער סטרוקטור פון גייסטיקער דיסציפּלין, וואָס דער תלמוד האָט אויפגעשטעלט.

די דאָזיקע באַציאונג צום גרעסטן יידישן היסטאָריקער האָט אָנגעהאַלטן און באַאיינפלוסט אויך שפּעטערדיקע דורות. איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס יאָזעפוס איז כמעט ווי פאַרגעסן געוואָרן ביי יידן, ביז ס'איז דערשינען אויף יידיש דער ספר יוסיפון (16־טער יאָרהונדערט), וואָס איז, אַ דאַנק די פאָלקס־מעשיות און לעגענדעס, וואָס זענען צוגעגעבן געוואָרן צו יאָזעפוסעס אייגענע טעקסטן, פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ ליבלינגס־בוך פון יידישן פאָלקס־מענטש, פון יידישן קינד.

2. יאָזעפוס פלאַוויוס אין אונדזער צייט

די געשטאַלט פון יאָזעפוסן האָט געלאָקט היינטצייטיקע שרייבער. אין דער יידישער ליטעראַטור האָט י. י. טרונק געפּרואווט געבן אין זיינע היסטאָרישע נאָוועלן אַ פּראָפיל־בילד פון יאָזעפוסן.

טרונק האָט זיך נישט פאַרמאָסטן אַראָפּצוטויכן אין די שטורעמדיקע וואַסערן פון דער יידישער געשיכטע אין איר דראַמאַטישסטן פּעריאָד, בעתן חורבן; ער זוכט אפילו נישט קיין שליסל צו דער טראַגישער פערזענלעכקייט, צו פאַרשטיין זיינע גייסטיקע קריזיסן, דעם וועג וואָס דער יונגערמאַן פון ר' יוחנן בן זכאיס ישיבה האָט דורכגעמאַכט פון ירושלים ביז רוים...

אין זיין נאָוועלע האָט טרונק פאַרפיקסירט איין שטאַרקן דראַמאַטישן מאָמענט, ווען יאָזעפוס טרעפט זיך אין רוים — שוין אויף דער עלטער — מיט איינעם פון די יידישע שקלאַפן, וועלכע טיטוס האָט גענומען געפאַנגען. דער שקלאַף דאַרף סימבאָליזירן דאָס יידישע געוויסן וואָס וויל נישט דערלאָזן, אַז דער בוגד זאָל פאַרגעסן זיין שולד. טרונק איז נישט אַזוי אויסן געווען צו ווייזן די געשטאַלט פון יאָזעפוסן אין אַ היסטאָרישער פּערספּעקטיוו, ווי צו ווייזן, אַז ביי יעדן מענטש קאָן דאָס האַרץ טיף באַגראָבן דאָס וואָס עס וויל נישט געדענקען, אָבער קיין שום שולד און פאַרברעכן קען נישט פאַרגעבן און פאַרגעסן ווערן אַזוי לאַנג, כל־זמן דאָס געוויסן געדענקט נאָך וועגן דעם.

אויב די יאָזעפוס־געשטאַלט האָט אין דער יידישער ליטעראַטור נישט באַקומען קיין געהעריקן תיקון, האָט זיך אויף אָט דער היסטאָרישער פיגור פאַרמאָסטן דער ייהיש־דייטשער שריפטשטעלער לעאָ פויכטוואַנגער. מיט זיינע ברייטע קענטעניש פון יידישער און אַלגעמיינער געשיכטע, מיט זיין שטאַרקער קינסטלערישער אינטואיציע, האָט פויכטוואַנגער אין אַ דריי־בענדיק ווערק פאַנאַנדערגעוויקלט אַ ברייט ליוונט פון יידיש לעבן אין יהודה, אַלעקסאַנדריע און רויב ערב, בעת און נאָכן אונטערגאַנג פון דער צווייטער יידישער מלוכה. אויפן פאָן פון אַ שטיק אַלגעמיינער און יידישער געשיכטע מיט אַ צוויי טויזנט יאָר צוריק, שטייט די צענטראַלע פיגור, וועמענס לעבן און טעטיקייט ס'איז אויסגעקנופּט מיט די געשעענישן פון יענער תקופה. דאָס איז די געשטאַלט פון יאָזעפוס פלאַוויוס.

יאָזעפוס וויל באַהערשן רוים פון אינעווייניק. ער גלויבט, אַז דער באָדן איז דאָרט רייף פאַר יעהאָוואַס לערע, אַז רוים איז שוין רייף אויפצונעמען די חכמה, די מיסטעריע פון מזרח. אמת, רוים איז שטאַרקער פון ירושלים מיט איר דיסציפּלין, מאַכט און אָרדענונג. דערפאַר אָבער קיניגט ירושלים מיט דער קראַפט פון איר מאָראַלישן געזעץ, מיט איר גייסטיק־עטישער פאַרפולקאָמונג, וואָס בילדעט דעם

אינהאַלט און די קדושה פון לעבן. אָנצופילן די גאַנצע וועלט מיט יידישן גייסט — אַט דאָס וועט־זיין די גרויסע טאַט פון אַ וועלט־געשיכטלעכן פאַרנעם. מאַכט און גייסט וועט דאַן זיין פאַראייניקט אין איין גאַנצעם. אָבער די פּאָליטיש־שטורמישע צייט איז נישט געגאַנגען אויף דער ליניע פון דער יאָזעפיוס־אידעאָלאָגיע. דער רוימישער לייב האָט נישט געזוכט קיין פאַראייניקונג מיטן שעפּסעלע פון יהודה... ס'איז געקומען דער גרויסער חורבן, ווען די יידישע שיף האָט געהאַלטן ביים אונטערגיין און די חכמי־ישראל האָבן נישט געטראַכט וועגן מאַכט וועלט־געשיכטע, נאָר וועגן ראַטעווען די פאָלקס־רעשטלעך פון קאַטאַקליזם. בעת די דאָזיקע קאַמפן, ווען יהודה ראַנגלט זיך מיט אַן איבערמעכטיקן שונא, גייט יוסף בן מתתיהו איבער אין לאַגער פון שונא, אַקצעפּטירנדיק דערנידערונגען און באַליידיקונגען פון אַ געשלאָגענעם הונט.

פויכטוואַנגער פּרוּווט נישט פאַרטיידיקן יאָזעפיוסעס פּחדנותדיקע האַנדלונג. ער גלויבט נישט אין דער אַקסיאָמע, אַז „ס'איז בעסער צו זיין אַ לעבעדיקער הונט איידער אַ טויטער לייב".

ר' יוחנן, יוספס רבי, וואָס איז געקומען צום רוימישן קאָמאַנדיר בעטן די ישיבה אין יבנה, איבערצופּלאַנצן דאָרט אַ דינעם צווייגל פון דעם רייכן בוים אין ירושלים, זאָגט צו זיין תלמיד: „אונדזער מלוכה איז חרוב געוואָרן, אָבער נישט מלוכה האָט אונדז געהאַלטן צוזאַמען. אַנדערע פעלקער האָבן אויך געשאַפן מלוכות, גרעסערע און שטאַרקערע פאַר אונדזערער, און זענען אויך געפאַלן... מלוכה איז נישט דאָס גרעסטע. וואָס איז יאָ דאָס גרעסטע? גייסט און קולטור. אַזוי לאַנג ווי מיר היטן אונדזער גייסט און קולטור, האָבן מיר אַ פעסטן באָדן, אַ שטאַרקערן צוזאַמענבונד, ווי דעם וואָס אַ מלוכה קאָן געבן. אַזוי לאַנג ווי ס'איז דאָ דער ,הקול קול יעקבי, זענען די הענט פון עשיו שוואַך... אונדזער לאַנד און בית המקדש זענען פאַרמשפּט חרוב צו ווערן, מיר מוזן דערפאַר היטן גאָטס מזבח אין די ווענט פון ווערטער אָנשטאָט פון שטיין. אָנשטאָט דעם זעבאַרן הויז פון גאָט וועלן מיר אויפבויען אַן אומזעבאַרן, און מיר וועלן אַזוי לאַנג עקזיסטירן, ווי לאַנג מיר וועלן האָבן אַן אייגענע צונג — צו רעדן און פאַרשרייבן אונדזער קולטור! אונדזער זין פון לעבן איז צו שטרעבן אומאויפהערלעך צו העכערס. און וועגן משיחן? מיר טאָרן נישט אויפגעבן אונדזער גלויבן אין אים, אַז ער וועט קומען. דאָס איז דער יידישער וועג!"

ווען לעאָ פויכטוואַנגער וואָלט פּערזענלעך געהאַנדלט אין הסכם מיטן געדאַנקנגאַנג פון די ציטירטע זאַצן, וואָלט ער געווען באַדאַרפט געהערן צום נאַציאָנאַלן און נישט צום אַסימילאַטאָרישן לאַגער. צי ווירקט דאָ נאָך די שער צווישן וואָרט און טאַט, צווישן שרייבער און מענטש? וואַרשיינלעך יאָ. פויכטוואַנגער האָט דאָך מיט זיין יאָזעפיוס־געשטאַלט נישט געוואָלט בלויז אַרויסברענגען דעם יידישן היסטאָריקער, נאָר אויך דעם אַסימילירטן ייד, דעם אַמאָליקן ווי דעם היינטצייטיקן; ער האָט געוואָלט אַראָפּטויכן אין זיינע טראַגישע תהומים, אין זיינע פּסיכישע קאָנפליקטן צווישן פינטעלע ייד און פינטעלע מענטש.

ווען מיר נעמען אַראָפּ די געשיכטלעכע אַקסעסואַרן פון יאָזעפיוסן, האָבן מיר פאַר זיך אַלע היינטצייטיקע פּראָבלעמען פון געמישטע חתונות און אָפּגעפרעמדטע קינדער. יאָזעפיוסעס גריכיש־עגיפּטישע פרוי, דאָריאָן, קוקט אויף איר באַרימטן מאַן ווי אויף אַ באַרבאַרישן ייד. טראָץ זיין בילדונג און קולטור, טראָץ זיין אַסימילאַטאָרישן לעבנס־שטייגער, איז ער פאַרבליבן פאַר זיין נישט־יידישער פרוי אַ פרעמדע פלאַנץ, וואָס איז קינסטלעך אַריינגעוואַקסן, אָבער זיך נישט פּסיכיש איינגעוואָרצלט, אין איר לעבנס־מהות און שטייגער. ביזן סוף פון זייער צוזאַמענלעבן איז ער אַן אומפאַרשטענדלעכער ייד, וואָס איז פרעמד איר פּסיכיק. זיי זענען צוויי באַזונדערע וועלטן, וואָס וואוינען אונטער איין דאַך.

און אַזוי אויך מיטן זון פּאַולוס. דער פאָטער האָט פאַר אים נישט געזשאַלעוועט די בעסטע לערער, זיין גריכיש זאָל זיין פּערפעקט, אָן אַ יידישן אַקצענט חלילה. דרייט זיך דער זון אַרום אין פאָטערס הויז ווי אַ פרעמדער, זיין טאַטע איז פאַר אים אַ „פאַרינער" פון דעם „פאַרריסענעם פאָלק, וואָס האָט געבראַכט אַזוי פיל אומגליקן אויף דער וועלט"... ער האַסט זיין פאָטערס יידישקייט מיט אַ גיפטיקער שנאה, וואָס זיינע אַנטיסעמיטיש־פאַרסמטע לערער האָבן איינגעפלאַנצט אין אים לגבי יידן. יאָזעפיוס האָט אין זיין זון געזוכט אַ פאַרפולקאָמונג פון זיין אידיי, אַ סינטעז צווישן יהדות און העלעניזם. אָבער זיין זון פאַרוואַרפט זיין יידישקייט, אַלענפאַלס וויל ער זיך באַפרייען פון זיין יידישער נשמה־סובסטאַנץ. און פון דעם נעמט זיך זיין יידן־האַס, זיין פאַראַכטונג צו דאָס יידישע אין זיין פאָטער.

און דאָ ליגט דאָך די גרעסטע טראַגעדיע פון יאָזעפיוסן. עס מאַטערט אים די פראַגע: „אַט וויל איך פאַרשפּרייטן דעם יידישן גייסט איבער דער וועלט און קען עס נישט דורכפירן אַפילו מיט מיין אייגן בלוט און פלייש. צי פירט נישט דער דאָזיקער אוניווערסאַליזם אַוועק פון יידישן שטאַם?"

אָט די דאָזיקע טראַגעדיע האָט דורכגעלעבט נישט נאָר דער אַמאָליקער יחיד יאָזעפיוס, נאָר אַ היינטיקער גאַנצער אַסימילירטער דור פון דער יידישער אינטעליגענץ, וואָס האָט געלעבט מיט אַ פאַלשער אילוזיע, מיט אַ פאַרפירעריש ליכט פון „פּראָגרעס" און ציוויליזאַציע. פּונקט ווי יאָזעפיוס אין אַלטערטום, האָבן אין דער נייער צייט עמאַנציפּירטע יידישע אינטעליגענטן געגלויבט, אַז אַלע פּריערדיקע רדיפות, קרייץ־צוגן און אינקוויזיציעס געהערן צום עבר, ווען ס'האָט געהערשט רעליגיעזער פאַנאַטיזם און פינצטערניש; אָבער איצט איז אַ נייע צייט, ס'וועט שוין מער נישט זיין קיין מחיצה צווישן ייד און קריסט. ביידע האָבן איצט אַ נייעם גלויבן — אייראָפּעאישע קולטור.

דאָס איז געווען דער נייער משיח, וואָס האָט אַזוי פאַרפירעריש אָפּגענאַרט און טראַגיש אַנטוישט דעם אָפּגעפרעמדטן יידישן אינטעליגענט. ער האָט געמיינט, אַז ער איז אַריינגעוואַקסן אין זיין תקופה, איינגעוואָרצלט אין אַ נייעם באָדן, בעת אין דער ווירקלעכקייט איז ער געוואָרן אויסגעוואָרצלט, אַן אָפּגעריסענער צווייג פון אַן אַלטן שטאַמיקן בוים. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז בעת זיינע זיידעס האָבן אין צייטן פון שטורעם געהאַט די קראַפט פון גראָזן וואָס בויגן זיך אָבער בלייבן פעסט אין באָדן, איז ער ביים ערשטן שטורעם לייכט אַרויסגעריסן געוואָרן פון זיין נישט איינגעוואָרצלטער פּאָזיציע.

דאָס איז געווען די טראַגעדיע פון די אָפּגעפרעמדטע קינדער פון יידישן פאָלק, וואָס האָבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך נישט נאָר עול מלכות רעליגיע, נאָר דאָס גאַנצע פעקל יידישקייט; די טראַגעדיע פון באַגאַבטע יידישע יחידים, ווי: וואַלטער ראַטענוי, סטעפאַן צווייג און פיל, פיל אַנדערע, וואָס האָבן זיך געראַנגלט מיט זייער יידישער אויסגעוואָרצלטקייט; די טראַגעדיע פון דעם עמפינדלעכן טייל פון אַסימילירטע יידישע דורות, וואָס האָבן אַזוי נאַאיוו געגלויבט און אַזוי טראַגיש פאַרפירט געוואָרן פון די פאַלשע פייערלעך (נביאי השקר) פון דער עמאַנציפּירטער אַסימילאַציע.

י. ארבאַך

דער „גוטער" קאָמענדאַנט

זכרונות

פון מיין טאָג־בוך

ווען דער לאַגער אין בליזשין איז געוואָרן אין 1944 ליקווידירט און די רעשטלעך פון די לעבן־געבליבענע יידן פון דעם דאָזיקן לאַגער זענען אָפּגעשיקט געוואָרן קיין אוישוויץ און אַנדערע טויטן־לאַגערן אַריין, האָט דער קאָמענדאַנט פון לאַגער, פריץ העלער, שטאַרק אַכטונג געגעבן, אַז מען זאָל די יידן ביים אָפּטראַנספּאָרטירן גוט באַהאַנדלען; נישט דערלויבט די אוקראַאינער און ס.ס.־לייט צו שלאָגן, ווי אויך זיך באַמיט מיטצוגעבן אַ סך עסן און וואַסער אין די וואַגאָנעס אַריין, בכדי זיי, די יידישע געפאַנגענע, זאָלן האָבן שפּייז ביז דעם באַשטימטן אָרט. ער האָט נישט געלאָזט אויספירן קיין טויט־אורטייל איבער די צוויי רוסישע יידן און איין פּוילישן ייד, וועלכע האָבן אין טומל, בעת דער ליקווידירונג, פּרובירט אַנטלויפן פון לאַגער. פריץ העלער איז נאָך אין אַ געוויסער צייט אַרום געקומען ספּעציעל צו די בליזשינער יידישע געפאַנגענע קיין אוישוויץ און זיי געזאָגט, אַז ער האָט ביי דער לאַגער־מאַכט פון אוישוויץ געבעטן געוויסע פאַרלייכטערונגען פאַר „זיינע" בליזשינער יידן.

די יידישע קאַצעטלער פון דעם קאָנצענטראַציע־לאַגער בליזשין האָבן געהאַט וועגן זייער קאָמענדאַנט פריץ העלער אַ גוטע מיינונג און אים גערופן „דער גוטער קאָמענדאַנט"...

דאָס פייער אין קאַמין איז שוין געווען כמעט פאַרלאָשן. אַלע געסט זענען זיך שוין געהאַט פונאַנדערגעגאַנגען, און ביי דעם געדעקטן טיש מיט די פאַרשידענע איבערגעבליבענע פּוילישע וואורשטן און פּוילישע שנאַפּסן איז זיך געזעסן דער דייטש פריץ העלער פון אַלטאָנאַ, אונטערברומענדיק זיך דאָס דייטשע פּאַטריאָטישע לידל „מיר מאַרשירן".

פריץ העלער איז געווען זייער אויפגעלייגט און די סעודה די היינטיקע האָט ער איינגעאָרדנט אין צוזאַמענהאַנג מיט די צוויי פריילעכע ידיעות, וואָס ער האָט אין דעם דאָזיקן טאָג באַקומען.

די ערשטע ידיעה איז געווען פון זיין היים־שטאָט: זיין פרוי עלזאַ האָט אים מיטגעטיילט, אַז צו דעם געבורטס־טאָג פון זיין 7־יאָריק ייִנגעלע, האָבן זיי פון דעם וואוינונגס־אַמט אין אַלטאָנאַ באַקומען צוגעטיילט אַלס מתנה די דירה פון אַמאָליקן יידישן שכן זייערן — ווין, וועלכער איז אין די יאָרן 40־41 דעפּאָרטירט געוואָרן צוזאַמען מיט זיין פאַמיליע פון אַלטאָנאַ צוריק צו זיין געבוירן־שטאָט ראַדאָם. די צווייטע ידיעה, אַ גאָר פריילעכע, איז געווען, אַז אָבערלייטענאַנט פריץ העלער ווערט באַשטימט אַלס קאָמענדאַנט פון בליזשינער קאָנצענטראַציע־לאַגער, מיטן טיטול פון ס. ס. שטורעם־פירער.

פריץ העלער, אַ שטאָטישער באַאַמטער אין אַלטאָנאַ, האָט אין די יאָרן 33־36 נישט געשפּילט קיין שום ראָלע אין דער „נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע" פון דריטן רייך. ער האָט אין די דאָזיקע יאָרן זיך געהאַלטן פון דער ווייטן פון די דאָזיקע גאַסן־מענטשן, וועלכע זענען ביי אים געווען גראָבע יונגען אין געלע אוניפאָרמען מיט די רויטע האַקנקרייצן אויף די אָרעמס, און וועלכע פאַרברענען ייִדישע שולן און ביבליאָטעקן, און זינגען אויסגעלאַסענע לידלעך מיט דעם הויפּט־לידל זייערן „ווען יודענבלוט פאָן מעסער רינט". זיין באַהאַלטענע שנאה צו דער גאַנצער „נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע" מיט איר בלוטיקן אָפּפאַל, איז געקומען פון זיין טאַטנס שטוב, דעם אַמאָליקן יונקער און ווילהעלמישן שטאַבס־אָפיציר. ערשט נאָך זיין חתונה מיט דער טאָכטער פון דעם אָבערשטורעם־פירער האַוזע, וועלכער איז געוואָרן דער באַלעבאָס איבער גאַנץ אַלטאָנאַ, האָט זיך זיין שנאה צו די דאָזיקע גאַסן־יונגען אַ ביסל געמילדערט און דאָס האָט אים אויך שפּעטער גרינגער געמאַכט די אויפגאַבע זיך צוצופּאַסן צו דער נייער סיטואַציע און אויך שלום מאַכן מיט דעם א. ג. „געווויסן" זיינעם, און דער עיקר — אָננעמען פאַר אַן אַבסאָלוטן אמת און נויטווענדיקייט דאָס, וואָס דער „פירער" טוט און הייסט טאָן.

דאָס באַשטימען אים אַלס קאָמענדאַנט פון דעם בליזשינער קאָנצענטראַציע־לאַגער האָט פריץ העלער אויפגענומען מיט גרויס צופרידנקייט. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז סוף כל סוף איז דאָס בעסער ווי גיין אויפן פראָנט, וואו אַ סך פון זיינע חברים זענען אומגעקומען פאַר דעם „פירער און פאָטערלאַנד".

און זיצנדיק אַזוי אין דער וואוינונג פון דעם געוועזענעם יידישן וואַלד־סוחר אין בליזשין, איבערטראַגנדיק זיך מיטן געדאַנק צו זיין דירה אין אַלטאָנאַ, אויך פון אַ געוועזענעם יידישן פאַבריקאַנט, וואו זיין 7־יאָריק ייִנגל האָט שפּילט זיך איצט מיט זיין מוטער עלזאַ, — האָט זיך פּלוצלונג דערהערט אַ שוואַכער גערויש נעבן דער טיר, די טיר האָט זיך נאָך שטילער געעפנט און ס'איז אַריינגעקומען אַ ייִנגל פון אַן ערך 10־12 יאָר.

די געשטאַלט פון דעם פּלוצלונג דערשינענעם ייִנגל האָט אין די ערשטע סעקונדן געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אויף פריץ העלערן. דאָס ייִנגל איז געווען שמוציק, אָפּגעריסן, און די אויגן, וועלכע האָבן נאָך אַ ביסל געפינקלט, האָבן שוין אָבער נישט אויסגעדריקט קיין שרעק, נאָר פולע אַפּאַטיע צו אַלץ וואָס איז אַרום.

— ווער ביסטו? — האָט נאָך דער ערשטער איבעררעשונג געפרעגט דער קאָמענדאַנט פריץ העלער זיין אומגעריכטן גאַסט.

— אַ יודע! — איז געפאַלן דער ענטפער.

פריץ העלער איז צוגעגאַנגען נענטער צו אים:

— וואָס האָט דיך אַהערגעבראַכט?

— איך ווייס נישט! — איז געקומען אַן אַפּאַטישער ענטפער.

— וואָס ווילסטו פון מיר? און וואָס זאָל איך מיט דיר טאָן?

— איך ווייס נישט!

— וואָס הייסט, דו ווייסט נישט? — האָט שוין אָנגעהויבן פריץ העלער צו שרייען — איך מוז דאָך וויסן און דו ווייסט אויך, אַז אַלס ייד איז מיט דיר זייער שלעכט, זייער און זייער שלעכט...

— יאָ, שלעכט, — האָט דאָס ייִנגל, נישט קוקנדיק אויף דעם דייטשן מיליטער־מאַן, אָנגעהויבן רעדן פאַר זיך אַליין. — אַלעמען שוין אומגעבראַכט, דעם טאַטן, די מאַמען, אפילו דאָס קליינע שוועסטערל לאָטי, געבראַכט אונדז פון אַלטאָנאַ קיין ראַדאָם, און אין ראַדאָמער געטאָ אַלעמען דערשאָסן. איך וואַלגער זיך שוין אַרום העכער דריי חדשים, קיין פּויליש קען איך נישט, נאָר דייטש, איך בין הונגעריק.

פריץ העלער איז שנעל צוגעלאָפן צום טיש, אַראָפּגעכאַפּט אַ שטיק ברויט מיט אַ גרויס שטיק וואורשט:

— נאַ, עס.

דאָס 12־יאָריקע יינגל האָט אָנגעהויבן עסן מיט גרויס אַפּעטיט.

פריץ העלער האָט זיך צוריק אַוועקגעזעצט צום טיש און אָנגעהויבן צו קלאַפּן מיט די פינגער אויפן טיש. אַ מאָדנע זאַך, — האָט העלער גערעדט צו זיך, — פּונקט היינט, ווען מיין 7־יאָריקער זון האָט געבורטס־טאָג, און האָט אוודאי באַקומען אַ סך שפּילצייג און שאָקאָלאַד און עסט עס אוודאי מיט גרויס אַפּעטיט, אַזוי ווי דער דאָזיקער „יודע" עסט דאָס ברויט און די וואורשט...

און אַזוי פליסטערנדיק, גיט ער זיך פּלוצלונג אַ ריס אויף פון טיש און מיט אַ שרייענדיקער שטימע ווענדעט ער זיך צו דעם יידישן יינגל:

— פּונקט היינט, האָסטו „יודע" געדאַרפט קומען? פּונקט היינט?

דאָס 12־יאָריקע יינגל האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ, שטאַרק זיך אַריינגעקוקט אין פּנים פון העלערן און אָנגעהויבן שטיל צו פליסטערן:

— זאָל זיך דער הער נישט בייזערן אויף מיר. געבליבן אַליין, שוין העכער צוויי חדשים ווי איך וואַלגער זיך אין די וועלדער און אויף די פעלדער אין אַן אומבאַקאַנט לאַנד. טיילמאָל אויף שטום לשון האָבן מיר די פּויערים געגעבן עפּעס צו עסן און טיילמאָל אַוועקגעטריבן און דערצו מיט שטעקנס געשלאָגן. היינט געהערט פון דער שטוב אַ דייטש ליד זינגען, און פאַרשטאַנען, אַז דאָ וואוינען „מענטשן", וואָס פאַרשטייען מיין שפּראַך, זיך געטראַכט, אפשר וועלן מיר די דאָזיקע „מענטשן" העלפן. שוין מער קיין כוח נישטאָ דאָס אַלץ איבערצוטראָגן, האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט און אַריינגעקומען.

— פון וואַנען שטאַמסטו דו? — האָט פריץ העלער שוין מיט מיטלייד געפרעגט. אָבער איידער דאָס יינגל האָט נאָך געהאַט צייט צו ענטפערן אויף דער דאָזיקער פראַגע, האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר און ס'איז אַריינגעקומען דער פירער פון די שניידער־וואַרשטאַטן אין בליזשין, דער דייטשער שניידער־מייסטער פון געטינגען, פּאַרטיי־גענאָסע שולץ.

— הייל היטלער!

— הייל היטלער, — ענטפערט מיט אַ ציטערדיקער שטימע העלער.

— ווער איז דער שמוציקער יונגע? — פרעגט מיט אַן איראָנישן שמייכל פּאַרטיי־גענאָסע שולץ.

— עפּעס אַ פּוילישער וואַגאַבונד, געקומען בעטן עסן. „אַ וואַגאַבונד", — אַקצענטירט פריץ העלער.

— אַ וואַגאַבונד? מיר דוכט זיך, אַז אַ „יודע" — שרייט אויס שולץ מיט אַן אויפשטראַלנדיק פּנים. — קום נאָר אַהער, יידעלע, — ציִשעט פון אונטער די ציינער אַרויס שולץ, — ווי הייסטו? אַבראַמעלע?

— איך היים נישט אַבראַמעלע, נאָר לודוויק, לודוויק ווין.

— ווי הייסטו? לודוויק ווין? — האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן פריץ העלער... — און פון וואַנען ביסטו? — האָט העלער ווייטער געפרעגט אין גרויס אויפרעגונג.

— אַה! — האָט זיך ווידער איראָניש צעשמייכלט פּאַרטיי־גענאָסע שולץ, — ער רעדט דאָך פּערפעקט דייטש, און וואָס עפּעס אַזאַ פאַראינטערעסירונג מיט דעם דאָזיקן פאַרשייסטן יודע, האָט שולץ געפרעגט מיט אַ כיטרען שמייכעלע פריץ העלערן.

פריץ העלערן האָט אַ קאַלטער שוויים באַגאָסן, הערנדיק דעם נאָמען פון דעם יידישן יינגעלע, און נאָך דענערווירט האָט אים דאָס כיטרע שמייכעלע פון דעם שניידער־מייסטער און פּאַרטיי־גענאָסע וואַלטער שולץ. פריץ העלער האָט זייער גוט געוואוסט, אַז אין די אַלע קאָנצענטראַציע־לאַגערן ווערן אַריינגעשיקט ציווילע מענטשן, וועלכע פירן אָן מיט די אַ. ג. וואַרשטאַטן, אין דער אמתן אָבער זענען זיי מיטגלידער פון דער פּאַרטיי און אויך מיטאַרבעטער פון דער געסטאַפּאָ. דאָס כיטרע שמייכעלע פון שולצן האָט קיין גוטס באַשטימט נישט באַדייט.

— און זי, הער וויצע־קאָמענדאַנט, — האָט שולץ אויפגעוועקט העלערן פון זיינע טראַכטעניש, — וואָס טראַכטן זי צו טאָן מיט דעם דאָזיקן שיים־דרעק? זי וויסן דאָך, הער, — ציט ער ווייטער פּאַמעלעך, ציִשנדיק צווישן די ציינער זיינע ווערטער, — אַז אַלע יידן דאַרפן טאָטאַל, איך שטרייך אונטער **טאָטאַל**, פאַרניכטעט ווערן פריער צי שפּעטער. דאָס איז דאָס געבאָט פון אונדזער גרויסן פירער אַדאָלף היטלער, און זי, הער העלער, אַלס נייער קאָמענדאַנט פון דעם בליזשינער לאַגער, דאַרפט ווייזן אַ ביישפּיל, און גאָר אַ גוטן ביישפּיל, פאַר אַלע אונטערגעאָרדנטע ס.ס. מענער אין לאַגער און אַרום לאַגער, ווי אַזוי מיר מאַכן און לייזן קורץ און שאַרף די פראַגע מיט די פאַרשאָלטענע יידן־באָלשעוויקעס...

און נישט פאַרענדיקנדיק זיין טיראַדע, האָט פּאַרטיי־גענאָסע שולץ געגעבן זיך אַ קער צו דער טיר און מיטן אויסגעשריי „הייל היטלער" פאַרלאָזן העלערס וואוינונג.

פריץ העלער איז געבליבן אַ ווײַלע זיצן, זיך צוגעהערט צו די טריט פון דעם אַוועקגייענדיקן שניידער־מייסטער און פּאַרטיי־גענאָסע שולץ און זיך געגעבן האַסטיק אַ שטעל אויף און אָנגעהויבן רעדן צום יינגל:

— יאָ, איך ווייס ווער דו ביסט. דו ביסט לודוויק ווין פון אַלטאָנאַ. דו ביסט דער דאָזיקער יונגע, וואָס דו און דיינע עלטערן זענען געווען אונדזערע שכנים. אָבער דאָס איז שוין גאָר לאַנג, זייער לאַנג, און איך וויל, אַז דו זאָלסט וויסן און פאַרשטיין, אַז אַ דייטש, אפילו אַזאַ דייטש ווי איך בין, וועלכער האָט מיט דער דאָזיקער באַנדע אפילו היינט צו טאָג קיין שום געמיינזאַמעס נישט, אַז געוויסן און געפיל זענען זאַכן, וואָס עקזיסטירן נאָר דעמאָלט, ווען מען איז אַליין. ביי צוויי דייטשן צוזאַמען איז שוין נישטאָ קיין געוויסן און אוודאי נישט קיין געפיל, עס איז נאָר דאָ דעמאָלט דיסציפּלין, פאַרשטייסט: דיסציפּלין. יאָ, — ציט ווייטער העלער זיין רעדע, — איך ווייס, וואָס דער געשטאַפּאָווייץ שולץ טראַכט איצטער גייענדיק צוריק צום לאַגער, ער וועט גלייך אַוועקגיין צו דעם נאָך איצטיקן קאָמענדאַנט און צוזאַמען מיט אים טעלעפאָנירן צו דער געשטאַפּאָ קיין ראַדאָם, אַז שטורעם־פירער פריץ העלער, דער צוקונפטיקער קאָמענדאַנט פון בליזשינער קאָנצענטראַציע־לאַגער, באַהאַלט אויס אין זיין וואוינונג, אין דער וואוינונג פון דער געשטאַפּאָ, אַ יידיש קינד. און צי ווייסטו מיט וואָס דאָס שמעקט פאַר מיר און פאַר מיין פאַמיליע? איך וויל נישט אומקומען, — האָט שוין העלער אָנגעהויבן צו שרייען היסטעריש צום יינגל, וועלכער איז געשטאַנען און אַפּאַטיש זיך צוגעהערט צו דעם גאַנצן גערודער אַרום אים, — איך וויל נישט אומקומען פון דער דאָזיקער גאַסן־יינגערישער באַנדע. איך האָב אַ יונג ווייבל און אַ שיינעם זון, וועלכער האָט היינט געבורטס־טאָג, איך וויל זיי זען און וויל מיין זונעלע קושן און זיך פרייען מיט אים ווי אַ טאַטע, און אַ גוטער טאַטע. דורך דיר, לודוויק, דראָט מיר די דאָזיקע פרייד צו פאַרלירן. דורך דיר דראָט מיר פאַרניכטונג און איך וויל נישט אומקומען. דיין גורל איז סיי־ווי אַ געחתמעטער, איז צו וואָס דאַרפסטו נאָך מיך מיטשלעפּן? — האָט העלער מיט אַ

א. סטוצינסקי (סידנעי)

„פאַרמעטן פון פייער"

געווידמעט דעם ציר ישראל — מרדכי נורוק

מיט אומגעפער צוויי און אַ האַלב יאָר צוריק איז דאָ געקומען פון ישראל אין אַ קולטור־שליחות ראובן אבינועם־גרוסמן, דער באַקאַנטער העברעאישער דיכטער, איבערזעצער פון דער ענגלישער ליטעראַטור און ערן־סעקרעטאַר פון פּען־קלוב אין ישראל.

ראובן אבינועם האָט דאָ פאַרבראַכט אין אויסטראַליע (סידנעי און מעלבורן) זעקס וואָכן און איז אויפגעטראָטן מיט אינטערעסאַנטע פאָרטראַגן אין פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס. גאָר באַזונדערס האָט ער געווידמעט זיין ציים אונדזער יוגנט. אין דער „קדימה", אין מעלבורן, און אין „יידישן פאָלקס־צענטער", אין סידנעי, איז ער אויפגעטראָטן מיט דער זעלבער פאָרלעזונג: „וועגן אַ בוך וואָס איז נאָך נישט דערשינען". ראובן אבינועם האָט אונדז דעמאָלט דערציילט וועגן דעם אויפטראָג, וואָס ער האָט באַקומען פון דעם פרעמיער פון ישראל, דוד בן־גוריון, צונויפצוזאַמלען אין אַן אַנטאָלאָגיע אַלץ וואָס איז פאַרבליבן אין שריפט פון ישראלס זין און טעכטער, וועלכע זענען געפאַלן אין דער מלחמת העצמאות.

און ס'איז נישט קיין צופאַל, וואָס דווקא אים, ראובן אבינועמען, האָט דער פרעמיער פון ישראל אָנפאַרטרויט אָט די הייליקע שליחות. אַ חוץ זיין לאַנגיאָריקער ליטעראַרישער טעטיקייט, איז ראובן אבינועם אַ דערציער און פּעדאַגאָג פון אַ הויכער מדרגה; און ועל כולם, האָט אויך דער טאַטע גרוסמן צוגעטראָגן זיין העכסטן און טייערסטן ביישטייער אין דעם אַנטשיידענעם געראַנגל פאַרן קיום און זעלבשטענדיקייט פון פאָלק און לאַנד — זיין 21־יאָריקן זון נועם.

פון דעם כ"ג אדר א' תש"ח, ווען נועם איז געפאַלן אין דעם העראָאישן קאַמף אין די בערג פון יהודה (צווישן ירושלים און עטרות), איז ראובן גרוסמן געוואָרן אבינועם, דער טאַטע פון נועמען, אַ יתום וואָס ער טראָגט מיט פיין אָבער מיט שטאָלץ, מיט ווייטיק, אָבער מיט אַ אויפגעהויבענעם קאָפּ.

צו די „שלושים", וואָס זענען אָנגעקומען צונויפגעפאַלן מיטן 21־טן געבורטס־טאָג פון נועמען, האָט ראובן אבינועם פאַרעפנטלעכט אַ דין בענדעלע לידער „עלי־דוי" (פיין־בלעטער). אין זיין דעדיקאַציע צום בוך שרייבט אבינועם: „פון זיין שפּיץ ביז די וואָרצלען איז צעטרייסלט געוואָרן דער בוים פון מיין לעבן. און ווען ס'האָבן גענומען פאַלן די פיין־בלעטער פון זיין קאָפּ האָב איך באַשלאָסן: איך וועל זיי צונויפזאַמלען אָט אין דעם קליינעם געפלאָכטענעם קאָשיקל — אין זכר פון מיין זון וואָס איז געפאַלן".

אויב די פאַרעפנטלעכטע אַנטאָלאָגיע „פאַרמעטן פון פייער" פירט אונדז אַריין אין דעם קודש־הקדשים, אין דער גייסטיקער וועלט פון דער ישראל־יוגנט, שפּיגלט אָפּ דאָס בענדעלע לידער „עלי־דוי" דעם געמיט, די רעאַקציע פון די טאַטע־מאַמעס, די מאָדערנע אברהמס פון ישראל, וואָס האָבן מיט טראַגישן באַוואוסטזיין געשיקט אָדער געפירט די אייגענע קינדער צו דער עקידה.

אין זיין פיין־ליד „צידוק הדין" זינגט אבינועם:

„...און די ערד האָט אים פון מיר
צוגענומען,
איינצופאַסן ווי אַ מאַרמאָר־שטיין אין
היכל פון מיין פאָלק,
אַ פעסטונג פאַר ברידער געפאַנגענע וואָס
קומען אַהיים.
און ענדלאָז איז די פרייד וואָס פראַלט
אויף צו מיין האַרץ,
פון די גרודעס ערד וואו באַהאַלטן איז
מיין אוצר
ערגעץ דאָרט אין ציון, צווישן קברים
פון סנהדריה.
די ערד האָט אונדז אים געגעבן, די ערד
האָט אים צוגענומען —
געבענטשט זאָל זיין דער נאָמען פונם גאָט
פון אונדזער פאָלק".

ס'איז נישט קיין קינה פון אַ צעבראָכענעם, פאַרצווייפלטן טאַטע, נאָר גיכער אַ מזמור־שיר פון אַ פאַרוואונדעטן אָבער שטאָלצן פאָטער, וואָס האָט געהאַט די דערהויבענע, אויסדערוויילטע זכיה „איינצופאַסן זיין מאַרמאָר־שטיין אין היכל פון זיין פאָלק" — אין פּראָצעס פון דער נאַציאָנאַלער גאולה.

נועמס זינפול לעבן, זיין גייסטיקע גבורה און זיין העלדן־טויט פילן אָן טאַטע־מאַמע מיט מעכטיקן שטאָלץ און גיבן זיי כוח און מוט צו קוקן דעם לעבן גלייך אין פנים אַריין.

מיר האָבן זיך דאָ בקיצור אָפּגעשטעלט אויף אבינועמס געמיט אין אָנבליק פון דעם גרויסן אומגליק, וואָס האָט אים געטראָפן, נישט דערפאַר ווייל ער איז דער מחבר פון דער אַנטאָלאָגיע און אַ באַגאַבטער דיכטער. מיר האָבן עס געטאָן בעיקר דערפאַר, ווייל ראובן אבינועם איז אין דעם געגעבענעם פאַל איינער פון די אַנאָנימע טאַטעס פון ישראל, איינער פון טויזנטער, וואָס אַ דאַנק זיי, נישט ווייניקער אפשר ווי צוליב דער קרבנות־גרייט־

בעטנדיקן טאָן גענומען רעדן צו זיין קרבן, דעם יידישן ייִנגל לודוויק ווין פון אַלטאָנאַ.

פריץ העלער האָט זיך אָפּגעווישט דעם שווייס פון פנים און אויטאָמאַטיש צוגעגאַנגען צו זיין ביוראָ און אַרויסגענומען זיין רעוואָלווער.

— וואָס גייען זי טאָן? — האָט פּלוצלונג געגעבן אים אַ פרעג לודוויק, — וואָס בין איך שולדיק?

פריץ האָט פאַרביסן די ציינער און נישט ענטפערנדיק לודוויקן אויף זיין אויסגעשריי, האָט ער צו זיך אַליין געגעבן אַ זאָג: מען דאַרף פאַרענדיקן אין הסכם מיט די פאַראָרדענונגען פון אונדזער פירער:

— קום, —· האָט ער געגעבן אַן עפן אויף די טיר און אַרויסגעשטופּט לודוויקן פאַראויס.

— וואָס גייען זי טאָן? — האָט לודוויק אַ געשריי געטאָן, פילנדיק די געפאַר וואָס דראָט אים מצד דעם „מענטש", וואָס פאַרשטייט זיין שפּראַך, — וואָס בין איך שולדיק?

אַ שאָס אין קאַרק, און לודוויק פון אַלטאָנאַ איז אומגעפאַלן און מיט די נאָך אָפּאַטישע אויגן געגעבן אַ פאַראַכטנדיקן בליק אויף פריץ העלערן. פריץ העלער איז שנעל צוריק אַריינגעלאָפן אין זיין שטוב און מיט אַ ציטערדיקער שטימע אָנטעלעפאָנירט נישט אין לאַגער אַריין, נאָר גלייך דירעקט צו דער געשטאַפּאָ אין ראַטאָם, איבערגעבנדיק זיי, אַז אַ יודע איז אים באַפאַלן און וואַרשיינלעך אים געוואָלט דערמאָרדן:

— איך האָב אים דערשאָסן ווי אַ הונט — האָט ער אַריינגעשריגן אין טעלעפאָן אַריין...

קייט פון דער מוטיקער יוגנט, איז דער „נס" פון באַפרייאונג דערמעגלעכט געוואָרן.

אין דעם ציקל „בריוו" אין די „פּאַרמעטן פון פייער" לייענען מיר דעם בריוו־אויסטויש צווישן די יונגע העלדן מיט טאַטע־מאַמע, מיט זייערע היימען. צום באַדויערן, ווערן אין דער אַנטאָלאָגיע איבערגעגעבן בלויז די בריוו וואָס די יונגע זעלנער האָבן געשריבן אַהיים און ס'זענען נישטאָ די תשובות פון די עלטערן. אָבער פון דעם איינזייטיקן בריוו־אויסטויש לייענען מיר שטעלן, ווי אַזוי די עלטערן מוטיקן די קינדער, בעטן זיי נישט צו פאַרלירן דאָס געדולד, זיין אייזן־פעסט, ווייל די גאולה מוז קומען.

אין זיין הקדמה צום בוך שרייבט דער פּרעמיער פון ישראל דוד בן־גוריון: „דער באַגאַבטסטער היסטאָריקער וואָלט נישט באַוויזן איבערצוגעבן פאַר די קומענדיקע דורות דעם סוד פון נצחון פון פאָלק ישראל אין אונדזער דור — ווי סיהאָבן עס געטאָן די ייִנגלעך און די מיידלעך, וואָס רעדן צו אונדז פון די שורות פון דאָזיקן בוך. ווייל נאָר דערפאַר וואָס מיר האָבן געהאַט אַזוינע קעמפער — האָבן מיר דעם קאַמף געוואונען".

איך גלויב, אַז די צוקונפטיקע היסטאָריקער וועלן דאַרפן אויסברייטערן בן־גוריונס טעזע און זאָגן:

— דערפאַר וואָס מיר האָבן געהאַט אַזוינע קעמפער, און הינטער זיי זענען געשטאַנען אומדערשראָקן טאַטע־מאַמע, מיט אַ וויזיע פון אַ ליכטיקער צוקונפט פאַרן ייִדישן פאָלק, האָבן מיר דעם קאַמף געוואונען.

* * *

„פאַרמעטן פון פייער" (גווילי אש) איז אַן אַנטאָלאָגיע פון 750 זייטן, אַרויסגעגעבן פון דער ישראל־רעגירונג אונטער דער רעדאַקציע פון ראובן אבינועם. ס'איז נישט קיין לייען־בוך אין דעם אָנגענומענעם באַגריף. ס'איז אַ ספר, אַ ליקוט פון ייִדישער גייסטיקער גבורה. דאָס שערבלאַט, אינעווייניק און אויסנווייניק, איז געשריבן דורך אַ סופר מיטן שריפט פון דער תורה. און די פייערדיקע אותיות און די פאַרמעטן בריען און ברענען...

ראובן אבינועם איז דאָ געשטאַנען פאַר אַ גיגאַנטישער אַרבעט. צוערשט האָט ער געדאַרפט אויסזוכן דאָס מאַטעריאַל. און דאָס איז ווייט נישט געווען קיין לייכטע מלאכה. ער האָט דאָ נישט געהאַט צו טאָן מיט פּראָפעסיאָנעלע פען־מענטשן, וואָס האָבן זיך געדרוקט שוין פון יאָרן און עס איז בלויז נויטיק געווען אַריינצוגיין אין אַ ביבליאָטעק און אָפּקלייבן דעם נויטיקן מאַטעריאַל. די איבערוויגנדיקע מערהייט פון די פאַרעפנטלעכטע נעמען אין דער אַנטאָלאָגיע האָט זיך קיינמאָל נישט געדרוקט. די שרייבער, אָממייסטן קינדער, שעמעוודיקע, צניעותדיקע יונגעלייט און מיידלעך, פלעגן זייערע אָנגעשריבענע בייגעלעך אויסבאַהאַלטן בחדרי־חדרים, פון טאַטע־מאַמע, חברים און פריינד. זיי האָבן נישט געשריבן מיטן באַוואוסטזיין, אַז זיי וועלן ווען ס'איז פאַרעפנטלעכן זייערע שאַפונגען. פיל פון די געפאַלענע האָבן זייערע ערשטע ליטעראַרישע פּרוואון אָדער אינטימע טאָג־ביכער אָנגעהויבן צו פירן אַ צייט פאַר דער באַפרייאונגס־מלחמה. אַנדערע ווידער זענען געוואָרן „שרייבער" אין די קאַזאַרמעס, אין די אָקאָפּעס אויפן פראָנט.

אויסזוכן דעם מאַטעריאַל איז געווען איינע פון די שווערסטע מלאכות. דאָ האָט דער מחבר געפונען אַ טייל פון אַ טאָג־בוך, פאַררוקט ערגעץ אין אַ שופלאָד אין אַ קאַזאַרמע, און אַ פריערדיקן טייל — אין אַ רעקרוט־קאַסטן אין דער היים אויפן בוידעם; דאָרטן ווידער אַ ליד, אָדער אַ ציקל לידער אָנגעצייכנט אין געאייל אויף ברוינעם פּאַפּיר, אָדער ביליקן שרייב־פּאַפּיר, אויסגעווייקט אין בלוט, אין העמדל־קעשענע ביי דעם געפאַלענעם אויף דעם פראָנט; אין בריוו צו טאַטע־מאַמע, חברים, חברות און פריינד, וואָס זענען געווען צעשפּרייט איבער אַלע עקן לאַנד און אויך אין אויסלאַנד. דערצו איז נאָך געווען רעגולערער מאַטעריאַל, זאָרגפעליק באַאַרבעט און גרייט צום דרוק. אָט דאָס אַלץ האָט ראובן אבינועם געדאַרפט אויסזוכן, דורכזיפן, רעדאַגירן און אַרויסגעבן. אַן עבודה אַ הייליקע און אַ דערהויבענע!

„פון דעם טאָג, וואָס איך האָב זיך גענומען רעדאַגירן די גייסטיקע ירושה פון די קינדער פון דעם וואונדערבאַרן דור, וואָס האָבן אָפּגעגעבן זייער לעבן מיט אַ געפיל פון גליק און קדושה, כדי דאָס פאָלק זאָל קענען גיין שטאָלץ און מיט אַ געהויבענעם קאָפּ, בלאָנקע איך אַרום טאָג ווי נאַכט אין זייער ליכטיקן שאָטן, טויך אַראָפּ צו די תהומות פון זייער נשמה און שמועס זיך אַדורך מיט זייערע גייסטער און הער זיך שטילערהייט צו צו דער שטים פון זייער בלוט. איך האָב זיי געקענט, — אוי, האָב איך זיי געקענט! — מיט אַלע זייערע געפילן און טראַכטענישן, חלומות און מעשים, וועגן און אומוועגן, ראַנגלענישן און נצחונות".

אָט דעם גאַנצן אינטימען מאַטעריאַל, וואָס איז נישט מער ווי אַן אויסדרוק פון הייִ שעה, פון טאָג־טעגלעכע איינדרוקן און איבערלעבונגען, האָט אבינועם פּאַראייביקט „אין אַ מערקווירדיקער וואונדערבאַרער נישט־פאַרענדיקטער, אָבער גלייכצייטיק איינהייטלעכער סימפאָניע".

* * *

דאָס בוך „פאַרמעטן פון פייער" אַנטהאַלט זיבן אָפּטיילונגען: 1) פּאָעזיע; 2) סקיצן און דערציילונגען; 3) עסיי און פּובליציסטיק; 4) מוזיק; 5) מאָלעריי; 6) טאָג־ביכער; 7) בריוו.

דער דאָמינירנדיקער עלעמענט אין די אַלע רובריקן איז די ליבע צום לאַנד, צו די בערג און צו די טאָלן, צו די זאַמדן־דיונעס און יונגע וועלדער, צו דער שטאָט און דעם דאָרף, צום הייסן חמסין־ווינט וואָס טראָגט זיך פון מדבר און דעם קילן ים־ווינט, וואָס גלעט און דערקוויקט. די ליבע און צוגעבונדנקייט צום ישראל־פּייזאַזש זינגט אַרויס אַמאָל צאַרט און איינגעהאַלטן־געדעמפט און אַמאָל איבערפליסנדיק־שטורמיש פון אַ ליד; ווערט ליידנשאַפטלעך געשילדערט אין אַ קורצער דערציילונג; רעדט צו אונדז דירעקט און אוממיטלבאַר פון אַ בריוו אָדער אַ פאַרצייכענונג אין אַ טאָג־בוך, און רייצט אונדזער פאַנטאַזיע פון דעם לייוונט. איר לייענט און איר קענט זיך נישט באַפרייען פון דעם געפיל, אַז בלויז מענטשן וואָס האָבן זייער לאַנד אַזוי עקסטאַטיש ליב ביז צו אַ מדרגה פון פולשטענדיקן פאַרלוסט פון חושים, האָבן געקענט אויסקעמפן איר פרייהייט מיט זייער בלוט, זי אויסלייזן און באַפרייען מיד זדים.

צבי גובר, אַ סאַברע פון כפר ורבורג, געבוירן אין יאָר 1931, און געפאַלן ביי חוליקיות אין קאַמף מיט די מצרים אין 1948, גיט דעם אַריינפיר און דעם טאָן צום הייליקן ספר מיט זיין ליד אין פּראָזע „מיין הײמלאַנד" („מכורתי").

מיין היימלאַנד

„אָרעם ביסטו מיין היימלאַנד. עס געדייען נישט ביי דיר געדיכטע וועלדער, שווער באַשאָטנטע; שפּיציקע בערג צעשניידן נישט דעם בלוי פון דיינע הימלען מיט זייערע גרייז־גרויע באַשנייטע קעפּ; און מעכטיקע טייכן שטילן נישט דיין דורשט אין אַ הייסן, גליענדיקן טאָג.

„ביסט, באמת, אָרעם, מיין היימלאַנד! פאַרמאָגסט נישט קיין העולעכע פּראַכט, קיין באַרוישנדיקע שיינקייט. און פאַרוואָס ליבן מיר דיך דאָך מיט אַלע פעדים פון אונדזער נשמה?

אפשר איז עס דערפאַר, וואָס דיין חמסין־ווינט זידט אין אונדזערע אָדערן און

דאָס גרינס פון דיינע פעלדער צעקנאָספּט אַ גרעטעניש אין אונדזערע הערצער? פון דיין ערד זענען מיר אויסגעקריצט געוואָרן און פון דיין באָדן זענען מיר, דיינע זין, אויסגעוואַקסן; אין דיין באָדן האָבן מיר געשלאָגן וואָרצלען און פון דיינע גרודעס האָבן מיר געזייגט אונדזער לעבן־יניקה. ביסט פאַר אונדז, היימלאַנד, אַ טאַטע און אַ מאַמע, אַן אַם און אַ וועג־ווייזערין! דיינע הימלען — זיי און נישט קיין אַנדערע, האָבן אונדז געלערנט צו זיין פרייע קינדער; דיינע פויגלען — צו זיין פריי, נישט געפּענטעט, און דיינע מדבריות — צו באַטויען מיטן שווייס פון אונדזער פּראַצע די טריקעניש פון דיינע פעלדער.

„מיר זענען דיין גרעטעניש, היימלאַנד, און מיר וענען דיר פאַרקנסט ביז אונדזער לעצטן אָטעם. דו ביסט אונדז ווי דער באָדן פאַרן בוים, ווי די נעסט פאַרן פויגל און ווי דאָס וואַסער פאַרן פלאַנץ אין דער מדבר. מיר וועלן דיך נישט אויסטוישן און פון דיר נישט אויסגעריסן ווערן, כיבע ס׳וועלן אָפּגעהאַקט ווערן אונדזערע וואָרצלען וואָס זויגן דיין ברוסט און ס׳וועט איבערגעריסן ווערן דער פאָדים פון אונדזער חיות וואָס איז איינגעגעסן אין דיין טראַכט.

„מיר ליבן דיך, היימלאַנד! און זע, מיטן בעסטן יוגנטלעכן בלוט האָבן מיר אָנגעזעטיקט דיין ערד. דעם שטאָלץ פון אונדזערע קינדער האָבן מיר געבראַכט אַ קרבן אויפן מזבח פון דיין פרייהייט.

„נעם אָן אונדזערע יוגנטלעכע קרבנות, מאַמע־היימלאַנד!"

זעכצן און אַ האַלב יאָר איז צבי גובר אַלט געווען ווען ער האָט אָנגעשריבן „היימלאַנד", שורות וואָס וועלן אָפּגעקליבן און אַריינגענומען ווערן אין דעם מאָדערנעם פּיוט פון יידישן פאָלק. איך ווייס נישט נאָך אַ פּראָזע־פראַגמענט אָדער אַ ליד אין אונדזערע ביידע ליטעראַטורן, וואָס זאָל אָטעמען מיט נאַטירלעכער, פּרימיטיוו־געזונטער, טיף־פאַרוואָרצלטער און פּשרותלאָזער ליבע צו ערד, צום באָדן און צום לאַנד, ווי עס איז דיסטילירט געוואָרן אין די צוואַנציק שורות פון „היימלאַנד". אַזאַ ליבע קען געדייען בלויז צו אַן אָביעקט, וואָס איז דיינס, צו ערד און צו באָדן וואָס איז אייגן, פון וועלכן דו טרינקסט ביז שכרות, ביזן פאַרלוסט פון דיינע חושים...

אויך רב יהודה הלוי אין זיינע ציון־לידער און אברהם מאַפּו אין „אהבת ציון" און „אשמת שומרון" האָבן אויסגעזונגען און אויסגעטרוימט זייער ליבע צו ארץ־ישראל. דאָס זענען אָבער געווען געפילן און עמאָציעס, וואָס וואָרצלען אין ירושלים של מעלה, אין רעליגיעזער און נאַציאָנאַלער מיסטיק. די עקזאַלטירטע פאַרבענקשאַפט איז נישט אַדורכגעגאַנגען די זויער־פּראָבע פון שווערע לעבנס־נסיונות, פון האַמעטנער גרויער ווירקלעכקייט, איז גיכער בבחינת י. פּאַפּיערניקאָווס „אין טרוים איז דער הימל נאָך בלויער ווי בלוי"...

צבי גוברס „היימלאַנד" איז פלייש און בלוט און ביינער, איז ירושלים של מטה מיט מאַלאַריע פאַרפּעסטעטע געגנטן, וואָס פאַרשניידן כסדר יונגע לעבנס. אין גוברס „היימלאַנד" ווייס מען נישט פון קיין לייכט לעבן. אין די טעג דאַרף מען בפועל ממש אַקערן מיט דער נאָז די ערד, און אין די נעכט לויערן אויף שריט און טריט סכנות. וועמען וועלן אָבער די סכנות אָפּשרעקן? — „אַ זון וואָס האָט געזען זיין טאַטן געשאָכטן? אַ טאָכטער — איר מאַמען געקוילעט? אַ טאַטע — זיין עופהלע פאַרברענט?"

מעג דער היינט זיין אַ שווערער, מעגן די „בייזע ווינטן הוליען אויף דער וועלט, וועט דער מאָרגן זיין באַלויכטן מיט טויזנט זונען", ווייל

„אויך מיר האָבן אַ היימלאַנד אין דער
גרויסער וועלט,
אַ מקלט פאַר געפּייניקטע, פאַר געפּלאָגטע
אַ געצעלט.
קליין איז אונדזער לאַנד, אָן איר אָבער —
קיין פּלאַץ נישטאָ
פאַר יידן אויף דער וועלט, וואָס קיינמאָל
נישט געהאַט האָבן אַ היי־שעה".
(„דרור", צבי גובר).

אין צבי גוברס היימלאַנד וועלן יידן שוין מער נישט געיאָגט און געפּלאָגט ווערן, פאַרפאָלגט און אויסגעשפּיגן ווערן פון אַלץ און אַלעמען. דאָ וועט דער יידישער מענטש לעבן פריי און בויען זיין צוקונפט אָן קאָשמאַרן פון אויסראָטונג: פריי ווי דער פויגל פון גאָטס באַשאַף, ווי דער באַרג און דער טאָל, ווי דער פעלז און דער תהום, פריי ווי די גאַנצע נאַטור־סטיכיע

„און באַרג צו באַרג זיך סודן, און טאָל
צו טאָל,
און קוואַל צו קוואַל, און ים צו ים וועט
געבן אַ פּאַראָל,
און תהום צו תהום וועט שטורמען,
און פעלז צו פעלז וועט מורמלען:
איר זייט דאָ פריי! איר זייט אַ פאָלק דאָ
ווידער ווי אַמאָל!"
(„דרור").

ווערן ווידער אַ פאָלק און פריי אין אייגענעם לאַנד — דאָס זענען אוצרות וואָס פאַלן נישט אַראָפּ ווי מן פון הימל, קומען נישט מיטן שם המפורש, באַטש אָן זיין הילף איז זייער שווער אויסצוקומען. פאַר דעם דאַרף מען קעמפן, דאַרף מען זיין גרייט צו באַצאָלן אַ טייערן פּרייז, אַ פּרייז וואָס קען נישט באַצאָלט ווערן מיט אַלע קאַמפּיינען און באַנד־דרייווס אין דער וועלט, נאָר מיט יונגע, טייערע מענטשלעכע לעבנס.

צבי לבנברג, אַ יוגנטלעכער פון בערלין, וועלכער איז אָנגעקומען אין לאַנד אין 1941 און איז געפאַלן אין עלטער פון 24 יאָר, שרייבט דעם 10־טן יוני, 1948, אין זיין טאָג־בוך:

„נישטאָ אַזאַ מענטש, וואָס זיין לעבן זאָל זיין צו ווערטפול, כדי צו שטאַרבן פאַרן פאָטערלאַנד. ס׳זענען פאַראַן אָבער פיל וואָס זענען נישט זוכה צו אַזאַ טויט! וואָס עס זאָל נישט געשען, אויב ארץ־ישראל וועט זיין אין אַ סכנה — וועל איך עס פאַרטיידיקן מיט מיין לעבן!"

אין זעלבן גייסט שרייבט דער 15־יאָריקער תימנער שמעון אושרי (געבוירן אין תימן דעם 5־טן דעצעמבער, 1930) צו זיינע עלטערן (דעם 30. מערץ 1946):

„וואָס זאָל איך אייך דערציילן וועגן דעם שיינעם אָרט וואו איך געפין זיך? ס׳איז ממש פּראַכטפול! נעבן דעם ים כנרת, נעבן דעם ירדן! ס׳איז אַ פאַרגעניגן! און בכלל וואָס פאַר אַן אַנטציקנדיק לאַנד מיר האָבן!"

און ווענדנדיק זיך צו זיין מוטער, פאַרענדיקט ער זיין בריוו:

„ווי דערלעבט מען שוין דעם טאָג, ווען מיר וועלן דאַרפן קעמפן פאַר דער באַפרייאונג פון לאַנד און דער גרינדונג פון דער מדינה! וועסטו, מאַמע, מיט דיינע אייגענע אויגן זען דאָס „ברעקל" דיינס, דעם חיילניק (דאָס זעלנערל) אויף וואָס ער איז פעאיק".

און דער 24־יאָריקער ברוך אמון (רובינשטיין) פון אַמעריקע שרייבט אַן אָדע צו ירושלים:

„קיין פרעמדער וועט דיך שוין מער נישט
ירשענען, מיינס ביסטו, מיינס!
מיר וועלן דיך, ירושלים, קיינמאָל נישט
פאַרלאָזן.
ביסט אין אונדזער בלוט און אונדזער
גייסט, וואו מיר זאָלן זיך נישט ווענדן".
(ברוך אמון: „ירושלים").

אין אַ צווייטן געדיכט אמונס קלינגט ריטמיש אָפּ ווינסטאָן טשערטשילס באַרימטע לאָזונג אין דער צייט פון דאַנקירק:

„מיר וועלן קעמפן —
אָן שרעק —
נישט בלייבן שטיין —
אין די בערג —
אין טאָלן —
אויף די מויערן —
דערגייט צו זיי מעכטיק אַ שטים:
תחזקנה ידיכם הבחורים!"

(ברוך אמון: „אל מעד").

איך גלויב, אַז עס וועט זיין איבעריק צו ציטירן נייע שטעלן פון בוך, כדי איבערצוגעבן די פּאַטריאָטישע געפילן פון די 200 יונגע העלדן־שרייבער, וואָס זענען אריין אין בוך. פון אַלע ,ביי אַלע אומשטענדן, רעדט ארויס אָדער זינגט ארויס די ליבע צום לאַנד און די גרייטקייט טייער צו באַצאָלן פאַר זיין אויסלייזונג און באפרייאונג.

און אַז דער היסטאָרישער, אויסגעבענקטער טאָג פון באפרייאונג איז אָנגעקומען און די שווערע אויסגעוואַרטע שעה פון נסיון האָט אויסגעקלאַפּט, האָבן די יונגע קינדער־העלדן ווי איינער זיך געשטעלט צום קאַמף. וואָרט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין גורלדיקער טאַט, בילד און פאַנטאַזיע — אין בלוטיקער ווירקלעכקייט. ס'איז נישט געוועזן אַ קאַמף לשם קאַמף, לשם לוסט פון בלוט־פאַרגיסונג, לשם דעראָבערונג, לשם עקספּאַנסיע:

„אונדז איז נישט פאַרבליבן קיין אַנדער וועג ווי צו קעמפן, ווייל ווען מיר איצט נישט באַקומען אונדזער מדינה, איז ווער ווייס צי מיר וועלן שוין זוכה זיין ווען ס'איז זי צו באַקומען", שרייבט דער 16־יאָריקער ליטוואַק אברהם מלט אין אַ בריוו צו זיין משפחה. ווענדנדיק זיך צו זיין 13־יאָריקן ברודער יהושע, שרייבט ער צווישן אַנדערן:

„מיר זענען נישט דערצויגן געוואָרן אין גלות און מיר זענען נישט געוואוינט אַראָפּצובויגן דעם קאָפּ. מיר וועלן בשום אופן נישט מסכים זיין זיך איינצוקאָרטשען אין אַן ענגן געטאָ, וואָס די ענגלענדער אָדער די אַמעריקאַנער וועלן אונדז פאַרקוועטשן אין אים. כל זמן עס וועלן דאָ לעבן יידן, וועלן זיי לעבן פריי".

און ווייטער: „כ'ווייס נישט צי דו וועסט מיך פאַרשטיין, ביסט אַ ביסל צו יונג. אָבער זיי וויסן, אַז דיין ברודער און נאָך אַ סך אַזעלכע ברידער, נישט קיין ערגערע פון אים, קעמפן פאַר דער אומאָפּהענגיקייט פון פאָלק, פאַר זיין פרייהייט, כדי דו און דיין שוועסטער און די דורות נאָך דיר זאָלן געניסן פון אַ פרידלעך און רואיק לעבן" (ז"ז 457־456, געשריבן דעם 5־טן אַפּריל, 1948).

אין אַ שפּעטערדיקן בריוו, דעם 12־טן יוני, 1948, שרייבט מלט צו זיינע עלטערן:

„מיר וואַרטן איצט אויף נייעס אין שייכות מיטן אָפּשטעלן דאָס פייער. די מלחמה איז אונדז נמאס געוואָרן. אָבער מיר האָבן זי נישט אויסגעקליבן. דער פּרייז וואָס מיר האָבן באַצאָלט איז שרעקלעך טייער, אָבער ס'איז אַ מוז, נישטאָ קיין אַנדער ברירה".

זיי האָבן פיינט דעם קריג, זיי האַסן בלוט־פאַרגיסונג, זיי ווילן לעבן אַ פרידלעכן און רואיק־שעפערישן לעבן, אָבער דער קאַמף איז זיי אויפגעצוואונגען געוואָרן, קעמפן זיי מיטן רוקן צום ים און פאַרשילטן דעם טאָג, וואָס זיי זענען געשטעלט געוואָרן פאַר אַזאַ שוידערלעכער ברירה.

שרייבט תמר באומגרט אין אַ בריוו צו איר פריינד גבי דעם 3־טן יאַנואַר, 1948:

„מיר שאַצן אָפּ אייערע אויפטוען און זענען שטאָלץ מיט אייך. ווי גוט וואָלט עס אָבער געווען, ווען מיר וואָלטן געקענט שטאָלצירן מיט אַקציעס פון אַן אַנדער מין — פון אויפבוי, און נישט פון צעשטערונג און מאָרד. אין גרונט גענומען ווערט עס געטאָן, כדי מיר זאָלן קענען שאַפן אונדזער מדינה, אָבער אָך און וויי צו אַזאַ ווירקלעכקייט, ווען מען דאַרף אָנקומען צו אַזעלכע מיטלען כדי צו דערגרייכן דעם ציל".

אין אַ צווייטן בריוו צו גבין, דעם 3־טן מאַי, 1948, שרייבט די סאַברע תמר באומגרט:

„אונדזער הויף איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַראַבישן דאָרף. די באַוועגונג איז גרויס. העכער פּויזשען אַרום און קרייען גוטמוטיק. די שעפסן רייסן זיך אַריין אין הויף, מעקען זיך אויס און לייגן אָן מיסט. פון צייט צו צייט דערגייט אַ שטים פון אַ קו אָדער אַ יאַלושקע אָדער גאָר אַ לעמעלע, וואָס איז נאָר וואָס געבוירן געוואָרן.

„אין דער גאַנצער אויפרעגונג און דערנערווירונג אַרום דעם נייעם פאַרמעגן אונדזערן זע איך אַ נעגאַטיווע זייט, און צום סוף פון טאָג דערוועקט עס ביי מיר אַ געפיל פון שוידער און עקל. איך האָב פּשוט נישט דערקענט די חברה. זיך־פאַרשיכורטע און באַרוישט פון דער רויב־ליידנשאַפט".

אין דעם זעלבן ס. יזהרשן טאָן שילדערט אַן אָקופּאַציע־אַקציע דער 18־יאָריקער סאַברע אמנון הכיב אין אַ בריוו צו זיין טאַטער פון 22־טן מאַי, 1948 (זייט 481):

„כ'וויל דיר דאָ נישט שילדערן די געפילן פון אַן אָקופּאַציע־אַרמיי, וואָס מאַכט אָבלאַוועס און זוכט פון הויז צו הויז מענטשן און געווער. ס'איז שווער אויך צו דערקלערן די רויב־ליידנשאַפט וואָס באַהערשט דיך און פון וועלכער ס'איז זיך שווער צו באַפרייען. גאָר באַזונדער ווען דו דאַרפסט אַכטונג געבן אויף 10־15 פאָליציאַנטן, זיי זאָלן חס ושלום נישט אָפּטאָן קיין מעשים וואָס וועלן אונדז פאַרשאַפן אומכבוד!

„נאָך שווערער און פיינלעכער איז צו שילדערן דעם אויסזען פון אַ גאַנץ דאָרף, וואָס ברענט, די רואינען און דעם חורבן און איבערהויפּט דעם אויסזען פון גופים, וואָס וואַלגערן זיך אויף שריט און טריט, יעדער קערפּער און זיין שרעקנדיקער, שוידערלעכער אויסזען; און צווישן זיי גופים פון פרויען און קינדער, וואָס דו ביסט זיכער, אַז מיט געציילטע שעהן צוריק האָסטו מיט דיינע אייגענע הענט פאַרשניטן זייערע לעבנס. אין די מאָמענטן האָב איך געפילט, אַז איך הויב אָן צו באַנעמען וואָס אַזוינס מלחמה איז...

„...מיר האָבן באַוויזן אַרויסצופירן די פרויען און קינדער פון יד־מרדכי פינף שעה פאַרן אָנגריף. ממש אַ נס! ס'דוכט זיך מיר, אַז צום ערשטן מאָל האָב איך געפילט וואָס עס הייסט ראַטעווען מענטשן. אַזאַ אַקט, אַן און פאַר זיך, איז גענוג צו באַרואיקן דיין געוויסן, דיך אויסריינִיקן און אויסלייטערן, כאָטש דו ביסט אַ רוצח און אַ מענטשן־מערדער" (ז' 481).

אַ קולמינאַטיוון אויסדרוק צו דעם געראַנגל, צו דעם געוויסנס־קאַמף וואָס גייט אָן אין די הערצער פון די יונגע זעלנער־גבורים, גיט דער 26־יאָריקער בנימין אלחנן (רבינוביץ) פון בערלין אין זיין ליד „שאלה":

„נישט איך, אַן אַנדערער, אַן העסלעכער ביז עקל
באַזעצט האָט זיך אין הארץ, אין צענטער פון מיין וועלט,
און רק ער רויבט, ער מאָרדט, אָ, צעיושעטער געוויטער!
ווי אַזוי האָט ער ביי מיר פאַראַנקערט זיין געצעלט?"

ריכטיק באַמערקט אורי אבנרי אין דעם עפּילאָג פון זיין בוך „בשדות פלשת":

„די אמתע זיגער האָבן זיך נישט אומגעקערט.

„פיל זענען פאַרבליבן אויף די פעלדער. זייערע קברים וועט קיין לעבעדיקער

נישט זען. נישטאָ קיין מצבות אויף זייערע קברים.

„אין אונדז, אין אונדזערע הערצער וועלן מיר זיי אויפשטעלן מצבות. און מיר וועלן געדענקען: אַ דאַנק זיי האָבן מיר וואָס מיר האָבן. זיי זענען קיין גבורים נישט געווען. די מלחמה האָבן זיי נישט ליב געהאַט, דעם שונא האָבן זיי נישט פיינט געהאַט. און פונדעסטוועגן האָבן זיי געזיגט. זיי האָבן באַזיגט דעם מעטאַל. זיי האָבן באַזיגט די שרעק.

„מיטן כוח פון ליבע.

„מיטן כוח פון אָנשטענדיקייט פון דעם גרויען יחיד; מיטן כוח פון זעלבסט־כבוד פון דעם קליינעם מענטש מיט דער קליינער ביקס".

* * *

אַ סך איז פאַר די לעצטע פינף יאָר געשריבן געוואָרן אין ישראל און אין חוץ לארץ וועגן דער ישראל־יוגנט. די פריינד פון ישראל האָבן גלאָריפיצירט די העראָאישע טאַטן און קרבנות־גרייטקייט פון דער יוגנט, איר מסירת־נפש ביים טראָגן הילף צו די ברידער־קרבנות פון נאַציישן אומקום און איר קאַמף אויף טויט און לעבן אין דער תקופה פון אומלעגאַלער עליה, די אַ. ג. העפלה. הונדערטער פון זיי, קינדער און יוגנטלעכע, זענען אומגעקומען ביי די עפישע רעטונגס־אַקציעס ביי די ברעגעס פון ישראל, ווען ברוך־שיפלעך, אויף וועלכע עס האָט געטשאַטעוועט דער ים־ און לופט־פלאָט פון דער גרויסער בריטישער אימפעריע, האָבן געבראַכט טויזנטער פאַרשמאַכטע, קוים דערשפּענדע שרידים צו די אויסגעבענקטע ברעגעס.

עס זענען אָבער אויך געווען קרייזן, וואָס האָבן מיט אַ כיוון פאַרמאַכט די אויגן אויף די אַלע גלאָררייכע אַקטן פון דער ישראל־יוגנט, האָבן געמאַכט צו קליינגעלט און אראָפּגעריסן אירע דערגרייכונגען און מבטל געמאַכט דעם נאַציאָנאַל־צעמענטירנדיקן כאַראַקטער און דעם אינטים־זעלישן בונד פון דער ישראל־יוגנט מיטן יידישן פאָלק אויף דער וועלט.

די קטיגורים פון דער ישראל־יוגנט האָבן זייער אורטייל אַרויסגעטראָגן נישט אויפן סמך פון אַן אָביעקטיווער אויספאָרשונג פון די אַנטוויקלונגס־טענדענצן, יערונגען און שפּאַנונגען צווישן דער גאַנצער ישראל־יוגנט, נאָר אויפן סמך פון פּוסטער ווערבאַליסטיק און שרייענדיקע מאַניפעסטאַציעס פון אַ טומלדיקער גרופּקע פון די „כנענים", וועלכע טראָגן דעם פאַרפירערישן נאָמען „העברים הצעירים" (די יונגע העברעער). מן הפרט האָט מען געמאַכט אַ פּירוש אויפן כלל און צוגעשריבן די ווילד־פליייש־אידעאָלאָגיע פון די כנענים דעם גאַנצן סאַברישן עלעמענט אין לאַנד, און מיט איין מאַך מיט דער האַנט און פעדער פאַרמשפּט די גאַנצע ישראל־יוגנט.

אין דער הינזיכט איז „גוילי אש" אַן „אויגן־עפענער" פאַרן לייענער, ווייל ער געפינט דאָרט אַ תשובה און אַ באַשייד אויף דער אַנגעווייטיקטער פראַגע.

ס'ווערט אייך קלאָר וואָס די ישראל־יוגנט, די גאַנצע ישראל־יוגנט, אין אַלע אירע שאַטירונגען און שטרעמונגען, האָט געטראַכט און געפילט, און בעיקר, ווי אַזוי זי האָט זיך באַצויגן צום וועלט־יידנטום. וואָס איז געווען איר באַציאונג צו אונדזער קולטור־ירושה, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין גלות, צו יידיש לשון. ווי אַזוי עס האָט זיך אויף איר אָפּגערופן דער חורבן און ווי אַזוי זי האָט רעאַגירט אויפן חורבן פון אייראָפּעאישן יידנטום. און ועל כולם, מיט וואָס און ווי אַזוי איז זי גרייט געווען העלפן צו רעהאַביליטירן די רעשטלעך פון שוידערלעכן אומקום.

מיר האָבן ספּעציעל אונטערגעשטראָכן „די גאַנצע ישראל־יוגנט אין אַלע אירע שטרעמונגען און שאַטירונגען", ווייל מיר באַטראַכטן „פאַרמעטן פון פייער" ווי אַן אַנטאָלאָגיע־פאַנטעאָן וואו עס רוען און זענען פאַרטראָטן אַלע, אַלע, אָן אונטערשיד פון פּאָליטישע מיינונגען אָדער פאַרטייאישער אָנגעהעריקייט.

איר געפינט דאָ אַ סאַברע און אַ נייגעקומענעם, אַ פּרימיטיוון יוגנטלעכן פון תימן און אַ סטודענט פון אַמעריקע, אַן אָפּגעהיט־פרומען און אַ פורין־גדר און אַטעאיסט, אַ דאָקטרינערן מאַרקסיסט און וועלט־אויסלייזער און אַ רעוויזיאָניסטישן היין־קאָפּ, אַ פּלמחניק און הצה"לניק, אַ קיבוצניק פון מפא"י און פון „השומר הצעיר". אויף זייערע אַרבעטן ליגט נישט דער שטעמפּל פון דער פּאַרטיי, די פאַרפליכטנדיקע און בינדנדיקע רעזאָלוציעס פון אַ צוזאַמענפאָר אָדער פון אַ קאָמיטעט. זיי רעדן זיך אַראָפּ פון האַרצן, מיט זיך און פאַר זיך. זייערע אַרבעטן, פּונקט ווי זייערע איבערלעבונגען און געפילן זענען עכט און דעריבער ווירקן זיי דירעקט און אוממיטלבאַר.

רות רבינוב, אַ סאַברע פון קיבוץ גבת, געבוירן אין סעפּטעמבער, 1926, די טאָכטער פון דיכטער יהושע רבינוב, פאַרצייכנט אין איר טאָג־בוך פון חשון 1947:

„...און מיר וויסן: און ס'האָט זיך ווי־דער צעפלאַקערט דער אייביקער פונק, און דער פלאַם פון נר תמיד ברענט און באַלייכט... אַ דערמוטיקונג פאַר די לעבן געבליבענע... אַ צייכן פאַר די וואָס האָפן... און זאָלן וויסן די ברידער אין די געטאָס און וועלדער: זיי זענען נישט פאַרבליבן עלנט, ברידערלעכע אָרעמס ציען זיך צו זיי מיט מסירת־נפשדיקער גרייטקייט און ברענענדער ליבע. זיי האָבן פאַרלאָזן אַ וואַרעמע היים אין זייער היימלאַנד, זיך אַרויסגעריסן פון איר שויס און געלאָפן זיי ראַטעווען און פאַראַשוטירנדיק אַריינגעפאַלן אין די פאַרצוקנדיקע ציינער פון שונא. מוט, גורל־באַוואוסטזיין און ישראלדיקע מסירת־נפש וועלן זיך נישט אָפּשרעקן אפילו פאַר דער גילאָטינע... און זאָלן די פאַרצווייפלטע וויסן: ס'איז כדאי פאַרצווייפלטע...

אין זעלבן גייסט מעדיטירט אויך לאה רקוב, די סאַברע פון עתלית, געבוירן אין יולי 1938, אין איר טאָג־בוך, וואָס טראָגט די דאַטע פון 13־טן אַפּריל, 1946, געשריבן אין עין־חרוד:

„דער טאָג פון באַפרייאונג דערנענטערט זיך. אונדזערע לעבן־געבליבענע שוועסטער און ברידער קוקן אויס דעם גליקלעכן טאָג אין זייער לעבן, ווען זיי וועלן געבראַכט ווערן אין לאַנד. ס'זענען פאַראַן נאָך מענטשן, וואָס זייערע אויערן זענען פאַרשטאָפּט און זייער האַרץ פאַרשטיינערט, און זענען נישט מסוגל אויפצונעמען זייער וויי. מיר אָבער, זייערע ברידער און שוועסטער פון ישראל, וועלן זיי נישט פאַרגעסן און טאָן אַלץ, כדי זיי צו ברענגען צו אונדז און זיי מצרף זיין צו די בויער פון פאָטערלאַנד. דער ישוב וועט מאָרגן פאַסטן און אָפּשטעלן אַלע אַרבעטן. ס'וועלן אויך פאַסטן די ראשי הישוב ביז ס'וועט אונדז דערלויבט ווערן ראַטעווען אָהער אונדזערע פליטים. וויפיל דאַרפן מיר עס קעמפן פאַר יעדן ייד?"

און דוד ט"ש, אַ בחור׳ל פון בריסק, געבוירן דעם 18־טן מאַי, 1928, און געקומען קיין ישראל אַלס אַ פיר־יאָריק קינד, פאַרצייכנט אין זיין טאָג־בוך פון מאַי, 1945:

„...און ס'איז געוויס נישט קיין צופאַל וואָס די מאַרקע פון קרן קימת לישראל, וואָס איך האָב אַרויפגעקלעפּט אויף דער הילע פון מיין טאָג־בוך, איז געווידמעט דעם אָנדענק פון די קעמפער פון וואַרשעווער געטאָ. דאָס איז די אַטמאָספער און די וועלט אין וועלכע מיר לעבן. אונדזער וועלט איז אַ וועלט פון געטאָ, פון צרות

און רדיפות, פון פיין און ליידן און אין דער זעלבער צייט פון גיבורים און גבורה, פון קעמפער און כבוד־רעטער. און כאָטש די יסורים און דערנידערונגען וועגן איבער דעם געראַטעוועטן כבוד, האָבן אָבער די אַנטפּלעקונגען פון גבורה און מסירת־נפש אַ גרויסן באַדייט פאַר אונדזער צוקונפט און פאַר דער דערציונג פון די שפּעטערדיקע דורות".

און אָט איז געשען אַ צופאַל און צוויי חברים פון פוילן, פון וואַרשעווער געטאָ, האָבן זיך געראַטעוועט און זענען אָנגעקומען קיין ישראל. פאַר דער קאָנפערענץ פון קיבוץ עין־חרוד האָבן זיי דערציילט די געשיכטע פון אומקום פון פוילישן און אייראָפּעאישן יידנטום. האָט דער סאַברע **הלל לביא**, פון עין־חרוד, אויסגעגאָסן זיין האַרץ אין זיין בריוו צום פאָטער, דעם 22־טן יאַנואַר, 1944:

„ווען איך האָב זיך אָנגעהערט די גרויל־געשיכטעס פון ,דאָרטן' האָב איך נישט געוואוסט וואָס עס טוט זיך מיט מיר... סיהאָט מיר וויי געטאָן, וואָס איך בין נישט אויף דיין אָרט און קען נישט נקמה נעמען פון די שונאים, כאָטש מישטיינס געזאָגט וואָס פאַר אַ נקמה סיקען שוין זיין. סיוואָלט מיר אָבער אַ סך לייכטער געוואָרן. אָט איז מיר און מיינע חברים באַשערט געווען געבוירן צו ווערן דאָ אין לאַנד און מיר קענען נישט דעם יאָך פון גלות און מיר ווייסן נישט פון צרות און פאַרפאָלגונגען. אָבער פאַרוואָס טוען מיר גאָרנישט פאַר זייערטוועגן? מיט קליינע אָנשטרענגונגען האָט מען געקענט ראַטעווען צענדליקער טויזנטער ברידער פון פוילן, ליטע און באַלקאַנען. טאָ פאַרוואָס טאָקע מאַכן מיר נישט די קליינע אָנשטרענגונג פאַר זייערטוועגן? אויך מיר, די שול־קינדער, און ספּעציעל אין די קיבוצים, שטרענגען זיך נישט גענוג אָן צו פאַרדינען געלט פאַר זיי. און טאָמער טוען מיר שוין יאָ עטוואָס, איז נעבעכדיק די טאַט און בלייך דער ביישטייער" (זייט 464).

איך וואָלט נאָך געקענט אָנגיין מיט צענדליקער ציטאַטן, וואָס וואָלטן אַנטפּלעקט דעם הייליקן בונד וואָס דער ישראל־יוגנטלעכער האָט געשלאָסן מיטן וועלט־יידנטום, זיין ברידערלעכע סאָלידאַריטעט אין דעם גרויסן פאָלקס־אומגליק און זיין קערן וועלטן צו לינדערן די נויט פון זיינע גלות־ברידער.

דאָס בילד וועט אָבער נישט זיין פול, אויב מיר וועלן דאָ נישט פאָרשטעלן פראַגמענטן פון בריוו פון יצחק קמינסקי, אַ בחור פון טערקיי, געבוירן אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל דעם 26־טן יוני 1923 און געקומען אין לאַנד אַריין אַלס אַ ניין־הדשימדיק קינד.

אין 1946 איז ער אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין דייטשלאַנד אין שליחות פון מפא"י צו אָרגאַניזירן די עליה. אין זיין בריוו פון 9־טן אויגוסט, 1946, שרייבט יצחק קמינסקי פון האַנאָווער:

„איך בין שוין אויסגעהיילט געוואָרן פון דער איינרעדעניש, אַז מיר, די יוגנט פון ישוב, זענען חשובער, בעסער און שטייען העכער פאַר דער יוגנט פון גלות. איך פיל, אַז אומקערנדיק זיך אַהיים וועל איך שוין נישט זיין דער זעלבער ווי פאַר מיין אַרויספאָר. נעכטן האָב איך פאַר אַ גרויסער פאַרזאַמלונג פון יוגנט גערעדט וועגן די געשעענישן אין ישראל. מיין פאָרלעזונג, פּונקט ווי מיינע פריערדיקע פאָרטראַגן און שמועסן, האָב איך געהאַלטן אין יידיש. יידיש איז איצט געוואָרן מיין אַרבעטס־שפּראַך און די שפּראַך פון מיין לעבן.

„די לעצטע צייט באַמי איך זיך צו לייענען יידישע צייטונגען און איך האָב שוין אָנגעהויבן אפילו צו ביסלעך שרייבן יידיש. איך גלויב, אַז קומענדיק אַהיים, וועל איך שוין זיין אַן אויסגעשפּראָכענער יידישיסט.

„...אין האַנאָווער גופא שמעק איך נישט אַריין נישט אין אַ קינאָ און נישט אין קיין טעאַטער, פּשוט דערפאַר ווייל עס ווערגט מיך צו זיצן מיט רוצחים און תלינים, וואָס פוצן זיך אויס מיט פרומע מינעס פאַר יעדן וואָס טראָגט אַ מיליטערישן מונדיר".

דורך די אַלע ציטאַטן, וואָס מיר האָבן דאָ געבראַכט, גייט אַדורך, ווי אַ רויטער פאָדים, **דער געמיינזאַמער נאַציאָנאַלער גורל פון יידישן פאָלק אין ישראל און מחוץ לישראל**, ווי עס זינגט מנחם טפר: „אין פרייד און אין לייד וועל איך דיך, גלות, נישט פאַרגעסן, אין פרייד און אין לייד זענען מיר קינדער פון איין פאָלק".

דער „כנעני" באַמיט זיך מיט אַלע מעגלעכקייטן אויסצורייסן זיין אָפּשטאַם פון זיך. ער פאַרשילט מיט טויטע קללות זיינע אייגענע עלטערן, פון וועלכע ער שטאַמט, און באַזינגט ממש געצנדינעריש זיינע אור־אור־זיידעס, די פרע־תנכישע עלטערן.

דער „כנעני" האַסט דעם אייראָפּעאישן ייד און גאָר באַזונדער דעם מזרח־אייראָפּעאישן און זיין יידיש לשון. די פּאַטאָלאָגישע שנאה זיינע צום פוילישן און אייראָפּעאישן ייד איז ממש אַ שענדלעכע אין ליכט פון דער ווירקלעכקייט, ווען דאָס יידנטום וואָס זיי קאָפּען און באַשמוצן ליגט שוין פון לאַנג אין היטלערס גאַזאויוונס.

אין דעם גאַנצן ספר וועלן מיר, זוכנדיק אפילו מיט ליכט, נישט געפינען קיין רמז פון אָט דער דעסטרוקטיווער, נישט־יידישער, עשתורתדיקער געצנדינעריי. „גווילי אש" האָט פאָלשטענדיק רעהאַביליטירט די ישראל־יוגנט אין דער סובלימירטסטער פאָרם.

* * *

מיר האָבן דאָ באַהאַנדלט בלויז עטלעכע אַספּעקטן פון דעם געדאַנקען־אוצר פון די יונגע העלדן־שרייבער: זייער סטיכישע ליבע צום לאַנד, זייער רעאַקציע צו דער אין־ברירהדיקער, אויפגעצוואונגענער מלחמה און זייער באַציאונג צום גלות, וועלט־יידנטום און יידישן חורבן. און כאָטש די אויסגערעכנטע עלעמענטן דאָמינירן אין די „פאַרמעטן פון פייער", שטראַלט נאָך אַרויס פון די קאַרגע 800 זייטן פון בוך אַ רייך־פאַרביקע גאַמע פון אינדיווידועלע, נאַציאָנאַלע און אַלמענטשלעכע מאָטיוון: רעליגיע און שטאַט, שטאָט און דאָרף, פאַטאַליזם און לעבנס־לוסט, סאָציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע יערונגען, ליבע־ניואַנסן געדעמפּט־הבלגהדיקע און צומאָל ברויזיק־איבערפליסנדיקע, מוזיק און מאַלעריי, גאָט און מענטש און טאַטע און קינד.

„אָט דאָס איז דער פנים פון דור!

„אָט זענען די פאַרשידענע אויטאָ־פּאָרטרעטן, וואָס גיסן זיך צונויף אין אַן איינהייטלעך געשטאַלט און בילד, וואָס איז געצייכנט מיט אַ מענטשלעכער פעדער, איינגעטונקט אין טינטער פון אמת.

„אָט זענען די ,פאַרמעטן פון פייער' — נשמה־רעשטלעך פון אַ וואונדערבאַרן דור" (ראובן אבינועם).

* * *

מ'האָט מיר נישט איינמאָל געשטעלט אין סידנעי די פראַגע: וואָס פאַר אַ קינסטלערישן ווערט פאַרמאָגן די שאַפונגען וואָס זענען אַריין אין בוך? צי האַלטן זיי אויס דעם עקזאַמען פון ליטעראַטור־קריטיק? צי זענען אַנטדעקט געוואָרן אין בוך פּאָטענציעלע קינסטלערישע קרעפטן, וואָס וואָלטן אויסגעוואַקסן אין רייפע קינסטלער? — האָט עס מיך דערמאָנט אָן אַ שפּאַס, וואָס איך האָב לעצטנס געהערט:

אַ זשאָנגלער־עקוויליבריסט איז געגאַנגען אויף אַ דראָט אין אַ צירק עטלעכע הונדערט מעטער פון דער ערד. ער איז אַפּלאָדירט געוואָרן. האָט מען אַרויפגע־

(סוף פון אַרטיקל אויף זייט 55)

מיין שטעטעלע

(זכרונות פון מיינע קינדער־יאָרן)

ש. אשכנזי

„סוועמצאַנקע און ווילנע זענען ווי א שטוב מיט אַ קאַמער" — אָט די דאָזיקע ווערטער האָט געזאָגט מיין מאַמע צו מיין טאַטן, אין אַ ווינטערדיקן שבת פאַרטאָג, ווען איך בין נאָך געלעגן אונטערן וואַרעמען איבערבעט, און דער טאַטע איז געזעסן ביים טיש און איז מעביר געווען די פּרשה פון דער וואָך, ווי דער שטייגער איז, שנים מקרא ואחד תרגום.

דער טאַטע האָט איבערגעריסן זיין לייענען און געלאָזט הערן אייניקע אומפאַרשטענדלעכע רמזים, וואָס זענען באַשטאַנען פון עטלעכע איינזילביקע אָפּגעהאַקטע קלאַנגען, ווי: „אַ", „נו", „אָ" — אַלס פּראָטעסט וואָס די מאַמע שטערט אים מעביר־סדרה זיין.

איך זאָג „אומפאַרשטענדלעכע רמזים", אָבער דאָס רעדט זיך נאָר אַזוי; אומפאַרשטענדלעך וואָלטן זיי געקאָנט זיין נאָר לגבי אַ פרעמדן — אַ „שאינו־מבני־ברית" וואָלט אוודאי פאַרשטאַנען אין אַזעלכע רמזים ווי אַ „האָן אין בני־אדם", פאַר מיר אָבער, ווי פאַר אַנדערע יידישע קינדער, זענען אַזעלכע רמזים געווען זייער פאַרשטענדלעך און היימיש. אין דעם פאַל האָבן דעם טאַטנס קורצע רמזים אַנטהאַלטן אַ לאַנגע אָנקלאַגע, וואָס האָט באַדייט אומגעפער אַזוי:

וואָס ביסטו מיך מפסיק אין מיטן מעביר־סדרה זיין? אַז איך וועל הערן דיינע געוואַלדיקע „חידושי־תורה" אַ ביסל שפּעטער, וועל איך אויך גאָרנישט פאַרזאַמען...

די מאַמע אָבער האָט זיך גאַנץ וויניק גענומען צום האַרצן דעם טאַטנס פּראָטעסטן און האָט פאָרגעזעצט אירע „חידושי־תורה", פון צייט צו צייט טוענדיק אַ זופּ פונם גלאָז דעם שבתדיקן טיי:

— דאָנערשטיק 6 אַזייגער אין דער פרי געזעצט זיך אין באַן — האָט די מאַמע דערציילט — און 9 אַזייגער איז ער שוין געווען אין ווילנע; האָט „אוספּייעט" איינצוקויפן אַלערליי סחורות פאַר זיין געשעפט, ס'איז עפּעס אַ קלייניקייט וויפיל מינים סחורות מ'דאַרף האָבן אין אַ בשמים־קראָם! און 8 אַזייגער אָוונט — שניאור איז שוין צוריק אין סוועמצאַנקע, און ברענגט מיר אַ לעבעדיקן גרוס פונם יינגל (דער „יינגל" — דאָס איז געווען מיין עלטערער ברודער, שוין אַ דערוואַקסענער בחור, וועלכער איז געווען אַן אָנגעשטעלטער אין אַ געשעפט אין ווילנע).

* * *

די עצם התפעלות איז דאָ געווען נישט פון דער בריהשאַפט פונם קרעמער, וועלכער איז, אגב, געווען גאָר נישט אַזאַ רירעוודיקער מענטש, — די התפעלות איז געווען פון דעם וואונדער, וואָס אין „איינע דריי שעה" קען מען זיין אין ווילנע; פון דעם וואונדער, וואָס הייסט „אייזנבאַן", וואָס אין זיין זכות זענען מיר „אַזעלכע נאָענטע שכנים מיט ווילנע"... נישט געקוקט דערויף, וואָס די אייזנבאַן אין אונדזער געגנט האָט עקזיסטירט שוין אַ משך פון אַ גאַנצן דור, אויב נישט מער, דאָך האָבן מענטשן נישט אויפגעהערט נתפּעל צו ווערן פון דעם וואונדער. וואָרום ווער איז דען געפאָרן מיט דער אייזנבאַן? — אַ קרעמער, איינקויפן סחורה איין מאָל אין אַ יובל, אָדער עמיצער צוליב פּיקוח נפש, הלילה, אַז מ'האָט געמוזט פאָרן צו אַ „גרויסן" דאָקטאָר. אין לעצטן פאַל האָט געהערשט אַ טרויער אין גאַנצן שטעטל: וואו מ'איז געגאַנגען און וואו מ'איז געשטאַנען האָט מען געהערט נאָר וועגן דעם חולה, נעבעך; וואָרום אַז דער אַלטער פעלטשער האָט שוין נישט קיין עצה — איז מסתמא נישט גוט, זאָל די שעה נישט זיין. און אין דער אמתן, וואָס האָט דער פעלטשער שוין נישט געטאָן? — די פאַרשידנסטע מיטלען און תרופות אויספּרובירט. און נאָך דעם אַלעמען, אַז דער חולה האָט זיך פאַרעקשנט און נישט געוואָלט געזונט ווערן, האָט דער אַלטער פעלטשער אויפגעהויבן די אַקסלען, פאַרוואָרפן דעם קאָפּ אַהינטער און געזאָגט:

— נו, איך האָב געטאָן אַלץ וואָס אַ בשר־ודם קען טאָן, און איצטער דאַרף מען זיך פאַרלאָזן אויף גאָט...

אַז דער פעלטשער האָט אַזוי געזאָגט, האָט מען פאַרשטאַנען ,אַז מען מוז אויספּרובירן דעם „לעצטן מיטל" און פאָרן צו אַ דאָקטאָר אין ווילנע...

* * *

די מאַמע דערציילט ווייטער:

— איך געדענק — זאָגט זי און טוט אַ טיפן זיפץ — דער טאַטע עליו־השלום איז אַמאָל געפאָרן קיין ווילנע, איך בין דעמאָלט געווען נאָך גאָר אַ קינד, עפּעס אַ גרויסער משפּט געווען דאָרטן מיטן פריין וועגן אַרענדע. וואו באַן? ווער האָט עס גאָר דעמאָלט געחלומט וועגן אַזעלכע וואונדער? איינגעשפּאַנט אַ פּאָר פערד צו אַ וואָגן מיט אַ בויד, און אַזוי איז מען געפאָרן. געגרייט זיך צו דער רייזע האָט מען שיינע עטלעכע הדשים, ביז עס האָט זיך געמאַכט גענוג פּאַסאַזשירן פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך אָנצופילן די בויד. די בויד איז געווען אָנגעפּאַקט מיט מענטשן ווי אַ פעסל מיט הערינג, און אַזוי האָט מען זיך אָפּגעשלעפּט אַ טאָג מיט אַ נאַכט; און אַז מ'איז אָנגעקומען אויפן אָרט, — האָט מען קיין אבר נישט געקענט באַוועגן — אַזוי צעקלאַפּט זענען געווען אַלע ביינער און אַזוי אויסגעמאַטערט איז מען געווען. און היינט? מען זעצט זיך אין וואַגאָן, און אַז מ'וויל ציט מען זיך גאָר אויס אויף אַ באַנק, און מען כאַפּט אַ דרעמל... מען פילט דען אַז מען פאָרט? און אין איינע דריי שעה איז מען אין ווילנע...

* * *

אַז סוועמצאַנקע און ווילנע זענען ווי אַ שטוב מיט אַ קאַמער, האָב איך געהערט שוין מער ווי איין מאָל, נאָר קיינמאָל האָב איך זיך נישט אַריינגעטראַכט אין דעם זין פון די דאָזיקע ווערטער. ווי אַלע יינגלעך — און אפשר נאָך מער ווי אַלע — בין איך געווען פאַרטאָן גאָר אין אַנדערע עולמות... ווער האָט זיך צוגעהערט, וואָס די גרויסע רעדן? איך האָב אָפּטמאָל אפילו נישט אויסגעהעדט וואָס מ'האָט גערעדט צו מיר פערזענלעך, און אַז דער בעל־דבר האָט געענ־

כ'וויל ווערן אַ שרייבער...

(הומאָרעסקע)

שלום גאַרם

אין די פּליטים־לאַגערן פון דייטשלאַנד האָב איך געהאַט אַלע אַטוטן צו ווערן אַ שרייבער. כ'האָב נישט געקענט פאַרקויפן אפילו אַ פונט קאַווע, אַ שטאַנגע ציגאַרעטן. נישט געקענט אָנכאַפּן אַ דייטש ביי די פּאָלעס און פרעגן:

— וואָס האָבן זי? אָדער — וואס מעכטן זי?

כ'האָב נישט געקענט זיך אַריינכאַפּן אין אַ קאָמיטעט און ווערן אַ מאַכער כאָטש ביי „דזשאָינט"־פּאַקעטן. כ'בין געווען, מיט איין וואָרט, אַ שלים־מזל. איז וואָס טוט אַן אידים, וואָס גייט אַראָפּ פון קעסט און צעטרענצלט דעם נדן — ווערט ער אַ מלמד. האָב איך באַשלאָסן צו ווערן אַ יידישער שרייבער. וואָרום געשריבן אין דייטשלאַנד האָבן אַלע, אפילו גאַליציאַנער וואָס קענען נישט קיין יידיש...

מיין פעליעטאָן, מיט וועלכן כ'האָב געוואָלט אַריינפאָרן אין דער יידישער ליטעראַטור האָט געהייסן — „לאָקשן", אַ יידישע זאַך... מ'קען מאַכן אַ לאָקשן־קוגל, און מיט קעז, און מיט מילך; און אַז מען וויל, זענען לאָקשן גאָר גרינע ,אַמעריקאַנער דאָלאַרן. און קודם־כל זענען לאָקשן אומפּאַרטייאיש, מ'קען זיי אפילו אַרויסשטעלן פאַר אַ קאַנדידאַט צו דער „קדימה"־פאַרוואַלטונג.

מיין ערשטע שאַפונג האָט נישט געהאַט קיין מזל. גיי מאַך, אַז אין מפּא"ישן „דאָס וואָרט" איז געזעסן דער ווילנער בונדיסט יאָנעם; אין דער לינק־פּעצעקישער „ניי־וועלט" האָבן געבאַלעבאַטעוועט די קאָמוניסטן; ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פון דער רעוויזיאָניסטישער „אונזער וועלט" איז געווען דער אומפּאַרטיישער „גאָרנישט" מלך טשעמני.

אין מפּ"משן „דער מאָרגן" האָט מען געפרעגט „פּאַרטייני בילעט"...

דעם אמת געזאָגט, האָט עס מיך שטאַרק פאַרדראָסן, נאָר כ'האָב מיר געטראַכט, אין אויסטראַליע וועל איך מיר אָפּנעמען.

אָנגעקומען אַהער, בין איך

דיקט רעדן, האָב איך זיך אויפגעכאַפּט ווי פון אַ חלום, און דערפאַר טאַקע האָט מען מיך, אין קרייז פון מיין משפחה, גערופן „חלום".

אין וואָס פאַר אַ דמיונות, אַ שטייגער, איז געווען פאַרטאָן אַ ידיש יינגל אין אַ קליין שטעטעלע?

צו יענער צייט האָב איך שוין געלערנט תנ"ך.

ביז היינטיקן טאָג בין איך אין ספק, צי די גאַנצע וועלט־ליטעראַטור פאַרמאָגט אַ וועלכע עס איז קינדער־דערציילונג, וואָס וואָלט געווען בכוח אַזוי פאַנאַנדערצושפּילן מיין קינדערשע פאַנטאַזיע און מיך אַוועקטראָגן אין אַ וועלט פון דמיונות, אַזוי ווי די מעשהלעך פון תנ"ך. איך פלעג נאָר האַלטן אין איין פרעגן מיין טאַטן (פאַר פרעמדע האָב איך זיך געשעמט), אויב די אַלע ערטער וועגן וועלכע עס ווערט דערציילט אין תנ"ך, זענען נאָך בנמצא...

* * *

איך ליג מיר אונטערן וואַרעמען איבערבעט. עס איז נאָך זייער פרי. דורכן פענצטער קעגנאיבער זע איך דעם געדיכטן שניי, וואָס ווירבלט אין דער לופטן; פאַלט אָן אויפהער און באַדעקט אַלץ אַרום, אויף וויפיל מיין אויג קען כאַפּן קוקנדיק דורכן פענצטער, מיט אַ קלאָר־ווייסן איבערדעק, וואָס זיין ווייסקייט טיילט זיך אויס נאָך שטאַרקער אין דער נעפּלדיקער לופט; ער לייגט זיך אויף דעכער פון הייזער, אויף נאַקעטע צווייגן פון בוימער, אויף צוימען פון גערטנער און איך זען בחוש, ווי די הייזער און צוימען ווערן העכער פון מינוט. מיר דוכט זיך, אַז אָט־אָט וועט דער שניי אָנפילן די גאַנצע וועלט.

מיין טאַטע זיצט ביים טיש און זעצט פאָר מעביר־סדרה זיין. עס איז שבת־שירה. דער טאַטע לייענט אויסזינגענדיק יעדעס וואָרט מיטן טראָפּ:

„וברוח אפיך נערמו מים, נצבו כמו נד נוזלים, קפאו תהומות בלב ים".

איך ווער אינגאַנצן מיטגעריסן פון די דאָזיקע פסוקים, וועלכע ווערן וואָס ווייטער אַלץ מער פאַנטאַסטיש; זיי טראָגן מיך אַוועק גאָר אין אַן אַנדער וועלט...

אָט דער געדיכטער שניי וואָס דרייט זיך שוועבנדיק אין דער לופטן און שווינדלט פאַר די אויגן, ווי אויך די גרויע לופט דערגאַנצן די פאַנטאַסטישע וועלט אין וועלכער איך געפין זיך; וואוהין איך בין אַוועקגעטראָגן געוואָרן אויף די פליגלען פון דעם שטאַרקן עפּאָס פונם אוראַלטן ים־געזאַנג, וואָס מיין טאַטע לייענט דאָ אויסזינגענדיק יעדעס וואָרט באַזונדער מיט זיין זיסן קול.

איך בין ווייט, ווייט פון דאַנען; גאָר אין אַנדערע ספערן — איך בין צוזאַמען מיט די בני־ישראל אויפן ים־סוף; איך מאַרשיר צוזאַמען מיט דער גאַנצע מחנה אין מיטן ים, צווישן צוויי ווענט פון פאַרפרוירענעם וואַסער...

— אַ נס, — טראַכט איך, — אַ נס וואָס עס פאַלט אַזאַ געדיכטער שניי... די מצרים וועלן דען קענען אונדז זען אין אַזאַ נעפּל?... דער עמוד־האש לייכט דאָך בלויז פאַר אונדז... הערסט? דאָס איז דאָך די גאַנצע חכמה! ערלים קענען דען זען אַן עמוד־האש? און אַזוי וועלן זיי זיך יאָגן נאָך אונדז און וועלן לויפן גלייך אין ים אַריין, און באַץ! אַלע מצרים ווערן דערטרונקען...

דער טאַטע לייענט ווייטער:

„נשפת ברוחך כסמו ים, צללו כעופרת במים אדירים".

— אַהאַ, איר זעט! — רייסט זיך אַרויס אַ פריידיקער אויסגעשריי פון מיין טיפן האַרצן — וואָס האָב איך געזאָגט? אָט זענען זיי שוין דערטרונקען געוואָרן! אַלע מצרים איינגעזונקען געוואָרן אַזוי ווי בליי אין די שטאַרקע וואַסערן...

דאָס טייל איך מיין שמחה מיט מיין קאָמפּאַניע, מיט וועמען איך מאַרשיר צוזאַמען...

אָבער גלייך נאָכדעם הער איך מיין מאַמעס קול אויך מיט אַן אויסגעשריי:

— אוי, וויי איז מיר, זונעניו! וואָס איז מיטן קינד?

און מאָמענטאַל פאַרענטפערט די מאַמע איר אייגענע פראַגע:

— עפּעס האָט זיך אים מסתמא געחלומט — זאָגט זי.

דאָ האָט שוין דער טאַטע מפסיק געווען זיין לייענען און נאָך אַ לענגערער ווײַלע שווייגן האָט ער געזאָגט ווי צו זיך אַליין:

— דאָס איז נישט קיין חלום...

* * *

„סווענציאַנקע און ווילנע..." — די דאָזיקע ווערטער פלעגן אַרויסגעזאָגט ווערן מיט אַ טאָן פון גאווה. עפּעס אַ קליינינקייט — מ'איז אַזעלכע נאָענטע שכנים מיט „ווילנע גופא"! אין דער אמתן זענען דאָך געווען אַרום נאָך גרויסע שטעט אַ הויז ווילנע, און דאָך, אַז מ'פלעגט רעדן וועגן דער „שטאָט", האָט מען געמיינט ווילנע; אַז מען האָט געזאָגט סתם „שטאָט", איז פאַרשטאַנען געוואָרן, אַז דאָס מיינט מען ווילנע. הכלל, ווילנע איז געווען דער יהוסדיקער קרוב מיט וועמען מ'האָט שטאָלצירט.

אָבער פאַר אונדז יינגלעך איז נישט געווען קיין שענערס און קיין בעסערס פון סווענציאַנקע. וואָס טויג אונדז אַ שטאָט מיט צדיקים און ישיבות, וואו מ'זיצט און מ'לערנט טאָג און און מיט ישיבה־יינגלעך איז מסתמא אויך נישט נאַכט? צווישן צדיקים איז אוודאי אומעטיק, היימלעך; קענען דען ישיבה־יינגלעך קלעטערן אויף בוימער, זוכן נעסטן פון פויגעלעך, אָדער זיך אַוועקלאָזן שווימען „קלאַפּטער" אין טייך?

איך, למשל, בין געווען זיכער, אַז אַזאַ טייך, אַזאַ אָזערע, אַזעלכע וועלדער ווי ביי אונדז אין סווענציאַנקע, זענען נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט. מיין שטעטל און זיין סביבה איז געווען און איז פאַרבליבן ביז היינטיקן טאָג די סצענע, אויף וועלכער עס ווערן אָפּגעשפּילט אַלע האַנדלונגען און טאַטן פון די פאַרשידנאַרטיקסטע ליטעראַרישע שאַפונגען און אַפילו היסטאָרישע ווערק, וועלכע איך האָב ווען עס איז געלייענט; אַלץ ווערט אין מיין דמיון אויסגעפירט אויפן פאָן פון מיין שטעטל און איר סביבה. דער מיטלפּונקט פון די טעטיקייטן, וועלכע דער אויטאָר באַהאַנדלט, ווערט אַלע מאָל, אַזוי ווי דורך אַ כישוף, אַריבערגעטראָגן אַהין... איז, צום ביישפּיל, דער מיטלפּונקט פון די אַקציעס אויפן פאָן פון וועלדער — איז דאָך זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז אַלץ ווערט אָפּגעשפּילט אין יענע וועלדער, וועלכע איך קען פון מיינע קינדעריאָרן; וואו יעדעס בוימעלע איז מיר היימיש, וואו איך האָב יעדעס שטענגעלע אויסגעטראָטן. איז, ווידער, דאָס פעלד פון די טעטיקייטן, לאָמיר זאָגן, אַ טאָל — אַ ריזיקער און דערצו זייער אַ פרוכטבאַרער טאָל (דווקא אַ זעלטענע דערשיינונג אין דער אומגעבונג פון מיין שטעטל), און מעג דאָס זיין גאָר אין אַ ווייטן, ווילד־

מיט מיין פעליעטאָן אין טאַש, מיט אַ ציטערדיק האַרץ, אַוועק אויפזוכן די צייטונג, וואָס האָט זיך רעקלאַמירט אַלס די גרעסטע און עלטסטע און אָנגעזעענסטע יידישע צייטונג. אין רעדאַקציע האָט מיך אַ פריילין געפרעגט מיטן זיסטן שמייכל:

— וואַט דו יו וואָנט?

— אַנטשולדיקט פריילין, איך וויל רעדן מיט דעם רעדאַקטאָר, נישט צו דער וואַנט.

זעט זי, כ'בין נעבעך אַ „גרינער", שווייגט זי.

דער רעדאַקטאָר האָט מיט מיר גערעדט קורץ און שאַרף:

— ערשטנס, זענען מיר אַ פּראָגרעסיווע, היפּער־נאַציאָנאַלע צייטונג, מיט אַן אייגענער שטעלונג. מיר זענען אָביעקטיוו, אומפּאַרטייאיש... מיר קעמפן פאַר אַ ריינער יידישער שפּראַך און קולטור, פאַר אָנשטענדיקער ליטעראַרישער פאָרם פון דיסקוסיע...

אויף דעם האָב איך אים דערציילט די געשיכטע מיט די צוויי זעלנער, וועלכע האָבן נאָכן קריג גערעדט וועגן די צילן פאַר וועלכע זיי האָבן געקעמפט. מאַכט דער דייטש:

— מיר האָבן געקעמפט פאַר לעבנס־רוים...

— און מיר — זאָגט דער רוס — האָבן געקעמפט פאַר קולטור, פאַר פרייהייט, פאַר דעמאָקראַטיע...

— דאָס איז נאַטירלעך, — ענטפערט דער דייטש, — יעדער קעמפט פאַר דעם וואָס אים פעלט...

פּאַוואָליע האָב איך מיך געלאָזט צו דער צווייטער צייטונג. אין „ליפט", וואָס ס'האָט געפירט אַ דאַמע מיט אַ קאָפּ קופּער־רויטע האָר, האָב איך ערשט דערפילט, ווי מעלבורן איז אָפּגעשטאַנען פון ניו־יאָרק. ס'זענען מיר באַפאַלן פילאָזאָפישע געדאַנקען: ווען מעלבורן פאַרמאָגט וואָלקן־קראַצערס, און די רעדאַקציע געפינט זיך אויפן 125־טן שטאָק... נאָר ס'האָבן זיך אויפגעמאַכט די טירן און כ'האָב געמוזט אַרויסגיין.

מ'האָט מיך אויפגענומען זייער העפלעך און געבעטן זיצן — אויפן קאָרידאָר. אַ ווײַלע שפּעטער לאָזט מען מיך אַריין צום רעדאַקטאָר און איידער איך באַוויז זיך צו זעצן פאַלט מיין בליק אויף די טעקעס: לייוויק, ניגער, לעיעלעס... זע איך, אַז כ'בין ביטער אַריינגעפאַלן, נאָר כ'מאַך זיך האַרץ.

פרעמדן לאַנד — סיי־ווי־סיי ווערט עס אריבערגעטראָגן אין אַ „פּאַסיקער" לאַנדשאַפט אין מיין אַלטער, היימישער סביבה. און וואו איז דען אַ „פּאַסיקערער אָרט", ווי אין מיין שטעטל אונטערן באַרג, וואו די אַלטע באָד איז געשטאַנען? אלא וואָס, יענער טאָל אין מיין שטעטל איז נישט אַזוי ריזיק און אויך נישט אַזוי פּרוכטבאַר, ווי דער אויטאָר וויל דאָס האָבן? — אויך נישט קיין בייז, פאַרלאָזט זיך אויפן דמיון, ער איז אַ כל־יכול... און אויב די סיטואַציע פאָדערט עס — ווערט די אַלטע באָד, אין איין כהרף־עין, פאַרוואַנדלט אין אַ פּאַלאַץ אָדער אין אַ הויף פון אַ רייכן גוט־באַזיצער — אַלץ לויט דעם פאַרלאַנג פונם אויטאָר — און אין גאַנצן טאָל, וועלכער איז אין דער ווירקלעכקייט וויסט און פּוסט — אויף וויפיל איך געדענק — צעבליען זיך סעדער און גערטנער.

* * *

אָ, מיין ליב שטעטעלע! טייערע, זיסע קינדער־יאָרן!

שאַ, שבת מיטאָג־צייט, דאָס שטעטל גייט פון שול. „שול" איז, פאַרשטייט זיך, בלויז אַ מליצה, אין דער אמתן איז אין אַזאַ קליין שטעטעלע נישט געווען קיין שול; עס זענען געווען צוויי בתי־מדרשים — דער אַלטער בית־מדרש און דער נייער בית־מדרש — און אַ חסידיש שטיבל. קען מען דאָך מיינען, אַז צווישן חסידים און מתנגדים, אין אַ קליין שטעטל, איז מסתמא געווען מחלוקת? — חס וחלילה! דאָס גאַנצע שטעטל — איין משפּחה.

אָט גייט מען פון שול. בכבודיקע יידן גייען מיט די אויבער־מאַנטלען אַרויפגעוואָרפן אויף די אַקסלען, נישט אָנגעטאָן אויף די אַרבל, ווי מ'גייט אַ גאַנצע וואָך, די הענט פאַרלייגט אַהינטער; מ'גייט זיך בנעימותדיק, נישט געאיילט. קומען אָן אויך די חסידים, וועלכע גייען פון חסידישן שטיבל — ווינטשט מען זיך „גוט שבת" און מ'גייט צוזאַמען. שטיל, רואיק אין גאַס — אפילו קיין פויעריש פורל זעט מען נישט דורכפאָרן. דער שבת הענגט ממש אין דער לופט.

* * *

איין משפּחה — סיי אין ליידן, סיי אין פריידן.

מאַכט זיך אַ חתונה אין שטעטל, איז די שמחה נישט בלויז ביי די בעלי־שמחה און זייערע קרובים — דאָס גאַנצע שטעטל פרייט זיך; אַלע זענען מחותנים, אַלע זענען מקיים די מצווה פון משמח זיין חתן וכלה — אַ קינד אין וויג בלייבט נישט איבער. שוין איניקע וואָכן פאַר דער חתונה גייט אַרום דער שמש איבערן שטעטל איינלאַדן דעם עולם צו דער חתונה; ער לאָזט נישט דורך קיין איין הויז.

פּלוצלונג עפנט זיך די טיר און עס שטעקט זיך אַריין אַ קאָפּ, נאָך דעם קאָפּ ציט זיך אַריין דער גאַנצער שמש, און אויף אַ קול, מיטן ניגון וואָס מ'פאַרקויפט עליות אין שול, רופט ער אויס:

— האָטן געלאָזט בעטן ר' פּלוני בן פּלוני מיט דער גאַנצער משפּחה אויף חתונה!

די מינדלעכע איינלאַדונג ווערט אויסגעפירט שטייענדיק ביי דער טיר. ערשט נאָכדעם קומט דער שמש אַריין אין שטוב אינעווייניק, און מיט גרויס פייערלעכקייט לייגט ער אַוועק אויפן טיש די שריפטלעכע איינלאַדונג, דעם „בילעט", וועלכער איז געדרוקט מיט גאָלדענע אותיות אויף קאָלירטן פּאַפּיר, וואו פון גאַנצן טעקסט טיילן זיך אויס צום שטאַרקסטן די ווערטער: „קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה".

בכלל איז די אָפיציעלע איינלאַדונג צו דער חתונה געווען בלויז אַ פאָרמעלע פּראָצעדור, וואָרום אין דער אמתן האָט דאָס שטעטל ממילא זיך געגרייט צו דער חתונה שוין חדשים לאַנג. עפּעס אַ קלייניקייט ,אַזאַ אָנגעזעענער בעל־הבית גיט אויס אַ טאָכטער!

עס קומט דער אָוונט פון דער חתונה. דער ווינטשעווען איינע די אַנדערע און קושן זיך. זאַל איז געפּאַקט. אַלע פּנימער שיינען. ווייבער מען פרייט זיך און צו דער זעלביקער צייט וויינט מען. מען פּליעסקעט מיט די הענט, ווען אַנדערע טופּען סתם מיט די פיס.

סוף־כל־סוף קומט דער עיקר — עס קומט די ריי פון די טענץ.

מילא, די טראַדיציאָנעלע יידישע טענץ, ווי דער כשר־טאַנץ, דער ברוגז־טאַנץ, דאָס שערעלע — די דאָזיקע טענץ האָט מען דאָך נישט דורכגעלאָזט אויף קיין איין חתונה. אָבער איין טאַנץ קען איך נישט פאַרגעסן:

אַן עדה יידן, אָנגעזעענע בעלי־בתים, יידן בעלי־גופים, יידן בעלי־מלאכות, דרייען זיך אין אַ ריזיקן קאַראַהאָד און זינגען אַ ניגון מיט ווערטער, די באַדייטונג פון וועלכע זיי פירן אויס דורך געוויסע באַוועגונגען פון די אברים פון גוף.

דער קאַראַהאָד דרייט זיך און אַלע זינגען:

— מיט די הענט אָט אַזוי־וי!

דער קאַראַהאָד שטעלט זיך אָפּ, און אַלע פּליעסקען צו מיט די הענט דריי מאָל. (אין דער צייט, וואָס די אָנטיילנעמער זינגען די ווערטער און ביז זיי פירן אויס דעם געוויסן אַקט, בלייבן די כלי־זמר שטיל).

דאַן נעמט מען זיך ווידער ביי די הענט, די קאַפּעליע שפּילט דעם רעפריין ביז עס קומען די נייע ווערטער, מען דרייט זיך אין קאַראַהאָד און מ'זינגט:

— מיט די פיס אָט אַזוי־וי.

דער קאַראַהאָד שטעלט זיך ווידער אָפּ און אַלע טופּען צו מיט די פיס דריי מאָל. און ווידער דרייט זיך דער קאַראַהאָד און מ'זינגט:

— מיטן קאָפּ אָט אַזוי־וי.

מען שטעלט זיך אָפּ און אַלע דרייען די קעפּ רעכטס און לינקס. דאַן קומט די ריי פון די אַנדערע אברים. ווען עס קומט די ריי פון די ליפּן — טשמאָקן אַלע טענצער דריי מאָל מיט די ליפּן, און אַזוי ווייטער.

פאַר מיר איז דער דאָזיקער טאַנץ געווען זייער אַ טשעקאַווע זאַך: ערנסטע, שווערע יידן, באַוואַקסענע מיט גרויסע בערד, מאַכן זיך אַזוי נאַריש; דאָס וואָלט געפּאַסט פאַר אונדז יינגלעך, אָבער נישט פאַר טאַטעס און זיידעס.

אָט אַזוי פלעגט מען אָפּהוליען ביז אין ווייסן טאָג אַריין.

און נישט בלויז אויף חתונות פלעגן יידן הוליען און זיין פריילעך — אויך ימים־טובים האָט מען נישט פאַרשעמט. אין אַזעלכע ימים־טובים, ווי אַ שטייגער, שמחת־תורה אָדער פּורים, פלעגן יידן זיך „נאַריש מאַכן" גאָר אויף אַ גרויסן אופן.

* * *

און אַזוי ווי שמחות זענען געווען געמיינזאַם,

— יאָ, — מאַכט דער רעדאַקטאָר, — מיר דרוקן גערן יונגע טאַלאַנטן און ווילן זיי אַריינפירן אין דער ליטעראַטור, נאָר דערווייל שרייבט „בריוו אין רעדאַקציע". אונדזער רעצעפּט: יעדע דריטע שורה אַ פּסוק פון תנ"ך, יעדע פינפטע — אַ געדאַנק פון תלמוד. אַ פּסעוודאָנים וועל איך אייך שוין אויסזוכן, אויף דעם בין איך אַ מיידים.

אַ שטיק האָפענונג האָב איך געלייגט אויפן פּראָלעטאַרישן זשורנאַל פאַר קולטור און געזעלשאַפטלעכע פראַגן. כ'האָב באַשלאָסן אַראָפּצוּוואַרפן פון זיך יעדן צייכן פון קליינבירגערלעכער ציוויליזאַציע — כ'האָב אויסגעטאָן דעם קראַוואַט—און בין אַוועק אין דער רעדאַקציע.

גערעכנט האָב איך צו טרעפן די רעדאַקטאָרן ביי אַ שאַך־ברעט — רויט קעגן ווייס — און אויסצורעכענען די צוגן פון דער היגער פּאָליטיק. אַז דאָס רויטע פערד זאָל נישט שלאָגן די קעניגין, ס'הייסט די „קרימה", איז גענוג אַוועקצושטעלן דעם ווייסן בויער דאָ אָ, און אַ צווייטער וועט אָפּאַנירן: די בויערן דאַרף מען האַלטן אויף צום סוף — צו מאַכן זיי פאַר אָפיצירן.

געטראָפן האָב איך די רעדאַקציע זיצן געמיטלעך ביים טיש, ווי אַ חנוכה־שבת־צונאַכטס אין אַ קליין שטעטל, ווען ס'קלייבן זיך צונויף די שיינע באַלעבאַטים, און איידער מען דערלאַנגט די הייסע לאַטקעס מיט שמאַלץ כאַפּט מען דערווייל אַריין אַן „אָקע".

— יונגערמאַן, — האָבן זיי צו מיר געזאָגט, — כדי צו שרייבן ביי אונדז מוזט איר האָבן גרויע האָר אָדער אַ ליסענע, אָדער ביידע זאַכן צוזאַמען. און איר מוזט טראָגן ברילן, דאָס איז אומבאַדינגט, וואָרום די יאַפּאַנער זאָגן, אַז ברילן גיבן צו אַן אינטעליגענטן אויסזען.

דאָ האָב איך אָנגענומען מוט און געפרעגט:

— כ'פאַרשטיי אַז דאָס איז נויטיק צו שרייבן טעאָרעטישע אַרטיקלען, אָבער איך וויל שרייבן אומשולדיקע פעליעטאָנען, זאָגן מיר, וועגן לאָקשן.

— כדי צו שרייבן פעליעטאָנען — זאָגט איינער — מוזט איר זיין אַ ליטוואַק און קענען לאַטיין.

— אַ ליטוואַק פאַרשטיי איך נאָך, אָבער צו וואָס לאַטיין?

— כדי איר אַליין זאָלט קענען פאַרשטיין, וואָס איר האָט אָנגעשריבן.

אַזוי איז אויך דער טרויער פון איינעם געווען דער טרויער פון אַלעמען.

איז געווען אַ לוויה אין שטעטל, האָט דאָס גאַנצע שטעטל געוויינט. אַלע געשעפטן זענען געווען געשלאָסן, בעלי־מלאכות האָבן אַוועקגעלייגט זייער אַרבעט און דאָס גאַנצע שטעטל האָט אויסגעזען ווי אַ בית־עולם.

איין לוויה, וועלכע איך האָב בייגעוואוינט אין מיין גאַנץ פריער קינדהייט, האָט איבערגעלאָזן אויף מיר אַזאַ שטאַרקן איינדרוק, אַז נישט געקוקט אויף דעם, וואָס אַזאַ לאַנגע תקופה טיילט מיך אָפּ פון יענער צייט, געדענק איך דייטלעך, וואָס איז פאָרגעקומען אויף יענער לוויה.

עס האָט געטראָפן, אַז אַ קצב־יונג האָט — אומגערן אָדער בייזוויליק — געגעבן אַ שטויס אַ יידן, שוין אַן עלטערער מענטש און דערצו נאָך אַ ייד אַ חלוש, און דער ייד איז קראַנק געוואָרן און איז אַוועקגעשטאָרבן. די דאָזיקע געשיכטע געדענק איך פון הערן, וואָס מ'האָט דעמאָלט דערציילט; אָבער דאָס וואָס איך האָב געזען מיט מיינע אויגן און געהערט מיט מיינע אויערן אויף יענער לוויה — זע איך נאָך און הער נאָך היינט, ממש אַזוי דייטלעך ווי אין יענעם טאָג.

ס'איז איבעריק צו זאָגן, אַז צו דער לוויה איז געגאַנגען דאָס גאַנצע שטעטל.

פּלוצלונג האָט זיך די גאַנצע פּראָצעסיע אָפּגעשטעלט אין מיטן שטעטל, און איינער פון די חשובע יידן האָט געעפנט דעם ארון און האָט אַריינגעשריגן אינעווייניק:

— ר' ישעיה! פלוני בן פלוני בעט דיך דו זאָלסט אים מוחל זיין, ער האָט חרטה פון טיפן האַרצן אויף דעם וואָס ער האָט געטאָן; און אויך מיר אַלע, די גאַנצע קהילה קדושה, בעטן דיך דו זאָלסט אים מוחל זיין.

נאָך די דאָזיקע ווערטער האָט דער גאַנצער עולם אויסגעבראָכן אין אַ ביטערן געוויין. איך האָב אויך מיטגעוויינט צוזאַמען מיט אַלעמען. אָבער נישט דעם טויטן האָב איך באַוויינט, איך האָב פאַרגאָסן טרערן אויס מיטגעפיל מיטן אומגליקלעכן מענטשן, וואָס וועט זיין גאַנצן לעבן דאַרפן זיך אַרומטראָגן מיט קינס צייכן...

אַז איך דערמאָן זיך די גאַנצע סיטואַציע, נאָך אַזוי פיל יאָרן, בין איך אונטערן איינדרוק, אַז כמעט דער גאַנצער עולם האָט געוויינט אויס דעם זעלביקן מאָטיוו.

* * *

אָ, איר כשרע, תמימותדיקע יידן! וואו זענען אייערע גייסטיקע יורשים? ליידער, נישט געבליבן קיין גייסטיקע יורשים נאָך אייך. נישטאָ מער אַזעלכע יידן, אויסגעגאַנגען דער מין.

נישטאָ קיין טרייסט פאַר אונדז; נישטאָ קיין ווערטער וועלכע זענען בכוח צו לינדערן דעם ווייטיק פון אַ פאַריתומט פאָלק אויף זיין גרויזאַמען נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראָפע.

אין אונדזער הילפלאָזיקייט קענען מיר נאָך אויסשרייען מיט די ווערטער פון ירמיהו הנביא, וואָס אויך ער, דער טיף פילנדיקער נביא, האָט אין זיין הילפלאָזיקייט אויסגעשריען:

„מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

מיין איינציקע האָפענונג איז געבליבן די „לעבעדיקע צייטונג" פון „קדימה". דאָרט, זאָג איך מיר, וועל איך נישט אָפּטרעטן. וואָס הייסט עפּעס, מ'וועט מיר נישט צולאָזן לייענען מיינס אַ פעליעטאָנדל.

כ'האָב אָנגעשריבן אַ גרויסן פעליעטאָן, וואָרום גרויסקייט איז מיין שוואַכקייט. דאָס בלויזע קעפּל איז ווערט אַ מיליאָן:

„האַמלעט פון שעקספּיר — פאַרבעסערט דורך מיר יאַן שטשופּאַק"; „וועגן וואָס האָט געזונגען דער סאָלאָוויי, פון זאַשטשענקאָ, פאַרבעסערט פון שלום גאַרם", און כ'האָב עס אַריינגעשיקט אין רעדאַקציע.

אין אָוונט פון דער צייטונג בין איך שטאָלץ אַרומגעגאַנגען איבערן „קדימה"־קאָרידאָר און געטרוימט: איצט קען מיך קיינער נישט, אָבער אין אַ שעה אַרום וועל איך ווערן אַ באַרימטער מענטש און מענטשן וועלן ווייזן אויף מיר מיט די פינגער: טאַקע דער? פּלוצלונג רופט עמיץ:

— ווער איז שלום גאַרם?

— ס'הייסט ווער, איך בין עס — רוף איך אויס מיט שטאָלץ. מען פירט מיך אַריין אין „קדימה"־אָפיס און כ'זע ווי ס'זיצן די צוויי רעדאַקטאָרן: די פריינד ראַפּאַפּאָרט און גיליגיטש. פון אַזוינע צוויי אָנגעזעענע מענטשן — טראַכט איך מיר — איז אַ כבוד צו קריגן דעם ליטעראַרישן אַטעסטאַט.

— איר זענט עס גאַרם, מוז איך אייך זאָגן, אַז איר האָט אָנגעשריבן אַ זאַך, זייער אַ שיינע, אורטיילנדיק לויט דער האַנטשריפט. נאָך צוויי מאָל לייענען האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז מיר פאַרשטייען גאָרנישט. מען מוז קענען אַזוי פיין שרייבן — אַזוי האָט געזאָגט דער קריטיקער ראַפּאָפּאָרט.

— איר האָט באמת טאַלאַנט — מאַכט גיליגיטש — אין צורשניידן די ביינעלעך פּאַפּיר. ווידער האָט ער גענומען לויבן מיך אין הימל אַריין. — איר זענט אַ קינסטלער, נאָר נאָך נישט גענוג דערוואַקסן, אָבער איר וועט נאָך אויסוואַקסן.

— אָבער מיין אַרבעט, — פרעג איך...

— אָ, דאָס — מאַכן זיי — קען נישט אַריין אין אונדזער צייטונג, ס'איז אַ קלאַסיש ווערק, אפשר אין הונדערט יאָר אַרום וועט איר עס קענען אָפּדרוקן...

═══◆═══

י. ריגער

ליטעראַרישע נאָטיצן

עס פעלט טאַקע דער דזשאַנגל

אין איינעם פון זיינע אַרטיקלען אין „יידישן קעמפער" („האָבן מיר אַ דזשאַנגל?") פּאָלעמיזירט יעקב גלאַטשטיין מיט די שרייבער, וועלכע האַלטן אַז אונדזער ליטעראַטור איז אַ דזשאַנגל, ד. ה. אַז די, וועלכע האָבן שטאַרקע ציין צערייסן די שוואַכע, און — לית דין ולית דיין.

און גלאַטשטיין קומט צום ריכטיקן אויספיר, אַז דער פאָרוואורף איז, ליידער, נישט אמת; „וואָס מיר דאַרפן, — פאַרענדיקט ער זיין אַרטיקל, — איז אַן אמתן דזשאַנגל!", וואָס, ליידער, איז ער נישטאָ.

„ס'פעלט אונדז, — זאָגט ער, — די נאָרמאַלע קינסטלערישע גרויזאַמקייט... נישטאָ אין אונדזער דזשאַנגל קיין נאַטירלעכע שטערבלעכקייט". אין אונדזער בלומרשטן ליטעראַרישן דזשאַנגל זענען פאַרביטן געוואָרן, — טענהט גלאַטשטיין, — די יוצרות: נישט די שטאַרקע פאַרניכטן די שוואַכע, נאָר די שוואַכע פאַרניכטן די שטאַרקע.

מיט אַנדערע ווערטער — אין אונדזער דזשאַנגל הערשט נישט דאָס דזשאַנגל־געזעץ פון נאַטירלעכן אָפּקלייב, נאָר פון קעגנזייטיקער הילף פון די שוואַכע.

און נאָך אַ זאַך הערשט אין אונדזער בלומרשטן דזשאַנגל — לויט גלאַטשטיינען — דאָס יידישלעכע רחמנות־געפיל.

ריכטיק ווי גאָלד! דער רחמנות אויף דעם ליטעראַרישן ווילד־גראָז האָט דערפירט דערצו, אַז דער קליינער, מאָגערער באָדן פון אונדזער ליטעראַטור קאָן נישט דערנערן די איידעלע ליטעראַרישע געוויקסן.

„לפי דעתי קומט מיר אויס, — זאָגט גלאַטשטיין, — אַז אונדזער דזשאַנגל איז אַן אמתער צער־בעל־חיימדיקער טויבנשלאַג... איך (האָב) גרויס רחמנות אויף אונדזערע ווייכהאַרציקע טאַלאַנטפולע מענטשן, וואָס האָבן אַ דאַנק דעם דרוק פון די דעספּאָטישע קליין־טאַלאַנטן, אַרונטערגעלאָזט פון גאָלד־סטאַנדאַרט און שלום געמאַכט מיט אַ סך ווילד־געוויקס אין אונדזער ליטעראַטור... הלוואי וואָלט מען טאַקע אויפגעפרעסן אַ ביסל די גאָרנישטיקייט, הלוואי וואָלט אונדזער דזשאַנגל געווען אַן אמתער, אַ קינסטלערישער, אַן איינגעפונדעוועטער, ווי ביי די אומות העולם, וואו מען פאַרמאָגט נישט קיין ברעקל איינזעעניש פאַר אַ טאַלענטלאָזיקייט".

איך בין נישט מסכים מיט פּרטים אין גלאַטשטיינס דאָזיקן אַרטיקל, אָבער מיט זיין אַלגעמיינער שטעלונג בין איך, נאַטירלעך, הונדערט פּראָצענט מסכים.

דער אמת, אַז מיר האָבן אַ פאַרוואָרזן ליטעראַרישן דזשאַנגל, וואו עס הערשט נישט דאָס טאַלאַנטירטע, נאָר די טאַלאַנטלאָזיקייט, איז מיר נישט נאָר באַקאַנט פון לאַנג, נאָר איך האָב אים לאַנג־לאַנג געפּריידיקט. און דעריבער איז מיר

אזוי שטארק געפעלן געוואָרן דער הויפּט־געדאַנק פון גלאַטשטיינס אַרטיקל, און דעריבער טאַקע וויל איך אויך אויפמערקזאַם מאַכן י. גלאַטשטיינען, אַז ער גופא האָט די לעצטע פּאָר יאָר גענומען צוהאַנדלען מיט ליטעראַרישן צער־בעלי־חיים. מיין טענה צו גלאַטשטיינען איז, אַז ער, וואָס איז פון דער נאַטור באַשטימט געוואָרן צו זיין איינער פון די, וואָס וואָלטן אין אונדזער ליטעראַטור געוועזן באַראַפט איינפירן דעם נאָרמאַלן דזשאָנגל, העלפט אַ ביסעלע צו פאַרוואַנדלען אונדזער דזשאַנגל אין אַ מרחץ (גלאַטשטיינס אַן אויסדרוק: „אַ דזשאַנגל האָבן מיר? אַ מרחץ האָבן מיר!"). אויך ער איז „צייטנווייז אומדזשאַנגלדיק צוגעלאָזן צו אונדזער מיטלמעסיקייט", ווי ער וואַרפט דאָס פאָר ניגערן. און אַמאָל טאַקע אויך צו בפירושער טאַלאַנטלאָזיקייט.

עס איז, ווייזט אויס, צו שווער אויסצוהאַלטן דעם אָנגריף פון די שוואַכערע טאַלאַנטן (וואָס זענען אין אונדזער דזשאַנגל — לויט גלאַטשטיינען — „די גרויזאַמערע היות"), וואָס „רייסן ממש ביי דער פּאָלע, מיזאָל זיי שוין געבן אָנערקענונג".

איך וויל דאָ ברענגען איין ביישפּיל בלויז, ווי אַזוי עס קעמפן אַמאָל אין גלאַטשטיינען — דער עכטער ליטעראַרישער מבין און טאַלאַנטירטער קריטיקער מיטן ליטעראַרישן צער־בעלי־חיימניק; ווי אַזוי דער קריטישער אָדלער זיצט און בריט פאַרזיכטיק אויס „הינערשע אייער, פון שוואַכע טאַלאַנטלעך".

* * *

פאַראַן אין גלאַטשטיינס בוך „אין תוך גענומען" פרעכטיקע אַרטיקלען וועגן דיכטונג, וואָס ווערן קאַליע פון צופיל איבערגעשפּיצטקייט: ווי אַזוי אי צו בלייבן אַן אָדלער און אי אויסצובריען די הינערשע אייער פאַר אונדזער הינערשער ליטעראַטור. אַזאַ איז דער אַרטיקל „מלך ראַוויטש" (ז. 17 און ווייטער). דאָס אַרטיקל איז פול מיט עכט גלאַטשטייניש שעלמישן סאַרקאַזם. עס כאַראַקטעריזירט גלענצנד ראַוויטשעס אַרט שאַפן; אָבער פון צופיל מאַנעווירן, דערערדט זיך דער קלוגער גלאַטשטיין נישט צו קיין חכמות...

„דער פּאָעט ראַוויטש, — זאָגט גלאַטשטיין,— איז איינער פון אונדזערע אָריגינעלסטע פּאָעטן, ער האָט אַן אייגנאַרטיקן כוח צו דערזען דאָס באַזונדערע, צו באַזינגען דאָס נישט באַמערקטע. און וואָלט ער דאָס איבערגעלאָזט אין דער סטאַדיע פון זיין מיט זיך אַליין, וואָלטן מיר באמת אין אים געהאַט איינעם פון אונדזערע גרעסטע פּאָעטן. אָבער דער מיחוש זיינער צו דראַמאַטיזירן און פאַרקויפן ,די אייגענע סחורה', מאַכט אָפּט פון זיינס אַ ליד אַ גאַנצע צייטונג. אים אַרט נישט וואָס עס קומט אים אונטער דער האַנט — אַ מעגאַפאָן, אַ גראַגער אָדער אַ קלאַפּער".

אויפן פשוטן לשון הייסט עס — ווי איך האָב אַמאָל־אַמאָל געשריבן וועגן די „נאַקעטע לידער" — אַז ראַוויטש זעט אַ טעמע, פילט אָפּ אַ מאָטיוו (למשל, דאָס געפיל פון אַ שוואַנגערער פרוי ביינאַכט), אָבער ער קאָן דאָס נישט אויסדריקן. אויף גלאַטשטיינס בכיוונדיקן תרנום־לשון הייסט עס „וואָלט ער עס איבערגעלאָזט אין דער סטאַדיע פון זיין מיט זיך אַליין"; אויף מיין פשוטן לשון הייסט עס, אַז ער דאַרף לאָזן דאָס געפיל צורו, נישט דערווערגן עס אין זיינע אומגעלומפּערטע „דיכטערישע" אָרעמס. אָבער דורך דעם וואָס ראַוויטש פאָלגט נישט גלאַטשטיינען און מאַכט יאָ קאַליע דאָס וואָס ער דערזעט און דערפילט, דורך דעם וואָס ער קאָן נישט געבן קיין אויסדרוק אַ דיכטערישן מאָטיוו, ווערט מען נאָך נישט „איינער פון אונדזערע אָריגינעלסטע פּאָעטן".

אויב גלאַטשטיין האָט דאָס געמיינט איראָניש, האָט אים דאָ זיין שאַרפע איראָניע פאַרראַטן. גלאַטשטיין איז דאָ, ווייזט אויס, נישט געווען רעצידירט וועלכער ליניע צו פאָלגן — דער ליניע פון זיין קריטישן חוש אָדער דער ליניע פון אַ נישט־איבערצייגטן צער־בעלי־חיימניק.

און ווייטער (אויף ז. 23): „ראַוויטש וואָלט געווען איינער פון די וויכטיקסטע פאָרשטייער פון דער מאָדערנער יידישער פּאָעזיע, ווען ער וואָלט נישט ריזיקירט מיט אַזויפיל וואַסער, כדי צו פאַרקויפן אַ קליין ביסל ווייַן".

איז דען די יידישע דיכטונג, וואָס פאַרמאָגט כמעט אין איין דור אַ קולבאַק און אַ משה לייב האַלפּערן, אַ יחיאל לערער און אַ מאַנגער, אַ לעיעלעס און אַ עסעלין, אַ גלאַטשטיין און אַ סוצקעווער, אַ גראַדע און אַ מינקאָוו און נאָך און נאָך, — צי דען פאַרמאָגט טאַקע אַזאַ דיכטונג אַזוי ווייניק ווייַן, אַז מיט „אַ קליין ביסל ווייַן" קאָן מען ווערן איינער פון די וויכטיקסטע פאָרשטייער פון דער מאָדערנער יידישער דיכטונג?

אָבער גלאַטשטיין דער צער־בעלי־חיימניק פאַרקוקט, פאַרקוקט.

עס האָט אים דאָ פאַרפעלט די נאָרמאַלע „קינסטלערישע גרויזאַמקייט", נאָך וועלכער ער בענקט אַזוי אין זיין אַרטיקל „האָבן מיר אַ דזשאָנגל?"

שוין צו פשוט...

פּראָפ. א. א. ראָבאַק (פּראָפעסאָר פון פּסיכאָלאָגיע אין קעמברידזש, פאַראייניקטע שטאַטן), פאַרעפנטלעכט לעצטנס אַ סעריע אַרטיקלען אונטער אַן אַלגעמיינעם קעפּל: „אַ פרישער צוגאַנג צום ענין קיום יידיש".

ער האַלט שוין ביים צענטן אַרטיקל און עס איז שווער צו זען דעם סוף. אדרבא, עס איז נאָך קיין אָנהויב אויך נישט...

איז וועגן אַ זאַך, וואָס נישט עס האָט אַן אָנהויב און נישט קיין סוף, קאָן מען נישט פּאָלעמיזירן. אָבער היות יעדעס אַרטיקל פון דער מונטערער, אָפּטימיסטישער סעריע איז אַ זאַך פאַר זיך (עס מוז זיין אַ זאַך פאַר זיך, נישט האָבנדיק נישט קיין אָנהויב און נישט קיין סוף), וויל איך זיך אָפּשטעלן אויף דעם נייַנטן אַרטיקל, וואָס טראָגט דעם נאָמען: „אַ קולטור באַשטייט פון שאַפערס".

דער געדאַנק פונם אַרטיקל איז אַזאַ: אַ קולטור באַשטייט פון שאַפערס; און שאַפערס קאָנען זיך באַגיין אָן לייענער, אָן געניסער; זענען במילא נישט גערעכט די יידיש־מקוננים, וואָס קלאָגן אויפן מאַנגל פון לייענער, נאָר עס זענען גערעכט די אָפּטימיסטן, וועלכע ציילן די צאָל שאַפערס.

און לויטן דאָזיקן פּלאַן דערגרייכט א. א. ראָבאַק דעם קלימאַקס פון זיין אָפּטימיסטישער צעיובלטקייט.

די גאַנצע סעריע אַרטיקלען איז אפילו נישט קורץ און נישט שאַרף, אָבער גראָד דעם דאָזיקן געדאַנק זאָגט פריינד ראָבאַק אַרויס קורץ און שאַרף.

[ווייטער — זייט 54.

פיין, טראַכט איך מיר, האָבן זיי מיר אָפּגעאַרבעט, געלויבט און געלויבט און געוויזן די טיר.

נאָר דאָ האָב איך באַשלאָסן נישט נאָכצוגעבן. איך וועל זיי איינבייסן, און כ'בין אַוועק נעמען אַן אינטערוויו ביים „קדימה"־פּרעזידענט. דאָס וועלן זיי באַשטימט אַריינגעבן אין דער צייטונג.

מ'האָט מיך אויפגענומען זייער העפלעך.

— וועמען זוכט איר, יונגערמאַן?

— איך זוך דעם פּרעזידענט, בורשטינען!

— אַנטשולדיקט, מ'זאָגט מר. בורשטין.

— זאָגט נאָר, וואָס פאַר אַ מיסטער איז ער. אַ ייד וואוינט שוין קיין עין־הרע 25 יאָר אין אויסטראַליע און הייסט נאָך אַלץ סענדער, און רעדט נאָך אַלץ יידיש, אַזאַ ייד איז ביי מיר קיין מיסטער נישט...

— איז וואָס ווילט איר פון אונדזער פּרעזידענט?

— איך וויל אַן אינטערוויו.

— פון וועלכער צייטונג, זייט מוחל, קומט איר?

— איך בין אַן אומאָפּהענגיקער זשורנאַליסט.

— וואָס אַ שטייגער מיינט אַן אומאָפּהענגיקער זשורנאַליסט אין מעלבורן?

— אומאָפּהענגיק פון דעם וואָס איך שרייב, וויל קיינער נישט דרוקן...

— וואָס אַזוינס ווילט איר וויסן?

— קודם, ווי האַלט עס מיטן געפּלאַנטן אַלמאַנאַך פון פערציק יאָר „קדימה", וועמענס בילדער עס וועלן אַלץ זיין אין אַלמאַנאַך, וואָרום ס'איז הויך־סעזאָן אויף געדרוקטע פּאָרטרעטן.

נאָר דאָ מאַכט זיך אויף די טיר און אַ ייד קומט אַריין.

— דאָס איז אונדזער פּרעזידענט.

— דאָס זענט איר, טאָ האָט מיר אַ גוטן...

דעם אינטערוויו האָט מען נישט געדרוקט, נאָר איך האָב זיך דערוואַרט אויף די „מעלבורנער בלעטער"...

„לייענערס, קויפערס, אפנעמערס, — זאגט ראבאק, — זענען ביי מיר א טפל, נישט דער עיקר... דאס... גייט קיינמאל נישט אן דער קולטור. טעארעטיש גערעדט, קאן א ליטעראטור באשטיין פון שרייבערס אליין, אינגאנצן אן לייענערס".

טעארעטיש קאן א ליטעראטור באשטיין אויך אן שרייבערס: ווען עמיצער חלומט א פערפעקטן חלום, איז דאס א ליטעראַרישע שאפונג; און יעדער טאג־טרוים איז ליטעראטור; און יעדע דערציילטע פאלקס־מעשהלע און יעדע לעגענדע איז ליטעראטור, אפילו ווען זיי ווערן נישט פארשריבן.

טעארעטיש זענען א סך זאכן מעגלעך, אבער פראקטיש און פאקטיש באשטייט א קולטור פון א בונד צווישן געשאפענעם און גענאסענעם. און אויב עמיצער שאפט דאס גרעסטע ליטעראַרישע ווערק אין א אינדיווידועל צוגעטראכטער שפראך — ד. ה. אין א שפראך וואס קיינער פארשטייט נישט און וואס קיינער וועט עס קיינמאל נישט קאנען לייענען — ד. ה. אויב עס האט אפילו נישט קיין פאטענציעלן צוקונפטיקן לייענער, איז דאס אפשר קיין ליטעראטור נישט, און קיין קולטור אוודאי נישט.

אבער דאס איז נאר אגב אורחא, טעארעטיש, אזוי צו זאגן. דער עיקר בין איך דא אויסן נישט קאלעגע ראבאקס טעארעטישע פאראדאקסן, נאר זיינע פראקטישע אויספירן פון די דאזיקע טעארעטישע הנחות.

הכלל, ליטעראטור און קולטור קאנען עקזיסטירן אן געניסער, אן לייענער, אן קויפער. איז אויב אזוי קלאר, אז כדי צו וויסן צי מיר האבן א ליטעראטור און א קולטור אין יידיש, דארף מען זען צי מיר האבן שאפערס.

און אויב אזוי, קאן זיך קיינער נישט גלייכן צו אונדז. יידיש פארמאגט די גרעסטע ליטעראטור און די גרעסטע קולטור! אויב מעקסיקע האט צום ווינציקסטן א 20־25 שרייבער ביי א באפעלקערונג פון 20 טויזנט יידן, הייסט עס, אז ווען די פאראייניקטע שטאטן וואלטן זיך געווען געוואלט גלייכן מיט אונדז, וואלטן זיי פראפארציאנעל געווען באדארפט האבן א הונדערט פופציק טויזנט שרייבער. נו, איז ווער קאן זיך מיט אונדז גלייכן?

ווען מיינע לייענער וואלטן געקאנט לייענען ראבאקס גאנצן ארטיקל „א קולטור באשטייט פון שאפערס", וואלטן זיי געווען געזען, אז מיטן איבערגעבן ראבאקס סך־הכל פון די טויזנט שרייבער אונדזערע (אזוי האט ער אויסגערעכנט), קאן מען קיינעם נישט געבן קיין פארשטעלונג ווי אזוי דער חשבון צדק ווערט געמאכט.

נישט קוקנדיק דערויף וואס איך ווייס, ווי ערנסט עס איז געמיינט ראבאקס יעדעס ווארט און זיין יעדער געדאנק, בין איך דאך עטלעכע מאל געשטרויכלט געווארן און גענומען אים חושד זיין, אז ער שרייבט א פעליעטאן, א פאראדיע אויף דעם שרייבער־„בום" בכל תפוצות ישראל.

איז דען עמיצער שולדיק ,אויב ער נעמט חושד זיין א הומאריסטישן טריק, ווען מען לייענט אט אזא שטיקל קולטור־מאטעמאטיק:

„וועגן קובא איז מיר ווייניקער באקאנט, נאר פון א מנין יידן וואס שרייבן דארטן אויף יידיש, ווייס איך יא, און אויך דארטן איז פאראן א שרייבער־פאראיין".

פון אזא חשבון קאן מען אפילו נישט מאכן קיין אויספיר וויפיל יידן עס קאנען שרייבן יידיש, ווייל פון גאר א סך ראבאקס „שרייבער", קאן א היפשער טייל נישט נאר נישט בויען א ליטעראטור, נאר זיי קאנען מיט זייער שרייבן חרוב מאכן א שפראך!

היינט די ראיה פון דעם קובער שרייבער־פאראיין! איך ווייס נישט ווי עס זעט אויס דער שרייבער־פאראיין אין קובא, אבער איך ווייס ווי אונדזערע שרייבער־פאראיינען זעען אויס אין אנדערע לענדער! איך קאן שרייבער־פאראיינען און שרייבער, וואס דווקא זייער עקזיסטענץ און זייער שרייבן זענען פאר מיר א בולטער באוויז, אז מיר פארמאגן נישט קיין ליטעראטור און נישט קיין קולטור.

ווי ווייט פראפעסאר ראבאק האט די פראגע פון ליטעראטור און קולטור פארוואנדלט אין א ריין־אריפמעטישער אויפגאבע פון פארגלייכן ציפערן, באווייזט זיין טריאומפירנדיקע פראגע: „איצט וויל איך פרעגן די געשוואוירענע פעסימיסטן, וואס זענען שוין גרייט צוצולייגן די פעדער צו דער נאז א גאנצער קולטור, צי די יידישע ליטעראטור האט געהאט נאענט צו טויזנט פען־מענטשן אין 1915, צי די יידישע ליטעראטור איז דעמאלט געווען א וועלט־ליטעראטור".

דערויף וועט אים איינער פון די פעסימיסטן (הגם נישט פון די געשוואוירענע) ענטפערן, אז מיר האבן איצט ביי טויזנט שרייבער גראד דערפאר, ווייל די ליטעראטור אונדזערע איז א גארטן אן א צוים, אין וועלכן עס שפרינגען אלע ציגן... הפקר!

מיר האבן דאן נישט געהאט קיין טויזנט שרייבער, אבער הונדערטער טויזנטער פאטענציעלע לייענער; מיר האבן דאן נישט געהאט קיין טויזנט אינפלאציע־שרייבער, אבער דער גרעסטער טייל שרייבער האט געהאט גאלד־דעקונג. און אויב פריינד ראבאק מיינט, אז די יידישע ליטעראטור איז א וועלט־ליטעראטור מיט דעם, וואס טויזנט שרייבער שרייבן אויף יידיש אין אלע טיילן פון דער וועלט, מאכט ער ווידער א ריין־מעכאניש־מאטעמאטישן חשבון, וואס ווייזט זיך ארויס פאר פאלש, ווי נאר מען גיט זיך א גראב טיפער: איין שרייבער, ווי פרץ אדער שלום־עליכם, וואס באריכערט די וועלט־ליטעראטור, מאכט פון א ליטעראטור א וועלט־ליטעראטור א סך מער, ווי טויזנט שרייבער, וואס גיבן איר גארנישט צו.

„די עפיגאנען, — זאגט ראבאק אליין, — זענען נישט פארווארצלט ווי די אבות, אבער דערפאר זענען זיי מער פארצווייגט".

צי דען ווייס אבער נישט פריינד ראבאק, אז ביי א סך צווייגן אן געהעריק־טיפע און שטארקע ווארצלען ברעכט זיך דער בוים? און אז ביי א היפער־פארצווייגונג ברענגען די צווייגן ווייניק פרוכט, און טאקע נישט קיין גוטע דערצו?

און דאס זען מיר טאקע אין אונדזער ליטעראטור.

יידן זענען א גייסטיק־שעפעריש פאלק. אויב מיר האבן געקאנט פארזארגן גאנץ אייראפע, זינט דער עמאנציפאציע, מיט ריזיקע טאלאנטן, איז זאלן מיר נישט קאנען ארויסברענגען א טויזנט שרייבער, ווען עס איז גענוג אנצושרייבן א פאר נודנע דערציילונגען, אדער א פאר טאלאנטלאזע לידער און ארטיקלען, כדי צו פיגורירן אלס ציפער אין פראפעסאר ראבאקס רייען.

[ווייטער — זייט 55.]

כראניק

י. ראפאפארט שטעלט צונויף א זאמלונג געקליבענע ארטיקלען, געדרוקטע אין משך פון פיר יאר אין די היגע „יידישע נייעס".

דאס בוך וועט באשטיין פון פיר אפטיילונגען און וועט הייסן „נזם זהב..."

* * *

ג. טשארנעזאן־ש א י א ק גרייט צום דרוק א בוך דערציילונגען א. נ. „אין קיינעמס לאנד". א טייל פון זיי זענען געדרוקט געווען אין ליטעראַרישע אויסגאבעס מעבר־לים און אין בוך־פארם אין ישראל.

עס קומען אויך ארויין עטלעכע נייע גרעסערע דערציילונגען, וועלכע וועלן פריער געדרוקט ווערן אין המשכים אין „די יידישע פאסט", פון וועלכער דער מחבר איז רעדאקטאר.

* * *

אין חודש נאוועמבער האט יעקב ווייסליץ געפייערט דעם 40־יאריקן יובל פון זיין טעאטער־טעטיקייט. דער ווייסליץ־יובילײ־חודש האט זיך אנגעהויבן מיט א ווארט־קאנצערט פון בעל־היובל, און א וואך שפעטער מיט דער אויפפירונג פון ה. לייוויקס „דער פאעט איז בלינד געווארן". די ווייסליץ־פייערונגען האבן זיך פארענדיקט מיט א באנקעט לכבוד דעם בעל־היובל.

* * *

די יידישע נאציאנאלע ביבליאטעק „קדימה" גרייט צום דרוק א יידיש־אויסטראַלישן אלמאנאך, מיט וועלכן די גרויסע יידישע קולטור־אינסטיטוציע אין מעלבורן וועט באצייכענען איר 40־יאריקע עקזיסטענץ.

דאס דאזיקע ווערק וועט געבן א פול בילד פון היגן ישוב, פון זיין געשיכטע און קעגנווארט.

חוץ די אומצאליקע פובליציסטישע ארטיקלען, אינפארמאציעס וועגן יעדער יידישער אינסטיטוציע און געזעלשאפט אין אויסטראַליע, וועט דער אלמאנאך אויך אנטהאלטן א רייכע ליטעראַרישע אפטיילונג.

* * *

בער י. ראזען פארטיקט אויס א בוך ליטעראַרישע פארטרעטן, אין וועלכע קומען ארויין א גאנצע ריי געשטאלטן פון דער יידיש־ליטעראַרישער קינסטלערישער וועלט, ווי: נאמבערג, ווייסענבערג, אנסקי, דוד הערמאן; להבדיל בין חיים למוות: י. גרינבוים, ד"ר זאמערשטיין; די קדושים: ה. צייטלין, א. קאציזנע, צבי פרילוצקי, ה. ערליך, הערשעלע א. אנד.

זיקער אַרמיי יידישע שרייבער? עס איז דאָך גענוג פאַר אים, אַז מען שרייבט אויף יידיש — אפילו אויף אַ שלעכטן...

פאַר מיר איז דאָס נישט גענוג...

איך האָב לענגער צוגעהערט אַ שמועס צווישן צוויי אויסטראַלישע יידן. איינער פרעגט דעם צווייטן: „האָסט שוין געלייענט שאַשקעסעס „וועלט־רייזע׳?” — ענטפערט אים דער צווייטער: „איך האָב קודם כל גענומען לייענען דאָס קאַפּיטל וועגן אויסטראַליע, אַ קאַפּיטל וואָס איך קאָן צום בעסטן אָפּשאַצן; און נאָכן דאָזיקן קאַפּיטל האָב איך שוין מער נישט באַדאַרפט לייענען...”

אַזוי וועל איך אויך מאַכן, כדי צו פאַרקירצן מיין אָפּשאַצונג פון ראָבאַקס „פרישן צוגאַנג צום ענין קיום יידיש”: איך וועל ברענגען די אויסטראַלישע פּאָזיציע פון זיין בלאָפסקן חשבון וועגן אונדזער ריזיק אויסגעוואָקסענעם שרייבערישן פאַרמעגן.

„אין אויסטראַליע איז דאָ אַ פיינע שרייבער־קאָלאָניע, עטלעכע גאַנץ באַוואוסטע נעמען. פון דעם וואָס איך געדענק אויפן קאָפּ וואָלט איך געשאַצט אַ 12־15 יידישע שרייבערס דאָרטן”.

פריינד ראָבאַק האָט דאָ אַ טעות. איך מיין דאָ נישט דעם טעות זיינעם וועגן די עטלעכע גאַנץ באַוואוסטע נעמען, און וועגן די 12־15, בעת אַלע ווייסן אַז אין אויסטראַליע איז דאָ נאָר איין שרייבער (אַלס עדות וועל איך שטעלן דעם פאָרזיצער פון דער קולטור־געזעלשאַפט, וואָס איז ביי ראָבאַקן אוודאי אַריינגעפאַלן צווישן די 12־15); איך מיין דאָ דעם טעות נישט פון פאַרגרעסערן די צאָל אויסטראַליש־יידישע שרייבער, נאָר דעם טעות פון פאַרקלענערן זיי... לויט ראָבאַקס מעטאָד וואָלט ער דאָ געקאָנט אָנרעכענען אַ סך מער ווי 15־20: סיי די עטלעכע אמתע שרייבער, וועלכע ראָבאַק קען נישט, סיי אומצאָליקע אַנדערע, וועלכע איך, צום באַדויערן, קען יאָ... דאָ שרייבן יידיש אַ סך מער ווי הונדערט!

אַן אַנדער פראַגע איז ווי זיי שרייבן. אָבער דאָס קימערט נישט ראָבאַקן. אין דער פּראָסטער אַריפמעטיק איז יעדער פלאָקן אַ איינס...

ווען מיר וואָלטן טאַקע פאַרמאָגט טויזנט שרייבער, וואָלט אונדזער טראַגעדיע געווען זיין נאָך גרעסער ווי זי איז איצט, ווייל מיר וואָלטן דאַן געווען פאַרמאָגט נישט קיין הונדערט (מאַקסימום!) פאַרצווייפלטע שעפער, נאָר טויזנט! ווייל ווי גרויס אַ קאָפּ זאָל נישט זיין — אויב ער זיצט נישט אויף אַ קערפּער, מיט וועמען ער איז אָרגאַניש פאַרבונדן, איז ער — דער קאָפּ — אַ טראַגישע דערשיינונג, אַ געשפּענסטערהאַפטע דערשיינונג.

געוויס האָט זיך אונדזער ליטעראַטור וואונדערלעך אַנטוויקלט אין משך פון בלויז פופציק יאָר; אָבער אין 1915 האָט די קלענערע ליטעראַטור געהאַט ריזיקע האָפענונגען; און היינט שטייט זי ביי אַן אָפּגרונט.

אָבער פריינד ראָבאַק טריאומפירט: ביים אָפּגרונט שטייט אַזאַ גרויסע מחנה שרייבער, אַז זיי פאַרשטעלן פאַר אים, מיט זייערע מערסטנטיילס פּרוכטלאָזע שרייבערישע צווייגן, דעם אָפּגרונט.

א. סטוצינסקי

„פאַרמעטן פון פייער”

(סוף פון זייט 48)

שיקט אַ טיש. ער האָט איינגעשטעלט דעם טיש אויפן דראָט, זיך געשטעלט מיטן קאָפּ אויפן טיש און איז ווידער אַפּלאָדירט געוואָרן. האָט ער אַרויפגעשטעלט אַ שטול אויפן טיש, זיך ווידער געשטעלט מיטן קאָפּ אויפן שטול און האָט ווידער מצליח געווען. האָט מען אים דערלאַנגט אַ פילקע, האָט ער אַוועקגעלייגט די פילקע אויפן שטול, זיך געשטעלט מיטן קאָפּ אויף דער פילקע און די פיס אין דער הויך. דער זאַל האָט שטורמיש אַפּלאָדירט. אַזוי שטייענדיק מיטן קאָפּ אויף דער פילקע, האָט דער זשאָנגלער־עקוויליבריסט אַלס הויכפּונקט פון זיין סעאַנס אַרויסגענומען פון קעשענע אַ מיניאַטור־פידעלע און גענומען שפּילן. דער עולם האָט אויסגעבראָכן אין אַ שטורמישער אָוואַציע.

— ווי געפעלט דיר עפּעס? — האָט זיך געווענדעט אַ ייד צו זיין פריינד, מיט וועמען ער איז געקומען אין צירק.

— ווי ס׳געפעלט מיר? צו יאַשאַ חפצן קומט ער נישט...

צי גייט דאָ ווירקלעך אין דעם באַצויבערנדיקן טאָן פון זשאָנגלערס פידעלע?

ניין, געוויס נישט.

ס׳גייט אין דער מייסטערהאַפטער קאָאָרדינאַציע פון גוף, מוח און נערוו פון דעם זשאָנגלער, וואָס שטייענדיק מיטן קאָפּ אַראָפּ אויף אַ פילקע, וואָס איז געלעגן אויף אַ שטול, וואָס איז געשטאַנען אויף משקולת אויף אַ צירק־דראָט, האָט זיך נישט איינגעבראָכן און נישט פאַרענדיקט זיין לעבן אין תהום.

געוויס קומען נישט די לידער פון די יונגע העלדן־דיכטער צו די רייפע ווערק פון ביאַליק, טשערניכאָווסקי, שמעונוביץ און אורי צבי גרינבערג, כאָטש ס׳איז נישט אויסגעשלאָסן, אַז געציילטע פון זיי האָבן געהאַט באַדייטנדיקע פּאָטענציעלע מעגלעכקייטן אויסצואוואַקסן אַלס קרעפטיקע דיכטער. דאָס זעלבע וואָלט מען געקענט זאָגן וועגן די איבעריקע געביטן פון בוך. צי גייט דאָ אָבער אין דעם קינסטלערישן ווערק פון די שאַפונגען? — געוויס נישט!

ס׳גייט דאָ אויסשליסלעך אין דער פיזישער און בעיקר גייסטיקער גבורה פון די יונגע העלדן, וואָס שטייענדיק פאַר אַ ריזיקן תהום, קוקנדיק דעם טויט אין פנים אַריין טאָג־איין טאָג־אויס, האָבן זיי זיך נישט פאַרבראָכן און אַזוי אַרום אויסגעצויבערט און אויסגעקעמפט אַ ליכטיקע צוקונפט פאַר ישראל און פאַרן גאַנצן יידישן פאָלק.

אָפּקלאַנגען

חסידות...

חסידות איז לעצטנס שטאַרק אַריין אין אונדזער לעבן. ראשית, האָבן מיר דאָ אין מעלבורן אַן אייגענע נטורי קרתא מיט אַ רבין, וואָס פּראַוועט טיש, ווי אין יענע גוטע צייטן.

לעצטנס איז ער אָפּגעפאָרן קיין אַמעריקע. די סצענע פון באַגלייטן דעם רבין איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַזאַ געשעעניש, וואָס די אויסטראַליער האָבן נאָך אַזעלכעס נישט געזען פאַר זייערע אויגן. צענדליקער חסידים, יידן מיט לאַנגע קאַפּאָטעס און בערד האָבן אים באַגלייט מיט ריקודים אונטערן פרייען הימל.

והשנית, זענען דאָ אַראָפּגעקומען מיטן לעצטן אימיגראַציע־שטראָם אייניקע משפחות פון די ליובאַוויטשער חסידים, יידן וואָס האָבן געראַטעוועט זייערע לעבנס און זייער אמונה, און עוקר געווען פון רוסלאַנד.

אויך זיי האָבן אַריינגעבראַכט אַ ביסל מער יידישקייט אין די חברות און תלמוד־תורות פון מעלבורן.

אָבער דער עיקר ווילן מיר דאָ פאַרצייכענען די געשעעניש פונם צוריקקער פון געוויסע קולטור־טוער צו חסידות: מען לערנט חסידות; מען האַלט לעקציעס וועגן חסידות; מען דערציילט מעשיות פון בעל־שם. פּשוט, מען קוויקט זיך מיט חסידות.

לרוב קומט עס פון יענע קרייזן, וואָס האָבן אַלע יאָרן בפועל ממש באַקעמפט די „יידישע פינצטערניש”, געדרוקט צייטונגען אין יום הקדוש און באַקעמפט רעליגיע אַלס „אָפּיום פאַר די מאַסן”...

היינט האַלט מען לעקציעס וועגן חסידות אין שאָטן פון פאַרבלאַסטע רויטע פענער.

דער עיקר, ס׳איז שווער זיך צו אָריענטירן, צי דאָס איז בלויז אַ מין גלאָריפיצירן דאָס אומגעבראַכטע און מיטן וואָרצל פאַרשניטענע יידישע לעבן, אָדער מען מיינט עס טאַקע אויפריכטיק — מען וויל זיך צוריקקערן צום חסידות.

עס דאַרף אָבער באַמערקט ווערן, אַז אונדזער יוגנט, וועמען ס׳איז לחלוטין פרעמד אפילו די בענקשאַפט־געפילן פון אונדזער אויסגעוואָרצלטן דור, פאַרשטייט גאָר ווייניק וועגן די שיטות פון ר׳ ישראל בעל־שם־טוב, מענדעלע קאָצקער און ר׳ נחמן בראַצלאַווער. זי, אונדזער יוגנט, נעמט לחלוטין נישט קיין שום אָנטייל אין דעם דאָזיקן שטודיום פון חסידות, וואָס איז לעצטנס אַזוי שטאַרק אַריין אין דער מאָדע אין אונדזער יידישן מעלבורן.

י. בן־בנימין

ב. וואַרשאַווסקי

„אויסטראַליאַנאַ"

(וואַריאַציעס אויף דער טעמע: אַסימילאַציע)

פון די קנאַפּע ניין מיליאָן אויסטראַליעס איינוואוינער מאַכן אויס די יידן אַן ערך אַ ראַלבן פּראָצענט. עס זעט זיך נישט פאַר אַין דער נאָענטסטער צוקונפט, אַז די יידישע עדה אין אויסטראַליע זאָל פּראָצענטועל שטייגן. אין די אַכט נאָך־מלחמה־יאָרן איז די אַבסאָלוטע צאָל יידן אין לאַנד פאַרגרעסערט געוואָרן דורך אימיגראַציע מיט קרוב צוואַנציק טויזנט נפשות און דערגייט איצט ביז איבער פופציק טויזנט. פאַר דער זעלבער צייט זענען אָבער אַריינגעקומען אין לאַנד אַריין ביז 800 טויזנט נישט־יידישע איינוואַנדערער (פון וועלכע אַ העלפט זענען בריטישע). דער יידישער עמיגראַנטן־רעזערוואואַר איז כמעט שוין אויסגעשעפּט, בעת דער אַריינקום פון נישט־יידן (ליידער, איז עס אין דער לעצטער צייט אין אַ גרויסער מאָס — דייטשן) שטייגט כסדר. מוז מען דערפאַר אָננעמען פאַר פעסטגעשטעלט, אַז לגבי דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג־צאָל פון אויסטראַליע איז די טענדענץ פון היגן יידישן קיבוץ — אַראָפּצואוואַקסן.

ביי אַזאַ צושטאַנד זענען די אויסזיכטן פאַר אַסימילאַציע, אָביעקטיוו גענומען, זייער גינציקע און צודינענדיקע. צאָלווינציקייט, דרוק פון סביבה, עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן, רעלאַטיוו הויכער ניוואָ פון בילדונגס־וועזן און די לייכטקייט דערפון צו געניסן — דאָס איז בלויז אַ טייל פון די אָביעקטיווע באַדינגונגען, ביי וועלכע אַסימילאַציע געדייעט. די מלוכה, ווי אויך אַנדערע מאָסגעבנדיקע פאַקטאָרן טוען אַלץ, כדי דעם אַסימילאַציע־פּראָצעס צוצואיילן. אמת, מען טוט עס נישט דראַסטיש, און אַוודאי נישט רוי, מיט רשעות, אָבער דער פּראָצעס קומט פאָר.

עס קען זיין, אַז דאָס וועלן אי אַריינקריגן וואָס מער אימיגראַנטן, וועלכע זענען אַזוי נויטיק פאַר דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון לאַנד, אי דאָס נישט וועלן שאַפן דאָ אַ פּראָבלעם פון נאַציאָנאַלע מינדערהייטן זענען בבחינת דעם טרעפלעכן ענגלישן פאָלקס־ווערטל פון וועלן גלייכצייטיק „האָבן דעם קוכן און עסן דעם קוכן".

עס איז שווער איצטער שוין צו מאַכן דעם פּראָגנאָז, ווי אַזוי אויסטראַליע וועט זיך נאַציאָנאַל אויסבילדן, האָבנדיק ביי זיך אַן אָנזעעוודיקן עלעמענט פון נישט־ענגלישע איינוואוינער. וואָס אונדז אינטערעסירט דאָ, איז דער נאַציאָנאַלער גורל פון יידישן מיעוט אין אויסטראַליע.

ווי געזאָגט, איז אָביעקטיוו די אַסימילאַציע אין אויפשטייג. בלייבט איבער — פאַר אונדז, וואָס ווילן זיך נישט אַסימילירן — זיך אַנטקעגנצושטעלן מיט סוביעקטיווע מיטלען. די דאָזיקע מיטלען קעגן אַסימילאַציע און זייער אינטענסיווקייט און שטאַרקייט, דאַרפן זיין וואָס שאַרפער און ראַדיקאַלער, נעמענדיק אין אַכט די ריזיקע ווירקונג פון די אָביעקטיווע באַדינגונגען.

וועלכע זענען אונדזערע כלי־זין? באַקאַנט: דאָס איינהאַלטן פון אייגענעם לעבנס־שטייגער, וועלטלעכע ווי אויך רעליגיעזע שולן אין אייגענער שפּראַך, אייגענע פּרעסע און פאַרלאַגס־וועזן, נאַציאָנאַלע דערציאונג פון דער יוגנט א. אַ. וו.; דער עיקר איז אָבער דער אייגענער טיפער, קאָמפּראָמיסלאָזער און דעצידירטער ווילן צו בלייבן אַ ייד ביי אַלע אומשטענדן. אויב עס איז נישטאָ אָט דער לעצטער באַדינג, איז אונדזער גאַנצער קאַמף פון פאָראויס אַ פאַרשפּילטער.

מיר קענען דעם גאַנצן אַרסענאַל פון ווערטער און לאָזונגען געצילטע קעגן אַסימילאַציע. מיר קענען אַלע לאָגישע — אויב לאָגיק האָט דאָ עפּעס צו טאָן — און אַלע מאָראַלישע און עטישע אַרגומענטן קעגן אַסימילאַציע. אָבער, **עולם** במנהגו נוהג און די אַסימילאַציע, אין איר שמענדריקישער אָדער אַנדערער פאָרם, לאָזט זיך אויף אונדז ווי אַ היישעריק. מיטן „אונדז" איז געמיינט בלויז אַ קליינער טייל פון אונדז, וואָס אַ רוב פון זעלביקן קליינעם טייל איז יוצא מיט אַ קאָפּשאָקל, מיט אַ קרעכץ. נישט בלויז מען איז נישט מיליטאַנטיש, פאַנאַטיש און קנאיש, נאָר מען איז שוואַכמוטיק און פאַרגעבעריש לגבי סביבה און אַ כל־שכן לגבי אייגענער משפּחה. די אַלע שיין־קלינגענדיקע דרעווין קעגן אַסימילאַציע האָבן כמעט אַזאַ ווירקונג, ווי אַ פּלאַקאַט „רויכערן שטרענג פאַרבאָטן" אין אַ קלוב־זאַל האָט אויף אַן אַלטן רויכערער...

מיר איז אַמאָל אויסגעקומען בייצוואוינען אַ פּיינלעכע סצענע, ווי אַ מיידעלע פון אַ יאָר פינף־זעקס פרעגט איר מאַמע, צי ס'איז אמת, אַז זי, די מאַמע, איז אַ יידישקע. די מאַמע ווערט היפּשלעך צעטומלט און ענטפערט דעם קינד, אַז זי איז אַן אויסטראַליערין, ווייל זי איז דאָ געבוירן געוואָרן. דער „טשוואָק" פון דער דאָזיקער געשיכטע איז, וואָס דעם קינדס פראַגע איז געקומען נאָכן שפּילן זיך מיט אַנדערע יידישע און נישט־יידישע קינדער אין „באַהעלטעלעך" און דער פּאַראָל איז געווען אַזאַ:

— ווער ס'זאָגט אַז דזשיסוס קרייסט (יעזוס קריסטוס) האָט באַשאַפן די וועלט, באַהאַלט זיך אויף רעכטס; ווער ס'זאָגט, אַז גאָט האָט באַשאַפן די וועלט, באַהאַלט זיך אויף לינקס...

די „גאַס" האָט געפּסקנט דאָס, וואָס די מוטער האָט נישט געוואָלט — אַז דאָס דערמאָנטע מיידעלע באַהאַלט זיך אויף לינקס.

אונדזערע טאַטעס האָבן אונדז געמוסרט —און טיילמאָל געפּאַטשט—פאַר שמועסן בעת קריאת התורה; שבת און יום־טוב האָבן די טעכטער, — וואָס האָבן געהאַט אַ „קאָנצעסיע" צו רעדן פּויליש מיט די חברטעס — נישט געטאָרט רעדן אין שטוב קיין פּויליש, נאָר דווקא יידיש. דאָ הי הערן מיר עפּעס נישט, עס זאָל פאַר נישט רעדן יידיש דעם קינד, אָדער אייניקל, אַ האָר געקרומט ווערן מצד דעם יידישיסטישן פאָטער אָדער זיידע.

די ערשטע מידה, וואָס די „אויסגעגרינטע" רעקאָמענדירן אונדז איבערצונעמען ביי די אויסטראַליער, איז די מידה פון „טעיק איט איזי", ס'הייסט: נעם עס לייכט, נעם זיך נישט איבער. האַלטן מיר אָבער פון דער דאָזיקער מידה בלויז ביי אומבאַקוועמע סיטואַציעס, ווען ס'האַנדלט זיך אין אַרויסווייזן יידישקייט. דאָ נעמען מיר זיך נישט איבער. דאָ איז רעכט, אַז אַן אונדזעריקער, היימישער ייד זאָל צו דער בר־מצווה פון זיין בן־יחיד צונויפרופן

די יידישיסטישע עליטע און לאָזן זיין בחור האַלטן אַ פּשטל אין — ענגליש!

דאָ איז רעכט, אַז אַ יינגער בחור, אַ זון פון היימישע יידן, זאָל באַגאַטעליזירן דאָס וועלן איינהאַלטן יידיש אין אויסטראַליע, „אין אַן ענגליש־רעדנדיקן לאַנד”, ווי ער שרייבט עפּנטלעך אין אַ יידיש־ענגלישער צייטונג. דאָ איז רעכט, אַז אויף חתונות און לוויות — עס רעדט זיך, ווידער, וועגן יידישע מענטשן—זאָלן פעסטרעדעס געהאַלטן און לשון־קודשדיקע קאַפּיטלעך תהילים געזאָגט ווערן אויף — ענגליש.

אויפן אָרט פונם וואָרט „ענגליש” וואָלט מען פונקט אַזוי געקאָנט אַוועקשטעלן: „שפּאַניש”, „פּאָרטוגעזיש” און דאָס איציטיקע אַרטיקל וואָלט געקאָנט הייסן „מעקסיקאַנאַ” אָדער „בראַזיליאַנאַ”. די געבראַכטע און ווייטער קומענדיקע אילוסטראַציעס זענען נישט דווקא כאַראַקטעריסטיש פאַר אויסטראַליע.

אַז „יאַהודים” לאָזן נישט רעדן קיין יידיש אויף אויסשליסלעך יידישע פאַרזאַמלונגען, און דער פאָרזיצער מאָטיווירט דאָס דערמיט, וואָס „טאָמער וועט מען באַליידיקן דעם קינג”, קאָן מען זיך נישט העלפן — כל־זמן מ'וועט זיי קלייבן פאַר פּרעזידענטן אין די דאָזיקע אינסטיטוציעס. אָבער אין דעם פּרט זינדיקן אונטער גאַנץ געשמאַק אויך פאָלקסטימלעכע יידישע אינסטיטוציעס און מ'לעבט בשלום מיטן דאָזיקן צושטאַנד — דער דערמאָנטער „טעיק איט איזי”.

אין דער היים האָט אָפט דער טאַטע בייזלעך אַ פרעג געטאָן: „און וואָס וועט זיין דער תכלית?” ס'האָט נישט געמיינט קאַריערע, פּרנסה, איינאָרדענען זיך. די פראַגע האָט געצילט אין האַרצן: וואָס וועט זיין מכוח יידישקייט? דאָ פרעגן נאָך אַזעלכע שאלות אַ קליינע צאָל פרומע עלטערן. מעג זייער פרומקייט זיין אַ משונהדיקע, אַ קרום־געוויקסיקע — עס איז נאָך אַלץ אַ כלי־זין קעגן אַסימילאַציע. אַקעגן, וועלטלעכע יידישקייט ברעכט זיך נישט דעם קאָפּ וועגן תכלית. אמת, די היגע „וועלטלעכקייט” איז נישט אַלעמאָל ערשטע פּראָבע וועלטלעך...

אַמאָל איז מען געווען אַ צבועק, אַ היפּאָקריט, ווייזנדיק זיך פרום כלפּי חוץ, בעת באַהאַלטענערהייט האָט מען געגעסן טריפות און געריכערט אַ ציגאַרעטל אום שבת. היינט, אין די אויסטראַליעס, געשעט פאַרקערט... אויפן פּוץ איז מען וועלטלעך, אומרעליגיעז און בגנבה „זינדיקט” מען אונטער מיט פרומקייט. מען פראַוועט בריתן, בר־מצוות און חתונות מאַכט מען דווקא אין סינאַגאָגע. איין גאָט ווייס, פאַרוואָס די דאָזיקע יידן שעמען זיך מיט זייער בידנע ביסל פרומקייט. אַז לאחר מאה ועשרים וועט ער סיי־ווי האָבן אַ ראַביי ביי דער קבורה (ער וועט חלילה נישט לאָזן קיין צוואה צו פאַרברענען אים אין קרעמאַטאָריום), און קדיש וועט מען אויך זאָגן. אָבער, ווי געזאָגט, אין אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָר איז מען וועלטלעך, מען „שטיצט” יידישע קולטור. דאָס האָט צו זיין איינע פון די מיטלען אין קאַמף קעגן אַסימילאַציע.

איז אָבער די מעשה, וואָס די קאַמפּסמיטלען זענען זייער שוואַכע, ווייל זייער ביליקע. פרומע יידישקייט קאָסט נאָך אַלץ אַ סך טייערער ווי וועלטלעכע. אַ כלי־קודש אין די אַמעריקעס, אַפריקעס און אויסטראַליעס איז נאָך אַלץ אַ פיינער בעל־פּרנסה און לעבט זיך בעסער און בכבודיקער אין פאַרגלייך מיט זיין וועלטלעכן, גלייכווערטיקן „כלי־הול”.

איז וואָס וועט זיין דער תכלית?...

* * *

כ'ווייס באמת נישט פון אַ חיזוק, פון אַ מיטל צו פאַרשטאַרקן דעם אָפּווער קעגן דער אַסימילאַציע. נישט בלויז קעגן דער אַסימילאַציע וואָס קומט פון די אויבן געבראַכטע אָביעקטיווע באַדינגונגען, נאָר קעגן דער אַסימילאַציע, וואָס קומט ווי אַ פועל־יוצא פון אונדזער שוואַכער קעגנווירקונג. אָבער איך ווייס פּאָזיטיוו, אַז מיר וואָלטן געקענט פיל מער אויפטאָן ווי מיר טוען עס פּאַקטיש.

בפרט, ווען געוויסע גרופּן צווישן דער אויסטראַלישער אינטעליגענץ זענען גאָרנישט אַזוי שטאָל־און־אייזן פאַר אַסימילאַציע, און אוודאי נישט פאַר בעל־כרחודיקער אַסימילאַציע, אפילו נישט פאַר אַ מאָראַלישן דרוק אין דער ריכטונג.

ווען אויסטראַליער רעדן וועגן אַסימילירן די הונדערטער טויזנטער „נייע אויסטראַליער”, האָבן זיי ליב צו באַנוצן זיך מיטן אויסדרוק “Australian way of life” ד. ה. „אויסטראַלישער לעבנס־שטייגער”. אין דער אויסטראַלישער פּרעסע און אין באַזונדערע פּובליקאַציעס ווערט פיל וועגן דעם גערעדט. אויך „אויסגעגרינטע” יידן פּלעגט אָפט קומען מיט עצות צו די ניי־איינגעוואַנדערטע „גלויבנס־גענאָסן” און געבן אָנווייזונגען וועגן זייער נייער היגער התנהגות. די לעקציעס האָבן אָפטמאָל אָנגענומען אויסטעראַלישע און גראָטעסקע פאָרמען. די ערשטע כפּרה איז געווען דאָס יידישע לשון, וועלכעס מען האָט פאַרפאַסקודזשעט מיט פאַרקריפּלטע אַנגליציזמען און אויסטראַליזמען. שפּעטער איז מען געוואָרן „אויסטראַליש” אין דער הלבשה, אויסמעבלירונג פון די וואוינונגען און אין די פּערזענלעכע פירעכצער און זשעסטן, וועלכע האָבן דעם בעל־דבר פאַרשאַפט ווינציק חשיבות אין די אויגן פון די אמתע אויסטראַליער. איצט, געלויבט השם יתברך, שטייען שוין אָפּ די אַלטע תושבים פון לערנען די ניי־אָנגעקומענע, ווי אַזוי זיך צו באַנוצן מיט לעפל־גאָפּל־מעסער און ענלעכע „אויסטראַלישע” זיטן. אָבער די אַלגעמיינע טענדענץ ביי די ניי־אָנגעקומענע — וועגן יידן רעדט זיך דאָ — איז וואָס גיכער זיך „אויסצוגרינען”. זיי מיינען דורך דעם צו פאַרבעסערן די אייגענע מערכה און וואוילצוגעפעלן דער גויאישער סביבה.

„אויסגרינען” זיך הייסט דאָך צופּאַסן זיך צום אויסטראַלישן לעבנס־שטייגער. זאָגן גאָר אָנגעזעענע אויסטראַליער, אַז עס איז נישטאָ בכלל אַזאַ זאַך ווי „אויסטרעליען וועי אָף לייף”. מיר רעקאָמענדירן אויף דעם געביט די עסייען פון פּראָפעסאָר וואָלטער מערדאָך. אַן אָפּהאַנדלונג פון וו. ע. ה. סטענער אין דער זאַמלונג “Taking Stock” (אַרויסגעגעבן דורך וו. אוטערסאָן) פאַרנעמט זיך ברייטער מיט דעם ענין.

די גאַנצע שיטה פון „אויסטראַלישן לעבנס־שטייגער” ווערט אויסגעהוזקט. סטענער איז זיך מודה, אַז ער ווייסט פּשוט נישט וואָס דאָס מיינט.

אין דעם זעלביקן זאַמלבוך איז אויך דאָ, צוו. אַנד., אַ ביז גאָר באַלערנדיקער אַרטיקל: „נייע און אַלטע אויסטראַליער” פון וו. ד. באָררי. איידער מיר ציטירן באָררין, האַלטן מיר, אַז ס'איז אויפן אָרט צו דערציילן אונדזערע לייענער, אַז אין קאַנבעראַ, דער הויפּט־שטאָט פון אויסטראַליע, איז לעצטן יאַנואַר פאָרגעקומען אַ קאָנפערענץ פון צוויי הונדערט אָרגאַניזאַציעס אונטערן נאָמען „אויסטראַלישע קאָנווענץ פאַר בירגער־רעכט”.

די דאָזיקע קאָנפערענץ, וועלכע קומט זיך צונויף יעדעס יאָר, האָט זיך געשטעלט פאַר אַן אויפגאַבע צוצואיילן די אַסימילאַציע פון די א. ג. „נייע אויסטראַליער”. עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו געבן גרויס פּובליסיטי זייער קאַמפּיין און אויפקלערן די ניי־געקומענע די וויכטיקייט פון אַסי־

מילאַציע. אַ טייל פון די מיטלען זענען: ספּעציעלע ענגליש־קורסן דורך אָוונט־שולן און ראַדיאָ; פאַרלייכטערונגען פאַר אימיגראַנטישע קינדער ביים אָנקומען אין עלעמענטאַרע און מיטל־שולן; איינשטעלן ליגעס פאַר גוט־שכנותשאַפט, כדי צו דערנענטערן די נייע מיט די אַלט־איינגעזעסענע.

קען מען דאָך מיינען, אַז די באַוואוסטזיניקע עלעמענטן פון די באַזונדערע היגע נאַציאָנאַלע גרופּן האָבן אויפגעהויבן אַ ויצעקו קעגן אַזאַ געזעלשאַפטלעך־געפּלאַנטער אַסימילאַציע? אַ טעות. איבער דער גאַנצער היגער פּרעסע, וועלכע איז גענוג פריי און טאָלעראַנט, און אפילו נישט אין דער פּאָפּולערער רובריק „בריוו אין רעדאַקציע", האָט זיך קיינער נישט אָפּגערופן אין שייכות מיט דער דערמאָנטער קאָנווענץ. און נישט קיין וואונדער. די באַריכטן פון דער קאָנווענץ האָבן גלייך אויפגעקלערט, אַז מיט אַסימילאַציע ווערט נישט געמיינט דאָס אָפּזאָגן זיך פון אייגענעם נאַציאָנאַלן איך, פון דער דורות־לאַנגער אייגענער קולטור, נאָר מ'שטרעבט גאָר צו דערגרייכן אַ דערנענטערונג צווישן די אַלט־איינגעזעסענע און די ניי־אַריינגעקומענע. מען שטרעבט וואָס גיכער צו באַזייטיקן די מחיצות פון אומצוטרוי און פאָראורטיילן, וועלכע באַשאַפן קרענקלעכע אַנטאַגאָניזמען צווישן ביידע טיילן פון דער באַפעלקערונג. די איינגעבוירענע אויסטראַליער — זאָגט זיך ווייטער אין באַריכט — דאַרפן אויפגעקלערט ווערן וועגן דער וויכטיקייט פון אימיגראַציע פאַרן לאַנד; וועגן דער נאַציאָנאַלער ווירדע און קולטור־ירושה פון די פעלקער, פון וועלכע די אימיגראַנטן שטאַמען. ממילא דאַרפן אויסגעמיטן ווערן באַליידיקנדיקע אויסדרוקן לגבי די ניי־אָנגעקומענע. רעפּרעזענטאַנטן פון די באַטרעפנדיקע נאַציאָנאַלע גרופּן ווערן געבעטן זיך אַרויסצוזאָגן וועגן די באַרירטע פּראָבלעמען. פון דער רעגירונג ווערט פאַרלאַנגט אונטערצונעמען פאָרש־אַרבעט אויפן געביט פון אימיגראַציע מיטן צוועק אויסצומיידן אומגעוואונטשענע האַנדלונגען. די קאָנטאַקטן פון דער רעגירונג מיט די ניי־אַריינגעקומענע (פּרעג־בויגנס און אַנדערע דרוק־זאַכן), אַזוי אויך געוויסע ראַדיאָ־אווידיציעס דאַרפן פאָרקומען אין די שפּראַכן פון די נייע אימיגראַנטן.

אויף דער קאָנווענץ איז, פאַרשטייט זיך, אויך פיל גערעדט געוואָרן וועגן צופּאַסן זיך צום „אויסטרעליען וועי אָף לייף". דאָ קומען מיר צוריק צו די אַרטיקלען פון אָנגערופענעם בוך „טעיקינג סטאָק", וואו ס'רעדט זיך וועגן דער כי־מערישער קאָנצעפּציע פון „אויסטראַלישן לעבנס־שטייגער" און אַ ר אויך וועגן אַסימילאַציע.

מיר ציטירן פון אַרטיקל פון וו. ד. באָררי:

„...עס זענען פאַראַן פיל דעפיניציעס פאַרן אויסדרוק אַסימילאַציע, אָבער אין תוך מיינט דער סך־הכל זייערער אַ פּראָצעס פון צונויפשמעלצן די אימיגראַנטן מיט דער אָרטיקער באַפעלקערונג. דאָס הייסט נישט דווקא, אַז ביידע גרופּן מוזן זיין אינגאַנצן גלייך; גיכער מיינט עס, אַז צווישן ביידע דאַרפן נישט עקזיסטירן אַזעלכע אונטערשיידן, וועלכע זאָלן שטערן די אימיגראַנטן צו באַטייליקן זיך אויף גלייכע יסודות אין עקאָנאָמישן, סאָציאַלן און קולטורעלן לעבן פון זייער ניי־אַדאָפּטירטן היימלאַנד. **אַזויערנאָך דאַרף דאָס האַלטן זיך פון די אימיגראַנטן ביי זייער אייגענער שפּראַך דורכאויס נישט זיין קיין שטער פאַר זייער איי־גענטלעכער אַסימילאַציע.** (אונטערגעשטראָכן דורך אונדז — ב. וו.).

„...אפשר קען אַסימילאַציע, אין דער אויסטראַלישער סביבה, פּראָסט און פשוט באַטראַכט ווערן ווי אַ פּראָצעס פון בהדרגהדיקער פאַרשמעלערונג פון די מחיצות צווישן די אימיגראַנטן און די אַלטע תושבים.

„...עס איז נישטאָ אַזאַ מין זאַך, ווי ,דער אַמעריקאַנער לעבנס־שטייגער'; עס זענען, אַקעגן, פאַראַן פיל לעבנס־שטייגערס אין אַמעריקע, וועלכע טראָגן אויף זיך דעם סימן פון פיל מינדערהייטן, וואָס זענען איצט איינגעשלאָסן אין דער טאָטאַלער אַמעריקאַנער באַפעלקערונג. מיר וועלן איצט אין אויסטראַליע אויך זיין געצוואונגען צו באַהאַנדלען טיפער דאָס אַסימילאַציע־פּראָבלעם".

דער מחבר פון ציטירטן אַרטיקל האַלט אויך פאַר אַ געוואונטשענע זאַך דאָס איינהאַלטן, מצד די אימיגראַנטן, זייער נאַציאָנאַלן אייגנאַרט. **דאָס קען אויך באַרייכערן די אייגענע, אויסטראַלישע, קולטור,** — מיינט ער.

אָבער, ווי שוין געזאָגט, מעג זי, די אַסימילאַציע, זיין ווי מענטשלעך, איידל און זיידנהענטשקעדיק, בלייבט זי פאָרט — אַסימילאַציע, ד. ה. אייגענער אונטערגאַנג. און אונטערגיין וויל זיך נישט. דער שרייבער פון די שורות און אַ פּאָר טויזנט זיינס גלייכן דאָ הי ווילן נישט בלויז אַליין זיך אויסלעבן אַלס יידן (און דערביי געבן צו און נעמען זייער חלק פון דער אויסטראַלישער קולטור), נאָר אויך ממשיך זיין דאָס יידישע פאָלק אין ווייטערדיקע דורות. דער גאַנצער אָרום, די געזעצן פון כוחות־פאַרהעלטענישן, דער עקאָנאָמישער דרוק און די אייגענע צופאַסלעריי — אַלץ איז קעגן אונדז. ווילן מיר נישט קוקן אין דער זייט פון דער „אייזערנער לאָגיק" און פון די „אייזערנע געזעצן". מיר ווענדן אונדזערע בליקן און האָפענונגען אין דער זייט פון מער סובטעלע, און אפשר אויך מער ווירקזאַמע, גורמים פון אונדזער לעבן־בלייבן ווי אַ פאָלק. איינער פון די דאָזיקע איז גלויבן אין אייגענע כוחות, אין אייגענער וויטאַליטעט. דאָס איז דער עיקר. ואידך זיל גמור. די רעשט, די פּרטים — דאָס איז די שווערע סטראַטעגיע פון ווייטער בלייבן, אפילו ווי אַ מיעוט, לעבעדיק און שעפעריש.

צוויי הערות:

א) אין דעם אַרטיקל זענען אפשר מער אַספּעקטן פון דער פראַגע „אַסימילאַציע" פאַרשוויגן ווי באַרירט געוואָרן. אמת. דאָס אַרטיקל פּרעטענדירט נישט אויף אויסשעפּלעכקייט, נאָר אויף וואַריאַציעס. עס איז נישט באַרירט געוואָרן לייבאָרס צוגאַנג צו דעם פּראָבלעם. עס איז נישט באַרירט געוואָרן די אָנגעווייטיקטע פראַגע מכוח די אויסטראַלישע זיבעציק־אַכציק טויזנט נעגערס („אַבאָרידזשינאַלס"). עס איז נישט באַרירט געוואָרן דער ענין פון געמישטע חתונות. און נאָך, און נאָך.

ב) אין מיינע נאָטיצן פון 1940 ליען איך די ווייטערדיקע שורות: „איך טראַכט נאָך זייער פיל וועגן מיין לעצטן רעפעראַט אין ,קדימה' א. ד. ט. ,צי איז אַסימילאַציע אַ ליזונג פון דער יידן־פראַגע?' עס איז געווען אַ עולם פון אַ 300 מאַן. אַלץ עלטערע און ניי־געקומענע. איז ווען מען האָב איך איבערגעצייגט, אַז אַסימילאַציע איז נישט דער אויסוועג?"

איז אפשר דאַרף מען אַרויסגעבן אַ מין "Jewish Stocktaking" אָדער „מעלבורנער בלעטער" אין ענגליש?

ב. עזראָוויטש

ביבליאָגראַפישע נאָטיצן

דאָס יידישע קולטור־לעבן גייט זיך זיין וועג. יידישע ביכער דערשיינען יאָר־איין, יאָר־אויס, אין אַלע יידישע תפוצות. וואו ס'איז נאָר דאָ אַ גרעסערער יידישער ישוב, פון אָפּשטאַמיקע פון מזרח־אייראָפּעאישן יידנטום, דאָרט דערשיינט און לעבט דאָס יידישע געדרוקטע וואָרט. איין יאָר וויניקער, דאָס צווייטע יאָר מער, אין איין לאַנד שוואַכער, אין אַן אַנדערן שטאַרקער — אָבער מיר באַקומען ביכער און צייטשריפטן פון ארבע יידישע פינות העולם.

מיר ווילן דאָ פאַרנאָטירן נישט אַלץ, אפילו נישט דאָס וויכטיקסטע. מיר פאַרנאָטירן בלויז אַ צוויי צענדליק ביכער, וואָס זענען לעצטנס דערשינען און מיר האָבן זיי פונקט אונטער דער האַנט.

קודם־כל ווילן מיר פאַרצייכענען עטלעכע גאָר וויכטיקע זאַמלונגען פון פּובליציסטיק און עסייען. דאָס זענען די ביכער פון: חיים גרינבערג, פּראָפ. ליבמאַן הערש, ד"ר ישראל רובין און ד"ר יצחק נחמן שטיינבערג.

חיים גרינבערג, דער נאָר וואָס פאַרשטאָרבענער פירער פון די פּועלי־ציון אין אַמעריקע, האָט שוין אויף זיין טויטן־בעט אָנגעהויבן צוגרייטן די זאַמלונג פון עסייען, געדרוקטע איבערהויפּט אין „יידישן קעמפער", פון וועלכן ער איז געווען דער לאַנג־יאָריקער רעדאַקטאָר. די צוויי ביכער עסייען זענען שוין דערשינען נאָך זיין טויט: „ייד און וועלט", 364 זייטן; און „מענטשן און ווערטן", 264 זייטן (ניו־יאָרק, 1953, פאַרלאַג פון „יידישן קעמפער").

חיים גרינבערג, אַ טיפער דענקער, באַלאָדן הן מיט יידישן און הן מיט אייראָפּעאישן וויסן, נישט שטאַרק געבונדן מיט זיין פאַרטייאיש־גייסטיקן שולחן־ערוך, איז ער איינער פון די בעסטע יידישע פּובליציסטן און עסייאיסטן. ער האָט געשריבן אויף פאַרשידענע טעמעס, אין פאַרשידענע יאָרן, אָבער דורך אַלע גייט אַדורך דער מענטשלעכער, דער טיף־הומאַניסטישער צוגאַנג. גענוג צו באַמערקן די קעפּלעך פון די טעמעס: ווער איז אויסגעווילט? (וועגן דעם אתה־בחרתנו־געדאַנק ביי יידן און אַנדערע פעלקער), בחירה און בכורה, שבת, תשובה, ימים־טובים, הלכה און אגדה (אַ פיינער עסיי וועגן ביאַליקן), באַטראַכטונגען צו אַ קאָנסטיטוציע פאַר מדינת ישראל, איינשטיינס רעליגיע, צוויי עסייען וועגן גאַנדי, לענין, מאַרטין בובער, ניטשע אין קאַמף קעגן יידנטום א. אַ. וו.; צוזאַמען 49 עסייען, וועלכע גיבן אַן אָפּשפּיגלונג פון גרינבערגס וועלט־קוק, פון גרינבערגס ברייטן אין פאַרנעם געדאַנקענגאַנג.

פּראָפ. ל. הערש, אַ לאַנג־יעריקער וויסנשאַפטלער, פּראָפעסאָר פון סטאַטיסטיק אויפן זשענעווער אוניווערסיטעט, מחבר פון אַ צענדליק ביכער וועגן יידישער דעמאָגראַפיע, סטאַטיסטיק און קאָאָפּעראַציע, געהערט כמעט 50 יאָר שוין צום „בונד", וועמענס ער איז איינער פון די בעסטע פּובליציסטן און פאָרשטייער לגבי דער אויסערלעכער וועלט.

ווייט איז דער מהלך פון פּראָפ. הערש, וועמען מען האָט לעצטנס געפייערט זיין 70־טן געבוירן־טאָג, ווען ער האָט נאָך אַלס יונגער שילער אָנטיילגענומען אין דעם אומלעגאַלן צוזאַמענפאָר אין וואָראָניעזש פון דעם „אַלרוסישן פאַרבאַנד פון די יידישע שילער"; אָדער ווען ער האָט אַלס סטודענט פון וואַרשעווער אוניווערסיטעט געגעבן סיסטעמאַטישע לעקציעס

א. קאַרטשעווער

פאַרברעכן און שטראָף

אָדער: דאָס קאַפּריזנע מיידל

(קליינער פעליעטאָן)

איך האָב דערהרגעט אַ מענטשן און בין אַוועק צו אַ רבין ער זאָל מיר באַשטימען אַן עונש. האָט דער רבי, אַ קלוגער ייד און אַ קאַלטער גזלן, מיך אויסגעהערט און אַרויסגעטראָגן אַ פּסק:

— זאָלסט אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר לייענען אונדזער יידישע פּרעסע. פון אלף ביז תיו. זאָלסט נישט דורכלאָזן קיין איין היימישן שרייבער...

ווען מ'האָט מיך אָפּגעמונטערט, האָב איך געפּרואווט אויסדינגען אַ מילדערן גזר.

— רבי, — האָב איך געטענהט, — פעלן דען ביי יידן אַנדערע שטראָפן? טראָגן אַן אַש־זאַק אויפן קאָפּ, שטעלן צום שאַנד־קלאָץ, מלקות...

אָבער דער רבי האָט זיך נישט געלאָזט בייגן:

— דיין פאַרברעכן איז אַ שרעקלעכער, — האָט ער געענטפערט, — און אַזעלכער מוז אויך זיין דיין עונש...

— רבי, — האָב איך געבעטן רחמים מיט טרערן אין די אויגן, — אויב מ'קען נישט ענדערן דעם פינצטערן גזר־דין, טאָ זאָל כאָטש זיין אָן די לייט־אַרטיקלען...

— אַ שאָד די רייד, — איז דער רבי שוין געוואָרן אומגעדולדיק, — די לייט־אַרטיקלען זענען אַ וויכטיקער טייל פון דער אָפּקומעניש...

— רבי, — האָב איך אויסגעשריגן מיט כעס, — האָט איר שוין ווען געפּרואווט איבערלייענען אַ לייט־אַרטיקל פון אונדזער פּרעסע?

— ניין, — האָט ער רואיק אָפּגעענטפערט, — איך האָב קיינעם נישט געהרגעט...

בין איך אַוועק פון רבין אַ פאַרצווייפלטער, אָבער נישט אין גאַנצן אָן האָפענונג. אין ערגסטן פאַל, האָב איך זיך געטרייסט, איז מיר נאָך פאַרבליבן — זעלבסטמאָרד...

אין אונדזער שעם־טאָג, פרייטיק, האָב איך געעפנט איינע פון אונדזערע צוויי „גרעסטע" צייטונגען און זיך געוואָרפן קודם־כל אויפן לייט־אַרטיקל. די אויסרעכענונג איז געווען אַ פּשוטע: אויב כ'וועל דורכגיין דעם בראַנד און בלייבן לעבן, וועל איך שוין אַ געפּרואווטער ריזיקירן צו גיין ווייטער.

שוין דער „קאָפּ" האָט מיר אַ כמאַל געטאָן איבערן קאָפּ: „אונדזער אָפּגעזענגטע מערכה", האָט ער מיט גרויסע אותיות געשריגן פון פּאַפּיר אַראָפּ. און דער ערשטער פּאַראַגראַף, מיט עכטע יידישע אותיות, האָט זיך געלייענט אַזוי צו לייענען:

הגם די אישו אויף דער אַגענדע פון יידישן סדר־היום איז לאו־דווקא דער

אין דער יידישער (בונדישער) אָפּטיילונג פונם „אוניווערסיטעט פאַר אַלעמען״, — ביז דעם היינטיקן, גוט־באַקאַנטן אייראָפּעאישן פּראָפעסאָר און אויטאָריטעט אין עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישע פראַגן, אָבער וועלכער איז געבליבן אַ געטרייער יידישיסט, אַ פולער ייד און בונדישער פּאַטריאָט. איז אין בוענאָס איירעס דערשינען זיין בוך אונטערן נאָמען „אויף דער גרענעץ פון צייטן״ (אויסגעקליבענע שריפטן אויף יידישע טעמעס, געשריבענע זייט דער צווייטער וועלט־מלחמה), אין פאַרלאַג „יידבוך״, 1952, 300 זייטן.

שוין פון די נעמען פון די באַזונדערע טיילן פון בוך, זעען מיר דעם פאַרנעם פון די פּראָבלעמען, וועלכע פּראָפ. הערש באַהאַנדלט מיט דער גאַנצער ערנסטקייט און געוויסנהאַפטיקייט, וואָס כאַראַקטעריזירן זיין שרייבן. אָט זענען די טיילן פון בוך: אין נעפּל (וועגן די פאַרשידענע טענדענצן יידישן לעבן, פּערספּעקטיוון פון יידישן קיום אין אייראָפּע, וועגן דער פראַגע דייטשלאַנד), „בונד״ (באַטראַכטונגען וועגן „בונד״, זיין אידעאָלאָגיע און מיסיע), דאָ און דאָרט (גלות, ציוניזם און מדינת ישראל), אין ליכט פון ציפערן (יידישע סטאַטיסטיק).

פּראָפ. הערש באַהאַנדלט דאָ די נייע פּראָבלעמען, וואָס שטייען פאַרן „בונד״ נאָכן חורבן פּוילן; די טיפע ענדערונגען אין יידישן לעבן און זיינע פאָלגן אויף דעם בונדישן אידייען־גאַנג; דאָס קאָמפּליצירטע פּראָבלעם פון מדינת ישראל און תפוצות ישראל; דער היסטאָרישער שטרייט מיטן ציוניזם א.אַ.וו.

אין בוענאָס איירעס איז אויך דערשינען ד״ר י. נ. שטיינבערגס אַ בוך פּובליציסטיק אונטערן נאָמען „אין קאַמף פאַר מענטש און ייד״, אַרויסגעגעבן אין יאָר 1952, בעת זיין וויזיט אין בוענאָס איירעס, דורך זיין קבלת־פנים־קאָמיטעט.

ד״ר שטיינבערג, דער ממלא־מקום פון בן־אַדיר אַלס רעדאַקטאָר פון זשורנאַל „אויפן שוועל״, אָרגאַן פון פריילאַנד־ליגע, די שארית־הפליטה פון די אַמאָליקע ס.ס.־טעריטאָריאַליסטן, איז נישט קיין פּנים חדשות אין דער יידישער פּובליציסטיק; אַ מחבר פון עטלעכע ביכער, אַמאָליקער טוער ביי די רוסישע לינקע ס.ר., געווען אפילו אַ צייט סאָוויעטישער פאָלקס־קאָמיסאַר, פאַרשטייט זיך אין דעם גאָר אָנהויב פון דער רוסישער רעוואָלוציע, ווען אַלץ איז נאָך געווען צו האָפן און צו גלויבן.

די לעצטע יאָרן לעבט ער אין ניו־יאָרק, וואו ער באַטייליקט זיך אין אַלגעמיינעם יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, אָבער גיט זיך ספּעציעל אָפּ דער אידיי פון „פריילאַנד״. נאָך ביז היינט אַ שאַרפער קעגנער פון פּאָליטישן ציוניזם און ספּעציעל פונם געדאַנק פון שלילת הגלות, האָט שטיינבערג דאָ צונויפגעזאַמלט אין דעם בוך פון 440 זייטן אַ סעריע גרעסערע אָפּהאַנדלונגען (זייער פיל פון זיי געווען געדרוקט אין די „פרייע שריפטן״, דערשינען פאַר דער מלחמה אין וואַרשע, פון וועלכע שטיינבערג איז געווען דער רעדאַקטאָר), איינגעטיילט אין דריי אָפּטיילונגען: פראַגן פון מענטשהייט (פּאָליטיק און מאָראַל, קאַרל מאַרקס, גוסטאַוו לאַנדויער, חיים זשיטלאָווסקי, וועגן אַנאַרכיזם, וועגן מלחמת מצווה); פראַגן פון יידישן פאָלק (יידישער סאָציאַליזם; יידן, אַראַבער און ענגלענדער; פּאָליטיק און מאָראַל ביי יידן; יידן־האַס, קלאַסן־האַס און מענטשן־האַס; יידישער פרייהייטס־בונד; אַ גרויסע צייט — אַ קליינער דור); פראַגן פון ישראל און פריילאַנד.

אין תל־אביב איז דערשינען, מיט דער הילף פון יידישן פּען־קלוב אין ניו־יאָרק, אַ בוך פון ד״ר ישראל רובין אונטערן נאָמען „פון דאַנען אַהין״.

ד״ר ישראל רובין, אַ באַקאַנטער יידישער פּעדאַגאָג, מיטגעאַרבעט אין פּוילן לאַנגע יאָרן מיט דער ציש״אָ, מחבר פון עטלעכע ביכער וועגן פּעדאַגאָגיק און יידיש, לעבט זייט אַ פופצן יאָר אין ישראל, האָט אין דעם בוך צונויפגעזאַמלט אַ סעריע גרעסערע אַרטיקלען, וועלכע ער

שפּיגל פון די יכולתן פון אונדזער קאָמיוניטי ,ווילן מיר זאָגאַר זאָגן, אַז מיט אַ פּאָליסי פון אחדות זענען מיר ביכולת צו קאָמפּען אין די ברייטן און טיפן פון אונדזערע מעגלעכקייטן און אויסמלאכהנען אַ בעסערע מערכה...

אויף גיין ווייטער האָט מיר דערווייל נישט געסטייעט קיין כוחות און כ׳האָב באַשלאָסן וואַרטן מיטן לייט־אַרטיקל אויף אַ בעסערער מערכה: ווען כ׳וועל פאַרטשאַדעט ווערן פון איבעריקן מאַטעריאַל.

אין דער האָפענונג כאָטש אַ ביסל צו טוישן מיין פינצטערן מזל, האָב איך זיך גענומען צום לייט־אַרטיקל פון דער אַנדערער „גרעסטער״ צייטונג אונדזערער. אונטער אַן אומשולדיק־פּאָליטישן קאָפּ וועגן אַמעריקע און דיקטאַטאָר פראַנקאָ, האָט דער מחבר אַריינגענאַרט דעם לייענער צו אַזאַ טינט־פאַרפליצונג:

דער איבערישער האַלב־אינדזל, וואָס פון דרום פון אייראָפּע שפּיגלען זיך זיינע ברעגעס אין די גרין־גרויע און מאַיעסטעטיש־מעכטיקע וואַסערן פון אַטלאַנטיק און פון דער אַנדערער זייט — אין די הימל־בלויע און שאַ־שטילע וואַסערן פון מיטללענדישן ים, דאָס דאָזיקע זוניקע לאַנד פון „קאַרמען״, טרובאַדורן און סערענאַדעס, וואָס איר יבשה איז פון איין זייט געשיצט מיט דער נאַטירלעכער קייט פון די פירענעיען־בערג, דאָס הייס־בלוטיקע לאַנד פון טאָרעאַדאָרן און צעיושעטע אָקסן, דאָס בלוט־גיריקע לאַנד, וואָס ביי דער יידישער צעשפּרייטקייט רופט עס אַרויס אַסאָציאַציעס פון טאָרקוועמאַדאָ, דן יצחק אברבנאל און פיל אַנדערע היסטאָרישע פיגורן, וואָס מיין ווייניקייט געדענקט זיי פון אויסנווייניק, נאָר האַלט נישט פאַר נויטיק דאָ אויסצורעכענען, אָט דאָס דאָזיקע לאַנד — שפּאַניע, הייסט עס — איז ווידער אַרויפגעשווימען אויף דער וואַסערדיק־פאַרנעפּלטער מאַפּע פון די פּאָליטישע נייעס...

געזען, אַז כ׳האָב אויסגעביטן אַ קרענק אויף קדחת, האָב איך זיך צוריק אַריבערגעקליבן צו דער ערשטער צייטונג און גלייך אַרויפגעפאַלן אויף אַ פילאָזאָפישן טראַקטאַט וועגן שפּינאָזאַן, אָנגעשריבן פון אַ היימישן אַ סך־ווייסער.

מיט וואָס לאָזט זיך דערקלערן דער געוואַלדיקער איינפלוס פון שפּינאָזאַן אויף דער מענטשהייט? — פרעגט דער מחבר. און ער ענטפערט:

לויט אונדזער מיינונג זענען די סיבות צוויי־אַרטיקע: אָביעקטיווע און סוביעקטיווע. די אָביעקטיווע זענען אינטעלעקטועל־דענקעריש און אימאַגינאַטיוו־דיכטעריש. דאָס מיינט, אַז שפּינאָזאָס איינפלוס נעמט זיך דערפון, וואָס נאָוואַליס און געטע האָבן אים געזונגען לויב־לידער און מלך ראַוויטש האָט אים אָנערקענט פאַר זיין רבין. וואָס שייך די סוביעקטיווע סיבות, זענען זיי נישט אַזוי לייכט צו באַשרייבן, ווי ס׳זענען די אָביעקטיווע סיבות. מיר ווילן אָבער פּרוּוון אויך צו באַשרייבן די סוביעקטיווע סיבות...

אָבער איך האָב שוין נישט געוואָלט. וואָסי? סוף־כל־סוף האָב איך דערהרגעט נאָר איין מענטשן...

כ׳האָב אַריינגעכאַפּט אַ היפּשע כוסה פאַר קוראַזש און אַריבער צו דער שיינער ליטעראַטור. אַ נאָוועלע פון אונדזער בעסטן פּראָזאַיקער האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַזאַ שילדערונג:

כאָטש עס איז נאָך געווען פאַרטאָג, איז די היץ שוין געווען זייער שטאַרק.

האָט פאַרעפנטלעכט אין דער יידישער וועלט־פּרעסע און זיי איינגעטיילט אין דריי אָפּטיילונגען: מענטשן זענען מיר; יידן זענען מיר; געווען אַמאָל.

די ערשטע צוויי סעריעס זענען אַלגעמיין־פּסיכאָלאָגישע באַטראַכטונגען, שטימונגס־אַרטיקלען וועגן יידישן לעבן, יידישער באַנעמונג און יידישער אויפפאַסונג פון געוויסע פּראָבלעמען. די לעצטע אָפּטיילונג, „געווען אַמאָל", איז גאָר אינטערעסאַנט און שטעלט מיט זיך פאָר די זכרונות פון ד"ר רובין אַלס מיטגליד פון די ס.ס.; די ראָזיקע זכרונות זענען גאַנץ וויכטיק, ווייל אויף וויפיל אַנדערע סאָציאַליסטישע פאַרטייען, ספּעציעל דער „בונד", האָבן שוין געשאַפן אַ גאַנץ רייכע זכרונות־ליטעראַטור, ווייסן מיר גאַנץ ווייניק וועגן די ס. ס., וועלכע האָט געשמט מיט איר גרויסער צאָל אינטעליגענץ, אָבער ווייניק מאַסן.

ווי מיר זעען, ביכער וואָס קומען פון פאַרשידענע פּאַרטייען, פון פאַרשידענע קוק־ווינקלען אויפן יידישן לעבן, אָבער אַלע פאַראייניקט זיי דער איינציקער מאָטיוו — דאָס שטענדיקע פּראָבלעם פון יידישן קיום, פון יידישן המשך.

יעדער ערנסטער לייענער, צי ער איז יאָ אָדער נישט מסכים מיט איינעם פון די מחברים, אָבער לייענענדיק זיי, רעגן זיי אָן צו טראַכטן איבער די פּראָבלעמען, איבער די אַספּעקטן פון יידישן לעבן, באַהאַנדלט דורך יעדן אויף אַן אַנדערן אופן.

☆

אויפן געביט פון ליטעראַטור־קריטיק און ליטעראַטור־געשיכטע האָבן מיר צו פאַרצייכענען זייער וויכטיקע ווערק.

ש. ניגער, וועמענס 70־טן געבוירן־טאָג מען האָט נאָר וואָס געפייערט, האָט צו זיין יובל פון ליטעראַרישער שאַפונג אַרויסגעלאָזט די מאָנומענטאַלע אַרבעט זיינע וועגן פּרצן, אַ בוך פון קרוב 600 גרויסע, געדיכט־געזעצטע זייטן, דערשינען אין 1952 אין בוענאָס איירעס, אַרויסגעגעבן דורך דער אָרטיקער אָפּטיילונג פון אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס. דאָס איז אַ ווערק, וואָס ברענגט כבוד דער יידישער ליטעראַטור־פאָרשונג, כבוד דעם פאָטער פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור און כבוד דעם השובן שמואל ניגער, דעם דעקאַן פון דער יידישער קריטיק.

אין אונדזער היימישן מעלבורן איז נאָר וואָס · דערשינען י. ראַפּאַפּאָרטס אַ זאַמלונג קריטישע אַרטיקלען געווידמעט שלום אַשן. דאָס בוך טראָגט דעם נאָמען: „שלום אַשם ליטעראַרישע נצחונות און מפּלות" (געקליבענע אַרטיקלען וועגן אַשם שאַפן), 112 זייטן. מיט אינטערעס און אומגעדולד וואַרטן מיר אויפן דערשיינען פון ראַפּאַפּאָרטס ווייטערדיקע ביכער, וועלכע ער האָט גרייט צום דרוק.

י. באַטאָשאַנסקי האָט פאַרעפנטלעכט לעצטנס אין בוענאָס איירעס צוויי ביכער ליטעראַטור־געשיכטע און קריטיק. דאָס ערשטע אונטערן נאָמען „מאַמע יידיש" (עסייען און לעקציעס), 280 זייטן, און „פּשט" (פּירושים אויף יידישע שרייבער), 400 זייטן.

אין ערשטן בוך קומען אַריין גרעסערע אַרבעטן וועגן דער עלטערער יידישער ליטעראַטור, וועגן ליטעראַטור אין בעסאַראַביע און אליעזר שטיינבאַרג, וועגן דער יידישער פּרעסע און ליטעראַטור אין אַלט־רומעניע און וועגן דעם יידישן וואָרט אין גרעסערע אָפּהאַנדלונגען וועגן פּאָלגנדיקע אַרגענטינע. אין בוך „פּשט" קומען אַריין שרייבער: נאָמבערג, ל. שאַפּיראָ, ווייסענבערג, האַלפּערן, מנחם, הירשביין, בערגעלסאָן, בימקאָ און ש. מילער.

ד"ר ל. זשיטניצקי האָט אַרויסגעגעבן לעצטנס, אויך אין בוענאָס איירעס, צוויי ביכער קריטיק: „י. ל. פּרץ — פילאָזאָפיש און סאָציאַל", 160 זייטן, וואו עס קומען אַריין זעקס גרויסע אָפּהאַנדלונגען, ווי: די התחלה; דער עטישער אידעאַל פון פּרצעס ווערק; דער זין און יש פון די פאָלקסטימלעכע געשיכטן; הסידיש און קבלה, פּרצעס דיכטונג — פילאָזאָפיע פון

קיין שאָרך האָט מען נישט געהערט פון ערגעץ. עס האָבן בלויז אין דער פרימאָרגנדיקער שטילקייט דייטלעך אָפּגעהילכט די טריט פון די מענטשן ,וואָס האָבן זיך געשלעפּט אויפן שאָסיי. אויך האָט פון מאָל צו מאָל איבערגעריסן די פרימאָרגנדיקע שטילקייט אַ טרוקן־הילצערנער סקריפּ פון אַ בוים. אויך האָט טיילמאָל אַן אָפּגעדאַרט־אויסגעטרוקנטע צווייג זיך אָפּגעבראָכן פון שטאָם און אַ פאַל געטאָן צו דער ערד מיט אַ טראַסק. אויך האָבן די פייגל געסווישטשעט. און נישט מער. אַ חוץ דעם איז אַלץ געווען טויט־שטיל...

דער זאַץ „און נישט מער" האָט שטאַרק גערעדט צו מיין אָנגעווייטיקטער נשמה און כ'האָב שוין געוואָלט אָוועקשמייסן דאָס גאַנצע צייטונגס־בלאַט. אויב ס'גיהנום זעט אויס, ווי דאַנטע האָט עס געשילדערט — קען איך בלויז אַרויס אַ געוואונענער...

אָבער אויף דער זעלבער „קונסט־ און ליטעראַטור־זייט" האָט זיך אויך געפונען אַ ליד פון אַ „יונגן" און „פּאָפּולערן" דיכטער, האָב איך באַשלאָסן אַוועקשענקען מיינע לעצטע כוחות דער פּאָעזיע. אָט איז דאָס לידל:

> אַ קו רוט אויפן פעלד
> מיטן וויידל אויפגעשטעלט.
> כ'ווייס ס'איז נישט איידל
> צו דערמאָנען דאָ אַ וויידל,
> אָבער ס'איז מיין מוזע אַ קאַפּריזנע
> מיידל...

אַן אידיי איז מיר איינגעפאַלן: כ'וועל הרגענען ס'מיידל! כ'וועל אַוועקהרגענען אַלע אונדזערע היגע שרייבער און — אַן עק צו מיינע צרות! סיי־ווי בין איך אַ מערדער. אַ מאָרד ווייניקער אָדער מער שפּילט קיין ראָלע נישט. אַ חוץ דעם, גלייב איך, וועט מען מיר אין הימל נאָך דאַנקבאַר זיין דערפאַר און מוחל זיין אַלע מיינע עבֵרות...

צום באַדויערן, האָב איך פון דער אידיי געמוזט רעזיגנירן. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער שטעקן האָט צוויי עקן: אויב איך וועל הרגענען די שרייבערס, וועלן זיי נאָכן טויט, ווי ס'פירט זיך, פאַרוואַנדלט ווערן אין באַגאַבטע שרייבערס, מ'וועט איבערדרוקן אַלע זייערע ווערק, און אויך ראַפּאַפּאָרט וועט פון זיין דערמאָלט האַלטן אייזן־שטאַרק...

און פּלוצים, ווען אַלץ האָט שוין אויסגעזען צו זיין פאַרלוירן, איז אין מיר אויפגעגאַנגען אַ גרויס און ליכטיק ליכט: כ'וועל אַליין ווערן אַ שרייבער! כ'וועל דערמיט שיסן צוויי האָזן פאַר איינמאָל: כ'וועל פאַרוואַנדלען דעם עונש, וואָס דער רבי האָט פאַר מיר צוגעטראַכט, אין אַ פאַרגעניגן, וואָרום זייענדיק אַ שרייבער, וועל איך שטאַרק הנאה האָבן דערפון וואָס אַנדערע זענען גראַפאָמאַנען און וועל זיי גערן לייענען... און פאַר איין וועגס וועל איך אויך נקמה נעמען אין אונדזער גולם־לייענער, וואָס דערלויבט מ'זאָל אים קאָרמענען מיט שטרוי...

בפרט נאָך, אַז איך פאַרמאָג טאַקע די וויכטיקסטע מעלה פון אונדזערס אַ היימישן שרייבער: איך באַזיץ אַן ערשטקלאַסיקן טערקיש...

סאָציאַלער טראַגיק און די פילאָזאָפיע פון דער טראַגעדיע אין פּרצעס דראַמען.

דאָס צווייטע בוך א. נ. „אַ האַלבער יאָרהונדערט יידישע ליטעראַטור" (מחשבות און עסייאיסטיק), 380 זייטן. אין ערשטן טייל האָבן מיר אָפּהאַנדלונגען וועגן די פּראָבלעמען פון דער יידישער ליטעראַטור אויף פאַרשידענע קאָנטינענטן און אין צווייטן טייל — גרעסערע אָפּהאַנדלונגען וועגן ביאַליק, מענדעלע, מ. נאַדיר, א. שוואַרצמאַן, איציק פעפער און ד. בערגעלסאָן (גאָר אַ גרויסע, 110 זייטן).

ווי מיר באַמערקן, זענען פון זעקס ביכער צוויי געווידמעט פּרצן. פּרץ־פאָרשונג, פּרץ־קריטיק איז נאָך ווייט נישט אויסגעשעפּט.

☆

די חורבן־ליטעראַטור האַלט אין איין וואַקסן און מיר באַקומען כסדר נייע וויכטיקע ווערק, וואָס וואַרפן אַ טרויעריקן שיין אויף אונדזער הורבן.

מ. שטריגלער האָט פאַרעפנטלעכט די צוויי ביכער „גורלות", דערשינען אין יאָר 1952 אין בוענאָס איירעס,ביים פאַרלאַג פון פוילישן יידנטום. די צוויי ביכער פאַרענדיקן, דערווייל, דעם ציקל „אויסגעברענטע ליכט", וואָס נעמט אַרום די פריערדיקע טיילן: מאַידאַנעק, אין די פאַבריקן פון טויט און ווערק צע (2 בענדער). מיר זאָגן דערווייל, ווייל שטריקלער גיט צו אין זיין נאָכוואָרט, אַז דער ציקל איז נאָך ווייט נישט אויסגעשעפּט, אַז עס דאַרפן נאָך דערשיינען עטלעכע ביכער, אָבער ער לייגט עס אָפּ אויף שפּעטער.

שטריגלער לעבט איצט אין ניו־יאָרק, וואו ער אַרבעט מיט אין דער יידישער טעגלעכער און פּעריאָדישער פּרעסע.

אין דרום־אַפריקע, אין יאָהאַנעסבורג, איז דערשינען אַ בוך פון ד"ר **אהרן פּרץ** (פּערציקאָוויטש) אונטערן נאָמען „דעם גורל אַנטקעגן" (רשימות פון אַ דאָקטאָר), 1952, 174 זייטן.

פּערציקאָוויטש, אַ קאָוונער דאָקטאָר, האָט איבערגעלעבט דעם קאָוונער געטאָ, און די שרעקלעכע לאַגערן פון דאַכאַו און שטוטהאָף. אַ גרויליק און שטאַרק בוך, וואָס דערציילט די אוממענטשלעכע באַדינגונגען פון דער אַרבעט פון אַ יידישן דאָקטאָר־כירורג אין די נאַצי־לאַגערן.

☆

אין דער בעלעטריסטיק זענען דערשינען פיל ביכער, ראָמאַנען, דערציילונגען און פיל פּאָעזיע. לאָמיר בלויז דערמאָנען עטלעכע.

עס איז ענדלעך דערשינען דער לעצטער, פינפטער, באַנד פון שניאורס גרויסן היסטאָרישן ראָמאַן „קיסר און רבי". דער באַנד טראָגט דעם נאָמען „די עקידה" (340 זייטן), און אַ זאַמלונג פון זיינע דערציילונגען: שקלאָווער קינדער (ביידע אין פאַרלאַג „ציקאָ", ניו־יאָרק, 1952).

אין פאַרלאַג „אונדזער צייט", ניו־יאָרק, איז דערשינען אַ ראָמאַן פון מרים ראַסקין „זלאַטקע", וועלכער מאָלט אונדז דעם פרילינג פון סאָציאַליזם אויף דער יידישער גאַס, דעם „בונד" אין די ערשטע יאָרן פון הײנטיקן יאָרהונדערט ביזן נאָכן אויסברוך פון דער רעוואָלוציע אין 1905.

י. א. **ראָנטש** האָט פאַרעפנטלעכט אַ גרויסן ראָמאַן אין 3 ביכער (ביי 1300 זייטן) אונטערן נאָמען „מאָטעק און סאַלטשע", וועלכער גיט אונדז אַ קווער־שניט פון איבער זעכציק יאָר יידיש לעבן, וואָס הויבט זיך אָן אין אַ קליין שטעטל נעבן לאָדזש, אין לאָדזש און שפּעטער אין אַמעריקע.

יוסף **אַקרוטנים** ראָמאַן א. נ. „באַלוטער וועבערס" איז נאָר וואָס דערשינען אין בוענאָס איירעס און דאַרף זיין אַן אָנהויב פון אַ גרעסערן ציקל וועגן יידישן לאָדזש.

ס'איז נאָר וואָס דערשינען אין ניו־יאָרק אין פאַרלאַג פון א. בידערמאַן אַ ראָמאַן פון ד"ר **ניסן ברוסילאָוו**: „ביי די טייכן פון פּאָלעסיע" (אַ ראָמאַן פון אַ פאַרגאַנגענער וועלט). דאָס איז אַן אָנהויב פון אַ סעריע ראָמאַנען אונטערן נאָמען „וואַנדערער נאָך ליכט". דאָס בוך דערציילט דאָס לעבן פון אַ יידיש שטעטל אין די פּאָלעסיער בלאָטעס, פול מיט פאָלקלאָר, שטייגער־לעבן פון די דאָרטיקע יידן און נישט־יידן.

די ביידע ביכער, אַקרוטנים און ברוסילאָווס, וועלן זיכער האָבן אַ געהעריקן דערפאָלק ביים ברייטן לייענער־עולם.

אין בוענאָס איירעס איז דערשינען אַ באַנד לידער פון **קעהאָס קליגער**: „מיינע ליבע־בריוועלעך צו פרומעטן דעם ראש־ישיבהס טאָכטער" — פיינע און צאַרטע לידער, איינגעטיילט אין פאָלגנדיקע סעריעס: שניי און בעז, שבת און וואָך, צעפּ און אוירינגלעך, טויבן און מלחמה.

פון דעם זעלבן מחבר איז נישט לאַנג דערשינען, אויך אין בוענאָס איירעס, אַ זאַמלונג לידער א. נ. „די וועלט פאַרבעט מיך שטאַרבן".

אין ניו־יאָרק, אין פאַרלאַג „מתנות", איז דערשינען אַ בוך לידער פון באַקאַנטן שרייבער, פּאָעט און קריטיקער **יעקב גלאַטשטיין** א. נ. „דעם טאַטנס שאָטן", 192 זייטן. דאָס איז שוין די זיבעטע זאַמלונג פון גלאַטשטיינס לידער.

☆

אויך אויפן געביט פון אויטאָביאָגראַפיעס און זכרונות האָבן מיר צו פאַרצייכענען גאַנץ וויכטיקע ווערק. קודם־כל דאַרף מען באַגריסן דאָס דערשיינען פון **י. טרונקס** זיבעטן באַנד „פּוילן" א. נ. „וואַרשע צווישן ביידע וועלט־מלחמות".

ס'וועט נאָך אויסקומען פיל צו רעדן און צו שרייבן וועגן אָט דעם 7־בענדיקן ווערק געווידמעט דעם פּוילישן יידנטום פאַר די לעצטע 80־100 יאָר. מיר ווילן נאָך דערמאָנען די לעצטע ווערק פון י. י. טרונק וועגן די פאָלקס־מעשיות, ווי: סימכע פּלאַכטע, כעלעמער חכמים און הערשעלע אָסטראָפּאָליער, וואָס דאַרפן בקרוב דערשיינען. טרונקס „פּוילן" איז דערשינען אין פאַרלאַג „אונדזער צייט" אין ניו־יאָרק, די אַנדערע ביכער — אין בוענאָס איירעס.

אין ניו־יאָרק איז אויך דערשינען אַן אויטאָביאָגראַפיע פון **עזריאל פּרעסמאַן** א. נ. „דער דורכגעגאַנגענער וועג", אַרויסגעגעבן דורך אַ גרופּע פריינד, מיט אַ פאָרוואָרט פון ד"ר מאַקס וויינרייך.

דאָס בוך איז אַן ענטפער אויף אַ קאָנקורס פון ייוו"אָ א.ד.ט. „פאַרוואָס בין איך אַוועק פון דער אַלטער היים און וואָס האָב איך דערגרייכט אין אַמעריקע". דאָס איז אַ טיפּישע ביאָגראַפיע פון אַ יידישן אַרבעטער, אַ בונדיסט, הויבט זיך אָן אין מינסק, אומלעגאַלע אַרבעט, אַרעסטן, סיביר, עמיגראַציע קיין אַמעריקע און דאָס איינאָרדענען זיך דאָרט. דאָס בוך איז צוגעגרייט געוואָרן צום דרוק און רעדאַגירט דורך משה קליגסבערג, וויסנשאַפטלעכער מיטאַרבעטער פון ייוו"אָ.

☆

מיר וועלן פאַרענדיקן דעם איבערזיכט מיט דערמאָנען 3 ווערק וועגן דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, אַלע דריי דערשינען אין ניו־יאָרק. דאָס זענען די ביכער: **ש. הערץ** — הירש לעקערט; **פראַנץ קורסקי** — געזאַמלטע שריפטן, רעדאַגירט און אַריינפיר־וואָרט פון א. מענעס; און די בריוו פון **אהרן ליבערמאַן**, צוגעגרייט צום דרוק און מיט אַן אַריינפיר־וואָרט פון **קלמן מרמר**. דאָס זענען גאָר וויכטיקע ווערק, וועלכע פאַרדינען מען זאָל זיך אויף זיי לענגער אָפּשטעלן. מיר וועלן דאָס טאָן אין נאָענטסטן נומער. אויך האָבן מיר געמוזט איבערלאָזן פאַרן קומענדיקן נומער די וויכטיקע רובריק פון איבערזעצונגען. מיר

נאָטיצן

יידיש...

עס נעמט אַרום אַ טיפער טרויער, ווען אין יאָר נײַנצנהונדערט דרײַאונפופציק מוז מען מענטשן, וואָס אָנערקענען זיך אַלס יידן אויפקלערן, אַז יידיש איז די שפּראַך פון גרעסטן טייל פון יידישן פאָלק; אַז מיט יידיש אויף די ליפּן זענען אומגעקומען די גרויסע יידישע קיבוצים אין אייראָפּע; אַז יידיש איז נישט נאָר די שפּראַך, נאָר אויך די ירושה, וועלכע איז אונדז אָנגעטרויט געוואָרן, און מיר דאַרפן זי טייער אָפּהיטן. און דאָך... און דאָך איז מעגלעך, אַז אין אַ קערפּערשאַפט וואָס פאַרטרעט די יידישע קהילה אין סידנעי (אויסטראַליע), זאָל מען דאַרפן אָפּשטימען אַ רעזאָלוציע וועגן גלייכבאַרעכטיקונג פון יידיש און העברעאיש, און די רעזאָלוציע זאָל דורכפאַלן...

איך ווייס נישט ווי זיי, די זעלבסט־געקרוינטע פירער פון די סידנעיער יידן, פילן זיך; איך, דער ייד פון אַ גאַנץ יאָר, שעם זיך...

לאַנדסמאַנשאַפטן — אַן אידיי?

ווען די יידן פון רוסישן תחום־המושב זענען אַריבערגעשוואומען די ווייטע אָקעאַנען, האָבן זיי זיך אין נײַעם לאַנד דערפילט גייסטיק איינזאַם און סאָציאַל־פרעמד. זייער בענקשאַפט און אומעט האָט זיי צוזאַמענגעבראַכט אין בית־המדרש, וואו זיי האָבן ווידער געאָטעמט מיט דער אַטמאָספער פון קליינעם שטעטל, און זענען ווידער געווען ר' חיים און ר' בעריש. פון דאַנען זענען אויסגעוואַקסן די לאַנדסמאַנשאַפטן. זיי האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע ביים בויען און אַנטוויקלען די אָרעמע יידישע שטעטלעך אין פוילן. אויך נאָכן קריג — ביים העלפן זיך איינאָרדענען די איבערגעבליבענע רעשטלעך פון די דאָזיקע שטעט און שטעטלעך. ,

כדי ממשיך צו זיין דאָס טראַגיש־אײַבערגעריסענע איז נויטיק צו בויען שולן, וואו מען זאָל לערנען צו פאַרבינדן דעם הײַנט מיטן נעכטן. דאָס איז דאָך אַזוי קלאָר און פאַרשטענדלעך. נאָר פּשוטע און פאַרשטענדלעכע זאַכן טוט מען שטיל, אָן טומל, אָן רעש... אָן איבערגעטריבענע צײַטונגס־באַריכטן... אַזוי אַלענפאַלס האָב איך זיך פאָרגעשטעלט געזעלשאַפטלעכע אַרבעט.

און אָט האָט מען זיך פאַרלייגט אויף היימיש־פאַמיליאַרע גרופּן, ווי עס בילדן די היגע לאַנדסמאַנשאַפטן, צו שאַפן פון זיי אַ מין פּאַרטיי־מאַשין מיט אײַנפלוסן, מיט אַן עקזעקוטיוו, און דער עיקר טאַקע — מיט ערן־פּרעזידענטן און ערן־סעקרעטאַרן...

צו וואָס? אַרויסצוגעבן אַ בוך וועגן די אומגעקומענע קהילות אין פוילן? ווער וועט עס מאַכן? צי איז איבערהויפּט דאָ אין אויסטראַליע דער נויטיקער מאַטעריאַל פאַר אַזאַ קאָלאָסאַלער אַרבעט?

אַרבעט דאָך שוין די רעדאַקציע פון דער יידישער ענציקלאָפּעדיע, אַ דערפאַרענע און אויטאָריטאַטיווע קערפּערשאַפט, אַרויסצוגעבן עטלעכע בענד מיטן זעלבן אינהאַלט. רעכנט די פעדעראַציע עס צו מאַכן בעסער?...

צו וואָס פאַרשווענדן געזעלשאַפטלעכע ענערגיע, וועלכע מיר פאַרמאָגן אַזוי ווייניק?

אַז מען וויל טאָן נוציקע אַרבעט צום וואויל פון יידישן ישוב אין מעלבורן זענען נישט נויטיק דערצו קיין נײַע אָרגאַניזאַציעס און געזעלשאַפטן.

אויטאָריטעטן־קאָמפּלעקס...

אַז מען קוקט דורך די רשימה פון די שרײַבערישע צוזאַמענטרעפן, ווי אויך דעם אינהאַלט־פאַרצייכעניש פון זשורנאַל, באַמערקט מען, אַז עס פעלן די נעמען פון עטלעכע שרײַבער, וועלכע געהערן אָפיציעל צום פאַראיין, אָבער פאַקטיש האַלטן זיי זיך פון דער ווײַטנס. די סיבות פון דער דערשײַנונג דאַרף מען זוכן אין אַ באַציל, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט אין דער נאָך־מלחמה־תקופה. ער וואָלט געקענט באַצייכנט ווערן מיטן נאָמען: אויטאָריטעטן־קאָמפּלעקס.

שרײַבער, געזעלשאַפטלעכע טוער, פּאָליטיקער אין פאַרמלחמהדיקן פּוילן, וועלכע האָבן פאַרקערט אין די קרײַזן פון ליטעראַטן־פאַראיין, געווען טעטיק אין רעדאַקציעס, פּאָליטישע פּאַרטייען, זענען נאָכן קריג, ווען דער גרעסטער טייל פון די דורך אַלעמען אָנערקענטע אויטאָריטעטן אין פאַרשידענע צווײַגן פון געזעלשאַפטלעכן לעבן זענען אומגעקומען, האָבן די לעבן־געבליבענע אָנערקענט זיך פאַר די איינציקע אויטאָריטעטן. דעריבער וויל מען זיך נישט „אַראָפּלאָזן" צו די שרײַבער, וואָס זענען נאָך נישט באַקאַנט, אָדער גאָר אָנפאַנגער, אויף וועלכע מען קוקט פון אויבן אַראָפּ.

— מיר פון וואַרשע, פון פאַר דער מלחמה...

מ. א.

לית דין ולית דיין...

די טראַגיק פון היגע און נישט היגע יידן, „נײַע" און „אַלטע", נאָך דער גרויסער פאָלקס־טראַגעדיע, באַשטייט נישט אַזוי אין דער תוכחה, וואָס איז אויסגעפאַלן אויף אונדזערע קעפּ, נאָר אין דעם, וואָס די דאָזיקע יידן האָבן פאַרלוירן דעם אַמאָליקן שניט און האַלטונג. די דאָזיקע יידן שטייען ווי פאַר אַ פּוסטער פּאַס, אויסגעטרייבערט פון אַלץ און אַלעמען און זייער הויפּט־דעוויז איז — אַלע מיטלען זענען כשר אויף צו ווערן „אָלרײַט"...

און אויב אין אַנדערע ישובים קומט דאָך פאָר פון צײַט צו צײַט אַ ביסל אַ נשמה־אויפטרייסלונג, אַן איבערברוך אין דעם אַרט דענקען און האַנדלען — איז עס אָבער דאָ, בײַ אונדז אין אויסטראַליע, אַזאַ מין „פון צײַט צו צײַט" אינגאַנצן נישטאָ. פאַרקערט, אַלץ ווערט אַזוי פאַר־

מוזן גלייך אונטערשטרייכן, אַז די פראַגע פון איבערזעצונגען איז איינע פון די וויכטיקסטע געביטן, וואָס איז לעצטנס אַזוי פאַרנאַכלעסיקט אין אונדזער ליטעראַטור.

ענדיקנדיק דעם איבערזיכט, ווילן מיר אויך אויפמערקזאַם מאַכן אויף דער דערשײַנונג, וואָס טייל ביכער דערשײַנען אין גאָר אַנדערע לענדער, וואו זייערע מחברים לעבן. אָט זענען דערשינען צוויי ביכער פון ד"ר שטיינבערג, וועלכער לעבט אין ניו־יאָרק, איז איין בוך דערשינען אין מעקסיקע און דאָס אַנדערע אין בוענאָס איירעס. ד"ר אהרן פּרין לעבט אין ישראל און זײַן בוך דערשײַנט אין דרום־אַפריקע. טרונק לעבט אין ניו־יאָרק, טייל ביכער זײַנע דערשײַנען אין ניו־יאָרק און טייל אין בוענאָס איירעס א. אַ. וו.

טייל ווילן זעען אין דעם אַן אומנאָרמאַלקייט אָדער שוואַכקייט פון אונדזער ביכער־מאַרק. איך וויל זען אין דעם אַ גרויסן ווילן צו לעבן, אַ סימן פון וויטאַליטעט. דאָרט וואו די יידישע ליטעראַטור ווערט שוואַכער — לעבט זי אויף אין אַן אַנדער לאַנד. כן ירבו.

טעמפּט, אַז מען פילט זיך שוין אינגאַנצן נישט פאַרבונדן מיט די אינטערעסן פון כלל און „ביזנעס כנגד הכל“ איז געוואָרן דער הויפּט־שלאַגער סיי ביי די „אַלטע“, וועלכע באַרימען זיך, אַז זיי האָבן דאָ געטאָן אַ סך קולטור־אַרבעט, און סיי ביי די „נייע“, וועלכע רעדן זיך איין, אַז זיי זענען כולו תכלת...

ביישפּילן קען מען ברענגען זייער און זייער אַ סך. אָבער דער הויפּט־ביישפּיל, דער רעאַלער ביזנעס־ביישפּיל, איז דאָס ברענגען דורך היגע יידן דייטשע סחורות. און דער אייפער, מיט וועלכן זיי פאַרשפּרייטן און פאַרקויפן די דייטשע סחורה איז שוין אפילו פאַר יידן, וואָס זענען צו אַלץ גלייכגילטיק, אַ ביסל צופיל און עס וואָלט נישט געשאַדט צו טומלען וועגן די דאָזיקע יידישע אַגענטן פון דייטשע סחורות אַזוי פיל וויפיל מען טומלט וועגן דער דייטשער אימיגראַציע. עס איז שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז נישט מיט אַ געפיל פון מוקצה מחמת מיאוס ווערן אויפגענומען די דאָזיקע „מעיד אין דזשערמעני“־יידעלעך, נאָר מיט אַ געפיל פון קנאה, וואָס זיי, די דאָזיקע פּיפּיקע אַגענטן פון דייטשע סחורות, האָבן זיך געכאַפּט און קענען די קונץ פון „ביזנעס בעסער מיין טאַטע און מיין מאַמע“ בעסער ווי אַנדערע...

צי איז טאַקע אַלץ הפקר? איז טאַקע לית ולית דיין?

א גראַדנער

דער יידישער שרייבער־פאַראיין אין מעלבורן

טעטיקייטס־באַריכט

דער זאַמען פון אַ שרייבער־פאַראיין איז געפאַלן אויפן אויסטראַלישן באָדן אין די פערציקער יאָרן. נאָר ווייזט אויס, אַז דער באָדן איז נישט געווען גינסטיק און ערשט מיט אַ צוויי יאָר צוריק האָט זיך באַוויזן אַן אַרבעטס־פעאיקע גרופּע אונטערן נאָמען „יידישער שרייבער־פאַראיין“.

אויב מיר זאָלן אַנאַליזירן דעם באַגריף „פאַראיין“ (אוניאָן), וועט עס נישט שטימען מיט דער ווירקלעכקייט. וואָרום בלויז צוויי מיטגלידער פון פאַראיין נוצן אויס זייערע שרייבערישע קענטענישן ווי אַ באַרוף. דעריבער איז עס גיכער אַ פאַרבאַנד פון פען־קאָלעגן.

אין די ערשטע מאָנאַטן פון זיין אויפלעבונג, איז דעם פאַראיין אויסגעקומען צו פירן אַ שווערן קאַמף צוליבן באַזייטיקן פריינד ראַפּאַפּאָרטן פונם רעדאַקטאָר־פּאָסטן אין דער וואָכן־צייטונג „די אויסטראַלישע יידישע נייעס“. צו יענער צייט איז דעם פאַראיין געלונגען צו מאָביליזירן געזעלשאַפטלעכע טוער אין אַ צאָל פון פערציק פּערזאָן, וואָס ווירקן אויס זייער איינפלוס אין מעלבורן. דער פאַראיין האָט אַרויסגעלאָזט אין דעם ענין אַן אויפרוף און געפירט איבער אַ צענדליק זיצונגען און פאַרהאַנדלונגען.

איצט, נאָך צוויי יאָר, קענען מיר אונטערציען דעם טרויעריקן סך־הכל, און פעסטשטעלן: דער פאַראיין איז געבליבן איינזאַם אין זיין קאַמף, וועלכן ער האָט נאָך ביז היינט נישט אויפגעגעבן; כאָטש מיר גיבן אָפּ זיך אָפּ אַ חשבון, אַז מיר האָבן נישט קיין מעגלעכקייט אים צו געווינען. אונדזער מאָראַלישער געווינס באַשטייט אָבער אין דעם, אַז דורכן פילטער פון קאַמף האָבן מיר באַקומען אַ באַשיידענע אָבער ערנסטע און געוויסנהאַפטע גרופּע, וועלכע פאַרמאָגט אַ מאָראַלישן כוח און ברעכט זיך נישט.

פיר מיטגלידער פון פאַריין זענען אַרויסגעטרעטן, ווייל זיי האָבן זיך נישט געוואָלט אונטערוואַרפן דעם באַשלוס, וועלכער איז אָנגענומען געוואָרן איינשטימיק, וועגן מיטאַרבעט אין „די יידישע נייעס“.

דער פאַראיין האָט זיך אָפּגעשאָקלט פון די דאָזיקע געשעענישן און איז צוגעטראָטן צו דער אייגנטלעכער אַרבעט פון אַ פרייוויליקן פאַרבאַנד פון פען־קאָלעגן.

די ליטעראַרישע דיסקוסיע־אָוונטן אָדער פּרייטיק־צונאַכטסן האָבן אַריינגעבראַכט אַ היימישע, פריינטלעכע אַטמאָספער.

ביז איצט זענען פאָרגעקומען צען צוזאַמענטרעפן, אויף וועלכע עס האָבן פאָרגעלייענט זייערע אַרבעטן (לויט דער ריי):

י. ראַפּאַפּאָרט — תנ״ך־אימפּראָוויזאַציעס;

י. קאַהאַן — מענעדעלע מו״ס (עסיי);

י. שפּערלינג — צו שפּעט (דערציילונג).

א. פּשעדבאָרסקי — דער פאַרמעסט (דערציילונג).

י. אָרבאַך—„משה“ פון ש. אַש (עסיי).

מ. אייזענבוד — צוויי שוועסטער (דערציילונג).

ג. שאַיאַק — איך בין אַ ייד (דערצ.).

י. אָרבאַך — דאָס געטשקעלע (סקיצע).

י. ראַפּאַפּאָרט — וועגן יזהרם דערציילונגען (רעצענזיע).

י. שפּערלינג — דער תיקון פון אַ ניגון (דערציילונג).

מ. אייזענבוד — אדא (דערציילונג).

אויסער די אויבנדערמאָנטע אַרבעטן, אַרום וועלכע עס האָט זיך געפירט אַ חבריִשער מיינונגס־אויסטויש, זענען באַהאַנדלט געוואָרן פראַגן און פּראָבלעמען, אין רעזולטאַט פון וועלכע עס דערשיינט דער איצטיקער זשורנאַל.

אויף זיין טעטיקייטס־רעקאָרד האָט נאָך דער פאַראיין צו פאַרצייכענען:

35 יאָר ליטעראַרישע טעטיקייט פון י. ראַפּאַפּאָרט (יובל־באַנקעט איינגעאָרדנט צוזאַמען מיט דער „קדימה“).

צוזאַמענטרעף מיט דער דיכטערין פון ישראל מלכה לאָקער (עפנטלעכער ליטעראַרישער אָוונט).

רעפעראַט פון י. ראַפּאַפּאָרט: ניי־דערשינענע ביכער.

לאָמיר האָפן, אַז מיטן אָנהויבן דערשיינען פון זשורנאַל, וועט זיך אָנהויבן אַ ניי בלאַט אין דער געשיכטע פון יידישער ליטעראַטור אין אויסטראַליע, און דער זשורנאַל וועט קענען ווערן דער קערן אַרום וועלכן עס וועלן זיך גרופּירן די בעסטע שעפערישע כוחות אויפן היגן קאָנטינענט.

פאָלגנדיקע אינסטיטוציעס און פּערזאָנען האָבן זיך פרייוויליק באַשטייערט און דערמעגלעכט דאָס דערשיינען פון די „מעלבורנער בלעטער“

געזעלשאַפטן

וואַרשעווער צענטער, מעלבורן — 25 פונט
ראַדאָמער צענטער, מעלבורן — 10 פונט

סידנעי

יהודה שאַיאַק 25 פונט
מ. בענעט 5 פונט

מעלבורן

צו 5 פונט: ל. פינק, ג. שאַיאַק, א. פּשעדבאָרסקי, י. שפּערלינג, לאַזאַר סוכאָוואָלסקי, י. באַראָן, וו. דייוויס, מ. סילמאַן, ה. פּאַלוך, יצחק קאַהאַן.

צו 3 פונט: י. אָרבאַך, י. זאַקס, א. קויפמאַן, ד. פּראַווער, קלמן שאַרפּ.

צו 2 פונט: ל. קאַלמאַנאָוויטש, ד. קאַגאַן, ע. פרענקעל, ה. באַכראַך, א. ראָזענבעם.

צו 1 פונט: פּ. אַלבערט, עלעק שאַרפּ, הערשל שאַרפּ, אברהם שאַרפּ, פּנחס שאַרפּ, א. דאָמיניעץ, י. פלינקער, ב. סאַפּיר, י. זמור, ר. שניידער, ח. ראָכאַווין, י. ווייסמאַן, ג. ליגומסקי, י. ראָכאַווין, י. פּאָל (30 שילינג).

יידישע אינסטיטוציעס, אָרגאַניזאַציעס, פירמעס
און פריוואַטע פּערזאָנען!

שיקט צו אייערע באַגריסונגען אין דעם

יידיש-אויסטראַלישן זאמלבוך

וואָס די „קדימה" גיט אַרויס צו באַצייכענען איר פערציקסטן יובל!

אַבאָנירט דאָס גרויסע ווערק, וואָס וועט זיין אַן אומאויסשעפּבאַרער מקור פון אינפאָרמאַציע וועגן יידיש אויס-
טראַליע און אַ טייער אָנדענק-בוך אין יעדן יידישן הויז!

דער יידיש-אויסטראַלישער זאַמלבוך וועט אַנטהאַלטן:

- צענדליקער אַרטיקלען וועגן פאַרשידענע פּראָבלעמען פאַרבונדן מיטן היגן ישוב.
- גענויע אינפאָרמאַציעס וועגן אַלע היגע יידישע אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס.
- הונדערטער פאָטאָגראַפיעס פון היגע יידישע פאַרדינסטפולע טוער און פון געזעל-
שאַפטלעכער טעטיקייט פון היגן ישוב.
- אַ רייכע ליטעראַרישע אָפּטיילונג פון שאַפונגען פון אונדזערע שרייבער.
- אַן ענגלישע אָפּטיילונג, וואו עס וועלן געדרוקט ווערן די וויכטיקסטע אַרטיקלען.
- דאָס ווערק וועט אַרויסגעגעבן ווערן אין אַ גרויסן בוך-פאָרמאַט פון 600-700 זייטן
אויף לוקסוס פּאַפּיר.

נענטערע אינפאָרמאַציעס וועגן אַלע ענינים, וואָס זענען פאַרבונדן מיטן יידיש-אויסטראַלישן זאמלבוך צו באַקומען אין
סעקרעטאַריאַט פון „קדימה", 840 לייגאָן סטריט, נאָרט קאַרלטאָן, מעלבורן, אויסטראַליע.

אכטונג יידישע אינסטיטוציעס און אָרגאַניזאַציעס אין אויסטראַליע!

יידישע אינסטיטוציעס און אָרגאַניזאַציעס אין אויסטראַליע, וועלכע האָבן נאָך נישט צוגעשיקט דער „קדימה" זייער
מאַטעריאַל צום זאמלבוך (אַ קורצע געשיכטע פון אַנטשטייאונג און טעטיקייט, ווי אויך פאָטאָגראַפיעס), ווערן געבעטן
דאָס צו טאָן ווי אַמשנעלסטן.

C. D. C. Co.

Wholesale Drapers & Manufacturers of "Bestwear"

Suits, Frocks, Skirts & All Kinds of Knitted Outerwear

3rd Floor, 167 Flinders Lane, Melbourne, C.1 Phone: FA 8291

Panama Trading & Manufacturing Co.

231 Russell Street, Melbourne, C.1 Phone: FB 1532

— גרעסטער אויסוואל פון אלערליי גאַרנס —

NOBILITY MODES

Manufacturers of High-Class Frocks

231 LATROBE STREET, CITY. FB 3938.

באַגריסן די „מעלבורנער בלעטער" צו זייער דערשיינען

The New Embroidery Co.

169 Lonsdale Street, City Phone: FB 2954

J. P. O. Trimming Co.

All Kinds of Shoulder Pads

73 PAKINGTON STREET, ST. KILDA LA 8144, LU 6422

DUNNE BROS.

Men's Clothing Manufacturers — High-Class Men's Garments

104 Franklin Street, City Phone: FJ 6548

באַגריסן די „מעלבורנער בלעטער" צו זייער דערשיינען

Plaza Drapery Store

Lingerie — Hosiery — Knitwear

אייגנטימערס: א. און ה. באַכראַך

405 High Street, Northcote Phone: JW 2379